

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

АПРИЛ-СЕПТЕМБАР

1 9 6 1

Уреднички одбор:

др. Милан Бартош (главни уредник), др. Мехмед Беговић, др. Борислав Т. Благојевић (заменик главног уредника), др. Драгаш Ђ. Денковић, др. Милан Деспотовић, др. Драгољуб В. Димитријевић, др. Павле Димитријевић, др. Ана Жилић-Јурин, др. Драгослав Јанковић, др. Божидар Јовановић, Слободан К. Перовић (секретар), Милорад В. Симић и др. Владан С. Станковић.

С А Д Р Ж А Ј

ЧЛАНЦИ

Др. Драгомир Стојчевић, професор Правног факултета у Београду: Од римског роба до колона — — — — —	129
Др. Владимир Јовановић, професор Правног факултета у Београду: Комитент и треће лице (Упоредноправна студија англо-америчког и континенталног права са посебним освртом на југословенско право) — — — — —	136
Др. Иво Пухан, професор Правног факултета у Скопљу: In fraudem legis domesticae agere — — — — —	156
Др. Михаило Ступар, професор Правног факултета у Београду: Упоредно и међународно регулисање социјалног обезбеђења бивших бораца и других жртава рата — — — — —	165
Др. Борислав Благоев, професор Економског факултета у Скопљу: Примат закона у Душановом законнику — — — — —	177
Др. Стеван К. Врачар, асистент Правног факултета у Београду: О експерименталној јуриспруденцији — — — — —	184
Александар Стојановић, асистент Правног факултета у Београду: Односи између централних државних органа и органа локалне самоуправе у савременој Енглеској — — — — —	191
Марко Младеновић, асистент Правног факултета у Београду: Правне теорије о браку (Приказ и критика) — — — — —	207
Слободан Перовић, асистент Правног факултета у Београду: Формални уговори закључени преко пуномоћника — — — — —	221

ДИСКУСИЈА

Др. Драгаш Ђ. Денковић, доцент Правног факултета у Београду: Накнада штете проузроковане законитим радњама јавних службеника и одговорност — — — — —	231
--	-----

ПРИЛОЗИ

Др. Јовица Патрновић, професор Правно-економског факултета у Приштини: Борба народа Анголе (Правни проблем међународне заједнице) — — — — —	235
Стана Ђукић, виши референт Секретаријата СИБ за општу управу: Неки институти посебног управног поступка у савезним прописима донетим после ступања на снагу Закона о општем управном поступку — — — — —	239

СУДСКА ПРАКСА

Др. Владимир Јовановић: Обавезе комисионара да чува комитентов интерес — — — — —	252
Доброслав Митровић, асистент Института за упоредно право у Београду: Два случаја еквекатуре одлука Спољнотрговинске арбитраже пред француским судом — — — — —	256

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година IX

Април — Септембар 1961

Бр. 2—3

ОД РИМСКОГ РОБА ДО КОЛОНА*)

Римска привреда периода републике, а нарочито после Пунских ратова, почивала је на два основна стуба: раду робова и сталном приливу богатства опљачканих, нарочито новоосвојених, провинција. За разлику од Атине, у Риму је на раду робова почивала унутрашња производња, други елемент изравнавао је трговински биланс Рима. Оба ова елемента били су подједнако значајни за опстанак Рима у доба његовог процвата, јер производња Италије (која је била оријентисана углавном на артикле који не подносе далеки транспорт и извесне занатске производе намењене широкој потрошњи) није била у стању да подмири потребе свога становништва а нарочито Рима, у коме се био скрцао огроман број непродуктивног становништва најразличитије врсте (1). Зато је просперитет Рима био тесно везан за сталне успешне ратове и зависан од њих. Они су му обезбедили и масовни прилив јевтених робова и плачку богатства новоосвојених провинција, који су му били подједнако потребни (2). Римљани су били принуђени да обилно примењују Аристотелову изреку: „Вештина ратовања је вештина привређивања” (3).

Начин експлоатације робова био је максимално груб и немилосрдан из неколико разлога: луксузни начин живота који се увлачи у робовласничке слојеве изазива стално повећање трошкова њиховог живота, које је могуће покрити само повећањем експлоатације робова. Низак ступањ развика производних снага, тј. оруђа која су употребљавана, начин и организација производње, чинили су да је роб могао произвести само нешто мало више од онога што је било нужно за одржање сопственог живота. Зато је повећање експлоатације ишло на рачун живота робова. То је омогућавала ниска цена робова, која је била условљена успешним ратовима који су обезбеђивали масовни прилив свежих робова из покорених земаља (4). Сваки роб који је претераном експлоатацијом изгубљен,

*) Саопштено на XI међународном конгресу за историјске науке у Штокхолму 25 августа 1960.

(1) Види, на пример, Heichelheim: *Wirtschaftsgeschichte des Altertums*, Leiden, 1938, p. 691 seq.; Гојко Грђић: *Привредна историја Европе — Позна антика и средњи век*, Београд, 1952, с. 14.

(2) „Блесак злата био је узрок многих ратова који су водили Римљани“ — Georges Sorel: *La ruine du monde antique*, II éd., Paris, 1925, p. 213; у истом смислу и Toutain (*L'économie antique*, Paris, 1927, p. 310) и други.

(3) Aristotelis *Politica*, I. 3. 8.

(4) Тако је, на пример, забележено да је само једна ратна акција у Епиру, 167 пре н. е., довела у Рим 150.000 робова (Toutain: *op. cit.*, p. 296; Машкин: *Историја старог Рима*, Београд, 1951, с. 159). После побуне Јевреја за време Веспасијана продато је у робство 97.000 Јевреја; Quintilius Varrus је продао у робство све становнике Sepphorus-a (Josephus: *On the Jewish War*, pp. 2, 11; Westerman: *The Slave System*

могао се за сразмерно малу цену заменити новим, свежијим. Више се исплатило купити новог роба него штедети на послу и довољно хранити и облачити већ поседованог (5). Зато су Римљани нерадо „производили” робове (6), зато су робови сматрани за „ствар која говори” (7) и зато је њихов радни век био страховито кратак а услови живота страховито тешки (8).

На овакве услове живота робови су одговарали бунтовима и побунама које су достизале тако велике размере као што су она на Сицилији она под Спартаком. Робови нису успели ни да сруше Римску империју, ни да оду назад својим кућама у слободу, ни да створе „државу сунца” или „државу једнаких”, али су задали велике бриге Римљанима. Да би савладали и сузбили разне облике робовских побуна и саботажа, Римљани су морали донети прописе и примењивати санкције које су водиле масов-

of Greek and Roman Antiquity, Philadelphia, 1955, p. 84). Логична последица овог обиља робова била је њихова ниска цена. По Ливију, Ханибал је за сваког заробљеног Римљанина тражио откуп од 300 денариуса, за савезника 200, а за роба 100. Вероватно је да су се и цене робова кретале тако (Livius, 22. 52. 3 — Westerman: op. cit., p. 72). Cato сматра за максималну цену једног роба 1500 ден (Plutarch: Cato, 5. 4). Један италијански трговац нудио је за дечка Келта керамичон (тј. земљани суд) вина (Diodor Siculus: Bibliotheca historica, 5. 26. 4). Страбон изричито каже да се разбојницима више исплаћивало да траже откуп него да отете људе продају у робство (Geographia 11. 2. 12).

(5) По Каџону, робу не треба дати да седи без посла. За роба нема празника. Робовима се даје прокисло вино и најгоре уље. Од одела им се даје само један огртач и једна туника годишње. Када је роб остарео или болестан, не треба га држати, већ га треба продати (Cato: De agri cultura, LVI, LVII, LVIII, LVIII; ed. Goetz).

(6) Из прегледа који је направио Westerman (op. cit., pp. 32—33) на основу Делфских записа (објављених у Daux Georges: Chronologie Delphique. Paris, 1945) могао би се извући супротан закључак. Он наводи да је било ослобођено између 201 и 153 пре н. е. 63 одгајених (oikogeneis) робова, 136 доведених и 285 неустановљеног порекла; однос одгајених и доведених је 1:3; између 153 и 100 пре н. е. 162 одгајена, 97 доведених и 89 неустановљеног порекла; однос одгајених и доведених $2\frac{1}{3}$:1; између 100 и 53 пре н. е. 48 одгајених, 6 доведених и 40 неустановљеног порекла. однос одгајених и доведених је 8:1, између 60 пре н. е. и 75 н. е. 13 одгајених, 2 купљена и 19 неустановљеног порекла, однос одгајених и купљених 9:1. Westerman, међутим, не води довољно рачуна о чињеници да су власници имали много више поверња у одгајене него у доведене робове и да су много радије ослобађали њих. Познат је, на пример, податак да је ахејски стратег Diacus поручио свом становништву да ослободи 12.000 одгајених робова, наоружа их и пошаље на Коринт. Затс подаци који се односе на однос броја ослобођених одгајених робова према броју ослобођених доведених робова не могу рећи ништа о односу одгајених и доведених робова у укупном броју робова које су Римљани имали.

(7) Varro: Rerum rusticarum libri tres, I. 17. 1 пише: Nunc dicam, agri quibus rebus colantur. quas res alii dividunt in duas partes, in homines et adminicula hominum. sine quibus rebus colere non possunt; alii in tres partes, instrumenti genus vocale et semivocale et mutum, vocale, in quo sunt servi [...]. „Сада ћу говорити о стварима којима се обрађује земља. Неки те ствари деле у две групе у људе и оруђа људи, без којих се не може обрађивати (земља), други их деле у три групе, на оруђа која говоре, која мучу и која су нема; која говоре, то су робови [...]”.

(8) Dio Cassius (77. 10. 5) прича о разбојнику Були који поручује господарима да боље хране робове ако мисле да престану разбојништва. Славни физичар Гален са ужасом прича (De animi morbis 4. 5. 17) о мучењима робова, тучама, избијању зуба, копању очију, итд. Позната је Комодова наредба (Script. hist. Aug. Commodus, 1. 9) да један жив роб буде бачен у пећ. Позната је прича да је Vedius Pollio бадио живог роба рибама месоједима (Plinius: Naturalis Historia 9. 77; Seneca: De ira, 3. 40) Често се помињу примери распињања роба на крст (Tacitus, 2 72; Dio Cassius, 54. 3. 7) Песник Propertius прича да је једна девојка кажњена тако што је обешена за косу (Prog. Elegiae, 4. 7. 45) Један роб је у очајању убио господара и сам извршио самоубиство (Dessau: Inscriptiones latinae selectae, 851). Бежање робова било је тако раширено да је гоњење и хватање робова постало посебна професија — fugitivarii (Florus: Eritomae, 3, 19 и D. 21, 1 17, 12). Diodor пише да су робовласници са Сицилије куповали мноштво робова „[...] пошто би их у масама довели с места где су чувани, одмах би на њих ставили жигове и белеге [...]”. У служби су тешко поступали с њима и сасвим се мало старали, како у погледу хране, тако у погледу одела“ (Bibliotheca historica, XXXIV).

ном уништавању робова (9). Да би савладали и опречили побуне робова, изгубили су много војске и неколико конзула и војсковођа (10) и морали су повући војску са граница.

Сличне муке имали су Римљани и са Латинима у неким деловима државе. Са знатним напорима упели су да савладају побуну Италика, дали су им право римског грађанства, али су они и поред тога, сам неколико година касније, масовно прилазили Спартаку (11) и сачињавали онај део његових снага који је желео да сруши и опљачка Рим.

Најзад, и трвења и борба за власт између нобила, еквестара и популара и градски плебс који се огромно намножио и врло често извлачи из контроле и самостално предузимао акције против једног или другог сенатора, чинили су велике тешкоће Републици.

Римљани су успели да изађу на крај са овим тешкоћама, које су у ствари одраз кризе републиканског уређења и робовласничких односа који су достигли свој врхунац. Али да би то постигли, морали су прекинути освајачке ратове и употребити своје војне снаге првенствено за обављање њихове унутрашње функције. То је донело мирни период римске историје, који је, исплина, омогућио да се уведе нова друштвена организација — принципат, и да римска робовласничка надградња — уметност, филозофија и право добију своју последњу глазуру, али је имало врло тешке економске последице.

Угушивање робовских побуна и драстичне мере које су уведене за робовске испаде, уништавали су масовно робове. Због престанка освајачких ратова ослабио је прилив робова (12) и њихова цена је постала знатно већа (13). Зато Варон и Колумела, насупрот Катону, у својим делима по-

---

Неки аутори сматрају да положај робова узет у целини није био тако рђав и услови њиховог живота нису били тако тешки (На пример, P. Allard: *Les esclaves chrétiens depuis les premiers temps de l'Eglise jusqu'à la fin de la domination romaine*, Paris, 1914; Westerman: *op. cit.* (уз извесне резерве). Као аргументи наводе се: срдечно писмо египатске ропкиње господару Apononius-у (Corderini: *Liberi e schiavi* 19); под Трајаном било је у Argos-у допуштено робовима да долазе у гимназијум (*Inscriptiones Graecae*, 4, 597, 17—18); Плиније је сматрао просторије у којима станују робови довољно добрим да у њих смести госте (Plinius: *Epistulae*, 2, 17, 22); један умно болестан роб који је напао Хадријана био је лечен (*Scriptores historiae Augustae*, Hadrianus, 12, 5), итд. На XI међународном конгресу историјских наука било је ово гледиште оштро нападнуто и потпуно одбачено.

(9) Године 10 донет је SC Silanianum којим је поново потврђена примена старог републиканског закона по коме су, у случају убиства господара, убијани сви робови који се затекну у његовој кући. После угушења Спартаковог устанка само на путу од Капуе до Рима било је разапето на крстојима 5.000 робова (Машкин: н. д. с. 230). Угушивши робовску побуну 196 пирејински претор је све вође разапео на крст (Livius, 33, 36, 3).

(10) У другом устанку робова на Сицилији 104 пре н. е. убијан је претор Нерва и његов одред уништен (Машкин: н. д., с. 199—200). Спартак је на челу 60.000 робова (120.000 према Апијану: *De bell. civili* I, 117) неколико пута погучао римску војску. У самом почетку устанка уништио је одред Римљана од 3.000 људи на челу са претором Варинијем (Машкин: н. д., с. 229).

(11) Машкин: н. д., с. 228.

(12) Машкин: н. д., с. 373.

(13) По Хорацију (Horatius: *Epistulae*, 2, 7, 43 и 2.2. 5—6) у Августово време безвредни роб је коштао 500 драхми а интелитентан *ingenuus* са знањем грчког 2000 драхми. У Египту, нешто касније, ропкиња је коштала 1000 драхми. У другој половини I века н. е. коштао је дечак који уме да имитира 300 денаријуса (Petronius: *Satiricon*, 68), девојка рђавог морала 600 ден. (Martialis: *Epigr.*, 6, 66, 9) а жена 1200 денаријуса (Martialis: *Epigr.*, 10, 31, 1). Робови купљени за луксузне потребе коштали су много више. Plinius (*Naturalis Historiae*, 7, 56) наводи да су два дечака плаћена 200.000 сестерција; Martialis (*Epigr.*, 6, 62 и 11, 70) наводи да је један лепи дечко плаћен 100.000 сестерција а други један 200.000.

свећују посебну пажњу питању цене и вредности роба (14). Зато се осећа велики недостатак радне снаге, земљорадња полако замире а латифундије бивају покривене коровом (15). Заменили умрлог роба било је скупо и тешко. Више се исплатило чувати, боље хранити и узгајати робове. Међутим, и то је било скупо, јер је ослабио прилив опљачканих богатстава, пошто су престали некадањи успешни ратови, а услед оживљавања пирата и несигурности на путевима, слаби трговина. Зато цене скачу и јављају се финансијске тешкоће. Римљани, међутим, и даље воде раскошан начин живота, па су њихове потребе остале исте или се нешто повећале. Освајања на северним границама нису могла много поправити ситуацију, јер робови доведени отуда нису били навикнути на производњу средоземних интензивних култура а нарочито винове лозе и маслина (16).

Нормалан излаз из такве ситуације био би употреба савршенијих оруђа (17) и бољих начина обраде који би донели већу продуктивност рада. Међутим, то није било лако постићи са робовима који раде под батином и зато им се могу дати само груба оруђа која није лако покварити. Зато Римљани своје техничке проналаске употребљавају првенствено у позориштима, становима и купатилима за лични комфор а врло мало у производњи. Савршенији начин обраде са постојећим оруђима би могао бити уведен само уз знатно залагање организатора производње. Међутим, Римљани се тиме нису бавили већ су и организацију производње препустили робовима. Зато нису ни имале никаквог успеха сенатске одлуке (односно наредба Трајана и Марка Аурелија) које су наређивале сенаторима да одређени део имовине уложе у оживљавање латифундија. Није дало боље резултате ни насељавање ратних ветерана на парцеле опустелих латифундија, јер је то била кап у мору а уз то и они су на земљу доносили римско схватање да је физички рад понижење за слободног човека (18).

Требало је наћи начин да се произвођач заинтересује за производњу, и зато прихвати нова оруђа и нове начине производње (19).

Пут који су нашли сами власници робова био је много практичнији и довео је до излаза из тешке ситуације. Он се састојао у следећем: ослободити роба, дати му на коришћење (у *precarium*) парцелу земље коју може да обрађује сам са породицом и потребну радну стоку и алате, а потом га обавезати, под претњом повратка у ропство, да даје део плодова и друге услуге патрону. На тај начин робовласник се ослободио бриге и трошкова за издржавање и узгајање робова, ослободио се ризика у производњи а обезбедио себи стални приход са земље. Истовремено роб је добио слободу, кућу и породицу за чије очување је био врло заинтере-

(14) Cato: De agri cultura; Varro: De re rustica; Seeck: Geschichte des Untergangs der Antiken Welt, I, Stuttgart, 1921, S. 375.

(15) L. I. M. Columella: Rei rusticae, praef. 1—3.

(16) Машкин: н. д., с. 373.

(17) Таква оруђа су постојала и употребљавала се у неким провинцијама још у раном принципату. Њихова примена се ширила и на друге провинције тек касније када је преовладао колонат. Плиније Старији (Naturalis historiae, 172—173) помиње нову врсту плуга, а на другом месту (XVIII. 296) описује машину за жетву коју је видео у Галији. Њу помиње и Паладије (Pal. VII. 2).

(18) Види Frank: Economic History of Rome, Baltimore, 1927, pp. 355—359.

(19) Види М. Ја. Сјузјумов: К вопросу о процессах феодализации в римской империи, „Вестник Древней Истории“, 1955, с. 51—67.

сован, исто колико и за употребу савршенијих оруђа и метода у производњи којима ће повећати принос који остаје њему (20). Зато сада технички проналасци почињу прелазити из позоришта и кућа у поља и радионице и почињу се примењивати нови плугови и жетелице и млинови на водени погон о којима говори Паладије (21).

Интереси су били обострани, зато су овакви аранжмани били све чешћи а масовно ослобађање робова постало мода. Не учевајући у прво време значај ове појаве, римски сенатори, носиоци и зато чувари „старих, добрих” обичаја, борили су се против ње, ограничавали број робова које је један грађанин могао ослободити (22). Али живот је био јачи па су ова ограничења пала у заборав.

Даљем парцелисању латифундија и укључењу у пољопривреду слободних људи заинтересованих за производњу, доприноси скоро истовремено још једна појава: положај градског плебса.

Градски плебс настао је у периоду републике од плебејаца, експроприсаних, пролетаризованих ситних и средњих земљишних поседника, ослобођених робова и других елемената. Његови припадници су били *cives*, пролетери са правима, схватањима и менталитетом робовласника, који су живели продајући своје гласове за *panem et circenses*. Први век Принципата био је век њиховог просперитета, јер их је *princeps* чашћавао богатим гозбама, луксузним представама и поделом хране и новца (23), тражећи у њима један од ослонаца у борби за учвршћење свог личног режима, ликвидирање републиканских традиција и потчињавање Сената. Али када је *princeps* довољно ојачао овоју преторијанску гарду, довољно организовао свој чиновнички апарат и учинио сенаторе безопасним а магистарске функције сконцентрисао у своје руке, градски плебс му није више био потребан, па је подела хране и новца престала. У таквој ситуацији плебс је морао тражити себи другу егзистенцију. Многи су нашли запослење у најамној војсци или принцепсовом чиновничком или привредном апарату. Али већина је морала отићи ван Рима и укључити се у производњу. То је био један од разлога што је у времену од Августа до Александра Севера (200 год.) број становника Рима спао на пола (24). Лишени средстава за производњу морали би ићи у најамни рад, али то им није дозвољавао понос римског грађанина за кога је најамни радник раван робу. Зато су се најрадије прихватили земљорадње, коју су Римљани одувек сматрали најотменијим занимањем и јединим занимањем достојним отменог римског грађанина (25). То им је било лако, јер су власници латифундија већ били спремни да парцелишу своје латифундије,

(20) Види Neurath: *Antike Wirtschaftsgeschichte*, Leipzig, 1909, S. 136; Машкин: н. д., с. 411, 429, 509.

(21) Pal. I. 41.

(22) Lex Aelia Sentia из 4 пре н. е.; Lex Fufia Caninia из 2 пре н. е.; Lex Iunia Norbana из 19 н. е.

(23) Број корисника аноне у то време попео се од 200.000 на око 320.000. Анализа буџета римске државе тога времена показује да су издаци за *panem et circenses* долазили по висини на друго место, одмах после издатака за војску а пре издатака за јавне радове (Heichelheim: *Wirtschaftsgeschichte des Altertums*, Leiden, 1938, S. 763).

(24) Seeck: op. cit. S. 344 seq.; Stein: op. cit., S. 3.

(25) Cicero: *De officiis*. I. 42; Martialis: *Epigr.* XIII. 16; Virgilius: *Georgicae*, II. 458 seq.

да поједине парцеле дају у закуп или у *ius in agro vectigali* и да закупцу позајме средства за подизање куће и набавку потребне стоке и оруђа.

На тај начин плебс се укључио у производњу сачувавши свој друштвени и политички ранг. Он је имао само да власнику плаћа закупнину у новцу (26) или натури (27), а на то је навикао, јер је и у граду становао у закупљеној инсули. Интереси власника били су заштићени законским заложним правом на свим стварима закупца док дуг не исплати а нешто касније, законском забраном закупцу и његовој породици да напусте земљу, пре него што отплате дуг. На тај начин је настао нов фонд потенцијалних колона.

Следећи фонд потенцијалних колона настао је из неослобођених робова којима је господар, уместо да их тера као стоку на рад на латифундији, као што се то раније радило, давао у *resolium* кућу, стоку, алате, породицу и парцелу земље на самостално обрађивање, уз положај сличан положају ослобођеног роба који је добио исто то у *precarium* (28). Да се овако поступа знатно је допринела општа промена положаја роба и гледања на робство, што је условљено повећаном ценом роба и већом пажњом

(26) Један епиграфски споменик из 227 н. е. откривен у Италији тумачи реч *colonus* као *colens in asse*, тј. онај који задржава све плодове а даје закупнину у новцу. Види Girard: *Textes*, p. 88.

(27) Марциал (Marcus Valerius Martialis) на више места описује шта су закупци у Кампањи доносили власницима имања: Један бео мед у саћама, други јатње које блеји, трећи пирамиду сира итд. (Martialis 3. 58; X. 77. 17; XIII. 121). То су били само поклони који су давани поред новчане закупнине. Али већ Колумела (I. 7. 2) прича да све већи број власника латифундија прелази на „*pova consilia*” и радије узима „*parvae accessionis*” него новац. Види Сергеенко: К историји колонатских односија. „Вестник Древнеј Историји”, 1949/2, с. 56—60.

(28) У часопису „Вестник Древнеј Историји” који излази у Москви, почев од 1949 поклања се велика пажња питању колоната и положаја робова а нарочито питању пропадања робовласничког и установљена феудалног поретка. О тим питањима је објављен велики број врло интересантних чланака рађених на изворном материјалу, за којима се трагало на доста широком подручју. Многи од аутора говорили су о робовима који су добили земљу и алате у *resolium*. Критикујући мишљење Штајерманове, која овој појави даје доста значаја (Е. М. Штаерман: Рабские колегии и фамилии в период империи, ВДИ, 1950; Проблема падения робовладельческого строя, ВДИ, 1953) М. Сјузјумов (К вопросу о процессах феодализации римской империи, ВДИ, 1955) сматра да постављање роба на пекулијум нема „ни атома нових односа” и види у томе само „допунску форму експлоатације робова” при чему се положај роба „у битности не разликује од положаја роба који ради у оковима”. „И један и други не само што нису власници средстава за производњу већ су и сами сопственост господара”. До оваквог закључка се може доћи само ако се посматра голо слово правног правила, јер заиста кроз целу историју римског права, од Закона XII таблица до Јустинијана, роб је правно неспособан и господар има право својине на њему и свему што он привреди. Међутим, фактички положај роба у разним периодима, у разним провинцијама, на разним пословима био је различит. И „патријархални робови” који су заједно са слободним члановима породице свога господара учествовали, под готово истоветним условима, у тешкој борби са природом за опстанак, и омиљени робови каснијег великог Рима, којима су господари стварали луксузне услове живота и тестаментом остављали читаво богатства, били су по слову закона исто толико неспособни и сопственост господара, колико и робови који су окуртни великуси до крви шибали што су појели јаје, или свирепи господари бацали живе рибама што су развили вазу. Зато, ако се жели просуђивати о положају робова, мора се првенствено водити рачуна о њиховом фактичком положају. о томе у којој мери се просечно, најчешће користе сопственичка овлашћења господара. Са друге стране, за просуђивање друштвеног положаја произвођача несумњиво је важан његов својински однос према средствима за производњу, али је бар исто толико важно и његово учешће у присвајању производа свога рада. То је баш оно што је ново у положају роба који је добио *resolium*, што се његов фактички положај приближују кмету и због чега овакве робове треба поменути када се говори о путевима којима се дошло до колоната. То је „допунски облик експлоатације робова” али облик који носи у себи елементе нових „односа произвођача према производима свога рада”.

коју су им власници морали посвећивати, али и општим културним развојем, филозофским учењима и све већим ширењем хришћанства (29).

Тим путевима изменио се начин обраде латифундија: уместо раније обраде целе латифундије само помоћу робовске радне снаге у режији власника, уз само повремену допунску употребу најмљене радне снаге слободног човека, при чему су сви робови радили сваки пут тамо где су били упућени, прешло се на обраду мањих парцела на којима је један произвођач у својој режији обављао потребне послове; уместо ранијег потпуног присвајања свих производа латифундије, власник сада добија само један унапред утврђени део а вишак остаје произвођачу. Односи у производњи, дакле, почели су из основа да се мењају а упоредо с тим положај произвођача се из основа мењао.

Сада имамо три основне категорије произвођача: слободни закупци (*coloni* или *inquilini*), који плаћају закупнину и отплаћују дуг за основна средства за производњу и не могу да напусте земљу док га не отплате; ослобођени робови који под претњом *revocatio in servitutum* дају патрону део производа и друге чинидбе на које су се приликом ослобођења обавезали; и робови (*servi cassati*) који су, као и земља и алати, својина власника и према томе лично везани за њега, али имају интерес да више произведу, јер ће тако сачувати кућу и породицу и самосталност у производњи а вишак који им остаје биће већи (30). Сви су они, дакле, подједнако заинтересовани за употребу савршенијих оруђа и савршенијих метода рада. На тај начин је решен проблем даљег развоја производних снага који је у класичним односима, достигавши свој врхунац, био немогућ.

Пошто је пронађен пут ка новим односима у производњи, који ће омогућити даљи развој производних снага, по њему се даље ишло врло брзо. Покорени варвари нису сада масовно претварани у робове, него су насељавани на државну опустелу земљу са положајем колона (31), а велики број ситних сопственика земље у појединим провинцијама је, притиснут безвлашћем, багаудима, упадима варвара и другим недаћама, путем *patrocinium*-а долазио у исти положај.

Првобитно различит положај свих ових произвођача се приближно изједначавао. Роб који је добио комад земље на обрађивање постајао је све мање лично зависан од господара а све више везан за земљу. Слободни

(29) Навешћу само неколико случајно узетих мишљења писаца овога времена о робовима и ropству. То ће бити довољно да се види колико је то далеко од Вароновог мишљења да је роб ствар која говори. Petronius (*Cena Trimalchionis* (Satiricon) 71. 1) каже: „Роб је човек отхрањен истим млеком као слободан а различит једино по томе што је mala fides доспео у ropство“. Dio de Prusa (*Orationes*, 15. 30 и 31) каже: „Роб није онај коме су родитељи робови, нити је ropство зависно од расе. Слобода је ствар карактера, узвишен дух је слободан — низак дух је роб.“ Seneca (*Epistulae*, 47. 1) каже: „*Servi sunt. Immo homines. Servi sunt. Immo contubernales. Servi sunt. Immo humiles amici.*“ А нешто даље (47. 10): „*Istum, quem servum tuum vocas, ex istem seminibus ortum eadem frui coelo, aequae spirare, aequae vivere, aequae mori.*“

(30) Овде остављам по страни варваре насељене на пустим земљама почев од Марка Аурелија, чији је положај у почетку био нешто другачији, али су се и они касније претворили у колоне, као и неке друге изворе колона специфичне за поједине провинције (у Египту закупци државне земље, обрађивачи императорских салтуса, чланови слободних општина у Галији и Подунављу које су се распадале, итд.) (Види Е. М. Штајерман: Проблема паденија робовладелаческог строја, ВДИ, 1955/3, с. 77—107).

(31) Види: Neurath: op. cit., S. 137—138; Burckhardt: Die Zeit Constantins des Grossen, S. 62—64; Stein: op. cit., S. 22. У Codex Theodosianus (B. 6. 3) помињу се Скити који су насељени као колони.

закупци земље постали су трајно везани за њу (32). Уз то су, због финансијских тешкоћа и повратка на натуралну привреду (33), почели давати закупнину у делу производа а не у новцу. Стара слава некадањег плебејца или војника римског грађанина који се прихватио производње, угасила се кроз генерације а нарочито са нестанком разлике између *cives* и *peregrini*. Исто се десило и са варварима и са слободним ситним земљопоседницима који су дошли у *patrocinium*. Положај свих њих толико се приближио да је Константин, решавајући питање недостатка радне снаге и сталности пореских обвезника, могао без тешкоћа регулисати на исти начин положај колона (*glebae adscripti*), не водећи рачуна о њиховом пореклу, везати подједнако и трајно за земљу и њих и њихове потомке и тако завршити и правно уоквирити положај новог произвођача у пољопривреди — колона који је *servus terrae* и који се из основа разликује од некадашњег произвођача — роба (34). То међутим, никако не значи да је у римском друштву нестало робова и да је оно већ постало феудално. Робова још има у кућама као кућна послуга, овде-онде као обрађивачи појединих парцела или као занатлије. Односи су изукрштани, као што увек бива у историји у прелазним периодима. Али пут ка новим односима у производњи је сигурно постављен и он ће, преко даљег процеса унутрашњег превирања, преко багаудског и агонистичког покрета, разних видова побуна у градовима и борби императора са појединим моћним земљопоседницима и упада варвара, довести до новог, феудалног друштвеног уређења.

Др. Драгомир Стојчевић

КОМИТЕНТ И ТРЕЋЕ ЛИЦЕ

— Упоредноправна студија англо-америчког и континенталног права са посебним освртом на југословенско право —

Америчко и југословенско право припадају различитим системима права. Прво припада *Common Law* систему, а друго континенталном или систему писаног права. Оба система усвајају различиту поделу правне области у коју спада материја која нас у овом раду интересује. Односи који настају у вези са комисионим послом обухваћени су у америчком праву правилима институције *agency* која је шира од континенталне институције заступства обухватајући делимично и грађанскоправну одго-

(32) Види Острогорски: Историја Византије, Бгд., 1959, с. 60; Машкин: н. д., с. 508.

(33) У *Codex Justinianus* В. 32. 22 Константин пише: „Новац у коме су наши стари видели сву снагу богатства нестабилан је, непоуздан и своди ништа читаво имање.“

(34) Да би се показало да није било уочљиве разлике између положаја колона и роба, или да би се показало да та разлика у време Јустинијана није била довољно јасна, врло често се наводи један фрагмент из једне Јустинијанове конституције (С. J. XI. 48 11 in fine) у коме се он пита у чему је разлика између роба и колона (*adscriptos*) пошто су обојица у власти господара. Мислим да Фистел де Куланж с правом тумачи у супротном смислу ово Јустинијаново питање, јер је цео фрагмент усмерен на то да прогласи немогућност брака између доба и колона: „Он хоће овом реченицом на крају фрагмента једино да каже да у случају да се допусти брак не би било разлике између роба и колона.“ (*Recherches sur quelques problèmes d'histoire. Le colonat romain, 1885, pp. 107 esq.*).

ворност за опасне ствари као и за радње трећег лица, Комисионом послу одговара „undisclosed agency” америчког права. Изабрали смо за тему однос комитента и трећег лица јер је у овом питању највећа разлика између англо-америчког и континенталног права, у области заступања, бар у општим полазним концепцијама. Разлика је на први поглед већа него што је у стварности. Све ово захтева претходно излагање неких посебности оба наведена система које се односе на предмет наших излагања.

Појам „undisclosed agency” у англо-америчком праву и одговарајући појам у континенталном праву. — *Undisclosed agency* је правни однос у коме треће лице послује са агентом неког другог лица (*undisclosed principal*-а) не знајући за постојање заступничког односа, или ако постоји то знање о својству заступника на страни саговорача, онда је непознат идентитет заступаног лица, у чију корист агент послује, (*partially disclosed principal*). У овом посебном односу агент дела у корист свог налогодавца, али у своје сопствено име (1). *Undisclosed agency* одговара појму уговора о комисиону у југословенском праву, као и у правима других земаља писаног права (*Kommissiongeschäft, le contrat de commission*) (2). Значајна разлика, међутим, постоји пре свега у погледу класификације. Англо-америчко право третира *law of agency* као јединствену теорију заступништва. Оно, за разлику од континенталног права не прави разлику између уговора о пуномоћству (мандата), који регулише унутрашњи однос између властодавца и агента и уговора о заступништву који даје агенту овлашћење да уговара, било у властодавчево било у своје сопствено име, али за рачун властодавца (немачка правна теорија наглашава ову разлику користећи у првом случају израз *Vollmacht* а у другом *Auftrag* што одговара појму пуномоћства и налога). Француско право чини ову разлику називајући мандатом унутрашњи однос између агента и властодавца, а са *représentation* спољашњи однос обојице (агента и властодавца) са трећим лицем (овде се мисли на однос уопште). Француско право иде и даље и чини разлику између различитих врста заступништва користећи израз *représentation directe* за однос у коме агент дела у име свог властодавца (принципала) и ствара директни однос између властодавца (или господара посла) и трећег лица. Ово одговара америчком појму *disclosed agency*. Израз *représentation indirecte* француско право користи за однос у коме агент иступа у своје сопствено име, али за рачун властодавца не стварајући никакав непосредан однос између властодавца, односно налогодавца и

(1) Види: Restatement of the Law Second, Agency (Restatement of Agency) American Law Institute, Washington, 1955, Sec. 4; Story: Law of Agency, Boston, 1882, p. 36; Mechem: A Treatise on the Law of Agency, Chicago, 1914, V. I, p. 44; Reinhard: Law of Agency, Indianapolis, 1902, p. 13; Ferson: Principles of Agency, Brooklyn, 1954, p. 247; Seavey: Studies in Agency, St. Paul, 1949, p. 87; Conard: Business Organisation, Brooklyn, 1957, pp. 228, 460. В. такође и дефиницију „factor”-а у ревидираном Грађ. зак. Северне Дакоте од 1943, чл. 3—10601.

(2) О компаративном аспекту „undisclosed agency”, односно комисионог односа види: Ehrenberg (Smidt—Rimpler): Handbuch des Gesamten Handelsrechts, Bd. V, 5; Hamel: Le contrat de commission, Paris, 1949; Story: op. cit.; Popesco—Ramniceano: Représentation dans les actes juridiques en droit comparé, Paris, 1927; Lyon—Caen et Renault: Traité de droit commercial, Paris, 1923, T. 3; Müller—Freienfels: Comparative Aspects of Undisclosed Agency, „Modern Law Review”, Vol. 18 (1955), pp. 33—42 и Law of Agency, „American Journal of Comparative Law”, Vol. 6 (1957), pp. 165—198; Pascal: Agency, „Louisiana Law Review”, Vol. 8 (1947), p. 223; Jones: Juridical Basis of Principal—Third Party Liability in Louisiana Undisclosed Agency Cases, „Louisiana Law Review”, Vol. 8 (1947), p. 409; Rastovčan: Komparativno трговачко право, Zagreb, 1954; Fretnar: Oris primejalnega trgovinskega prava I del, Ljubljana, 1951.

трећег лица. Овај, у ствари комисиони однос одговара америчком *undisclosed agency*, односно положају *undisclosed principal*-а и *agent*-а. Третирајући однос између налогодавца и комисионара, односно агента и однос између агента и трећег лица као један јединствени однос, англо-америчко право допушта стварање непосредног правног односа између налогодавца и трећег лица, без обзира да ли *agent* дела по налогу и у име свог налогодавца (који је тада *disclosed principal*) или дела по налогу свог налогодавца (у ствари комитента), али у своје сопствено име, дакле као комисионар (у ком случају је налогодавац *undisclosed principal* или *partially disclosed principal* ако је непознат само идентитет налогодавца).

Без обзира на постојање разлике у концепцијама европских правних система којима се објашњавају ови односи, континентално право чини стриктну разлику и раздваја однос налогодавца, односно комитента и трећег комисионара, као унутрашњи однос, од односа комисионара и трећег лица као спољњег независног односа. Са гледишта упоредног изучавања англо-америчког и континенталног права у овој материји, ово разликовање, односно раздвајање које чини континентално право је од посебне важности. То је и главна област у којој се појављују разлике између англо-америчког *undisclosed agency* и континенталног комисионог правног односа. Међутим, поређење практичних решења показало је да су ове разлике веће у теориским концепцијама но у самим усвојеним решењима. Ми се слажемо са мишљењем које указује на то да оба система, англосаксонски и континентални, полазећи од различитих теориских концепција, долазе путем изузетака до истих или сличних решења (3).

У погледу правне природе *undisclosed agency* дају се различита тумачења. Према владајућем схватању *undisclosed agency* потиче из правила англо-америчког права да се за постојање уговора, сем уговора *under seal* („под печатом”, оверених) и формалних уговора захтева још и *consideration* (4), који одговара намери а не изјављеној вољи странака, што наводно и допушта јединствено гледање на институцију заступништва. Последица тога је укључивање под институцију *agency* и однос пуномоћства и однос заступништва (јер је намера *agent*-а била да ради за рачун властодавца чак и кад иступа у своје сопствено име, као комисионар европског, односно континенталног права). Има и схватања које

(3) Види Müller—Freienfels: наведени чланак у „Modern Law Review”.

(4) Усмено обећање није довољан основ да би се захтевало извршење уговора у америчком праву. За то је нужно постојање „consideration”. Ово може да се састоји у било чему (давању или трпљењу) на терет обећаваоца или у корист лица коме је обећано. „Consideration” — доктрина би се могла дефинисати и као погодба или споразум о отуђењу (моментаном или будућем) каквог права у корист или на захтев другог лица. То је најчешће цена која се даје као противпрестација за предмет уговора. Но, постојање еквивалентности између обећаног и противпрестације је обично без значаја, сем код уговора који се састоји у размени новац за новац (на пример, у случају зајма, узajмљена свота и свота која треба да се врати). „Consideration” се не подударе са теоријом каузе или теоријом правног основа континенталног права. Економски ефекат обећања није битан, а просто обећање које може да буде основ престације у континенталном праву није довољан „consideration” у англо-америчком праву. Ипак, „consideration” — доктрина има у ствари функцију која одговара функцији теорије правног основа у континенталном облигационом праву.

undisclosed agency објашњава применом институције *trust*-а (5). Наводи се да је ово схватање једнодушно одбачено као и покушај тумачења путем примене правила о цесији (6). *Undisclosed agency* се упоређује и са тужбама *actiones adiecticiae qualitatis* римског права. Наводи се да и ту као и у наведеним тужбама постоје два дужника и два повериоца, те стога и нема правог представништва. Изражава се чак мишљење да су слични мотиви руководили англоамеричко и римско право на усвајање решења које дају наведене тужбе и правило *undisclosed principal*-у (7). У овом поређењу има истине ако се мисли да су оба решења потекла из потребе обезбеђења сигурности и брзине промета. Не треба, међутим, заборавити да су се римске *actiones adiecticiae qualitatis* јавиле у праву које није знало за заступништво као средство да се ублажи строга правило римског права *nemo alieno nomine agere potest*. При томе, принцип релативности уговора је остао сачуван. У англо-америчком праву пак није било препреке директном заступништву.

Југословенска правна теорија види у институцији уговора о комисиону, која одговара *undisclosed agency* англо-америчког права, посебну врсту мандата. То се подудара са схватањем неких немачких писаца (8). У немачкој теорији постоји и схватање да је у питању вршење услуга уз накнаду (9), као и схватање да је то *contractus sui generis* (10). Ово последње само по себи ништа не објашњава већ само показује да писац не може дат у појаву да сврста ни под једну до сада познату правну категорију.

Немачка правна теорија врши детаљну поделу заступника према врсти уговора о заступању (посредник, агент, комисионар — *Handlungsmäkler, Handlungsagent* и *Kommissionär*, који сви заједно чине категорију трговачких заступника за разлику од заступања у грађанском праву. Ово даје места стриктном разликовању комисионара од других заступника. Правила за сваку од ових врста заступништва детаљно су дата у трговачком законнику, док су правила о пуномоћству уопште или о мандату дата у грађанском законнику.

Француско право не разрађује детаљно одредбе о уговору о комисиону као што то чини немачко право. У француској правној теорији

(5) Институција „trust”-а у англо-америчком праву је правно средство којим једно лице, „trustee”, поверава своју имовину другом лицу „entruster”, одричући или ограничавајући своје право располагања њоме у корист трећег лица, бенефицијара. „Trust” је значи један од начина располагања својином, но он истовремено укључује и стварање личних права и обавеза између корисника и власника који заснива „trust” (trustee-a). Бенефицијар има „правичан” (equitable) интерес на предмету „trust”-а, док власник има законско право. Бенефицијар је титулар имовинског интереса фидуцијарног карактера (али не уговорног). Мада се о „trust”-у говори као о својинском праву, он није идентичан са својином. „Trust” донекле одговара римском „fideicommissum”-у Ова уставна у англо-саксонском праву може да се користи за постизање разних имовинскоправних циљева у породичним, наследним (укључујући легат) и пословним односима уопште. Опис „trust” треба разликовати од такозваног „business” или „constructive trust”-а, који служи као средство за обезбеђење у трговачким трансакцијама.

(6) Види Mechem: *Outlines of the Law of Agency*, Chicago, 1952, p. 96; Müller—Freienfels, наведени чланак из „*Modern Law Review*”, с. 33.

(7) Види Popesco—Ramniceano: *op. cit.*, p. 606; Conard: *op. cit.*, p. 27

(8) Stražnjički: *Predavanja iz trgovačkog prava*, Zagreb, 1926, s. 239; Staub—Pisco: *Kommentar zum Handelsgesetzbuch*, Bd. 2, S. 800 (Ausz. 1933).

(9) Schlegelberger (Hefermehl): *Kommentar zum Handelsgesetzbuch*, Berlin — Frankfurt, 1957, Bd. 4, S. 1876.

(10) Neukamp, цитиран код Стражњицког: н. д., с. 240.

постоји и схватање да питање иступања комисионара у своје име, и за рачун комитента, није битно за разликовање комисиона од мандата уопште. Према овом мишљењу, комисионар би могао да иступа и у име властодавца. За разликовање комисиона од мандата, по овом схватању, битна је природа радње, односно посла који је предмет налога. Постоји комисион када је у питању трговачки акт а мандат када је у питању радња коју регулише грађанско право (11).

Имајући у виду правила о заступању уопште, дефиниција *factor-a* у англо-америчком праву је такође блиска појму комисионара континенталног права, мада сваки *factor* не мора да ради за *undisclosed principal-a*, тј. комитента.

Извори права „*undisclosed agency*”-а и уговора о комисиону. — Извор права англо-америчког *undisclosed agency* је првенствено прецедентно право (*case law*). Навешћемо „водеће” случајеве за поједина правила. Правила дата у *Restatement of Agency* биће такође коришћена, мада она нису у целини прихваћена у пракси. У више држава извор су правила садржана у законима или актима (законским, (12).

У погледу правила која регулишу односе који настају у вези са комисионим послом, која нас овде првенствено интересују, југословенски судови углавном примењују правна правила садржана у прописима који су били у важности до априла 1941. Ова правила која се односе на уговор о комисиону нису била, у Југославији, кодификована у јединствен закон. Чак ни закон од 1937, који је требао да регулише јединствено целу материју трговачког права, није обухватио уговор о комисиону, као ни остале трговачке уговоре, оставивши то за каснију кодификацију. Овај закон није никад ступио на снагу, мада је био усвојен од законодавног тела. Његова промулгација је непрекидно била одлагана. Иначе, сачињен је по угледу на Нем. трг. законик. Како су у појединим деловима Југославије, до 1941, били на снази различити закони, имали смо шест грађанскоправних и пет трговачкоправних подручја. Ипак, све законе који садрже правила о уговору о комисиону можемо да поделимо у две групе. — Једну групу су чинили закони који су имали немачко право за свој узорак. Они су били на снази у делу Југославије који је био под владавином Аустро-Угарске. Извори права за уговор о комисиону у овом делу земље били су: Аустројски трговачки законик од 1862, чл. 360—366, субсидијарно Аустројски грађ. законик од 1811; Хрватско-угарски трговачки закон од 1865, чл. 368—383; и Босански трговачки закон од 1883, чл. 381—396. — Другу групу су чинили закони који су сачињени по угледу на француско право. То су: Српски трговачки законик од 1860, чл. 58—61; и Црногорски трговачки закон од 1910, чл. 50—53. Субсидијарно су примењивана правила о пуномоћству садржана у Српском грађ. законнику од 1844. (сачињен по

(11) Lyon—Caen et Renault: *op. cit.*, Т. III, р. 414.

(12) Тако, у држави Луизиани, извор „*undisclosed agency*”-а је Грађански законик који је усвојен и адаптиран из француског права 1870, чл. (који се односе на „*agency*”) 3003—3005, или шире, чл. 2985—3034; у држави Калифорнији Грађански законик од 1872, чл. 2026—2030 и 2367—2369; у држави Монтани Грађански законик од 1895 (ревидиран 1947), чл. 5290 и 5463—5465; у Северној Дакоти Грађански законик од 1865 (ревидиран 1943), чл. 3—0601 до 3—0606; у Јужној Дакоти Грађански законик од 1866 (ревидиран 1877 и 1900) чл. 1487—1491 и 1706—1708; у држави Њујорк „*Factor's Act*”.

угледу на Аустријски грађански законик), као и Општем имовинском законнику за Кнежевину Црну Гору од 1888. (оригинална кодификација на основу обичајног права).

У немачком праву уговор о комисиону је уговор трговачког права и на њега се примењују правила Немачког трговачког законика од 1897, чл. 383—406. Правила која се односе на берзанске агенте и банкарске агенте односно комисионаре садржана су у закону о депозитима од фебруара 1937.

Француско право не регулише уговор о комисиону детаљно. Трговачки законик од 1808., у чл. 94 и 95 даје врло опште одредбе о комисионом послу, док нешто детаљније регулише уговор о шпедицији који се у француском праву сматра врстом комисиона. Субсидијарно се примењују општа правила о пуномоћству садржана у Француском грађ. законнику, чл. 1984 — 2010. Француска доктрина је међутим израдила видну разлику између директног заступништва (*représentation directe*), које одговара агенту немачког права и индиректног заступништва (*représentation indirecte*), које одговара комисионару (13).

Швајцарско право регулише уговор о комисиону у оквиру јединственог Законика о облигацијама од 1911 (ревизија законика од 1881) у чл. 425—438. У основи инспирирано новим немачким Трговачким закоником, швајцарско право се унеколико разликује од њега. Текст посвећен комисиону односи се само на такозвани куповни и продајни комисион. Заступање у области осигурања, издавачке делатности, расподеле филмова итд., спада под правила о пуномоћству, односно мандату уопште (14). Јединствено регулисање облигационог права учинило је да се изгуби разлика између трговачког и грађанскоправног комисиона тако да професионално обављање комисионог заступништва није услов за примену правила о комисиону.

Швајцарском решењу одговара и решење шведског права — Закон о комисиону, трговачким агентима и трговачким путницима од 18 априла 1914, а по угледу на њега сачињени су Норвешки закон од 30 јуна 1916 и Дански закон од 8 марта 1917 (15).

Турски трговачки закон од 1926 регулисао је уговор о комисиону у чл. 845—878. Овај део закона укинут је ревизијом од 1956 која је, по угледу на швајцарско право, ишла за обједињавањем правила о облигацијама (16).

Совјетско право (Грађански законик РСФСР-а, Указ од 6 септембра 1926, бр. 59, чл. 445) усвојило је јединствену кодификацију облигационог права. Правила која се односе на уговор о комисиону угледају се на

(13) Комисија за реформу Француског трговачког законика израдила је нацрт одредби које се односе на уговор о комисиону нешто детаљније но што је то учињено у важећем Трговачком законнику (посвећено је, у нацрту, 8 чланова уговору о комисиону). У комисији се дискутовало да ли да се комисион обради као врста мандата. После више измена, прихваћено је противно мишљење. Види *Travaux de la Commission de reforme du Code de Commerce et de Sociétés*, Vol. 5, Paris, 1955, pp. 58, 87, 114, 121, 136, 148.

(14) Види Oser—Schönenberger: *Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch*, Zürich, 1938, Bd. 5, S. 1560.

(15) Види Hamel: *op. cit.*, p. 334.

(16) Види Poroy: *Le nouveau code de commerce Turc*, „Annales de la Faculté de droit d'Instanbul”, Vol. 8 (1959), pp. 101—117.

швајцарско право. Иста правила усвојена су у Украјинском пропису о комисионом послу од 16 децембра 1925 (Уредба бр. 102, чл. 558) (17).

Швајцарско право је било такође узор и за италијанску јединствену кодификацију грађанског права у Законику од 1942. Уговор о комисиону регулисан је у чл. 1731—1736. Италијански судови примењују такође, као субсидијарна правила о мандату, односно пуномоћству (чл. 1703—170, 1721 и 2761 Грађ. зак.).

Остала европска законодавства следе углавном француски или немачки пример. Тако је француско право било модел за Белгијски трг. законик од 1872 (углавном адаптиран Франц. трг. законик од 1808); Грчки трг. законик од 1835, чл. 91—95; Холандски трг. законик од 1893, чл. 76 као и следећи; Португалски трг. законик од 1888, чл. 266 и Румунски трг. законик, чл. 406.

Шпански трг. законик је од 1885, својом дефиницијом комисиона, чл. 244—320, не чини одсечну разлику између комисиона и мандата и допушта да комисионар иступа и у туђе име (18).

Однос између комитента и трећег лица — а) *Полазна начела англо-америчког и континенталног права.* — Најважнија разлика између англо-америчког *undisclosed agency* и континенталног уговора о комисиону постоји, као што смо у прелходним уводним излагањима рекли, у правилима о односу комитента и трећег лица.

Према англо-америчком праву, када комисионар (агент) закључи уговор за рачун комитента (*undisclosed principal*-а) он ствара непосредни однос између комитента и трећег лица са којим је закључио уговор. И комитент и треће лице имају право да захтевају извршење овако закљученог уговора.

На пример, комитент да налог комисионару да погоди за његов рачун 100 тона угља. Комисионар закључи писменим путем уговор о испоруци тих 100 тона угља не помињући да га је закључио за рачун комитента. Комитент ће ипак бити непосредно одговоран по том уговору (19).

Ово решење биће примењено у англо-америчком праву на све уговоре закључене у сопствено име а за рачун трећег лица, изузев уговора *under seal* (под печатом), формалних уговора и уговора у којима је комитентова евентуална одговорност искључена изричитом одредбом уговора. Ово правило, које је утврдила англо-америчка судска пракса, усвојено је такође у *Restatement of Agency* америчког права у чл. 186 и 302. Ово правило важи, видећемо, и ако комисионар прекорачи овлашћења, односно налог који му је дао комитент. Сам коментар *Restatement*-а допушта, међутим, да је ово правило у сукобу са принципима облигационог права (20).

(17) Види Gordon: *Système de droit commercial des Soviets*, Paris, 1933, pp. 276—280; Hamel: *op. cit.*, p. 339.

(18) Због овога га неки аутори сматрају ближим решењу англо-америчког права, види: Hamel: *op. cit.*, p. 344; Ehrenberg (Smidt—Rimpler): *op. cit.*, Band V, S. 601—2.

(19) Овај пример је дат у *Restatement-y of Agency*, коментар уз чл. 186, с. 422, раније наведено издање American Law Institute.

(20) Види коментар на с. 420 *Restatement-a*, као и „case” Thomson против *Davenport-a* (1829) 9 В & С и друге које наводи Mechem: *op. cit.*, p. 99.

Супротно англо-америчком праву, континентално право прихвата као начело да уговор о комисиону не ствара никакав непосредни однос између комитента и трећег лица. Уговор који комисионар закључи са трећим лицем, у извршавању комитентових налога не даје комитенту никаква непосредна права према трећем лицу, нити га непосредно обавезује. Континентално право јасно раздваја две групе односа који настају поводом комисионог налога. Први је однос комитента и комисионара (оно што називамо уговор о комисиону), а други је однос између комисионара и трећег лица. Овај други узима облик посла који одговара налогу (најчешће уговор о куповини и продаји, а може бити и сваки други допуштени правни посао).

Тако, ако би горе наведени пример из америчког права био решаван према континенталном праву, треће лице не би било овлашћено да тужи комитента за неизвршење уговора. Тужба би могла да буде поднета само против комисионара. Међутим, ако на страни трећег лица постоји одговорност, односно разлог због кога комитент одбија да изврши уговор, комисионар може да у парничном поступку позове комитента да се умеша у спор да би заштитио комисионарева права. Штавише, комисионар треба да позове комитента у заштиту ако жели да сачува право на накнаду евентуалне штете коју би морао да плати трећем лицу због комитентовог одбијања да изврши уговор.

У француској судској пракси, на пример, комитент, који је дао налог комисионару да за његов рачун купи хартије од вредности, био је одбијен од тужбе против продавчевог комисионара који је одбио да преда уговорене хартије од вредности које је комитентов комисионар (купчев комисионар) исплатио. — (D.P. 1893. 1. 500) (21).

Непостојање директног односа између комитента и трећег лица потврђено је такође и у немачкој судској пракси.

Правило на коме је засновано решење које усваја континентално право утврђено је у законима више земаља. У југословенском праву принцип непостојања непосредног односа између комитента и трећег лица био је изричито утврђен у § 368, ст. 2, бив. Хрватског трг. законика, § 381, ст. 2, бив. Босанског трг. законика. Правило је преузето по угледу на чл. 360, ст. 2, Аустриског трг. законика, који је важио у Словенији и Далмацији (отуда често цитиран као „Словеначко-далматински трговачки закон“). Српски трг. законик није садржавао овако изричиту одредбу, као ни Црногорски трг. закон. Међутим, правна теорија је и српски законик интерпретирала у смислу непостојања непосредног односа између комитента и трећег лица (22). Југословенска правна наука је и данас једнодушна у прихватању изнетог решења (23).

Правило о непостојању непосредног односа између комитента и трећег лица, како је прихваћено у југословенском праву има свој корен у старом Немачком трг. законнику од 1861, чл. 360, ст. 2, Нови Немачки трг. законик од 1897 није преузео ово изричито правило. Међутим наведени принцип се изводи из чл. 392, ст. 2, новог Трг. законика. Немачка правна

(21) Види такође збирку Sirey, S. 1890, 1, 300.

(22) Види *Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen* — R. G. 121, 78; R. G. 121, 177; R. G. 32, 41; R. G. 35, 53.

(23) Радојчић: *Основи трговачког права*, Београд, 1926, с. 155.

теорија тумачи да се овај принцип не примењује на грађанскоправни комисион који регулише чл. 406 Грађ. зак. (24). Ово је доследна примена чл. 164 Грађ. зак. на пуномоћство. Правило из овог прописа почива на принципу поштовања изјављене воље. Ако агент односно комисионар не изјави, или ако из околности не произилази да иступа за другог, комисионар не ствара никаква директна права или обавезе за свог налогодавца — комитента. Пракса је утолико ублажила ово правило што суд инсистира на утврђивању чињенице за чији је рачун агент иступао, ако то интерес трећег лица налаже (25). Наравно, ово не значи да права комисионара, из уговора који је закључио у извршењу налога, не могу уопште да пређу на комитента. Комисионар може да пренесе своја права према трећем лицу на комитента путем цесије (што чл. 392 и помиње). Но, то је нов правни посао (27).

Принцип непостојања непосредног односа између комитента и трећег лица усвајају такође и други правни системи којима је немачко право служило за узор. Тако поступа Швајцарски законик о облигацијама. У чл. 425 Законик упућујена аналогну примену одредби о пуномоћству, односно мандату. Ове пак, у чл. 401 истог законика, предвиђају законску цесију, односно суброгацију комитента, односно властодавца уопште, у права пуномоћника према трећем лицу моментом када властодавац испуни своје обавезе према пуномоћнику. Овим је положај комитента знатно побољшан у односу на немачко право (28), а практично ближе решењу које усваја англо-америчко право. Међутим, и сама немачка правна теорија склона је примени овог решења у немачкој пракси путем давања овог тумачења чл. 392, ст. 2, Нем. трг. зак. у случају када је треће лице исплатило неку суму новца (29). Видећемо касније да и само немачко право допушта, као изузетак, пренос комисионаревих права према трећем лицу на комитента путем законске цесије. Наравно, права могу бити пренета и обостраном сагласношћу комитента и комисионара, путем уговорне цесије. Међутим, проблем баш и постоји када такве сагласности нема, у случају стечаја или уопште инсолвентности дужника која доводи до тога да повериочева права буду, необезбеђена.

У француском праву принцип непостојања непосредног односа између комитента и трећег лица заснива се на општем принципу релативности уговора који утврђују чл. 1165 и 1134 Франц. грађ. зак., регулишући дејство уговора према трећим лицима. Уговор закључен између комисионара и трећег лица је *res inter alios acta* за комитента. Он не може да има непосредна права према трећем лицу. Ово је такође и схватање бел-

(24) Балог: Послови привредног права, Београд, 1952, с. 134; Илић: Привредно право, Сарајево, 1959, с. 348; Растовчан: Компаративно трговачко право, Загреб, 1954.

(25) Види Schlegelberger: op. cit., Bd. IV, S. 1946—1947; Gierke: op. cit., S. 526; за аустриско право види Grünhut: Das Recht des Kommissionshandels, Wien, 1949, S. 42.

(26) Müller—Freienfels: наведени чланак где се наводе следећи случајеви из судске праксе: R. G. — 100, 190; R. G. — 109, 167; R. G. — 140, 229.

(27) О цесији види чл. 398—413 Нем. грађ. зак.

(28) За швајцарско право види: Oser—Schönenberger: Kommentar, S 1490 и Schneider—Fick: Commentaire de Code Fédéral des Obligations, Neuchâtel, 1955, pp. 701—702.

(29) Види Ehrenberg: op. cit., Bd. V, S. 938; Staub's Kommentar zum Handelsgesetzbuch, уз чл. 383, A, 31; Rambach—Duden: Kommentar zum Handelsgesetzbuch, уз чл. 392, D.

гиског, холандског и других правних система који се угледају на француско право (30). Међутим, систем француског облигационог права нормиран у Code civil-у даје изузетке допуштајући, у одређеним случајевима, непосредно дејство уговора према трећем лицу. Један од изузетака, који у практичном погледу приближава решење француског права англо-америчком *undisclosed agency*-у јесте начело утврђено у чл. 1166 Code civil-а. Сагласно овом правилу, треће лице и комитент могу, један према другом, као повериоци агента, да врше права комисионара која овај има према сваком од њих, ако комисионар пропусти да то учини. Ова тужба, названа у теорији облигационог права *action oblique*, има за сврху да повериоцу омогући да реализује према трећем лицу права која повериоцев дужник има према трећем лицу, када дужниково пропуштање да то сам учини прети да нанесе штету интересима повериоца (31). Наравно, догод је дужник солвентан, нема опасности по повериоцев интерес те се не може користити ова тужба. То практично значи да се случајеви коришћења наведене тужбе, када је у питању комисионар, појављују тек када је комисионар инсолвентан или пао под стечај (31).

Други изузетак, у француском праву, даје такозвана *action de in rem verso* заснована на правилу из чл. 1375 Франц. грађ. зак. (ово је интерпретација правне теорије, мада принцип обogaћења без основа, који је примењен у овом случају, није изричито формулисан). Сагласно овоме, треће лице може да има непосредну тужбу према комитентну ако је комисионар предао комитенту све користи из посла са трећим лицем, као и обрнуто ако је комисионар пренео све користи из посла на треће лице, односно извршио према њему обавезу а да није обезбедио противпретацију у корист комитента.

У случају из француске судске праксе комитент, *Duhamel*, дао је налог комисионару, *Lemercier*-у, да му прода робу. Склапајући посао са трећим лицем, *Didon* и *Lecesne*, комисионар открије име комитента упркос изричите забране овога. *Didon* и *Lecesne*, знајући име комитента, туже овог непосредно за неизвршење обавезе. Суд, налазећи да нема места примени *action oblique* на коју се позива треће лице, одбије захтев по том основу, али призна тужиоцу право на основу *actio de in rem verso*, но као ненадлежан за те спорове упути га другом суду. — Види D.P. 1906. 2. 191; види такође D. 1854. 5. 483; D. 1879. 1. 403; D. 1904. 2. 192.

Одступање од европских права које изгледа, у овом питању, ближе англо-америчком решењу, показује шпанско право допуштајући комисионару да иступа било у сопствено име (чл. 246 Трг. зак.) било у име комитента (чл. 247 истог Законика) (33).

(30) Исто правило утврђује чл. 381 Итал. трг. зак. (старог); чл. 848 Турског трг. зак. од 1926 (сада укинута).

(31) О принципу релативности уговора види: Planiol—Ripert: *Traité pratique de droit civil français*, Paris, 1930, T. VI, pp. 459 esq.; Escarra: *Manuel du droit commercial*, T. II, No. 1062; Lyon—Caen et Renault: *op. cit.*, T. III, No. 479.

(32) Види коментар уз објављени случај из судске праксе: (Збирка Dalloz) — D. 1951, 586. О „*action oblique*“ види Planiol—Ripert: *op. cit.*, T. VII (Paris, 1954), p. 226 esq.; у вези са пуномоћством уопште види Planiol—Ripert: *op. cit.*, T. XI, (Paris, 1954) p. 906; види такође Müller—Freienfels: наведени чланак, S. 34.

(33) Види Hamel: *op. cit.*, S. 32.

б) Право трећег лица на избор између тужбе према комитенту и тужбе према комисионару. — Прихватајући схватање комисиона као дела јединственог система заступништва, англо-америчко право је дошло до правила да комитент, једном откривен, може да буде непосредно тужен од стране трећег лица, по уговору који је комисионар закључио са трећим лицем за његов рачун. Значи, треће лице има, у погледу тужбе за извршење уговора, право избора између комисионара и комитента. Ово вреди било да је реч о „потпуно откривеном налогодавцу“ (*disclosed principal*) или „делимично откривеном налогодавцу“ (*partially disclosed principal*), када је познато да налогодавац постоји, али је непознат његов идентитет, ако га треће лице касније утврди). У овоме се питања енглеско и америчко право разилазе. Енглеско право сматра да право избора на страни трећег лица ишчезава ако оно, не знајући за комитента, исходи пресуду против комисионара. Такво схватање примењује се чак и у случају да је комисионар инсолвентан. Ово је такозвана *merger* теорија (основ тужбе, једном изјављен, утапа се у пресуду). Као водећи случај за ово правило наводи се случај *Priestly* против *Fernie*-а, (33) као и случај *Kendal* против *Hamilton*-а (34).

У случају *Kendal* против *Hamilton*-а, тужилац је исходио пресуду против *Wilson*-а & *McLay*-а ради повраћаја позајмљеног новца. Услед инсолвентности туженог, пресуда није извршена. Након тога тужилац утврди да је неки Хамилтон био тајни ортак туженика *Wilson* & *McLay*-а и посебном тужбом тужи Хамилтон-а као „прикривеног налогодавца“ (*undisclosed principal*-а). Суд је нашао да је дошло до преклузије права избора услед првобитне тужбе (35).

У овом питању америчко право не иде потпуно за енглеским. Амерички прецеденти стоје на становишту да треће лице може да тужи комитента, односно *undisclosed principal*-а чак и после добијања пресуде против комисионара, ако је чињеница постојања комитента откривена тек пошто је тужба већ поднета против комисионара. Ово правило је нашло потврду у низу прецедената у америчкој пракси, а прихваћено је и у *Restatement of Agency* (36). Као случај који сажето изражава владајуће америчко гледиште наводи се *case Old Ben Coal Co. против Universal Coal Co.*

На основу склопљеног уговора о испоруци сто кола угља по цени до \$ 1.40 по тони, тужилац је исходио пресуду против туженика за накнаду штете пошто је овај, после четврте испоруке прекинуо даље слање. После добијене пресуде тужилац утврди да је туженик, *Universal Coal Co.*, био у овом послу, као и у свом пословању уопште, више комисионар *Price Hill Colliery Company*, под чијом је контролом и радио. Бојећи се избегавања одговорности од стране туженог, тужилац управи захтев према комитенту. После више расправа исходи пресуду којом се *Price Hill Colliery Company* обавезује, као комитент, за обавезе свог комисионара, *Universal Coal*

(34) *Priestly v. Fernie* 1 H & C 911 (1865); *Kendal v. Hamilton* (1879) 4 App. Cas. 504; види такође случајеве: *Hammond v. Schoiffeld* (1891) 1 G. B., 453; *M. Brennan & Sons v. Thompson*, 33 Ont. L. R. 465 (1915) — наведени према *Seavey*: op. cit. p. 216 in fine.

(35) Наведено према *Person-y: Principles of Agency*, p. 264. Види такође *Mechem: Outlines on Agency*, p. 102.

(36) Види *Restatement*, чл. 209 и случајеве које наводи *Seavey*: op. cit., p. 218.

Companu. Образложење је било да је суд допустио тужбу против комитента и после добијања пресуде против комисионара, пошто пресуда према комисионару није извршена (37).

Прецедентно право чини комитента одговорним чак и у случају када је овај дао комисионару новац или робу за извршење уговора, па он из неког разлога не испуни обавезу. Ово правило, које је настало као прецедент супротно енглеској судској пракси, наишло је на различити пријем код америчких правних писаца. Једни су за примену енглеског правила и у америчкој пракси, тј. противе се праву трећег лица да тужи комитента, ако је исходило пресуду против комисионара (38). Други пак сматрају питање отвореним те га треба решити према општим начелима о заступству која, према овима, јасно говоре да комитент не би требао да се сматра ослобођеним обавезе плаћањем, односно давањем робе комисионару (39). Ово правило се прихвата условно — ако то не би било неоправдано с обзиром на понашање комитента и трећег лица, на пример, ако је треће лице својим понашањем довело и комитента у заблуду да је посао уредно обављен, губило би право на тужбу према комитенту (40). Неки пак правни писци заступају мишљење да би треће лице требало да има право да тужи било комитента било комисионара све док дуг не буде намирен. Ово схватање је нашло примену у пракси суда државе Пенсилваније, али је остало схватање мањине и није прихваћено у *Restatement-у on Agency* (41).

У склопу изнетог проблема поставио се и низ других питања. Тако, једна група судских случајева допушта трећем лицу да тужи и комисионара и комитента једном тужбом, с тим да се у току спора одредели за једног од њих. Ово одређивање треба да уследи после *verdict*-а, а пре доношења коначне одлуке (42). Слично схватање је усвојено у *Restatement-у on Agency* (43). Различита су схватања изражавана у погледу једног још даљег корака — допуштања пресуде против обојице, комисионара и комитента (44). Као водећи наводи се случај *Thompson* против *Davenport*-а (45), који допушта примену правила само ако је стање рачуна између комитента и комисионара измењено на штету комитента.

У континенталној правној теорији, сагласно изнетим начелима, ови се проблеми не постављају. Треће лице, по правилу, нема право на тужбу према комитенту. Као што ћемо касније видети, треће лице може једино да стави захтев према стечајној маси. Међутим, случај сличан наведеним могао би се јавити када је у питању однос агента и властодавца. Треће

(37) Наведено према *Conard-у*: *op. cit.*, pp. 312—314.

(38) Види *Mechem*: *Outlines*, одељак 469, белешка под 27.

(39) *Seavey*: *op. cit.*, p. 212.

(40) *Restatement on Agency* регулишу ово питање чл. 208.

(41) Види *Maurice Merrill*: *Election (undisclosed agency)*, „*Nebraska Law Review*” Vol. 34 (1954), p. 613; види такође *Restatement*, чл. 210 i 337.

(42) *Mechem*: *Outlines*, p. 107.

(43) Види чл. 210; схватања и случајеви за и против наводе се код *Seavey*-а: *op. cit.*, p. 218.

(44) Практика је подељена; случајеви за и против наводе се код *Seavey*-а: *op. cit.*, p. 219.

(45) *Thompson v. Davenport* (1829), B & C, 78; случај са супротним решењем *Helad v. Kentworthy*, 10 Ezch. 739 (1855); као случај из америчке праксе који се бави овим питањем наводи се *Fradley* против *Hylland*-а, (1888) 37 Fed. 49 — наведено према *Mechem-у*: *Outlines*, pp. 99, 121.

лице би могло, у случају да је властодавац својим понашањем довео треће лице у заблуду да је посао уредно обављен са агентом, да тужи властодавца или да одбије његов захтев, већ према томе о каквом је правном послу реч.

в) Одговорност „*undisclosed principal*”-а за радње комисионара ван оквира налога. — Англо-америчко право чини *undisclosed principal*-а, односно комитента одговорним према трећем лицу и када *agent*, односно комисионар прекорачи оквира добијеног налога или неовлашћено иступи. На пример, ако комисионар поверену му робу прода и то учини појављујући се привидно као власник те робе, па потом не преда комитенту примљену цену, комитент неће моћи да исту захтева од купца (46). При овоме, англо-америчко право прави разлику између привидног властништва и привидног права располагања туђом својном. Привидни овлашћеник располагања својном неће моћи да предузме правоваљано неке радње које привидни власник може. На пример, неће моћи да располаже својном у сврху намирања својих сопствених дугова (47). Ова разлика потиче из саме разлике у природи овлашћења сопственика и пуномоћника. Генерални пуномоћник (менеджер у америчкој пракси) обавезиваће власника свим својим радњама које спадају у уобичајена у обављању генералног пуномоћства. Ако се пак неко привидно појављује као власник, кривицом правог сопственика, он ће обавезивати правог сопственика свим радњама које нормално спадају у делокруг власника (48). Покушај да се овај однос објасни са *apparent authority* („претпостављено пуномоћство”) је критикован (49). Пошто комитент (односно *undisclosed principal*) остаје скривен, односно непознат, он, примећује се, не може трећа лица ни да доведе у положај да поверују да је било коме (у овом случају комисионару) дао какво овлашћење. Отуда, указује се на решење дато у чл. 194 *Restatement*-а према коме је властодавац одговоран за све радње генералног пуномоћника и када овај дела изван оквира свог овлашћења. Коментар уз овај члан објашњава ово решење „привидним властништвом”, поричући постојање претпостављеног пуномоћства (*apparent authority*) (50). Правило из чл. 194 даље је развијено у чл. 195 *Restatement*-а који га примењује на пословно заступништво чинећи *undisclosed principal*-а, тј. комитента одговорним за радње лица коме је поверио вођење својих послова и у случају када ово лице ради противно добијеним упутствима, под условом да су такве радње уобичајене у пословима који су му поверени. Ову ситуацију коментар објашњава помоћу *inherent agency power* (овлашћење које проистиче из самог заступничког односа и које

(46) Види *Rabone* против *Williams*-а, 7 T. R. 360 N (A), 1875 и друге случајеве које наводи *Person*: op. cit., 306, 307, види такође *Restatement of Agency*, чл. 306—7.

(47) Види случајеве које цитира *Person*: op. cit., p. 235.

(48) Види *Conard*: op. cit., p. 385.

(49) *Restatement of Agency* дефинишу „*apparent authority*” у чл. 8 на следећи начин: „Претпостављено пуномоћство је овлашћење да се утиче на правне односе дугог лица путем послова са трећим лицима, под видом пуномоћника (агената) другог лица, које проистиче и у сагласности је са изјавама другог лица према трећим лицима”. — Коментар додаје да се под изјавом подразумева свако понашање које може да наведе треће лице у то да верује да је неко пуномоћник, односно агент лица у питању.

(50) Правило је примењено у случају *Meisel Trunk Co.* против *Duncan*, 141, *Kans.* 564.

се претпоставља ради заштите лица која послују са нечијим агентом или намештеником — под појам агента укључује се и комисионар).

Питање одговорности комитента (односно *undisclosed principal*-а) по основу претпостављеног пуномоћства (*apparent authority*) спорно је, међутим, и даље у англо-америчком праву. Често је дискутован у вези са овим питањем, случај *Wateau* против *Fenwick*-а:

Туженик, пивар, купио је гостионицу од неког *Humble*-а, остављајући га да је и даље води као да је власник. При томе, наложио му је да пиће купује само од њега и да, сем малих изузетака, ништа не набавља сам (на своју руку). *Humble* се није држао овог упутства већ је куповао цигарете и друге артикле уобичајене за овакве гостионице и које по општој пракси сваки пословођа може да набавља на кредит. Суд је нашао да је туженик обавезан за дугове које је *Humble* начинио на овај начин, не признајући према трећим лицима дејство ограничења која су стављена поменутом *Humble*-у (51).

Решење које је у овом случају усвојио суд критиковано је што намеће одговорност у случају где нема ни стварног нити привидног овлашћења. Ипак, прецедент је слеђен, а наместо коришћења правне конструкције *apparent authority*, за објашњење се предлагала *estoppel* доктрина (52).

Југословенско, као и континентално право уопште, иде нешто друкчијим путем у решавању овог проблема. Разлика проистиче из различите основне концепције уговора о комисиону. Англо-америчко право, допуштајући непосредни однос између трећег лица и комитента, примењује на случајеве прекорачења комитентовог налога или неовлашћеног иступања комисионара општа правила о пуномоћству. Под одређеним околностима, без обзира да ли је у питању обичан налогодавац, односно властодавац (*principal*) или комисионар (*undisclosed principal*), исти је везан радњама агента, односно комисионара и када овај дела ван оквира датог налога или без налога. Да ли ће се применити теорија о *apparent authority*, или *apparent ownership* или *estoppel* доктрина, није за нас овде битно. Важно је да комитент може да буде непосредно одговоран за радње комисионара које су ван оквира датог налога или предузете чак и без налога. У континенталном праву, међутим, питање прекорачења налога од стране комисионара или делање без икаквог налога, поставља се као проблем односа комитента и комисионара, а не и комитента и трећег лица. Правило је да комисионар не мора да призна посао за свој. Уз ово иде и право на накнаду штете од комисионара, ако иста проистекне по комитента из прекорачења налога, односно непридржавања добијених упустава. Тако, ако комисионар прода робу испод цене коју му је комитент одредио као границу, биће дужан да комитенту накнади разлику у цени, ако не докаже да је то учинио да би избегао већу штету по комитента. Ако при куповини пак плати већу цену од оне назначене у налогу, комитент може

(51) Види *Seavay*: op. cit., pp. 190—194.

(52) „*Estoppel*” доктрина почива на принципу „equity” по коме једно лице не може да се позива на опозивање или ограничење изјаве (изричите или које проистиче из понашања) ако такво позивање наноси штету трећем лицу које је своју радњу засновало на претходној изјави таквог лица.

да одбије да призна посао за свој, али мора одмах да обавести комисионара о свом одбијању (53).

Мада разлика између англо-америчког и континенталног права, у погледу изнетих решења, изгледа одсечна када се поређење врши у оквирима комисионог посла, решења англо-америчког права нису непозната континенталном праву. Оно такође усваја нека аналогна решења, али само за агента, односно пуномоћника уопште. При томе правила су дата кроз регулисање неовлашћеног пуномоћства (*falsus procurator*), пуномоћства по запослењу и прекорачења овлашћења од стране пуномоћника.

Према општим правилима о пуномоћству која су унета у југословенске Опште узансе за промет робом (узансе 37—42), властодавац није обавезан по уговору који је неко лице неовлашћено закључило (узанса 41 — *falsus procurator*) или је при закључивању прекорачило овлашћења (узанса 39). У овом другом случају се гледа и на савесност трећег лица те уговор обавезује властодавца, ако треће лице није знало нити је морало знати, према околностима, за прекорачење овлашћења. Ово правило се примењује и за случај када је уговор закључен на основу пуномоћи чија је важност престала (узанса 42).

Правило које регулише питање склапања посла без пуномоћства било је садржано и у Југословенском трговачком закону од 1937 у чл. 74. Ово правило одговара чл. 52 бившег Хрв. трг. зак. и чл. 55 Босан. трг. зак., односно њиховом изворнику, чл. 55 Аустр. трг. зак.

Претходно изнети случај из англо-америчког права *Water v. Fenwick*, био би решен у континенталном праву на исти начин применом правила о пуномоћству по запослењу. Правило је садржано у узанси бр. 40 Југословенских општинских узанси за промет робом. Аналогно правило било је садржано у чл. 72 Југ. трг. зак., чл. 47 Хрват. трг. зак., чл. 50 Босан. трг. зак. и њиховим изворницима, чл. 50 Аустр. трг. зак. и чл. 56 Нем. трг. зак.

У погледу трговачког агента, односно пуномоћника који није у служби властодавца, већ заступање обавља у виду свог самосталног занимања, прекорачење налога који је по обиму овлашћења ужи од претпостављеног обима који је дат у закону, може се истицати према трећем лицу само ако је оно знало за постојеће ограничење. Ово правило је било садржано у чл. 78, ст. 4, бив. Југ. трг. зак. (на пример, када је агент ограничен само на посредовање, без права закључивања уговора).

Немачко право и права сачињена по угледу на њега познају и посебну врсту најширег пуномоћства, названо „прокура“, чији је обим утврђен законом. Свако ограничење овог пуномоћства је без важности према трећим лицима, према чл. 50 Нем. трг. зак. и чл. 63 Југ. трг. зак. од 1937 (сем ако је у питању намера трећег лица да нанесе штету комитенту — тада ограничење важи). Швајцарско право, чл. 459 Зак. о облигацијама чини зависним дејство према трећем лицу од његовог знања о постојању ограничења.

(53) Ово правило садрже, од старих југословенских закона, Хрв. трг. зак. у чл. 370 и Босан. трг. зак. у чл. 383. Исто правило садрже њихови изворници, Аустр. трг. зак. у чл. 364 и Нем. трг. зак. у чл. 286, а по угледу на последњи и Швајц. зак. о облигацијама у чл. 428, нешто измењен је део о продаји испод цене, а додат део о повољнијој продаји и обавези комисионара да преда и део цене постигнут преко цене дате у налогу.

Француско право прихвата такође правило да властодавац није везан уговором који пуномоћник закључи прекорачујући обим датих овлашћења. Правило је утврђено у чл. 1998, ст. 2, Франц. грађ. зак. Властодавац може пак изричито и прећутно да ратификује и такав посао (што допуштају уосталом и друга права која смо наводили). Правило је примењено у низу судских одлука (54) штитећи пословни промет, француски суд је начинио један корак даље дајући заштиту и трећем лицу које bona fides потпише уговор са пуномоћником који је прекорачио овлашћење или чак био без овлашћења. Француски Закон о друштвима са ограничењем одговорношћу од 7 марта 1925, у чл. 24, отишао је најдаље проглашавајући ништавим према трећем лицу свако ограничење пуномоћства лица коме је поверено вођење послова друштва.

Делимично излагање из оквира уговора о комисиону, које смо учили задржавајући се на правилима о пуномоћству, односно само на неким од тих правила, било је условљено структуром англо-америчког *agency*. Поређење је захтевало овакав поступак, но дање залажење у област пуномоћства и заступања у континенталном правцу водило би нас ван оквира које смо себи у овом раду поставили.

г) *Стечај комисионара у континенталном праву и непосредни однос комитента и трећег лица.* — Идеја о постојању непосредног односа између комитента и трећег лица налази у континенталном праву најприближнија решења у вези са стечајним правом. Уствари, питање непосредног односа између комисионара и комитента поставља се, и у англо-америчкој пракси, онда када комисионар постане инсолвентан или пренебрегне бригу о комитентовом интересу. То су, на другој страни, најчешћи случајеви у којима треће лице, вршећи своје право избора, тужи непосредно комитента. Из тог истог разлога и континентално стечајно право даје, у вези са стечајем комисионара, решења која су практично блиска англо-америчком непосредном односу између комисионара и комитента.

Тако, чл. 374 бив. Хрв. трг. зак. одређује, у погледу унутрашњег односа комитента и комисионара и његових поверилаца, да се тражбине комисионара према трећем лицу сматрају према комисионару и његовим повериоцима као тражбине комитента и када нису биле уступљене. Примењено на стечај, ово правило даје комитенту искључиво право на тражбине комисионара према трећем лицу и оне не улазе у стечајну масу. Ако је комисионар већ раније примио намирење, пошто је примљени износ већ ушао у стечајну масу, комитент се, за тај износ, третира као обичан стечајни поверилац. Исто решење усвајају и Бос. трг. зак. чл. 387 и Аустр. трг. зак., чл. 368. Ова решења старог југословенског права имају свој крајњи узор у немачком праву (чл. 392, ст. 2, Нем. трг. зак.).

Чл. 43 и 46 Нем. стеч. зак. (*Konkursordnung-a*) држе комитента за повериоца трећег лица искључујући повериоце комисионара — значи као повериоца са правом првенства намирења (55). Ово, за разлику од решења које усваја Хрв. зак., односно бивше југословенско право, чак и када је

(54) S. 1829. 1. 223; D. 1880. 1. 252; D. 1906. 1. 66; D. 1910. 1. 72; D. 1925. 1. 168; S. 1930. 1. 107; S. 1936. 1. 145; Gaz. de Palais, 1939. 1. 330 — случајеви наведени према Plaoniol-Ripert-у: *Traité de Droit civil*, T. VI (Paris, 1952), p. 69, белешка под 3.

(55) Види одлуке судова: R. G. — 32, 42; R. G. — 32, 43; R. G. — 41, 4.

треће лице исплатило дуг, односно испунило обавезу (56). Ово је и решење и других права којима је немачко служило за узор. Тако, Швајц. зак. о облигацијама, чл. 401, ст. 2 и 3, прстеже законску цесију, односно суброгацију комитента у права комисионара према трећем лицу и на случај стечаја комисионара. Значи, комитент се јавља као привилеговани поверилац. Став 3 даје комитенту излучно право у погледу добара која је комисионар прибавио за рачун комитента. Овим се не дира у комисионарево право придржаја на тим добрима за његова потраживања према комитенту која потичу из извршења налога (57). Исто решење усваја и совјетско право у чл. 275 раније поменутог закона.

Француско право, у чл. 111 Уредбе (*décret-loi*) од 20 маја 1955, који се односи на стечај и судско поравнање (а одговара чл. 575 старог текста Трг. зак.) утврђује право комитента да, у случају стечаја комисионара пре наплате цене за продату комитентову робу, захтева цену директно од трећег лица путем тужбе за наплату цене (*action en revendication de prix*). Исто правило се примењује и код комисиона у пословима куповине за комитента, када комисионар падне под стечај пре но што је треће лице предало ствар за коју је примило цену од комисионара. Комитент има право да исту захтева непосредно од трећег лица. Такође, може се виндицирати роба затечена код комисионара приликом отварања стечаја која је предата ради продаје. Ово чак и ако се роба налази смештена код трећег лица ради продаје, под условом да до отварања стечаја није била продата (иначе може се поставити само питање потраживања према стечајној маси или тужбе *action en revendication de prix*) (58). Ако је, пак, роба продата, ма и да није предата трећем лицу, комитент неће моћи да захтева њено излучење из стечајне масе комисионара. Терет доказа идентитета робе чије се излучење тражи лежи на комитенту (59). Повраћај цене може се, међутим, захтевати само ако цена није наплаћена, њена вредност дата у природи или обрачуната кроз текући рачун између комисионара и трећег лица — купца. Ово схватање је заступљено и у југословенској судској пракси (60), као и у југословенској правној теорији (61). У француској пракси се поставило питање да ли се наведено правило може применити и на банкарске клијенте који су поверили банкарку хартије од вредности ради наплате, па овај у међувремену падне под стечај. Судска пракса је одговорила позитивно (62).

У случају истовременог стечаја комисионара и трећег лица могу настати различите ситуације. Ако се комитент појави са захтевом према трећем лицу, губи захтев према стечајној маси комисионара. Но, ако се појави са захтевом према стечајној маси комисионара, имаће само право

(56) Ehrenberg: *op. cit.*, Bd. V/2, S. 938; Staub's Kommentar zum Handelsgesetzbuch, Pas. 383, A. 31; Ваumbach—Duden: *Handelsgesetzbuch* (Kommentar), уз чл. 393.

(57) Питање је било проблематично до доношења Закона о поступку. Данас нема више спора да чл. 106 и 242 Закона о поступку не дирају у ово решење. — Види Fick: *op. cit.*, S. 703.

(58) Види Lyon—Caen et Renault: *op. cit.*, (5 éd.), T. VII, p. 116 (No. 793 и даље); Encyclopédie Dalloz, *Droit commercial*, II, p. 205 (Nos. 2333—2394).

(59) Lyon—Caen et Renault: *op. cit.*, T. VIII, No. 796; D. P. 68. 1. 395; D. P. 1900. 1. 312; D. P. 1908. 1. 438; D. P. 1900. 2. 205.

(60) Види Збирку судских одлука, 1958, књига III, свеска 3, одлука бр. 588.

(61) Стражњици: н. д., с. 247; Радојчић: н. д., с. 115.

(62) D. P. 1930. 2. 193, белешка Cheron; D. P. 1939. 2. 57, белешка Chevalier.

на део који би треће лице редовно добило да се појавило са захтевом у стечају комисионара. Изнето решење се образлаже правилом да стечај не треба да доведе комитента у бољи положај од онога у коме би био да нема стечаја (63). Иста начела су примењена када је у питању захтев трећег лица према комисионару у стечају. У овом смислу се изјашњава и немачка правна теорија (64), а исто схватање је заступљено и у југословенској (65). Друкчије решење је прихваћено када је у питању комисион *del credere*. Клаузулом *del credere* комисионар гарантује успешно извршење посла. Француска правна наука тумачи ово као обезбеђење од инсолвентности купца. Отуда, у наведеном примеру, комитент би могао истовремено да се појави као поверилац у оба стечаја (и комисионара и трећег лица). У стечају трећег лица као поверилац за цену, а у стечају комисионара на основу гаранције од инсолвентности купца (66). У чл. 33 нацрта уговора о комисиону, редакција предложена на пленарној седници Комисије за реформу Франц. трг. зак. од 28 маја 1954., чини комисионара, код комисиона *del credere*, гарантом који солидарно одговара са трећим лицем за извршење обавезе према комитенту (67).

д. *Право трећег лица да одбије захтев комитента за извршење уговора* — Правило да комисионар својим иступањем ствара непосредни однос између комитента и трећег лица и да даје и комитенту право да себе „открије” и да непосредно ступи у правни однос који је за његов рачун започео комисионар, довело је у англо-америчком праву и до постављања питања да ли треће лице, под одређеним условима, може да одбије извршење уговора према комитенту. Као одговор прихваћено је као опште правило да комисионар, односно *undisclosed principal* не може да инсистира на извршењу уговора ако би његово „откривање” и преузимање даљег поступка око извршења уговора било штетно по треће лице. Ово последње не може да дође у гори положај због чињенице да се појавио налогодавац који је у тренутку закључења уговора био непознат. Отуда, аналогно суброгацији и цесији континенталног права, треће лице може да истиче према комитенту сва права и приговоре које је стекао према комисионару, као на пример приговор исплате, или компензације (68).

Могућност преноса комисионаревих права према трећем лицу на комитента предвиђају, од континенталних права, чл. 374 Хрв. трг. зак. чл. 387 Бос. трг. зак. чл. 368 Аустр. и чл. 392 Нем. трг. зак. Но, као што смо у уводу напоменули, у питању је цесија, тј. посебни правни посао а не непосредно право комитента. Француско право, као што је изнето, предвиђа суброгацију комитента у права комисионара према трећем лицу само у случају стечаја комисионара. У погледу односа који настаје овим преносом примењују се општа правила грађанског права о цесији, односно о суброгацији.

(63) Lyon—Caen et Renault: op. cit., Т. VIII, p. 130, No. 804.

(64) Jaeger: Kommentar zum Konkursordnung, 6—7 Auflage, Bd. 1. Liefer. 4, S. 635—640; Ehrenberg: op. cit., Bd. V/1, S. 1063.

(65) Радојчић: н. д., с. 155.

(66) Lyon—Caen et Renault: op. cit., Т. VIII, No. 804.

(67) Види Travaux de la Commission de Reforme du Code de Commerce, Т. V, p. 149.

(68) Види Story: On Agency (1882), p. 373.

Сама личност комитента, може, у англо-америчком праву, под одређеним условима, да буде довољан разлог за одбијање извршења уговора од стране трећег лица. Два су таква случаја у којима англо-америчко право санкционише овакво одбијање.

Први случај је кад се приликом склапања уговора имала у виду сама личност саговорача-комисионара (уговор *intuitu personae*). Као пример се наводи да би било апсурдно да неко преузме да изврши обавезу као што је свирање трећег баса у оркестру (на место лица које је уговорило) (69). Правило је садржано и у *Restatement-у of Agency*, чл. 309. У континенталном праву, ово питање се не поставља у вези са комисионим послом, али опште правило грађанског права примењује се на све уговоре *intuitu personae*.

Други случај у коме англо-америчко право даје право трећем лицу да одбије испуњење уговора према комитенту јесте када комитент, знајући или претпостављајући да треће лице не би склопило уговор са њим, подметне комисионара под видом да овај ради за себе или за фиктивног комитента (70). Овај случај би одговарао случајевима у којима би континентално право применило општа правила облигационог права о рушљивости уговора због преваре, или због заблуде у погледу личности. Наравно, као што смо истакли у претходном случају, до овакве ситуације у континенталном праву не долази код комисионог посла. Ипак, ако је приликом склапања уговора треће лице изричито условило или из околности произилази да је искључење комитента као саговорача било услов за закључење уговора, могло би да дође до одбијања извршења од стране трећег лица и у континенталном праву.

Закључак. — Заштита повериоца и трећег лица које дела у доброј вери били су одувек један од циљева облигационог права. Пораст промета, стварајући нове облике заступништва, учинио је ову заштиту сложенијом. Допуштајући индиректно заступништво или *undisclosed agency* однос, код кога заступник иступа у сопствено име а за рачун другог лица, право се нашло пред проблемом како, не дирајући у саму пословну трансакцију која је омогућена овом правном институцијом, обезбедити интерес комитента, па и самог трећег лица, посебно када инсолвентност или стечај комисионара доводи у питање извршење обавеза.

Решавајући овај проблем англо-америчко и континентално право су пошли различитим путем. Но, када се различити системи права суоче са истим проблемом, различите доктриналне концепције ће ипак водити ка истом практичном решењу. Не упуштајући се у оцену решења усвојеног од стране једног или другог система, препуштајући то правницима који примењују ове системе, трудили смо се да у овом раду покажемо у којој су мери разлике између два система стварне, а у којој потичу, односно остају више разлике у доктриналном прилажењу питању.

Остављајући по страни, за ову сврху, критике упућене решењу које усваја англо-америчко право, посебно критику о неслагласности овог ре-

(69) Mechem: Outlines, p. 110; Ferson: op. cit., p. 269, као и случајеви из судске праксе наведени на с. 267/8 истог дела.

(70) У прилог се наводи „New-York” case (Kelly Asphalt Block Co. v. Barber Asphalt Paving Co., 1914) 211, N. Y. 68, N. E. 88. Cf.

шења са принципа релативности уговора, англо-амерички прилаз решавању питања је несумњиво прагматичнији. Допуштајући непосредни однос између трећег лица које закључује посао са комисионаром и комитента за чији је рачун посао склопљен, англо-америчко решење је ближе економској суштини односа који настају код комисионог посла.

Континентално право, почивајући још увек у овој материји на традиционалним концепцијама римског уговора, усваја у овој новој материји коју је донео развој трговине, решења која су, у погледу односа комитента и трећег лица, супротна англо-америчким, а како нам се чини и противречна економској природи односа који ова правила треба да регулишу. Негирајући сваки однос између комитента и трећег лица, игноришући стварну позадину ових односа, континентално право даје предност доследности правног односа чувајући сигурност правне трансакције докле год то право допушта. Континентално право, у стварности, и нема други избор, ако хоће да задржи традиционална начела која регулишу облигационе односе, од којих је један и наведени принцип релативности уговора.

Ипак, када се, без обзира на ову спољну разлику, зађе у детаље датих решења, не може се избећи утисак да исти економски проблеми рађају иста практична решења, независно од правних принципа и теорија којима се они решавају. Право избора, како допушта англо-америчко право, између комитента и комисионара, користи се од стране трећег лица практично онда када испуњење обавеза од стране комисионара дође у питање било због његове инсолвентности, или просто због његовог нехата. Видели смо да ни континентално право не игнорише ову чињеницу. Више изузетака је дато у којима треће лице може да тужи непосредно комитента, ако је интерес трећег лица у питању кривицом комисионара. Путем законске цесије, односно суброгације, *action oblique* или *actio de in rem verso*, континентално право ствара непосредни однос између комитента и трећег лица, када правичност или суштина економских односа чини то нужним. Исто је тачно када је у питању заштита комитентових интереса према трећем лицу када комисионарев стечај прети комитенту губитком који право сматра неправичним.

Где је место југословенског права, као права једне социјалистичке земље у склопу ових проблема. Видели смо да наше право примењује на уговор о комисиону правила садржана у старим законима који су били на снази до револуције. У питању су такозвана „правнотехничка“ правила настала у тржишном промету у модерном друштву. Она нису једино могућа, а можда ни најбоља. Но, док један систем, капиталистички или социјалистички, користи тржиште као посредника у економској размени, и тако дуго док се економске јединке срећу на тржишту као независне јединке, право о заступницима, укључујући и право о комисиону, наћи ће своју примену. Југословенски систем је тај који, и у оквиру планске привреде, користи тржиште. Из овог разлога су правила која регулишу комисион у југословенском праву подударна правилима континенталног права коме, према својим традицијама и начину систематизације и правног регулисања, он и припада.

IN FRAUDEM LEGIS DOMESTICAE AGERE

I. — У нашем међународном приватном праву, као и у међународном приватном праву готово свих европских земаља (1), постоји посебна установа под називом изигравања закона или *in fraudem legis domesticae agere*. Ова установа, краће названа *fraus legis*, доводи у предвиђеним случајевима до одбијања примене материјалног права на које упућују колизионе норме при заснивању правних односа са елементом иностраности или до непризнавања деловања правних послова са елементом иностраности, иако су настали у складу са колизионим системом домаће државе. *Fraus legis* или изигравање закона, као установа међународног приватног права, постоји по владајућем мишљењу у сваком случају када странке свесно и намерно у правни однос уносе, мењају или бришу елемент иностраности, како би избегле примену права домаће државе, и како би, искоришћујући колизионни систем, свој однос подвргле регулисању материјалног права оне земље које је за странке субјективно најповољније. Према томе, изигравање закона о међународном приватном праву може да постоји: 1) када странке уношењем елемента иностраности у правни однос избегну примену домаћег материјалног права, јер је за њих повољнија примена колизионог система и материјалних норми на које колициони систем упућује; 2) када странке у одређеном односу мењају елемент иностраности, како би избегле примену домаћег материјалног права, јер је за њих повољнија примена материјалног права на које упућује измењене колизиона норма и 3) када странке искључе елемент иностраности, како би избегле примену домаћег права, јер је за њих повољније регулисање датог односа по материјалном праву које се јавља као меродавно по искључењу елемента иностраности.

Установа изигравања закона у нашем међународном приватном праву није посебно регулисана. Она важи као последица примене принципа да нико не сме злоупотребљавати правне могућности које појединац има у оквиру датог поретка, односно да нико не сме злоупотребљавати сам правни поредак, како би дошао до циљева супротних правилној примени правних норми.

Са тога гледишта установа изигравања закона има извесне додирне тачке са установом изигравања или злоупотребе права (*abusus iuris*). Под злоупотребом права, још од римских времена, подразумева се злобно или пакосно коришћење властитим правом, а то значи такво коришћење властитим правом, при чему се као циљ деловања правног овлашћеника не јавља жеља да се оствари садржина права већ намера да се оштети друго лице. Правне радње, настале као последица пакосног или злобног деловања правних овлашћеника, не производе редовне последице и могу се сматрати као повод за накнаду учињене штете.

Сличност између установе изигравања закона и установе изигравања или злоупотреба права, према томе, састоји се управо у чињеници што је и у једном и у другом случају реч о таквом деловању које при-

(1) Између европских земаља *fraus legis* као посебна установа не постоји у енглеском праву. О односу осталих држава према тој установи в. Ајзнер: Међународно приватно право, I, Загреб, 1953, с. 89 сл.

видно улази у правне оквири али по својој садржини негира основне принципе добре вере и поштења, који су у сваком правном поретку иманентни.

Разлика између ових установа је битна. Установа злоупотреба права постоји у случајевима, када се већ створено право и већ настала правна ситуација употребљава за циљеве који су противни постојећем поретку. Установа изигравање закона постоји у случајевима када се при стварању правних ситуација комбинују чињенична стања на тај начин да се избегне редовна примена правних прописа, односно када се комбинацијама са елементом иностраности избегне примена права домаће државе. Једна од ових установа регулише нормалну примену већ стечених права, а друга регулише питања нормалне примене правних прописа при заснивању правних односа.

Сем наведене сличности и наведене разлике, између *fraus legis* и *abusis iuris* постоје и неке друге додирне тачке. И једна и друга од ових установа делују као суплементарна установа у случајевима када поједине радње нису забрањене посебним прописима. Ако се нека радња јавља као супротна постојећим конкретним прописима, у том случају неће постојати ни установа *fraus legis* ни установа *abusis iuris*. Постојаће посебни деликти регулисани по правилима створеним за деликт у питању. Ово није увек јасно. Постоје бројни теоретичари, а међу њима и поједини наши правници, који сматрају да посебно регулисање и посебна забрана одређених радњи не смета да се и посебно забрањене радње уврсте у садржину злоупотребе права или изигравања закона. Тако, уколико се тиче изигравања закона, професори Благојевић и Ајзнер у излагању установе *fraus legis* у југословенском праву, као пример за ову установу наводе прописе Закона о браку који забрањују брак Југословенских држављана, домицилираних у Југославији, по формама које важе у иностранству (2). Овај став логички је тачан. Свако кршење правних норми, уколико је реч о већ заснованим односима, представља злоупотребу права, а свако кршење правних норми при заснивању правних односа представља изигравање закона. Ипак, оваква генерализација наведених установа формалноправно није на месту. И једна и друга од наведених установа имају суплементарни карактер и могу бити употребљене само за случајеве када одређене противправне активности нису регулисане посебним прописима. Са тога гледишта потпуно је на месту мишљење проф. Јездичића да се наведена одредба нашег Закона о браку не може сматрати као одредба којом је у нашем праву регулисано питање изигравања закона (3). Југословенски држављани, домицилирани у Југославији, уколико поступе противно наведеној норми, не огрешују се о установу изигравања закона већ крше посебну норму, санкционирану као *lex perfecta*.

Следећа додирна тачка која спаја установу *abusus iuris* и *fraus legis* је субјективне природе. За *abusus iuris* то је потпуно јасно. Не може бити изигравања права, односно злоупотребе конкретне правне ситуације, уколико не постоји намера или изричита воља странке да своје право упо-

(2) Благојевић: Међународно приватно право, Београд, 1950, с. 166; Ајзнер: н. д., с. 92.

(3) Јездичић: Међународно приватно право, I, Београд, 1952, с. 160.

треби само за то да нанесе штету другоме. Уколико оваква интенција не постоји, реч је о редовном коришћењу властитим правом и примењује се принцип: *neminem laedit qui suo iure utitur*. При *fraus legis* ово питање није потпуно јасно. Постоје гледишта да *fraus legis* може постојати и у случајевима када се, независно од воље странака, може констатовати да је у одређени однос унесен елеменат иностраности и да је тако дошло до примене колизионог система уместо материјалног права домаће државе. У том смислу требало би тумачити и мишљење проф. Благојевића:

„а) Изигравање треба да буде чињено у циљу отклањања примене домаћег (и то само домаћег) материјалног права, и при томе је без значаја какве је природе — *ius cogens* или *ius dispositivum* — сама норма чија се примена хоће да изигра. б) Изигравање постоји увек онда када је вештачко уношење, одн. монтирање (мењање, посебно проширење) елемента иностраности извршено у циљу да се отклони примена домаћег материјалног права, и при томе је без значаја степен свести који је постојао на страни лица у питању када су покушала изигравање домаћих закона (то значи није потребно да постоји умишљај за изигравање закона у међународном приватном праву). Битан услов за постојање ове установе је да је, у следству оваких радњи заинтересованих лица, дошло до ненормалне, нередовне примене страног права, а све то само да би се избегла примена домаћег материјалног права (објективан критеријум за оцену постојања или непостојања изигравања закона). в) Изигравање закона треба да је предузето путем иначе редовно допуштених средстава, тј. на начин који иначе, да нема намере за изигравањем, претставља допуштену правну радњу. Иначе, тј. ако се изигравање врши путем недопуштених радњи (на пр. наш држављанин продаје у иностранству кућу која му је конфискована), не постоји изигравање закона већ директна повреда домаћег закона, повреда која има бити као таква и оцењена и регулисана са становишта домаћег материјалног права”. (4).

Занимљиво је да је чак и код бранилаца објективне теорије о *fraus legis*, међу које свакако улази проф. Благојевић, идеја о потреби постојања интенционалног елемента у интензитету умишљаја или намере, ако се уопште жели дискутовати о постојању изигравања, толико укорењена да се и неприметно провлачи кроз текстове и начин мишљења. У конкретном случају у условима за постојање *fraus legis*, како их је навео проф. Благојевић, то се опажа у услову наведеном под в). Субјективна теорија, која захтева као интенционални елеменат при *fraus legis* постојање умишљаја или намере изигравања домаћег права, данас је још увек владајућа. Порекло те теорије налази се у римском праву, где су услови за постојање изигравања до детаља обрађени при деликту *fraus creditorum*. Субјективна теорија попуније обухвата и целивитије објашњава установу изигравања закона. Уистину, ако се изигравање закона схвати као свесно комбиновање са елементом иностраности са циљем да се избегне примена домаћег материјалног права, такво комбиновање је немогуће без постојања намере или бар умишљаја. То не значи да при установи изигравања закона и одређени објективни критеријуми не играју ванредни утицај. Објективни критеријум за постојање *fraus legis* треба пронаћи на другом месту и поставити га на другачији начин.

(4) Благојевић: н. д., с. 164—165.

II. — Садржина установе изигравања закона своди се на комбиновање са елементом иностраности у грађанскоправном односу које доводи до наведене примене права домаће државе.

Као домаћа држава у наведеном смислу може да се сматра не само држава националности или домицила одређених лица већ свака држава која претендује да њено право буде употребљено за регулисање грађанскоправног односа у питању.

Ако се као домаћа држава у наведеном смислу има сматрати свака држава која може да претендује да њено право буде примењено за регулисање грађанскоправног односа са елементом иностраности, одмах треба решавати два основна питања: а) колики је домашај или терен примене установе изигравања закона и б) да ли се проблем изигравања закона уопште може појавити у случајевима, када се уместо примене права одређене државе, која претендује да однос у питању регулише путем својих правила, прибегне комбиновању са елементом иностраности, како би се дати однос регулисао по правилима оне земље са којом су субјекти правног односа, објекти правног односа и права и обавезе које из датог односа проистичу интензивније повезани од веза које постоје са правним поретком државе која претендује да правни однос правно регулише.

а) Прво питање решава се, углавном, на два начина. По правилу се сматра да *fraus legis* делује искључиво на терену оне земље, чији је материјалноправни поредак изигран. За остале земље такав правни однос сматра се за правилан (5). Ово гледиште могло би се усвојити и као гледиште југословенског права.

У теорији постоји и друго схватање. Сматра се да би изигравање закона, из разлога куртоазije требало да услови непризнавање насталих ситуација и код земаља које нису посебно заинтересоване. Ово гледиште нема практичне примене.

Поред наведена два основна гледишта о питању колики је домашај примене установе изигравања закона, у новије време се јавило врло занимљиво мишљење по коме је судија домаће државе позван да цени да ли у одређеном односу који треба да регулише по прописима иностраног права не постоји флагрантно изигравање закона, па ако се увери да такво изигравање постоји, однос треба да цени не по правилима на које указује колизиона норма, која садржи елемент изигравања, већ по правилима на која указује колизиона норма без тога елемента. Сматра се да је судија на ово обавезан због поштовања властитих колизионих норми. Када би поступио на другачији начин, изиграо би свој властити правни поредак, изигравајући прави смисао колизионог система (6). Ова мисао врло је занимљива. Када би се консеквентно спровела, довела би до знатног ограничавања изигравања закона не само домаће државе већ изигравања закона уопште.

б) У теорији међународног приватног права досада није постављен проблем да ли изигравања закона може бити у случајевима када се комбиновањем са елементом иностраности постиже регулисање одређеног

(5) Ајзнер: н. д., с. 102—103; Благојевић: н. д., с. 165.

(6) Кутиков: Међународно частно право на НР Булгарија, Софија, 1958, с. 205.

односа путем правног поретка који је интензивније повезан са правним односом од правног поретка који се у датом случају појављује као поредак домаће државе.

Проблем се појавио на IX заседању Хашких конференција за међународно приватно право, у дискусијама комисије за израду конвенције о надлежним органима и меродавном праву за предузимање заштите над малолетницима.

У претпројекту конвенције, израђеном од специјалне комисије, било је предвиђено: Никаква промена уобичајене резиденције малолетника, извршена са намером да се избегну надлежни органи, не проузрокује промену надлежности предвиђену у овој конвенцији.

Ова одредба садржала је у себи генералну клаузулу о изигравању закона. С обзиром што је претпројекат конвенције био израђен на бази приоритета надлежности органа уобичајене резиденције, овај члан имао је за циљ да као фразулозну радњу сматра сваку радњу усмерену на промену уобичајене резиденције због мењања надлежности органа дотадашње резиденције и, према томе, због другачијег регулисања мера заштите над малолетником.

У дискусијама комисије за израду наведене конвенције у радном документу бр. 1 учињен је покушај да се ова формулација престилизује и да гласи: Никаква промена уобичајене резиденције малолетника, извршена са намером да се избегну надлежни органи, не проузрокује промену надлежности предвиђену у овој конвенцији. Изузети су случајеви премештаја резиденције малолетника у земљу чији је држављанин (7).

Овом изменом у тексту конвенције било је стварно постављено питање да ли *fraus legis* може да постоји и у случајевима када постоји намера да се изигра закон земље, која је са правним односом везана везама слабијег интензитета, како би правни однос могао бити регулисан по материјалном праву оне земље, која је са правним односом далеко интензивније повезана.

У дискусијама које су се развиле поводом овог југословенског амандмана, на конференцији није могао бити заузет јединствен став. Резултат дискусија био је да се цели наведени члан избрише и да се постављено питање остави регулисању правила међународног приватног права сваке земље чланице Хашких конференција.

Постављено питање, нема сумње, заслужује посебну пажњу. Принцип међународног приватног права требало би да буде да сваки правни однос треба регулисати по прописима онога права које је за регулисање тога односа најприкладније. Нема сумње да се као најприкладније право за регулисање одређених односа личне природе јавља право оне земље у којој одређено лице има и држављанство и домицил. Да ли у случају намерне промене домицила, при чему се домицил у иностраној држави мења са домицилом у земљи држављанства, може доћи до изигравања закона? Логика ствари говори противно. *Fraus legis* неће моћи да постоји ни у случајевима када се избегава примена права земље боравишта са циљем

(7) Conférence de la Haye de droit international privé, Neuvième session, Commission III, Doc. Trav. No 1, Proposition de M. Puhon, art. 6.

да би могло бити примењено право земље домицила и слично. Другим речима, установа изигравања закона неће постојати ни у једном случају када се комбиновање са елементом иностраности врши са циљем да одређени однос буде регулисан по материјалном праву оне земље са чијим правом је интензивније повезан од веза које постоје са правним поретком земље која се у конкретном случају јавља као домаћа земља.

Примена овога принципа довела би до даљег рашчишћавања и до даљег сужавања примене установе *fraus legis*.

III. — У међународном приватном праву сматра се да постоји *fraus legis* у случајевима када се комбиновањем са елементом иностраности избегава примена материјалног поретка домаће државе и постиже повољније регулисање путем материјалног поретка на које указује колизиони систем. Ово гледиште само је делимично тачно.

Установа *fraus legis* постоји и као установа интерног грађанског права. У интерном грађанском праву, слично као и у међународном приватном праву, ова установа је нужна. Разлози који говоре за постојање *fraus legis* у међународним односима делују и у интерним односима. Правно је недопуштено изигравати правни поредак и намерно тако комбиновати правно релевантне чињенице да се постигну резултати који нормално нису предвиђени као циљеви законодавца при регулисању одређене материје. Ако се установа *fraus legis* посматра искључиво са гледишта ове апстракције, она је у интерном праву потпуно јасна: у интерном праву ова установа постоји сваки пут када се свесним комбиновањем чињеничног стања долази до таквих правних ситуација које законодавац није предвидео као редовне ситуације или чак и до таквих ситуација које би законодавац забранио да их је предвидео.

Друго је питање када ће се у интерном праву сматрати да уистину има да се примени установа *fraus legis*. Да се рељефније одговори на ово питање, треба водити рачуна о једноставним и сложеним државама, о државама са централизованим и државама са децентрализованим законодавством. У земљама са централизованим законодавством грађани имају право да при ступању у односе пермисивне природе (под односима пермисивне природе подразумевају се сви односи у које странке ступају после слободног одлучивања, независно да ли је реч о односима регулисаним по *ius cogens* или по *ius dispositivum*) слободно одлучују о два питања: а/о питању да ли ће одређени однос уопште засновати и б/о питању, ако је реч о диспозитивним односима, да ли ће мењати *naturalia negotii* и додавати *accidentalia*. У осталоме странке су везане прописима правног поретка. У децентрализованом законодавству странке су далеко слободније. Оне имају право да при ступању у одређени однос слободно одлучују о три питања: а) о питању да ли ће уодређени однос уопште да ступе; б) о питању по ком од интерних правних поредака или по ком од интерних правних прописа желе да њихов однос буде регулисан и в) о питању конкретне садржине правног односа путем примене начела аутономије воље. Слободе дате странкама искључују постојање *fraus legis* када их странке употребљавају. Уопште, као правни принцип требало би сматрати да свака странка има право међу различитим интерним прав-

ним порецима и различитим интерним правним прописима изабрати онај поредак и онај пропис који је у датом часу за странку најповољнији. Ако се овај став не прихвати, требало би од странака захтевати да при ступању у правне односе свесно бирају тежи поредак и оштрије прописе. То свакако не би било оправдано.

Претходном мишљењу може се приговорити да је супротно самој установи *fraus legis*, да је негира. С друге стране, нема правника који не осећа да је та установа у сваком правном поретку нужна. Овде би можда требало употребити мисао проф. Лусуарна (Loussouarn): Правна пракса сузбија изигравање закона, иако га никад није дефинисала (8).

Правилно дефинисање установе *fraus legis* не може бити оно које негира право слободе избора између различитих интерних поредака у сложеним и децентрализованим државама и између различитих прописа у централизованим државама. Зато не може бити правилна она дефиниција установе изигравања закона у интерном праву која каже да изигравање закона постоји када странке свесно подешавају чињенично стање да избегну тежи правни поредак и оштрије правне прописе, како би свој однос регулисале по оном правном поретку и по оним прописима који су за њих у датом часу најповољнији.

Ако се наведени принципи усвоје као полазни принципи за решавање постојања установе *fraus legis* у интерном праву, требало би да буду аналогно примењени и за конструисање установе *fraus legis* у међународном приватном праву. Познато је да интерни правни поредак одређене земље и колизиони систем те исте земље представљају јединствени комплексни систем права, срачунат да служи за регулисање свих грађанско-правних односа: грађанскоправних односа без елемента иностраности и грађанскоправних односа са елементом иностраности. То значи да грађани сваке државе при ступању у грађанскоправне односе, с обзиром на карактер самога односа, имају на избор две алтернативе: или регулисање путем интерног права или регулисање путем колизионог система. Избор између ове две алтернативе постоји нарочито у случајевима кад је реч о таквим односима чији резултати могу бити постигнути или са уношењем елемента иностраности или без уношења тога елемента. У овом случају поставља се питање да ли у избору између наведених алтернатива странке имају право да слободно бирају колизиони систем за регулисање датог односа, ако је тај систем за њих повољнији од система интерног материјалног права и да ли странке у таквом случају, када уместо тежих прописа материјалног интерног права изаберу колизиони систем, одговарају за *fraus legis*. По класичној дефиницији изигравања закона у међународном приватном праву требало би сматрати да у таквом случају *fraus legis* уистину постоји. Овај став не би требало прихватити. У оквиру одређеног правног поретка странке у мешовитим случајевима имају право да бирају или материјални поредак или колизиони систем и да се одлуче за онај од њих који је повољнији, јер је и у једном и у другом случају реч о избору између правних поредака једне те исте државе.

(8) Leberours—Pigeonnière: Droit international privé, VII ed. par Yvon Loussouarn, Paris, 1959, p. 445.

Ако се наведено гледиште прихвати као тачно, да ли уопште има места установи *fraus legis* у међународном приватном праву?

И у интерном и у међународном приватном праву, за установу изигравања закона има места и оправдања, ако се појам те установе одреди на реалнији и прецизнији начин. Установа *fraus legis* не може се одредити као установа која постоји сваки пут када странке бирају оне поретке и оне прописе који су за њих најповољнији.

При одређивању реалне садржине установе *fraus legis* треба поћи од објективисаних критеријума. Цео комплекс правних питања у вези са установом *fraus legis* треба ценити са гледишта постигнутих резултата. Ако странке бирају правни поредак који је за њих лакши и ако из заснованог правног односа проистекну само редовне у закону предвиђене и од закона одобрене последице, странке не могу одговорати за *fraus legis*, јер су искористиле једно од права или једну од могућности, које им правни поредак признаје. Ако странке при избору лакшег поретка, поред редовног циља, имају намеру да постигну и неки посредни или акцесорни циљ, чије остварење доводи до оштећења трећих лица или заједнице, треба сматрати да странке нису савесно деловале. У таквим случајевима постоји *fraus legis*, јер се може доказати да су странке користиле правне прописе са намером да их извитопере.

Ако се установа изигравања закона схвати на напред наведени начин, као тежиште ове установе не јавља се више питање да ли су странке бирале лакши поредак. Установа изигравања закона може постојати и у случају када странке свесно бирају тежи поредак и оштрије прописе. За установу изигравања закона најбитније је што услед учињеног избора долази до допуштених примарних и забрањених акцесорних или секундарних последица.

Установа изигравања закона, одређена као свесно или намерно одабирање између различитих правних поредака или различитих правних прописа са циљем да се поред допуштеног примарног постигне и забрањени секундарни циљ, представља установу изигравања закона у субјективном смислу. Међутим, ова установа може бити конструисана и као установа у објективном смислу. Изигравање закона у објективном смислу постоји када странке без намере да постигну забрањени акцесорни циљ бирају правна решења која у комплексу правних односа објективно рађају штетне последице за трећа лица или за заједницу.

Ове мисли примењене на установу изигравања закона у међународном приватном праву доводе до следећих закључака: а) странке имају право, ако је реч о мешовитом грађанскоправном односу, подразумевачући под тим односом такав однос који може бити успостављен и без елемента иностраности и са тим елементом, да слободно бирају између интерног права или колизионог система домаће државе; б) ако из мешовитог правног односа, регулисаног по колизионој систему, не проистекну негативне акцесорне последице, забрањене по праву домаће државе, не може се сматрати да постоји *fraus legis* само зато што је у датом случају колизиони систем био за странке повољнији и што су управо због тога избегнуте домаће материјалне норме; в) на правни однос регулисан по нормама про-

истеклим из колизионог система треба применити начела о изигравању закона, када се констатује да су странке бирале колициони поредак са намером да постигну акцесорне последице, недопуштене по домаћем материјалном праву (*fraus legis* у субјективном смислу); г) независно од тога да ли су странке у одређени однос ступиле по прописима интерног или колизионог права, треба сматрати да постоји установа изигравања закона ако се објективно утврди да су негативне акцесорне последице одређеног односа могле бити одстрањене другачијим решавањем, било путем интерног права било путем колизионог система (*fraus legis* у објективном смислу).

IV. — У теорији међународног приватног права постоји мишљење да установа *fraus legis* није неопходна због постојања установе међународног јавног поретка.

Установа међународног јавног поретка има задатак да отклони примену иностраних материјалних правила на која упућује колициони систем, ако су та правила супротна основним принципима економско-друштвеног уређења земље која је позвана да их примени. Установа међународног јавног поретка, према томе, има задатак да брани домаћи поредак од инфилтрирања идеја и решења која нису у складу са целокупним владајућим системом.

Установа *fraus legis* има потпуно другачији задатак. Путем установе *fraus legis*, правни поредак брани интересе појединаца и заједнице у случајевима који не морају бити супротни јавном поретку али су недопуштени због негативних акцесорних последица.

Према томе, установа међународног јавног поретка примењује се када се конкретна решења туђег материјалног права, на које упућује колициони домаћи систем, не могу принципијелно прихватити, а установа *fraus legis* примењује се када се конкретна решења туђег материјалног права, на која упућује домаћи колициони систем, не могу прихватити због негативних акцесорних последица, иако су, апстрахујући од негативних последица, у складу са принципима правног поретка домаће државе.

Зато је неоправдано и неправилно сматрати да је установа *fraus legis* конзумирана у установи међународног јавног поретка.

V. — Установа изигравања закона или *in fraudem legis domesticae agere* има у међународном приватном праву значајно место. Ова установа има задатак да осигура правилну примену постојећих колизионих норми и да одстрили негативне последице које могу произаћи из различитих комбинација са елементом иностраности и са колизионим системом. Посебно, ова установа има задатак да одбаци и не призна правне последице оних односа који су регулисани путем колизионих норми, ако се услед тога јављају негативне акцесорне последице које нису допуштене по прописима интерног материјалног права домаће државе.

Установа изигравања закона у међународном приватном праву треба да се дефинише: установа изигравања закона постоји када странке при заснивању одређеног односа свесно траже правна решења у колизионом систему, иако правна решења предвиђена у материјалном праву на које упућује колициони систем доводе до негативних акцесорних последица

за трећа лица или за заједницу, које не би постојале да је регулисање датог односа било спроведено путем интерног материјалног права домаће државе или неким другим решењем колизионог система.

Ова дефиниција је дата као субјективна дефиниција установе изигравања закона. Објективна дефиниција може бити конструисана на исти начин као и субјективна, ако се из субјективне дефиниције одбаци елемент „свести“. Нема сумње, свака држава може одбити признавање одлука заснованих на туђем праву, ако се те одлуке јављају као објективно штетне за трећа лица или за заједницу. При одбијању признавања одлука, које су објективно штетне за трећа лица или за заједницу, ипак не треба полазити од претпоставке да постоји *fraus legis*. *Fraus legis* треба претпоставити само у случајевима када су странке, желећи да заснују одређени однос, имале на располагању више правних солуција од којих су изабрале управо ону која доводи до негативних акцесорних последица.

У сваком случају, изигравање закона не може да постоји када странке, бирајући међу различитим правним порецима, бирају правни поредак са којим је однос у питању интензивније повезан од веза које постоје са правним поретком државе која у датом случају претендује да се сматра за домаћу државу.

Иво Пухан

УПОРЕДНО И МЕЂУНАРОДНО РЕГУЛИСАЊЕ СОЦИЈАЛНОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА БИВШИХ БОРАЦА И ДРУГИХ ЖРТАВА РАТА

I. — Увод. — Под појмом бивши борци и жртве рата како на Првој хашкој конференцији о законодавству бивших бораца и жртава рата, одржаној новембра 1958, тако и у досадашњем раду Светске организације бивших бораца, подразумевају се следећа лица: бивши борци, учесници покрета отпора, ратни заробљеници, ратни инвалиди, депортована лица, удовице и ратна сирочад горе побројаних лица, као и друга лица одређена националним законодавствима.

1. — Околности и услови који одређују положај (стање, потребе и проблеме) бивших бораца и других жртава рата у једној земљи су свакако друштвено-економски односи и друштвено-економско уређење те земље, затим степен привредног и техничког развитака, општи друштвени стандард и услови живота и рада, а посебно улога коју су бивши борци и друге жртве рата имале у рату чије су жртве. С тим у непосредној вези је стање и ниво моралног угледа, моралног утицаја и моралног ауторитета који бивши борци, ратни војни инвалиди и друге жртве рата уживају у својој земљи и њеној јавности. Од ових фактора и околности зависи друштвени, морални, правни, и уопште јавни положај бивших бораца и других жртава рата у датој земљи и према томе и политика која се води према њима односно њихово место у социјалној политици те земље.

Карактеристике друштвено-економског, моралног правног и другог положаја бивших бораца у Југославији, у првом реду ратних војних

инвалида и других жртава рата, условљене су чињеницом да су бивши борци и ратни војни инвалиди Југославије, у својој огромној већини, добровољно учествовали у једном националноослободилачком и социјалнореволюционарном покрету и у једној националној и социјалној ослободилачкој револуционарној борби, у патриотском, одбранбеном, праведном и напредном револуционарном рату. Отуда њихов огроман морални углед и ауторитет и стварни утицај на коме је заснован цео друштвени, правни и уопште јавни положај бивших бораца и ратних војних инвалида у Југославији, посебно њихов положај у општем систему социјалне заштите.

У таквим условима бивши борци и ратни војни инвалиди нису се у питањима социјалне заштите ни поставили ни постављали према држави и према друштвеној заједници искључиво као људи који нешто захтевају и траже. Напротив они се најчешће јављају као људи који хоће да раде и стварају, тако да, они који то могу, чак и дају и даље држави и друштву, често не мање него што су то чинили и у самом револуционарном рату. Због тога, поред осталог, у нашој земљи није ни постојао нити постоји оштар проблем запошљавања бивших бораца и ратних војних инвалида који је иначе врло актуелан и тежак у низу других земаља.

2. — Рат је такав узрок социјалних несрећа и невоља, индивидуалних и колективних, који по својој природи, квалитету и кванитету последица у погледу материјалне, физиолошке, душевне, моралне, друштвене и других страна живота оставља далеко дубље и теже последице него ма који од традиционалних социјалних случајева (ризика, незгода) обухваћених општим системом социјалног осигурања односно социјалног обезбеђења. Због ових разлика између рата и ратних разарања као узрока појављивања огромног броја лица којима је потребна јавна социјална заштита и социјално обезбеђење, с једне стране, и традиционалних социјалних случајева (ризика) због којих се појављују оваква лица, с друге стране, социјална заштита бивших бораца и других жртава рата одваја се од општег система социјалног обезбеђења и осигурања како у погледу законског регулисања, финансирања услова за стицања права на социјалну заштиту, тако и у погледу административне организације и служби за њихово остварење. Јер врсте, природа, тежина и број незгода које једно те исто лице задесе због рата нужно захтевају не само ефикаснију и разноврснију социјалну заштиту, него ова заштита захтева поступак и облике заштите знатно другачије и различите од оних који се сретају у општем систему социјалног обезбеђења, те је због тога нужно одвојити и посебно посматрати ова два дела односно система социјалне заштите. Наиме, управо у систему социјалне заштите бивших бораца и других жртава рата, посебно социјалне заштите ратних војних инвалида, као специјалном, посебном систему социјалног обезбеђења, савремено опште социјално обезбеђење у многим погледу налази пример за углед (или бар би требало да тако буде), али које оно због ограничених финансиских, организационих, кадровских и других узрока и услова не може да постигне за све осигуранике односно за ова осигурањем обухваћена лица. Заштита која се пружа бившим борцима и другим жртвама рата (обим,

начин и врсте социјалних престаџија) у погледу своје садржине, разноврсности елемената који се као такви појављују и намећу, због честог одсуства заједничке мере у различитим ситуацијама, због индивидуализираних и посебних врста социјалних давања овим лицима и поступака њиховог остварења, нужно се издваја у посебан систем. Међутим ове карактеристике не треба схватити само као разлоге за посебно третирање бивших бораца и других жртава рата у систему социјалне заштите, него пре свега као чињенице које указују на тежину, разноврсност и количину недаћа које рат собом доноси и намеће. Стварање посебног система социјалне заштите бивших бораца и других жртава рата остварено је у већини савремених система социјалне заштите односно у земљама где је општи систем социјалног обезбеђења достигао релативно висок ниво.

Посматрана у односу на целокупну социјалну политику и социјалну заштиту наше земље, брига за бивше борце и друге жртве рата само је саставни део општих настојања државе и друштва да се сваком члану друштвене заједнице обезбеде такви услови живота и рада који ће очувати и унапредити његово физичко и психичко здравље. То су дакле општи хуманистички социјалистички циљеви целокупне југословенске социјалне политике који ће, када се у потпуности остваре, значити да сваки радни човек са једнаким могућностима учествује у савременом животу, тј. у производњи, јавном, културном, друштвеном, политичком и другим облицима живота. У оквиру тих настојања брига о бившим борцима, посебно о ратним војним инвалидима, долази у први план акције не због тога што би ова лица, наводно, имала повлашћен положај у друштву у односу на остале грађане, него због тога што су та лица посебно погођена ратом и његовим последицама, те се у односу на остале грађане не налазе у једнаким могућностима за живот и напредовање у животу. Због тога су она у нарочито наглашеном неједнаком положају и у неједнаким условима, те због тога не располажу једнаким могућностима као остали грађани. Социјална акција и брига у односу на бивше борце и друге жртве рата је због тога само настојање да се бивши борци, посебно ратни војни инвалиди и друге жртве рата уопште, доведу у такве услове живота и рада и у такво стање које ће им у највећој могућој мери пружити једнаке могућности и услове са осталим грађанима. Бивши борци и ратни војни инвалиди спадају у ону категорију грађана о којима је држава и друштвена заједница позвана у првом реду да се брине, јер су бивши борци и ратни војни инвалиди највише дали од себе у рату и у условима рата за друштво као целину. Оно што бивши борци и жртве рата примају од државе и друштвене заједнице делом је израз посебног признања које друштво и држава показују према њима, а делом представља право бивших бораца и жртава рата које они, као уосталом и друга лица која се налазе у стању социјалне потребе, имају према држави и друштву. Која су, каква су, колика су и у чему се састоје ова права зависи најчешће и скоро редовно од општег става државе и друштва према питањима социјалне заштите и социјалне политике, зависи, дакле, у крајњој линији од друштвено-економске основе социјалне политике дате државе.

Оно што карактерише природу, садржину, обим, предмет и друга права која имају бивши борци, посебно ратни војни инвалиди у Југославији, јесте управо функција и циљ ових права. Ова права су у првом реду израз бриге државе и друштва да бившим борцима, у првом реду ратним војним инвалидима, као својим грађанима и члановима обезбеди услове и средства да се они у што је могуће већој мери изједначе у погледу могућности за живот и напредовање у животу са осталим грађанима. Ова права бивших бораца и других жртава рата немају никако карактер какве милостиње, палијативне мере, нити карактер политичког средства. Ова права су, уколико то дозвољавају могућности наше земље, у највећој могућој мери прилагођена природи и врстама потреба ових лица с циљем да се она оспособе да што је могуће више својим сопственим снагама обезбеде средства за живот себи и својој породици. Тек ако то није могуће у потпуности или је могуће само делимично, друштво, односно држава обезбеђује им та средства из својих извора. Ова права дакле нису никакав изузетак од права других грађана када се они нађу из било којих узрока у стању социјалне потребе. Она су, иако саставни део посебног система социјалне заштите бивших бораца и других жртава рата, ипак део општег система социјалне заштите грађана наше земље, када они испуне одговарајуће услове за које закон везује коришћење заштитом.

3. — Питање социјалне заштите бивших бораца и жртава рата регулисано је највећим делом специјалним прописима социјалне заштите, а само једним делом општим прописима социјалног осигурања односно социјалног обезбеђења, у колико они у погледу социјалне заштите бивших бораца и жртава рата предвиђају посебне погодности. Заштита бивших бораца и жртава рата у Југославији у основи је одвојена од општег система социјалног обезбеђења. Затим, посебно је регулисана социјална заштита бивших бораца и ратних и мирнодопских војних инвалида а посебно социјална заштита цивилних жртава рата, и то како у погледу законодавства, финансирања, тако и у погледу административне организације и служби социјалне заштите.

У погледу социјалне заштите бивших бораца и војних инвалида донесен је цео систем законских прописа по којима се ова заштита спроводи. Законодавство о бившим борцима и војним инвалидима спада у посебну надлежност и оно је као такво донесено од стране савезних законодавних органа.

Што се тиче социјалне заштите цивилних жртава рата, израђен је такође један систем, мада далеко непотпунији, социјалне заштите ових лица. Овај део заштите, због ограничених материјалних и других могућности наше земље, није у довољној мери развијен. Због тога није могла да буде посвећена једнака пажња свим цивилним жртвама рата. Из ове групе, тј. групе цивилних жртава рата, која, као што је познато, у Југославији достиже и у апсолутном и у релативном износу велике цифре, издвојена је као посебна категорија цивилних жртава рата категорија жртава фашистичког терора, породице жртава фашистичког терора односно деца жртава фашистичког терора. Неке републике су зависно од

својих могућности овом заштитом обухватиле истовремено и жртве индивидуалног фашистичког терора и жртве колективног фашистичког терора (бомбардовање, казнене експедиције и др.) као што је то учинила НР Македонија, док су остале републике обухватиле само жртве индивидуалног фашистичког терора.

Социјална заштита осталих жртава рата у нашој земљи спроводи се у оквиру општег система социјалне заштите односно социјалног старања.

II. — Нека питања социјалне заштите бивших бораца и других жртава рата у Југославији у светлу упоредног регулисања. — Изнећемо наравно у основим цртама, социјалну заштиту бивших бораца и других жртава рата у Југославији у светлу упоредног права, и на тај начин допринели постављању питања практичне делимичне могућности усаглашавања и уједначавања националних законодавстава о социјалној заштити бивших бораца и других жртава рата. Верујемо да ћемо тиме допринети можда и постављању питања међународни регулисања, бар у извесној мери, социјалне заштите бивших бораца и жртава рата. Да би то постигли одлучили смо, да за елементе упоређивања узмемо најбитнија и најважнија питања у оквиру социјалне заштите бивших бораца и жртава рата. У том правцу приказаћемо упоредно правно регулисање одређених питања, узимајући у обзир и као примере оне земље где се то регулисање показује као посебно карактеристично. Та питања би била следећа:

- 1 — која лица имају право на социјалне престације због рата;
- 2 — да ли имају једнака права на социјалне престације ратни војни инвалиди и мирнодопски војни инвалиди;
- 3 — која права имају бивши борци и друге жртве рата;
- 4 — од ког момента се исплаћују односно примају социјалне престације;
- 5 — који је круг лица која имају право на социјалне престације због рата; (а) да ли брачна жена добија социјалне престације независно од дана закључења брака; (б) каква права има ванбрачна жена; (в) који преци имају права на социјалне престације; (г) до ког доба добијају деца социјалне престације.

1. — Које категорије лица имају право на социјалне престације због рата и ратних догађаја. Категорије и круг лица која имају права на социјалне престације због рата и ратних догађаја у Југославији подељени су у три групе:

— прву групу сачињава живи инвалид и његова ужа породица у коју се убрајају, по позитивним прописима: брачна жена или ванбрачна жена, брачна деца војног и инвалида, ванбрачна деца војног инвалида, усвојена деца, пасторчад и храњеници војног инвалида;

— другу групу сачињава ужа породица и други сродници палог борца: брачна жена палог борца, ванбрачна жена палог борца, брачно дете, ванбрачно дете, усвојено дете, пасторак и храњеник палог борца (први ред), односно, и то ако напред поменутих лица нема, родитељи палог

борца, очух и маћеха, усвојилац и хранилац палог борца (други ред), односно ако ни ових лица нема, дед и баба палог борца (трећи ред);

— *трећу групу* сачињавају ужа породица и сродници умрлог војног инвалида и то: брачни друг умрлог војног инвалида, брачно дете, ванбрачно дете, усвојеник, пасторак и храњеник умрлог војног инвалида (први ред), односно ако ових лица нема, родитељи, очух и маћеха, усвојилац и хранилац умрлог војног инвалида (други ред), односно ако ни ових лица нема, деда и баба умрлог војног инвалида односно трећа физичка и правна лица (трећи ред).

Однос између прве групе и треће групе је искључујући, што значи док је жив војни инвалид не могу да се као титулари права на социјалну заштиту појављују лица другог и трећег реда. Исто тако у оквиру друге и треће групе важи начело искључивости редова, што значи док постоје корисници првог реда не могу да се као титулари права на социјалну заштиту појављују лица из другог реда, итд. У погледу појединих права војних инвалида законским прописима су одређени услови под којима се лица различитих група корисника и различитих редова корисника искључују као и ко од њих има право првенства и под којим условима. Тако, на пример (чл. 17 Закона о ратним војним инвалидима) очух и маћеха, усвојилац или хранилац који испуњавају услове за признање права на породичну инвалиднину, имају прече право од родитеља војног инвалида, који према њему није извршавао родитељске обавезе.

Друга лица која представљају жртве рата обухваћена су посебним правним актима, и изван правних аката који се односе на бивше борце и војне инвалиде.

У правима других земаља категорије и круг лица која имају право на социјалне престаџије због рата и ратних догађаја одређен је на врло различите начине. Пре свега у другим правима круг лица I групе није толико широк као у нашем праву. Он се врло често ограничава само на личне ратне војне инвалиде, често на децу ратних војних инвалида, каткад и на брачну жену. Што се тиче круга лица која по нашем праву улазе у другу или трећу групу, у скоро свим земљама права на социјалне престаџије имају родитељи, изузев у позитивном праву Турске.

2. — *Да ли имају једнака права на социјалне престаџије ратни војни инвалиди и мирнодопски војни инвалиди.* — Права мирнодопских и ратних војних инвалида у нашем праву су регулисана јединственим законским прописима; једнака права по тим прописима имају и ратни и мирнодопски војни инвалиди. (Према Закону о мирнодопским војним инвалидима, „Службени лист ФНРЈ”, бр. 46/1959, уколико другачије није одређено, примењују се и на мирнодопске војне инвалиде прописи Закона о ратним војним инвалидима, „Службени лист ФНРЈ”, бр. 33/1957, 44/1958 и 42/1949).

Ни у једном другом праву о социјалној заштити војних инвалида нису права ратних и права мирнодопских војних инвалида регулисана на једнствен начин нити су ратни и мирнодопски војни инвалиди изједначени у погледу њихових права на социјалне престаџије. Негде ратни и мирнодопски војни инвалиди имају исте врсте права, али мирнодопски војни инвалиди имају права са нижим износима односно вредностима

престација него ратни војни инвалиди. Тако је на пример, у француском праву, у белгиском праву, у праву САД и др.

Негде се мирнодопски војни инвалиди третирају на исти начин као и инвалиди рада: на пример, у Луксембургу.

3. — *Која права имају бивши борци и жртве рата.* — У свим законодавствима о социјалној заштити бивших бораца и жртава рата предвиђају се следећа права, али у различитом обиму: (а) право на социјална давања у новцу (пензије односно инвалиднине); (б) право на здравствену заштиту; (в) право на професионалну рехабилитацију; (г) остала социјална права.

У југословенском праву ратни и мирнодопски војни инвалиди и друга законом обухваћена лица имају следећа права, под одређеним условима:

а) права на социјална давања у новцу и то: право на личну инвалиднину, право на породичну инвалиднину, право на додатак за негу и помоћ другог лица, право на инвалидски додатак, право на додатак на децу, право на посебан инвалидски додатак деци палих бораца. (В. такође Правилник о начину исплате инвалидских принадлежности и других новчаних примања, „Службени лист ФНРЈ”, бр. 20/1959).

У многим правима ратни војни инвалиди плаћају знатно смањене цене при набавци разних добара и услуга. У француском праву удовице палих бораца и ратних војних инвалида добијају посебне додатке на инвалиднину. По праву које важи у Великој Британији ратни војни инвалиди добијају помоћ у оделу, додатак на станарину и помоћ при избору одговарајућих занимања. У италијанском праву ратни војни инвалиди добијају поред осталог и престације за случај старости, незапослености и повреде. По аустриском праву ратни војни инвалиди добијају поред осталог додатак на скупоћу, додатак на станарину, породични додатак и додатак на пса водича. У белгиском праву ратни војни инвалиди имају право поред осталог на помоћ у оделу, помоћ на пса водича и др.

б) Право на здравствену заштиту, које обухвата: лекарски преглед и лечење у здравственој установи и стану болесника; давање лекова и других лековитих средстава: лечење у природним лечилиштима са потпуном опскрбом; лекарску и другу стручну негу и помоћ пре, за време и после порођаја у здравственим установама и у стану породиље; негу зуба; давање протеза и других помоћних санитарних справа; зуботехничку помоћ и зубна протетична средства.

У многим земљама гарантовано је право на здравствену заштиту ратним и мирнодопским војним инвалидима и члановима њихових породица, али у различитом облику. Таква решења познаје поред нашег права још и француско право, белгиско право и италијанско право напр: у енглеско мправу, међутим, у систему националног здравственог обезбеђења бивши борци и жртве рата су обухваћени овим системом. У Јапану право на здравствену заштиту ратни војни инвалиди остварују на исти начин и по истим прописима као и остала лица са физичким недостацима.

в) Право на рехабилитацију;

г) Право на запослење и право на посебну заштиту у радном односу;

д) Право на посебне погодности при стицању права из инвалидског и пензионог социјалног обезбеђења;

ђ) Право на опрему новорођеног детета;

е) Право на бесплату и повлашћену возњу и друге повластице (ослобађање од такса и сл.);

ж) Право на накнаду и помоћ у случају смрти.

У извесним земљама, у зависности од њихових посебних услова, ратни и мирнодопски инвалиди имају могућности да добију још и престације или зајмове за куповину сировина, алата и машина за обављање појединих делатности, као на пример, по француском, холандском и белгиском праву итд., по праву Велике Британије и САД. Исто тако права извесних земаља дају могућност бившим борцима и ратним војним инвалидима лакшег пласмана производа које они износе на тржиште, као, на пример, по праву САД, Новог Зеланда и др. У неким правима бивши борци и војни инвалиди имају право да добију зајам за оправку куће и за градњу куће.

4. — *Од ког момента се исплаћују односно примају социјалне престације.* — У сваком случају по југословенском праву социјалне престације се исплаћују само по захтеву корисника и никад не по службеној дужности. У погледу момента од кога се исплаћује престација у позитивном праву наше земље можемо разликовати три различита правна режима:

а) лична и породична инвалиднина, инвалидски додатак и посебан додатак за школовање деце палих бораца исплаћује се почевши од првог дана следећег месеца по пријему пријаве (изјаве) корисника;

б) инвалиднина мирнодопским војним инвалидима исплаћује се од дана рањавања, ако је пријава поднета у року од три месеца по рањавању; и

в) додатак на децу се исплаћује и за три месеца која претходе поднесеној пријави.

У другим правима сретају се такође разна решења за различите врсте социјалних права бивших бораца и војних инвалида. У највећем броју позитивних права социјалне престације теку од дана подношења пријаве. Поред осталих, тако је у француском праву, на пример, али овде удовица позитивних права социјалне престације теку од дана подношења пријаве. деловала ретроактивно. Слично је и у праву Велике Британије, али овде, међутим, надлежни орган може померати момент од кога почиње тећи исплата, узимајући у обзир субјективно стање корисника. Једино позитивно право Луксембурга одређује да престације почињу тећи од момента наступања инвалидитета без обзира на дан поднете пријаве.

5. — *Који је круг лица која имају право на социјалну престацију због рата.* — (а) *Да ли удовица добија социјалне престације независно од дана закључења брака.* — Према позитивним прописима о социјалној заштити бивших бораца и жртава рата у Југославији датум закључења брака нема утицаја на право на инвалиднину и друга права. По аустријском праву и по праву Вел. Британије, на пример, удовица има право на породичну инвалиднину само ако је брак трајао дуже од године дана,

изузев ако су из брака остала деца. По холандском праву удовица, када доживи више од 65 година живота, има право на породичну пензију иза мужа с којим је живела у браку после наступања његовог инвалидитета. Изузетно ако је муж био потпуно неспособан за привређивање а брак је трајао више од три године удовица може добити породичну пензију. Слично решење познаје и француско право.

б) *Каква социјална права има ванбрачна жена.* — Према позитивним прописима југословенског права ванбрачна жена палог борца може, изузетно, добити право на социјалне престаџије ако је довољно дуго живела са погинулим и ако брак није био могућ због оправданих разлога. — Такво решење познаје француско право и право Вел. Британије. Француско право захтева још допунски услови: да ванбрачна жена палог борца није ступила у нов брак и да не живи у другој ванбрачној заједници, као и да је слабог имовинског стања и да је из те везе остало дете.

в) *Да ли преци имају право на социјалне престаџије.* — По југословенском позитивном праву, право на социјалне престаџије имају: отац и мајка, ако нема удовице и деце, ако нема ни једних ни других права стичу дедови и бабе, без обзира да ли су издржавали умрлог. Исто тако сродник умрлог има прече право на инвалиднину од родитеља умрлог ако је издржавао умрлог. — Таква решења познају: француско право, холандско право, аустриско право, норвешко право. Сва позитивна права која познају овакво решење условљавају право предака на инвалиднину извесним условима као што су, на пример: одређено доба живота, неспособност за привређивање, слабе имовинске прилике и др.

г) *До ког доба деца добијају социјалне престаџије.* — По југословенском позитивном праву социјалне престаџије деца добијају: до 16 година ако се налазе на школовању; до 24 године ако су студенти универзитета и високих односно виших школа; целог живота, ако су неспособна за привређивање а та је неспособност наступила пре 16 односно 24 године живота.

У другим правима деца палих бораца и деца ратних војних инвалида добијају престаџије по правилу до 18 година живота. Таква решења познају, на пример, француско и холандско право као и право Вел. Британије. По аустриском праву деца палих бораца и ратних војних инвалида добијају социјалне престаџије до 19 година а по италијаском до 21 године. Готово сва права признају посебне додатке за децу палих бораца и војних инвалида када су неспособна за привређивање.

Не само поменута, него још цео низ питања из области социјалне заштите бивших бораца и других жртава рата посматрана са гледишта упоредног права, показао би до ког је степена већ достигнуто уједначавање позитивног регулисања права бивших бораца и жртава рата чак и у земљама са често веома великим међусобним разликама. Све то указује на потребу изналажења могућности за још већим услагашавањем, уједначавањем па и међународним регулисањем социјалне заштите и жртава рата.

III — *Социјална заштита бивших бораца, ратних војних инвалида и других жртава рата у СССР.* — Док у скоро свим посматраним земљама

постоји посебан систем социјалне заштите бивших бораца, ратних војних инвалида и других жртава рата, у СССР социјална заштита бивших бораца и ратних војних инвалида спроводи се у оквиру општег система социјалног обезбеђења односно осигурања. Видели смо да је слично поступљено још само у Великој Британији, али и овде само у погледу социјалне заштите за случај болести док су у свему осталом бивши борци, ратни војни инвалиди и друге жртве рата заштићени посебним прописом.

Међутим, иако је у Совјетском савезу социјална заштита бивших бораца и других жртава рата укључена у јединствени општи систем социјалног обезбеђења односно осигурања (социјално обезбеђење — социјалног обезбеђења; социјално осигурање — социјалног осигурања), ипак постоје и у овом систему значајне посебне одредбе које су специјално и искључиво односе на бивше борце, ратне војне инвалиде и друге жртве рата.

Чињеница да бивши борци и друге жртве рата у СССР уживају социјалну заштиту односно социјално обезбеђење у оквиру општег система социјалног обезбеђења захтевала би да се овде прикаже цео систем социјалног обезбеђења у СССР, што би прелазило оквира задатка који смо себи поставили. Отуда би било вредно труда тај посао обавити посебно и на другом месту, а то значи заједно са приказом целокупног социјалног обезбеђења у СССР. Овде не би то било сврси — сходно ни из тога разлога што смо себи ставили у задатак да дамо упоредни приказ и упоредну анализу искључиво социјалне заштите бивших бораца и других жртава рата а не упоредни приказ општих система социјалног обезбеђења у посматраним земљама.

У погледу социјалне заштите мајке и детета у СССР бивши борци и друге жртве рата укључени су у општи систем социјалне заштите односно социјалног обезбеђења мајке и детета.

Исто тако у погледу здравствене заштите бивши борци и друге жртве рата укључени су у општи систем социјалног обезбеђења у СССР.

IV. — *Почеци међународног регулисања социјалног обезбеђења бивших бораца и других жртава рата.* Данас у свету у скоро свим земљама постоје социјални прописи о социјалној заштити бивших бораца и других жртава рата. Осим ових специјалних прописа унутрашњег права, међутим, сведоци смо чињенице да се социјална заштита бивших бораца и других жртава рата преноси и на међународни план, у првом реду европски, регионални, међународни план. На савременом степену развитка односа између држава и народа, питања бивших бораца и других жртава рата нужно су добила и свој унутарњи, национални, и свој спољни, међународни, изглед и значај. Ове две стране, чини нам се, у савременим условима и на савременом степену развитка односа међу земљама и народима далеко су више у узајамној вези, посредној и непосредној него што то на први поглед изгледа.

Да би се боље могао сагледати, одредити и оценити обим и значај међународног изгледа питања бивших бораца и других жртава рата, потребно је да се упознају националне специфичности и околности, услови и фактори положаја и стања бивших бораца и других жртава рата у

појединим земљама. Проучавајући их и упоређујући их најбоље се могу одредити, с једне стране, посебне карактеристичне разлике и посебни фактори и околности које изазивају те разлике, а с друге стране, бар минимална мера садржине и обима, заједничка мањем или већем броју земаља. Проучавање и познавање оног што је специфично и оног што је заједничко у положају и стању бивших бораца и других жртава рата у свакој од земаља где се то питање поставља, омогућиће нам да боље одредимо како меру и обим могуће сарадње између појединих земаља, било на билатералној, било на мултилатералној основи. Тако бисмо могли, што нам се чини не мање значајно, боље одредити и проценити у чему се састоји специфичне националне потребе, стање и проблеми бивших бораца и других жртава рата у појединим земљама. Међу специфичне околности које одређују положај (стање, потребе и проблеме) бивших бораца и других жртава рата у једној земљи узетој посебно представљају, као што смо већ напоменули, друштвеноекономски односи и услови, затим степен економског и техничког развитка дате земље и опште друштвени стандард услова живота и рада, а посебно улога коју су бивши борци и жртве рата имали и одиграли у рату чије су жртве. Наиме, да ли је тај рат био империјалистички, агресиван, поробљивачки, реакционаран или је био одбранбени, праведан, ослободилачки, напредан, револуционаран, да ли победнички или са поразом у рату, итд. С тим непосредно у вези је стање и ниво моралног угледа, утицаја и ауторитета који бивши борци и жртве рата уживају у својој земљи и у јавности своје земље.

Међутим ове разлике, без обзира на све незгоде које за собом повлаче, ипак не спречавају, или бар не би смеле да нас спречавају и да нам онемогућавају могућу међународну сарадњу на овом пољу. Свесни чињенице њиховог постојања, моћи ћемо јасније да приступимо сарадњи на ономе што измиче овим разликама односно што улази у круг оног што је заједничко мањем или већем броју земаља или чак свим земљама у којима се поставља питање социјалне заштите бивших бораца и жртава рата. Тај заједнички домен, узевши уопште, није мали, него је напротив и сувише велики да бисмо имали икаквог разлога да се бојимо да би он био недовољан као основа за међународну сарадњу и међународну акцију. Питања бивших бораца и других жртава рата представљају такву област питања и проблема на којима се већ на први поглед види да су данас земље и народи у целини толико узајамно повезани и толико узајамно упућени једни на друге да се ова повезаност и упућеност нужно оријентише у правцу међународне сарадње и међународне акције. Ова упућеност и нужна оријентација на међународну сарадњу и међународну акцију нарочито је очигледна ако су у питању недовољно развијене земље. Гледано у националним размерама положај (стање, потребе и проблеми) бивших бораца и других жртава рата не зависи више само од добре воље националних влада него се, као што је то уосталом случај и са целим осталим савременим социјалним законодавством, решења питања бивших бораца и жртава рата намећу на међународном плану. То долази, с једне стране, логиком развитка самих савремених друштвеноекономских односа, а с друге, политичком снагом свести и организованости самих бивших

бораца и ратних војних инвалида. Они то постижу политичком снагом своје свести о правима на социјално обезбеђење односно о правима на такве услове живота и рада, који ће у највећој мери омогућити напредовање у животу њих и чланова њихових породица са осталим грађанима које рат и ратна разарања нису погодили. У многим земљама, међутим, чак и тамо где су националне владе вољне и спремне да пруже своју помоћ бившим борцима и другим жртвама рата и где је у границама својих могућности и пружају, њихови напори остају недовољни. У таквом случају неопходна је међународна сарадња, међународна помоћ и међународна акција.

Узимајући у обзир како све специфичне разлике тако и све заједничке интересе између бивших бораца и жртава рата различитих земаља, постоји изванредан круг заједничких интереса и жртава рата који одмах пружа реалну основу за могућност међународне сарадње. Изванредан круг таквих разлика могу и треба да се у једном бржем или споријем темпу, у једном ближем или даљем року, бришу и уклањају, с циљем да оне престану бар да представљају сметњу широј, пунијој и плоднијој сарадњи на већ могућем постојећем терену у овој области.

У том светлу посматрана I Хашка конференција о социјалној заштити бивших бораца и жртава рата у циљу изналагања могућности међународног регулисања заштите бивших бораца и жртава рата, као и у циљу усклађивања и изједначавања националних законодавстава о овој заштити, представља фактор од непосредног значаја. Она ће несумњиво помоћи досадашње и још више развити даље напоре да бивши борци и жртве рата, погођени у свим облицима свога живота, добију што пре и што пуније одговарајуће социјално обезбеђење и социјалну заштиту. На I Хашкој конференцији о социјалној заштити бивших бораца и жртава рата усвојен је низ (19 на броју) Препорука међу којима треба посебно истаћи следеће:

Препорука 1. Организовање Друге конференције о законодавству социјалне заштите бивших бораца и жртава рата (1).

Препорука 2. Обавештавање пензионера о праву на осигурање;

Препорука 3. Рокови за подношење молбе за пензије;

Препорука 12. Однос бивших бораца и других жртава рата према социјалном осигурању односно обезбеђењу.

Читав низ препорука односе се на питање рехабилитације. Ту долазе: Препорука о праву на рехабилитацију (бр. 5), о медицинској (бр. 6) и професионалној рехабилитацији (бр. 7), о главним елементима процеса рехабилитације (бр. 8), о психолошким видовима рехабилитације (бр. 9), а нарочито препорука бр. 10 о одговорности влада у погледу рехабилитације.

Са ове конференције изашла је и препорука бр. 18 која отворено иде на организовање и утврђивање нормативних правила у овој области, утврђивањем пројекта Европске социјалне повеље, чиме се жели да се поставе основе заједничким начелима социјалне заштите бивших бораца

(1) II Конференција о законодавству социјалне заштите бивших бораца и жртава рата одржала се у новембру месецу 1961. у Хагу.

и жртва рата, који би принципи били постављени као међународна правила.

Само ово неколико препорука показује да је ово питање у стадијуму преношења из уских националних оквира на широко међународно поље и да ће се ускоро ова област наметнути кад једна од грана специјалног међународног права.

Др. Михаило Ступар

ПРИМАТ ЗАКОНА У ДУШАНОВОМ ЗАКониКУ

Византиски узори и прави значај примата (*)

Прокламација примата закона у Душановом законику (1349 и 1354) и дејство ове прокламације били су досада предмет опсежних дискусија. С обзиром на значај овог проблема у склопу једног средњовековног законика постављало се сасвим оправдано питање око тога да ли уношење овог правног принципа има чисто формалан карактер и представља један неопходан декоративан реквизит, или је суштинске природе и условљено достигнутим степеном друштвеног развјатка Душанове државе. У тесној вези са овом проблематиком, ако не и у центру пажње, јављало се и питање евентуалног узора оваквих принципа, те је сасвим правилно пажња обрађена византиском праву које је у то доба вршило огроман утицај на правну и законодавну делатност словенских држава на Балкану. После једног низа проучавалаца Душановог законика (даље ДЗ), који су у овим одредбама гледали самониклу творевину српског законодавца и највећи домет правне свести ондашњег друштва, критичкија проучавања су довела до закључка да су ови принципи преузети из византиског права, те је указано и на саме изворне текстове. Међутим, да ли је та рецепција извршена поглавито у циљу да се „дар Срба и Грка“ прикаже само као подражавалац и настављач традиције византиских царева, или су за то постојали и конкретни услови и потребе ради чијег су задовољавања унети ови принципи — то је остало више или мање отворено питање.

Проблематику примата закона у ДЗ треба посматрати кроз два аспекта, како се она уосталом, јавља и у самоме Законику: кроз увођење и поштовање принципа законитости и кроз прокламоване начине решавања сукоба између Законика и осталих правних извора.

Несумњиво да је једна од основних идеја која провејава кроз ДЗ принцип законитости, тј. поштовање примене прописа Законика и онемогућавање самовлашћа бар у односима који су регулисани Закоником. Говорећи, међутим, о принципу законитости и ДЗ, морамо истаћи да је то законик једног строго диференцираног феудалног друштва, у коме се огромна већина припадника налазила под условима феудалне експлоатације. Ванекономска принуда створила је од њих неравноправна лица, постављена на најниже лествице ондашњег друштва. ДЗ није дирао у ово

(*) Чланак проф. др. Борислава Благоева представља разраду основних мисли и поставки његове комуникације о овој теми на XII међународном конгресу византолога у Охриду, у септембру 1961 (У р е д н и ш т в о).

уређење, али је ипак учинио важан корак унапред проширујући принцип законитости и на односе између феудалних господара и појединих припадника потчињене класе. У овом погледу је особито важан чл. 139 који на категоричан начин зајемчава заштиту меропсима, који могу да туже не само властелу и свештенство, већ и самог цара и његов дом ако им ови учине нешто „безаконно”. У овом члану се прокламује да се од меропха не може ништа више тражити од онога што је у Законику прописано, а уколико до тога дође зајемчена је судска заштита меропху и даља гаранција од евентуалног самовлашћа феудалног господара. Врло је интересантно да се у овом случају под правни поредак подвргава и сам цар! Чл. 139, који смо навели, није усамљен у овом погледу. На пример у чл. 171 је прописано да повеља коју цар изда „по љутњи или по љубави и милости спрам некога”, а која је у супротности са прописима Законика, неће имати важност већ ће судије судити „како је право”, не обзирајући се на цареву повељу. А судијама, пак, наређује се у чл. 172 да суде само онако како пише у Законику, „а да не суде по страху царстава ми”, што би требало по мишљењу Стојана Новаковића да представља прокламовање судске независности и наговештај поделе судске од управне власти (1).

Да се начело законитости прокламује као принцип кога се треба држати у унутрашњем правном саобраћају, били би сасвим довољни чл. 171 и 172, поред чл. 139. Интересантно је, међутим, да ондашњи законодавац на више места истиче ово начело. Тако, у чл. 101 строго се забрањује насиље у сваком погледу и спрема сваком лицу, у чл. 63 наређује се градским заповедницима да узимају само онолико намета и на онакав начин како је то по Законику прописано, итд.

Док се за чл. 101, 181 и 172 може са основом тврдити да су узети из византиског права, ради чијег доказивања је било и опсежних студија (2), чл. 139, који принцип законитости проширује и на меропхе, требало би третирати као самосталну творевину српског законодавца. На овакав закључак наводи нас особито чињеница да је ДЗ донет у периоду ојачале владаоачеве власти и извесне дислокације у оквиру владајуће класе (3). У пропису о заштити меропха од самовоље феудалних господара свакако да се налази скривена и тенденција ограничавања властеле и даљег уздицања владаоачеве власти, што је несумњиво одговарало намерама и државничким циљевима цара Душана. То је користило у извесној мери и иначе обесправљеним кметовима, али тиме нимало није дирано у производне односе тога времена. Имајући у виду феудално друштвено уређење Душанове државе, може се сасвим оправдано поставити питање како помирити принцип законитости, проширен на меропхе у чл. 139, са диференцијацијом тадашњег друштва? Законик потврђује ову диференцијацију, што се види из многобројних прописа којима се властeosком и црквеном газдинству осигурава власт над непосредним произвођачима и

(1) Стрјан Новаковић: Законик Стефана Душана Цара српског, Београд, 1898, с. 250, коментар уз чл. 172.

(2) Никола Радојчић: Снага закона по Душанову законнику, у „Гласу“ Српске краљевске академије, СХ, 1923; Никола Радојчић: Душанов законик и византиско право, у Зборнику у част шесте годишњице Законика цара Душана, издање Српске академије наука, 1951.

(3) Марко Костренчић: Душанов законик као одраз стварности свога времена, у истом Зборнику, с. 39—40.

присвајање вишка њиховог рада. Међутим, прогресивна оријентација у ДЗ је што је чл. 139 фактички забрањена већа и шира експлоатација од оне која је прописима допуштена и озакоњена. А за такву експлоатацију било је много услова, када се има у виду да је прелазак из натуралне у новчану феудалну ренту била већ одавно свршена ствар.

Ово кочење даљег ширења феудалне експлоатације, чије мотиве ваља тражити у тежњи да се спречи даље јачање властеле, морало је бити пропраћено и одговарајућим гаранцијама од стране владоца властеоском сталежу, поготову у несметаном уживању сопствености над феудалним поседима — баштинама. Та гаранција садржана је у чл. 43 који гласи: „*Да нест вољан господин цар, ни краљ, ни госпожда царица никоју узети баштине по силе, ни купити, ни заменити, разве ако си тко сам пољуби*”.

Стилистички и граматички посматран, овај члан пада у очи тиме што се о цару говори у трећем лицу, док се у осталим члановима цар спомиње у првом лицу („*царство ми*” — ја, цар!). Из тога би се могао извести закључак да је овај члан унет баш на захтев властеле, који су га и сами редиговали, те се због тога о цару говори као о обавезном лицу, мада се не може сасвим одбацити ни евентуалност да је иницијатива за овај члан потекла и од самог владара, да би тиме створио извештан пандан ограничавању даље властелинске експлоатације и ублажио незадовољство и опозицију властеле због тога.

Аспект посебне врсте, кроз који је спроведен примат закона у ДЗ, представља и прописани начин решавања сукоба између одредаба Законика и царских повеља. Истичући, најпре, да ће у случају изношења двеју царских повеља о власти над земљом право бити на страни онога који је земљу имао у државини у време сабора на коме је донет ДЗ (чл. 83), ондашњи законодавац је донео конкретне прописе и о томе шта ће бити у случају настанка противречности између садржине царске повеље и одредаба Законика. Ти прописи садржани су у чл. 105 и 171. Међутим, ова два члана садрже — на изглед — контрадикторне одредбе и решења, што је било узрок честој недоумици у погледу њиховог правог значаја и садржине.

Због особите важности овог проблема, цитираћемо оба ова члана у целини.

Чл. 105: „*Књиге царева које приносе пред судије за што љубо, тере ил потвори законик царства ми, што сам записал коју љубо књигу, оне-зи књиге које потвори суд, те-зи књиге да узму судије и да их пренесу пред царство ми*”.

Чл. 171. „*Јеште повелева царство ми. Аште пише књигу царство ми или по срчбе, или по љубви, или по милости за некога, а она-зи књига разара законик, не по правде и по закону како пише законик, судије ту-зи књигу да не верују, такмо да суде и врше како је по правде*”.

Као што се из садржине чл. 105 види, у случају сукоба између Законика и царске повеље прописано је изношење такве повеље пред владоца који ће дати свој дефинитиван суд. Међутим, за исти такав случај чл. 171 наређује интегралну примену Законика од стране суда (без ика-

квог обраћања владару), што у пракси значи поништај дотичне одредбе царске повеље! Због тога је од особите важности открити прави смисао постојања ова два противречна члана у ДЗ. С обзиром на то да је чл. 105 био донет на сабору у Скопљу 1349, а чл. 171 пет година касније на сабору у Серу, могао би се извући закључак да је потоњим прописом (чл. 171) укинут пређашњи (*Lex posterior derogat legi priori*). Међутим, за овакво резонување не постоје никакви реални показатељи, већ су и један и други пропис и даље остали неокрњени у контексту Законика, са пуном важношћу и дејством. Аргумент Стојана Новаковића да постоји дерогација чл. 105 одредбама чл. 171, јер овај последњи почиње реченицом „Јеште повељева царство ми” (*Још заповедам ја, цар!*) за разлику од другачијих обраћања у другим члановима („повелева царство ми”) (4) могао би се узети пре као доказ противнога, тј. да остају у важности оба члана, јер чл. 171 том реченицом више указује на допуну („Јеште”), а никако на дерогирање. Тарановски, међутим, више нагиње мишљењу да чл. 105 и 171 представљају логичну целину, и да чл. 171 долази да би гарантовао законитост и Душановој држави дао карактер потпуно законите владе (5). Ово питање добија специјално значење и ако се сагледа са аспекта изворности оваквих прописа, тј. са питањем њихове самониклости или компилације. Стојан Новаковић, Зигел, Лаза Марковић и др., импресионирани величином норми које чл. 171 и 172 садрже, нарочито недвосмисленим наређењем строге законитости, износили су и бранили мишљење о самониклом карактеру ових чланова, као чистој творевини ондашњег српског законодавца. Аутентичност ових прописа заступа посредно и Богишић тврђењем да сви чланови који у Законнику почињу са „повеление царско” имају свој извор у ранијим владалачким повељама српских владара (7). Тек је Никола Радојчић у своме познатом раду *Снага закона по Душанову законнику* (објављеном 1923) указао на несамосталност чл. 105, 171 и 172, тврдећи да се њихов извор налази у византиском праву, и то у књизи II Василика (титулус VI), одакле су они преузети (чл. 105 ДЗ из чл. 6, 16 и 23 исте књиге и истог титула Василика, а чл. 171 и 171 из чл. 23 и 24 истих поглавља Василика) (8). Ово тврђење прихвата и Тарановски, који се слаже са поставкама енглеског византолога Вигу-а и налазима Н. Радојчића о ограничавању владаочевих права у Византији, те према томе и о неоснованости раширене представе о деспотизму византиских владара (9). Као историчар, Никола Радојчић је несумњиво обогатио проучавања о ДЗ износећи у пуној светлости и документацији изворе и узоре многих његових одредаба. Тај извор је свакако у византиском праву, на које је Душан био упућен како

(4) Стојан Новаковић: н. д., с. XLVII.

(5) Теодор Тарановски: *Историја српског права у Немањинској држави, I део: Историја државног права*, Београд, 1931, с. 228.

(6) Стојан Новаковић: н. д., с. XXXIX и XLVI; Ф. Зигел: *Законик Стефана Душана С. Петербургъ, 1872, с. 92 и 117; L. Markovitch: Duschans Gesetz, „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft”, Bd. XXII, S. 137.*

(7) Валтазар Богишић: *Писани закони на словенском југу, Загреб, 1872, с. 35.*

(8) Никола Радојчић: *Снага закона по Душанову законнику, с. 135—136.* Што се тиче чланова 171 и 172, Радојчић је мишљења да су њихове одредбе узете из пуних (нескраћених) Василика, највероватније из седме књиге, први титулус, и то из чланова 16 и 17, „где је говор о судијама” (н. д., с. 137 и 138).

(9) Т. Тарановски: н. д., с. 228—229.

својом државничком идејом царства, тако и због готових решења јавно-правних односа којима је обиловало византиско право а који су се већ тако видно манифестовали у достигнутом стадијуму организације и развојка средњевековне, феудалне српске државе. Прихватајући многе принципе напреднијег схватања византиског права, он их је на многа места спретно комбиновао са српским обичајним правом, постижући један успешно конструисани компромис, као што се то особито запажа у одредбама кривичнога права, или је пресађеним одредбама византиског права дао нови смисао који је одговарао потребама нове средине. Такав је, по нашем мишљењу, био случај и са компилацијом одредаба чл. 105 и 171 у ДЗ. Њихово постојање једно поред другог не значи — по нашем мишљењу негирање претходног члана од потоњег, иако је противречност њихове садржине очигледна и потпуна. Никола Радојчић, који такође сматра да оба члана остају на снази, покушао је да значај те противречности умањи тиме што је изнео случајеве из византиског и руског права када се нарочитим законским прописима ограничавају судије у обраћању владару у случају сукоба закона са владачевим повељама. Аналогно са овом тенденцијом у изворним текстовима, Радојчић сматра да постојање чл. 171 ДЗ, поред чл. 105, има за циљ и да ограничи позивање судија на цара (10).

Проблемом истинског значења ова два, по своме слову свакако противречна члана ДЗ, бавио сам се и у своме раду „Решавање сукоба закона у Душановом законику” (11). Том приликом изнео сам и своју сопствену интерпретацију ових чланова која се дијаметрално разликује од осталих. По моме мишљењу, постојање чл. 105 и 171 у ДЗ има свој дубоки смисао и оправдање јер се сваки од ових прописа, иако они предвиђају различита решења, односи на сасвим другачију правну ситуацију. Наиме, чл. 105 тиче се сукоба између Законика и царских повеља издатих пре његовог доношења. Како је ДЗ, под утицајем византиског права, увек и нека другачија начела од оних која су дотле практикована у владачевим повељама, сукоб између законских прописа и садржине таквих повеља био би врло могућ и свакако чест. За такве случајеве владалац је резервисао себи право да поново прегледа и претресе те повеље и евентуално их преиначи у духу Законика или донесе неко друго решење, на које је имао право као врховни законодавац и делитељ правде. Што се тиче чл. 171, који уопште не предвиђа позивање на цара, већ сукоб између Законика и повеље решава недвосмислено у корист првога, његове одредбе односе се на сукоб између законских норми и владачевих повеља издатих после доношења Законика. Према томе, оба члана представљају нераздвајни део правног система ДЗ, без икаквог узајамног негирања већ, напротив, са функцијом узајамног допуњавања.

За овакво творђење и резонување постоје веома озбиљни аргументи који извиру из саме стилизације ових чланова, као и из осталих околности у вези са доношењем самога Законика.

(10) Н. Радојчић: Снага закона по Душанову законику, с. 137.

(11) Објављеном у „Архиву за правне и друштвене науке“, књ. 54, 1938.

Стилизација чл. 105 и 171 најнепосредније одаје тачност оваквог тврђења. Док се у чл. 105 говори о Законнику који „потвори” књиге царева, дотле у чл. 171 видимо сасвим обрнуто изражавање: о књигама царевим које „разарају” Законик. У првом случају Законик разара царева повеље, а у другом повеље разарају Законик! Очитљедно је, дакле, да је прва стилизација (у чл. 105) подешена тако да се говори о већ постојећим царским повељама у доба доношења Законика. Уколико се оне буду показале несагласне са прописима Законика, судије ће у случају спора бити дужне да их поднесу цару. Из тога произилази да Законик није једноставно укидао раније издате повеље које би биле у супротности с њим већ их је цар имао изнова размотрити. То је била једна од несумњивих владаочевих прерогатива, практикована и правно призната и у византиском праву. Што се тиче стилизације чл. 171, она још јасније истиче да је овде реч о повељама издатим од владоаца после доношења Законика. То се види, најпре, из прве реченице овог члана, која указује на допунску, а не негирајући карактер овог члана („Јеште повелева царство ми”), а затим их евентуалности да цар изда повељу „или по срчбе, или по љубави, или по милости за некога”, која ће као таква „разарати Законик”, те се судијама наређује да у случају спора уопште не воде рачуна о таквој противзаконитој повељи већ да пресуде на основу законских прописа. Цео текст овога члана има јасну тенденцију одбране Законика од евентуалне владаочеве самовоље приликом издавања каснијих његових повеља. Није искључено да је то било и једно од средстава ојачале централне власти да се одбрани од притиска и захтева феудалне властеле, али такво третирање и проучавање излазило би из оквира нашег задатка.

Чл. 105 донет је на сабору у Скопљу 1349, а чл. 171 пет година касније на сабору у Серу, када је ДЗ допуњен новим прописима. Овај факт такође говори у прилог изнетог тврђења о карактеру и правој намени ових чланова у ДЗ. Приликом доношења ДЗ 1349 долазиле су у питање владаочеве повеље издаване до тога момента, које би у многим цртама одступале од новоувођених прописа Законика. Како је било немогућно једном општом одредбом решити све евентуалне сукобе између тих повеља и законских прописа, усвојен је принцип византиског права о поновном обраћању владоцу у сваком конкретном случају спора. У овом погледу законодавац је свакако имао у виду један дужи период усаглашавања одредаба повеља са прописима Законика, вршеног од стране владоаца који је располагао и средствима и начинима за евентуално обештећење корисника таквих повеља. Али је већ период од новог сабора у Серу показао да се јавила и једна друга могућност сукоба, и то доношењем и таквих нових повеља које би биле у супротности са већ нормираним законским прописима. То се могло десити често са разлога још недовољне израђености и стабилизације новог правног система, али и из мотива субјективне природе („из љубави или милости”). За овакве случајеве сукоба чл. 105 није одговарао својим наређењем за поновно обраћање владоцу. Ако је такав поступак био правилан и уместан што се тиче старих повеља, ништа није оправдавало поновно обраћање влада-

оцу, у случају да је издао нове повеље које би биле у супротности са већ постојећим законом. То би значило санкционисање правне нестабилности, и то са највишег места. Да би се то избегло требало би да буде једино меродаван пропис Законика, и у том смислу је Законик допуњен чл. 171 који је то и прописао. А сама стилизација овог члана, где се говори и о повељама издатим од стране владоаца „по срчбе, по љубви и по милости“, дакле са садржином која не би одговарала правним правилима садржаним у Законику (који бива „разаран“ таквим повељама) несумњиво указује на факт постојања Законика у моменту издавања таквих повеља. Овом приликом желели бисмо указати на још једну чињеницу у корист мишљења да чл. 105 није дерогиран чланом 171. Наиме, на сабору у Серу 1354 донет је и чл. 181 који садржи одредбу сличну оној из чл. 105. У њему се такође предвиђа обраћање владоацу у случају нејасности или празнина у законским прописима. Чак и независно од тврђења да и у овом случају постоји узор у византском праву (12), постојање чл. 181 у ДЗ показује да се принцип обраћања цару као врховном судији није сужавао даљом разрадом Законика већ се предвиђала и његова шири примена. Када судијама није била остављена никаква слобода у тумачењу закона и попуњавању празнина, још мање се може примити да се судијама могло дозволити да слободно решавају и сваки сукоб једне царске повеље са Законику!

Овакво тумачење, да се чл. 105 односи на сукоб Законика са владачевим повељама издатих пре доношења Законика а чл. 171 на повеље каснијег датума, — представља новину у односу на остала проучавања ових прописа у ДЗ (13). Не негирајући тезу да су принципи оба ова прописа узети из византиског права, боље рећи да је узор за овакве прописе нађен у византиском праву, желели бисмо истаћи да њихово уношење у ДЗ није представљало нити просто имитирање византиског законодавства, нити је било мотивисано поглавито обзирима према освојеним византиским областима и византиској властели у тим областима. Да је разлог био обично имитирање, ова два члана била би унета истовремено, а не на два одвојена сабора које је делио петогодишњи период времена. Што се тиче византиске властеле у освојеним областима, државни интереси захтевали су да они осете Душанову државу као продужетак раније моћне Византије, а не као грубу туђу силу која их је покорила и разорила њихова права (14). Са тога становишта, рецепција византиских правних прописа требало је свакако да одигра одређену улогу у овом правцу. Али ово би важно не само што се тиче разматраних чланова ДЗ већ и за многе друге чланове, чији се извор такође може наћи у византиском праву. Уосталом, права византиске властеле и градова загарантована су у Законику и специјалним одредбама, као што су то чл. 39 и 124, иако

(12) Никола Радојчић: Из доба цара Душана, у „Прилози Летопису Матице српске“ I, 1928, 42—43 (цитирано и у његовом Душановом законику, издатом у Новом Саду, 1950, с. 66, у забелешци 87).

(13) В. мишљење о томе проф. др. Александра Соловјева у његовој рецензији мога рада о Душановом законику, објављеној у „Архиву за правне и друштвене науке“, књ. 56 (1939), бр. 5, с. 465.

(14) Уп. Георгије Острогорски: Душан и његова властела у борби са Византијом, у Зборнику у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, I, 1951, с. 83.

је истакнуто да и овај последњи има византиски извор (15). Према томе, главни разлог уношења чланова 105 и 171 треба тражити у самом тлу на коме је Законик поникао, у већ развијеним друштвеним односима и несумњивим потребама даљег развитака тих односа који су пре свега захтевали већу правну сигурност и стабилност.

Др. Борислав Благоев

О ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОЈ ЈУРИСПРУДЕНЦИЈИ*

I. — У погледу метода сазнања и истраживања, који примењују друштвене науке, испољиле су се две опречне тенденције, а нарочито у овом веку: док у неким остају углавном исти или с незнатним модификацијама, дотле се у другим стално усавршавају и унапређују постојећи и изналазе нови методи. Пошто је метод битна компонента сваке науке, ове тенденције показују стање, карактер и ниво развитака дотичних наука. Науке које имају устаљен метод или су га изградиле у довољној мери и учиниле адекватним, или стагнирају или пак на тај начин успешно испуњавају задатке због којих су изграђене с друге стране науке с динамичном методологијом или нису успеле да утврде најпогоднији метод, или се тако брзо развијају да им се стално постављају нови захтеви за утврђивање метода.

У правним наукама, које се обично деле на теориске и позитивне, постоји снажно укореења традиција коришћења углавном истих метода сазнања. Без обзира на разлике у полазним тачкама, филозофским ставовима и оријентацијама чисто теориско истраживање се своди на више или мање успешне конструкције система многих општих појмова у којим се одражавају битна и заједничка својства одговарајућих правних феномена. Позитивноправне науке, пак, анализирају, систематизују, описују и разјашњавају многобројне институте и норме конкретних правних поредака.

Један од најновијих методских поступака у области друштвених наука јесте експеримент. Иако се не може употребљавати колико у природним наукама, ипак је већ прилично развијен у социологији и политичким наукама. Карактеристично је, међутим, да се у правним наукама није истовремено и у једнакој мери испољило настојање за применом овог метода. Зато се тзв. експериментална јуриспруденција, која је прва уложила озбиљан напор да то учини, треба истаћи као знак настојања да се унапреди методологија и ових наука.

II. — Експериментална јуриспруденција је карактеристичан производ развоја правне науке у САД, мада се не може рећи да је она постала неки посебан и утицајан правац, с довољним бројем присталица. Уствари,

(15) Никола Радојчић: Душанов законик и византиско право, у истом Зборнику, с. 72.

* Примедба уредника. — Аутор овог чланка употребљава израз „експериментална јуриспруденција“ да би тиме означио један метод испитивања правних појава на експериментални начин, као што се овај метод назива у америчкој правној науци. Зато тај појам треба схватити шире од нашег уобичајног идентификовања израза јуриспруденције са праксом примене права, у првом реду са праксом судова. Овде се „јуриспруденција“ употребљава у свом првобитном значењу науке о праву уопште.

њен оснивач и засад једини протагонист је Ф.К. Бјутел, (F.K. Beutel), професор Универзитета у Линколну (Небраска) с неколицином млађих сарадника. У годинама после велике економске кризе он је, усвојивши назив који је иначе први употребио један од водећих представника реалистичке школе права Џ. Франк (J. Frank) (1), у једном чланку скицирао основне поставке те нове јуриспруденције (2). Последњих десетак година он је објавио низ чланака који представљају делове који су ушли у његову недавно објављену књигу (3).

Иако је реч, дакле, о изолованом покушају, његову појаву у САД (а не у некој другој средини) не треба никако оцењивати као неку случајност и резултат посебних преокупација аутора. Пре свега, општа ситуација САД између два рата, а и после тога оваква ситуација показала је битне црте и проблеме веома индустријализоване земље (4). Висок ниво економског развоја у условима капиталистичког начина производње довео је тридесетих година овог века до тешке кризе која је алармирала све факторе и упутила их на озбиљно размишљање о узроцима и могућностима отклањања тешких потреса и других видова социјалне нестабилности. При том се, наравно, морала обратити пажња на државу и право као главне чиниоце организације и уређивања друштва. Реформе и прилагођавања облика државне интервенције и правног регулисања постали су не само акутни већ трајно актуелни.

Истовремено стање и правци развоја друштвених наука пружали су терен за сваку јуриспруденцију. Социологија је предначила у коришћењу експерименталних метода и емпириских истраживања практичних проблема. То је подстицало и просто наметало сличне методе у области права. У самом праву, социолошки начин посматрања је преовлађивао. То је, најасније испољено у реалистичкој школи права. У центру пажње су питања односа права и друштва, улога права као средства социјалне контроле и начина остваривања интереса група и појединаца (5).

III. — Усмеравајући скоро искључиво пажњу на проблематику могућности примене експеримента у праву, Бјутел сматра да се теориска подлога ове јуриспруденције може скицирати на основу већ довољно развијене теорије државе и права, али под условом да се јасно разграниче реални од реално-фиктивних и чисто фиктивних појмова. При том треба поћи од тога да организовање друштва изискује стварање и изнуђивање примене права, као и од повезаности државе и права и њихове функције у друштву.

У погледу државе он истиче следеће (6): то је реалан појам утолико што означава организацију људи, који координирано делују на оства-

(1) J. Frank: Realism in Jurisprudence, „American Law School Review”, 1934, Vol. 7, p. 1063.

(2) F. K. Beutel: Some Implications of Experimental Jurisprudence, „Harvard Law Review”, 1934, Vol. 48, pp. 160—197.

(3) F. K. Beutel: Some Potentialities of Experimental Jurisprudence as a New Branch of Social Science, Lincoln, 1937. University of Nebraska Press, p. 440; даље ће ово дело бити цитирано скраћено — Experimental Jurisprudence.

(4) Упор. — Shin Oikawa: Application of Beutel's Experimental Jurisprudence to Japanese Sociology of Law, „Nebraska Law Review”, Lincoln, 1960, Vol. 39, pp. 629—633.

(5) E. Paterson: Some Reflections on Sociological Jurisprudence, „Virginia Law Review”, 1958, Vol. 44, pp. 395—408.

(6) B. K. Beutel: Experimental Jurisprudence, pp. 57—60.

рењу заједничког циља првенствено стварањем и изнуђивањем правних правила којим се регулишу односи у њој и понашања осталих грађана. Држава се разликује од приватних организација по томе што ове стварају правила само за своје припаднике. Држава, такође, има и вршење фактичке власти на одређеној територији и њеним становништвом, а суверена је утолико што ту власт врши аутономно и што има моћ да пренесе део овлашћења на приватне организације, које тада делују у својству њеног агента. Реално-фиктиван је појам многобројних стваралаца права, а фиктивни су појмови — држава као агент локалних заједница, сувереност као неограничена моћ појединаца или група да без икаквих санкција мењају и доносе прописе.

Што се тиче права (7), Бјутел примећује: то је реалан појам правила која ствара и чије вршење осигурава држава, често сарађујући на напред истакнути начин с другим организацијама. Иначе, није потребно много расправљати о дефиницији и природи права. Појам права има неколико значења: прво, то су разни инструменти социјалне контроле — статуту, судске одлуке, административни акти; друго, често тај термин означава идеалан критеријум коме треба да се прилагоде поменути инструменти; треће, означава научни закон (анологно природним законима) — на пример, да непопуларни прописи изазивају отпор већине; четврто, право у смислу научног исказа постојећим или предвиђеним социјалним реакцијама на озаконење извесних прописа (*Jural Law*). Иначе, фиктиван је појам правног правила којим се даје овлашћење суду да решава случајеве који нису унапред предвиђени законским прописима.

Третирајући функцију државе и права (8), писац наглашава да је ту нагомилано највише функција (на пример, да се помоћу ње остварује интерес класе, воља божјија, урођена права, итд.), јер се говори о стварности, али и о замишљеним циљевима, описују чињенице, али и дају моралне оцене. Експериментална јуриспруденција, пак, настоји да открије стварне ефекте и улогу коју врше држава и право у целокупном друштву или појединим подручјима, независно од тога колико су управљачи свесни или не тих последица, односно колико се циљеви и задаци које постављају поклапају с насталим последицама. Функција државе и права је одржавање унутрашњег мира, јер без тога не могу опстати ни друштво, ни право, ни држава, али се то постиже преко низа посебних задатака фиксираних у низу или појединим правилима.

IV. — Битна карактеристика експерименталне јуриспруденције, по којој се ова разликује од свих традиционалних и савремених праваца правне науке, јесте метод који настоји да примени. Бјутел се одлучно изјашњава за дескрипцију правних феномена, а нарочито на експерименте који би се изводили слично експериментима у природним наукама. То је, по њему, једини пут да се изгради стварно научан метод и у јуриспруденцији. Мада постоје тешкоће, које се више резултат недовољне развијености теорије о експерименталном проучавању људских акција него стварне немогућности, неопходно је — по њему — развијати овај метод. У ствари, можда је највећа препрека томе што експерименти неизбежно

(7) F. K. Beutel: op. cit., pp. 15—18.

(8) F. K. Beutel: op. cit., pp. 61—63.

утичу на индивидуалне или групне вредности, морал и навике, систем права и управљања, васпитања и већ устаљене методе (9). Огроман напредак природних наука показује вредност њиховог метода, који није ништа друго до низ целисходних активности истраживања: т.ј. идентификовања и посматрања одређеног предмета, постављање хипотеза, њихово проверавање најчешће помоћу разних апарата којим се умножава снага људских органа, сређивање резултата тако изведених експеримената, евентуално утврђивање научних закона, сазнање нових факата и сходно томе обнављање изведених поступака (10).

Слично треба да изгледа и метод експерименталне јуриспруденције, који има ове фазе (11): 1) утврђивање конкретног проблема и предмета истраживања што зависи од значаја, хитности, могућности организације истраживања, техничких погодности, финансиских средстава, итд.; 2) идентификовање правних прописа који се односе на дати предмет, што није лако јер многи прописи стоје у вези с њим; 3) прикупљање података о реаговању средине на постојеће прописе, што је врло сложено и изискује примену низа инструмената који се користе уопште приликом прикупљања социолошких података; 4) постављање хипотеза о разлозима постојећег реаговања; 5) на основу података о индивидуалној ситуацији може се извршити научно уопштавање о природи социјалних реаговања на прописе (*Jural Law*); 6) сугестије о евентуалној потреби мењања постојећих прописа; 7) озаконење предложених прописа; 8) ревизија етичких мерила о политици која се остварује преко права.

Тај метод може ослободити правну науку од апстрактних и субјективистичких спекулација које нарочито карактерише теорију „природног права” (12), па и од свих емоционалних, етичких и идеолошких судова вредности који спречавају објективно научно сазнање (13). Наравно, свако оцењивање вредности не може опстати, али оно је реално кад се полази од конкретних захтева, жеља и потреба друштва, група и појединаца (14).

V. — Значајно је да је овај метод показан на резултатима одговарајућих истраживања која садрже својим највећим делом Бјутелова књига (с. 115—429). Тај материјал се углавном односи на неке правне проблеме у Небраски, а садржи низ података, графикана, итд.

Први проблем је регулисање саобраћаја који је сложен и захтева ангажовање низа наука, компликоване прописе, а има велики практички значај (15). Проблем заштите здравља (16) изискује разне мере као што су пастеризовање млека, стерилизацију берберских инструмената и нарочито вакцинацију против богиња. На основу прикупљених података за читаву територију САД установљено је да постоји десетак различитих начина регулисања питања вакцинације у законодавству федерације и

(9) F. K. Beutel: op. cit., pp. 13—14.

(10) F. K. Beutel: op. cit., pp. 4—5.

(11) F. K. Beutel: op. cit., pp. 18—32.

(12) F. K. Beutel: Relationship of Natural Law to Experimental Jurisprudence, „Ohio State Law Journal”, 1952, Vol. 13, pp. 187 seq.

(13) F. K. Beutel: The Nature of Experimental Jurisprudence, „Columbia Law Review”, 1953, Vol. 51, p. 438.

(14) F. K. Beutel: Experimental Jurisprudence, pp. 37—50.

(15) F. K. Beutel: op. cit., p. 115—138; F. K. Beutel: Traffic Control as Experimental Jurisprudence in Action, „Nebraska Law Review”, Lincoln, 1952, Vol. 31, pp. 349 seq.

(16) F. K. Beutel: Experimental Jurisprudence, pp. 77—90.

федералних јединица; закључак је да је у сваком погледу најрационалнија обавезна вакцинација (17). Најпотпуније је обрађен проблем ненаплативих чекова (18) у свим одговарајућим аспектима — узроцима, последицама, начину отклањања те појаве, итд. Укратко, додирујући питање грађевинских прописа, прописа о стандардима појединих производа, планирању градова, итд., Бјутел наглашава да се и у свим другим областима могу извршити слична истраживања.

Тако се експериментална јуриспруденција може упоредити с медицином као чистом и примењеном науком (19). Она има задатак да испита ефикасност и вредност права, а нарочито проналажења научно заснованог и провереног права (*Jural Law*), које је утолико мање остварено уколико су прописи статичнији, а друштво променљивије; тј. уколико има више прописа који су само на хартији, итд.

VI. — С обзиром на практичну усмереност и метод истраживања, који изискује сложене и замашне делатности, за развој и знатнија постигнућа ове јуриспруденције неопходан је низ реформи. Најпре, треба уклонити јаз између науке и позитивног права, благовремено мењати правни систем, уклањати животом превазиђене установе, ублажити негативне стране писаних и крутих аката, учинити еластичнијим законодавни механизам, упростити систем демократије који често својом сложенешћу спречава спровођење неопходних реформи, настојати да се што више иде укорак с брзим темпом развоја науке и сл. (20).

То претставља стварање свестраних веза између власти и науке, а облици те везе могу бити: да научници створе посебне организације и тако задрже могућност критичке оцене делатности државе, да те организације буду у склопу власти како би се лакше спроводиле реформе; да се створи ефикаснији систем научне контроле законодавне делатности, итд. (21). У сваком случају неопходне су специјалне истраживачке институције које би се бавиле, на пример, правним аспектима криминала, нарочито малолетничког облика доказног поступка, законодавне технике, планирања градова и грађевинске делатности, радним односима, итд. (22). Неке раније институције (на пример *American Law Institute* од 1923 и *John Hopkins Institute of Law* од 1928) и поред несистематског и скромног рада дале су неке резултате, али управо то указује на потребу да држава пружи финансиска средства за кадрове и организације истраживања, јер би користи биле огромне. Парадоксално је да се низ делатности испитивања специјалних области права и финансира из јавних средстава и заснива на научној основи (народна одбрана, здравство, трговина, пољопривреда, унутрашња безбедност, итд.) а док оно право које је опште и које у свакој посебној области има најразличитије реперкусије, почев од моралних до

(17) D. Ravenscroft and J. Solomon: An Experiment in Scientific Jurisprudence, „Nebraska Law Review”, 1953, pp. 547—575.

(18) F. K. Beutel: Experimental Jurisprudence, pp. 224—379.

(19) F. K. Beutel: op. cit., p. 67.

(20) F. K. Beutel: op. cit., pp. 68—76.

(21) F. K. Beutel: op. cit., pp. 63—66.

(22) F. K. Beutel: op. cit., pp. 165—186.

(23) Herbert Hochberg: Some Clarifications in Jurisprudence, „Nebraska Law Review”, Lincoln, 1953, Vol. 32, p. 546.

чисто материјалних, остаје изван домашаја испитивања пуно научне организације.

VII. — Експериментална јуриспруденција представља стварно или бар по својим интенцијама заокрет не само у погледу метода него целокупне гносеологије права. Зато у вези с њом искрсава низ крупних питања о којима се одавно расправља или која тек сада постају предмет расправљања. У том погледу најпре пада у очи неоснован став експерименталне јуриспруденције у погледу сазнања правних феномена и практичног коришћења тих сазнања. Сазнање има сврху да што тачније одрази објективну стварност, а практично коришћење да се тим сазнањем задовоље одређене друштвене потребе. Без научног сазнања ово друго се не може замислити. Али, експериментална јуриспруденција заборава да се путем експеримента не може открити шта је право, по чему се оно разликује од других феномена, какво је његово место у комплексној друштвеној целини, итд. Експерименти не могу бити пут стицања научних сазнања, као што је то случај у природним наукама, него само, евентуално, служити да би се пронашао адекватнији облик правног регулисања одређених ситуација.

Зато је неосновано запостављање теорије државе и права и стандардних позитивноправних наука, што експериментална јуриспруденција у крајњој линији сугерира. Она не може потиснути те науке и вршити функције коју оне имају. Ове науке, које служе као инструменти сазнавања права, нит су застареле, нити су достигле довољан ниво развоја који не може даље напредовати. Јер, теориско сазнање је бескрајно, никад завршено и савршено, а ни позитивноправне науке не могу утврдити коначне истине и резултате. То је у природи сазнања. Сем тога, право се стално развија, па тако настају све новији и новији задаци које наука мора да решава. Зато, ни најидеалније замишљена експериментална јуриспруденција не може вршити улогу коју имају правне науке. Експериментална јуриспруденција је, уосталом, оријентисана, сасвим друкчије од њих.

Експериментална јуриспруденција неосновано потискује и, скоро, дисквалификује научну вредност већ установљених метода заборавајући чињеницу да специфичност права намеће специфичне методе сазнања. С друге стране она сувише механички преноси метод природних наука у испитивање правних феномена, област где се ти методи не могу стварно применити, тј. нарочито у оној мери и с оним циљевима које ти методи имају у природним наукама. Заблуда је да експеримент може довести до ренесансе правних наука и њиховог изједначења са природним наукама. Исто тако, неосновано је порицање научне вредности специфичних правних метода сазнања.

Својим настојањем да открије хипотетичко право, експериментална јуриспруденција одступа од основног захтева експерименталног метода — да послужи утврђивању објективно датих чињеница, а не оног што је замишљено, без обзира из којих разлога је то учињено. Зато је она истовремено и против природног права и за неко хипотетичко и идеално право. Експеримент треба само да провери те хипотезе. Наравно, такве

хипотезе нису лишене сваке вредности, особито за критичну оцену права, али то је нешто сасвим друго но процес сазнања постојећег права.

Експериментална јуриспруденција се изјашњава само за проучавање ефеката права или појединих инструмената и правила, али тиме поставља половичан задатак, јер се запостављају питања узрока и друштвених околности у којим право настаје. Тиме се одступа од императива природних наука код којих је веза између узрока и последице предмет главног интересовања, а то у првом реду експеримент треба да покаже.

Међутим, ови велики недостаци експерименталне јуриспруденције показују само њену неправилну гносеолошку потку: као правац за теориско сазнавање она је промашила циљеве које наука мора имати, она није у стању да створи објективну науку о правној стварности. Али, она има позитивне доприносе за правну науку.

То је, несумњиво њено снажно подвлачење потребе да се у право унесе исто онолико система и рационалних поступака колико у другим областима тзв. примењених наука. Без обзира да ли треба и да ли може бити коришћен само експериментални метод, како је описан, или се могу користити и други методи, битно је да савремени правни живот и организација управљања изискују свестрано коришћење науке. Доиста је парадоксално то што чак ни у најразвијенијим земљама нема довољно организационих облика, научно заснованих и ефикасних, који би служили као инструмент коришћења тековина правне теорије и осталих дисциплина. Напори које је експериментална јуриспруденција учинила на испитивању разних момената који утичу на ефикасност и корисно дејство одређених правних прописа потврђују отсуство трајнијег и јасно усмереног рада такве врсте, иако је наука одувек служила пракси.

Правна наука је увек стајала пред различитим задацима, па и таквим који искрсавају у вези решавања различитих социјалних проблема. Свакако да се могу постићи знатни резултати и применом експерименталног метода. Али, при том не треба заборавити да се искључиво експериментом све не може постићи, а с друге стране, као што је тачно приметио раније цитирани јапански аутор (24), такав проблем као што је сукоб капиталиста и радника не може се решити ни најсавршенијим експериментима, тј. открити трајно, задовољавајуће правно решење. Не треба заборавити да социјални проблеми не проистичу због ових или оних правних решења, него обратно — правна решења и њихове промене су последице постојања и промена друштвених проблема уопште.

Доиста, практично коришћење права намеће потребу извесног експериментисања. Ако експеримент треба да покаже вредност, ефикасност, корисност, итд., извесних прописа, онда је нека врста експериментисања увек постојала. Ствараоци права су објективно принуђени да врше промене у прописима када искуство покаже, а то се често дешава, да су прописи неадекватни, неоствариви па и штетни. Тада пракса игра улогу експеримента, а законодавци мање или више улогу експериментатора. Наравно, таква врста експериментисања не само да је често лаичка и изведена под притиском практичних потреба, него је праћена и штетним

(24) Shin Oikawa: *op. cit.*, p. 646.

последицама које се тешко отклањају. Тада постају очигледна огромна преимућства научне организације студиозности, планског рада, ангажовања стручних кадрова, итд. Ту постоји нужност лабораториског — како сматра експериментална јуриспруденција — испитивања и приучавања права пре него што оно почне дејствовати у друштвеном животу.

Упозоравајући на то, и снажно и убедљиво и оправдано, експериментална јуриспруденција као покушај и појава, без обзира на средину у којој се појавила и на одјеке које је досад имала или ће имати, представља користан и значајан корак у развијању савремених правних наука. Покрећући на нов начин низ методолошких и практичних проблема развоја и улоге правне науке, експериментална јуриспруденција себи обезбеђује место оних резултата у правним наукама који не могу остати незапажени, па ма како били оцењивани.

Др. Стеван К. Врачар

ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ЦЕНТРАЛНИХ ДРЖАВНИХ ОРГАНА И ОРГАНА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У САВРЕМЕНОЈ ЕНГЛЕСКОЈ

Увод (1). — Литература о енглеској локалној самоуправи је прави мозаик контрастних верзија. По једној варијанти, умерено-реформистичкој и скоро потпуно правнотехничкој, стање локалних јединица је у основи добро тако да су потребна само извесна побољшања, знатна али не и пресудна (2). Изгледало би да је овако расуђивање оптерећено заиста импресивним резултатима локалних власти у организацији и техници пословања. По другој варијанти усамљених енглеских социјалистичких, немарксистичких теоретичара (3), на пример, гилд-социалиста, неопходна су радикална померања у јединицама локалне самоуправе, као део опште, више еволутивне трансформације британског друштва (4). Ова варијанта се слаже са предходном да енглеска локална самоуправа има много повољних страна, али се коренито разилази у оцени да све оно што је у њој добро јесте и споредно: суштински, као друштвена појава, тзв. локална влада Британије је у дубокој кризи. По трећој, марксистичкој (5) варијанти друга варијанта је у многоме исправна, а преко ње делимично и прва варијанта у погледу повољног мишљења о правнотехничким успесима енглеске локалне самоуправе. Превазилажење варијанте енглеских социјалистичких теоретичара почиње тамо где марксистичка концепција гледа даље од њих, јер социјалистички преображај не сматра крајњим циљем већ путем који води комунистичком друштву. Отуда је радикализам марксистичке варијанте битно револуционарнији и у погледу конститутивних елемената локалне самоуправе.

(1) У овом раду говориће се само о локалној самоуправи Енглеске и Велса. Остала подручја Велике Британије неће се узимати у обзир, пошто имају извесне небитне особености чије би излагање компликовало разматрање проблема.

(2) В. о реформистичкој струји, на пример J. J. Clarke: *The Local Government of the United Kingdom*, London, 1955.

(3) Енглеска лабуристичка партија је поборник прве варијанте.

(4) В. G. D. H. Cole: *Guild-Socialism Re-stated*, London. Упор. његову књигу *Local and Regional Government*, London, 1947.

(5) Реч је о класицима и југословенским марксистима. КП Енглеске није ни мало одмакла од умерено-реформистичке варијанте.

Све те варијације на тему енглеске локалне самоуправе јесу плод научног (наравно методолошког разноликог) типа посматрања. Постоји и белетристичка верзија која је најприближнија марксистичком становишту о енглеској локалној самоуправи. Такозвана локална влада Енглеске ретко је добро пролазила у романима чак и самих Енглеза. Нећемо се задржавати на тамној слици коју пружају, на пример, Дикенс и Шарлота Бронте, према којима произилази да ни демократизација ни модернизација енглеске локалне самоуправе у XIX веку није баш била толико славна и без мрља као што би се могао стећи утисак из званичних историја. Да се послужимо закључком проф. Жана Мејноа о опасности искривљавања стварности у машти књижевника (6), с том оградом што сматрамо да је претеран, па да претпоставимо да су ови аутори преко мере били пристрасни. Али, како стоји са том претпоставком када се линија мрачног пејзажа енглеске локалне самоуправе наставља и данас, као, на пример у роману Ц. Брејна „Мансарда“ према коме је снимљен исто тако критички настројен филму „Пут у високо друштво“. Остављајући по страни есејистички прилаз Брејну, на пример, енглеског критичара Алека Брауна који му одриче квалитете зато што је литерата „Младих гневних људи“, у сваком случају можемо утврдити једну интересантну чињеницу. Пројекција садашње енглеске локалне самоуправе, напосе њеног службеничког система, у приказима енглеских правних стручњака, на пример, проф. Честера, одаје утисак рационалности, ефикасности и хуманости. Међутим, баш у том погледу боје „Мансанде“ су тамне. Главни јунак романа, службеник, који потиче из радничке класе, осећа се несрећан на послу у градском самоуправном органу који учествује и не пружа довољне материјалне основе за израз његове личности која је сапета у фактичким дистанцама између њега и високог друштва. Једини пут ка правом животу он гледа баш у бекству из службеничких окова у локалној заједници. Можда је у питању погрешна процена ситуације од стране главне личности романа. То би се вероватно могло приговорити. Међутим, онај тип локалног службеника који се задовољава својим послом неминовно постаје формално задовољни малограђанин. Лик локалног шефа, који би по оцртавању енглеских правних стручњака, требало да буде оличење праведности и самосталности је бирократа, који има нељудски однос обучен у рукавице центлменства и који нема своје ја, управо његово друге ја је најбогатији човек локалне јединице који је устvari целу држи у својим рукама.

Вероватно је да ту има претеривања и да се према Брејновом делу треба односити са резервом. Одмах се може напоменути да је можда и сувише потенциран утицај капиталисте, а да се не види у ствари првенствени утицај државне бирократије, нарочито државних управних органа што је претежан предмет овога рада.

Не задржавајући се на овој литерарној илустрацији која је само једна мала допуна излагања неких правних и друштвених односа енглеске локалне самоуправе, можемо на крају уводног излагања да кажемо: упркос мноштву противречних верзија о енглеској локалној самоуправи,

(6) Ж. Мејно: Увод у политичку науку, Београд, 1960, с. 218—221.

ипак се не треба осећати као после читања „Рашомона”, тј. безнадежно се запитати, па где је ту истина? Већ сам факт да ни једно мишљење о енглеској локалној самоуправи није сасвим оптимистичко показује да у њој није нешто у реду. Чињенице које у овом раду следе, по њиховој целини судећи, показују оправданост идеје о животној кризи енглеске локалне самоуправе и неопходности њеног револуционарног преображаја.

Друштвено-историска основа. — За приступ енглеској локалној самоуправи може се рећи слично ономе што је Е. Штраус истакао као методолошку поставку за анализу бирократије, (уосталом енглеска локална самоуправа се такође бирократизује): „Било који закључци да су у питању о узроцима и перспективама” енглеске локалне самоуправе ти закључци „не смеју да се извлаче у вакуму апстракције”. Енглеска локална самоуправа је укоренења дубоко у енглеску прошлост. „Једина алтернатива је покушај историског” (7) прилаза који ће дати још једну димензију главном предмету рада.

Корисност таквог прилажења одмах се потврђује. Енглеска локална самоуправа је и у прошлости била под знаком унутрашњих и спољних противречности. „Златно доба” њеног развоја (XVII и XVIII век) је један од примера како називи могу да буду варљиви. Тачно је да је она тада била веома самостална. Али су корисници те самосталности по правилу били локални аристократско-буржоаски олигарси, тако да се у буржоаскодемократској локалној самоуправи није могло говорити. Људи изван уског круга земљовласника и једне малобројне фракције буржоаске класе били су искључени из локалног вођства (8). Локална самоуправа коју би с правом назвали буржоаскодемократском сасвим је друкчија. Она не само да мора имати одређену меру независности у односу на државни центар. Још је важније да она тј. њени органи морају бити и зависни, али не првенствено од државног центра, већ формалноправно, од локалног становништва, а фактички од свих односно огромне већине локалних припадника владајуће класе. Ни та зависност не сме бити безгранична. Ради ефикасности и рационалности неопходна је извесна доза самосталности у односу на бираче (9).

Чим је почело претварање локалне самоуправе олигарха у локалну управу буржоаске демократије, настало је извесно ограничавање њених права. То је у крајњој линији повукла за собом индустриска револуција преко либералног капитализма и правне државе који изискују пре свега владавину законитости. У таквом амбијенту живота једног друштва локална самоуправа и није могла бити у сувише великој мери препуштена самој себи, односно, практично, самовољи неколицине најмоћнијих припадника владајуће класе на локалној територији. Индустриска револуција је изазвала и нагло омасовљавање буржоазије и пролетаријата на рачун сељаштва, што је захтевало организованију и финансиски јачу локалну самоуправу од оне раније. Ради тога је свакако било потребно

(7) E. Strauss: *The Ruling Servants*, London, 1961, p. 8.

(8) В. С. Јовановић: *О држави*, с. 432—433; Ф. О. Ог: *Политичко уређење времене Енглеске*, Београд, 1936, II књига, 464—470 и 483—484.

(9) Упор. др. Р. Лукић: *Теорија државе и права*, I, Београд, 1956, с. 278—279

зајамчити, и у појединим случајевима увећати локална самоуправна права „прикупљања прихода као и њиховог трошења, располагања својом полицијом и својином, права издавања локалних новина [...]” (10). Али, то није било довољно, јер су локалне могућности како финансиске, тако и остале, биле далеко мање од средстава централних државних органа. Стога у енглеској локалној самоуправи видимо два различита процеса који се узајамно допуњују. Прво, јачање организације локалне самоуправе, штавише и извесно проширење њене надлежности. Друго, умерену централизацију њених односа са централним државним органима. Ова централизација највише се изражава у појачаној законодавној активности Парламента. Интвенција владе, услед јачања његовог утицаја уопште, временом се повећава. Због одржавања одлучујуће премоћи Парламента и неразвијености финансиске помоћи владиних ресора у локалној самоуправи и средстава надзора над њом, која су тек почела да се уобличавају, та интервенција је много мање значајна од улоге Парламента. Дакле, централизација односа између локалне самоуправе и централних органа, углавном се испољава у томе што локална самоуправа све више постаје творевина закона Парламента и то у далеко већој мери него XVIII веку (11). Природно је да је у вези с тим појачан и судски надзор локалне самоуправе.

Крајња основица енглеске локалне самоуправе у XIX веку је суштински иста као и крајња основица буржоаскодемократске локалне самоуправе у доследном смислу те речи у њеном класичном периоду уопште. Та подлога се састоји из друштвено-економске основице и политичких и осталих чинилаца наградње. Економски чинилац је у томе што постоји привредна децентрализација у већој или мањој мери, зависно од земље у питању. Кад кажемо привредна децентрализација онда мислимо на то да претежни део националне економике или њену главну полугу чини привреда усредсређена у локалној заједници. А кад кажемо привреда усредсређена у локалним заједницама, онда мислимо на ово: главнину економике чине релативно ситна предузећа која су ради свог функционисања упућена великим делом на органе који владају локалном територијом. Локални органи су им ближи и фактички и психолошки од централних органа. Следујући томе јавља се нека врста симбиозе локалних органа и сопственика предузећа. Затим, припадници владајуће класе на локалној територији су у великој мери заинтересовани за рад локалне самоуправе и у знатном броју улазе у њене органе и ту врше разне функције. Ово долази отуда што концентрација и централизација капитала није још достигла ступањ на коме се врши раслојавање буржоазије и свођење њене друштвене воље углавном на вољу релативно ужег слоја монополистичке и бирократске олигархије, тако да локална самоуправа постаје споредна ствар, а државни центар и његови органи домен највећег интереса, пошто имају све већи и одлучујући утицај. Такође, у чиниоце класичне енглеске локалне самоуправности треба убројити и недостатак бирократских традиција у енглеској држави и друштву,

(10) Ф. О. Ог: н. д., с. 474.

(11) Да је ово тврђење тачно показује материјал о локалној самоуправи у XIX веку, на пример у делу J. S. Harris-a: *British Government Inspection*, London, 1955.

специфичности настајања капитализма и буржоаске државе у Енглеској, итд., итд.

Међутим, у XX столећу локална самоуправа постаје све више, ако се тако може рећи, творевина аката централних извршних органа. Утицај владиних ресора у оквиру процеса осамостаљивања владе према Парламенту и уопште јачања положаја бирократије после доношења закона о локалној самоуправи од 1929 и 1933, а особито после Другог светског рата, све више расте и улога централне извршне власти, шта више постаје значајнија него улога Парламента. Према је и даље законодавство Парламента оно које регулише основна питања локалне самоуправе, акти интервенције, напосе надзора централних извршних органа над локалним стварима, толико су бројни и разгранати да веома дубоко утискују свој печат, па чак, као што ћемо видети касније код дотација и субвенција, мењају и извесне начелне одредбе локалне самоуправе. Томе је допринело, како ширење надлежности локалне самоуправе које је, са извесним изузецима, потрајало до Другог светског рата, тако и преносење њихових надлежности у домен централних органа, која почињу од времена Другог светског рата. Оно прво, изазвало је повећање одговорности локалних органа према централним органима. Оно друго повећало је моћ централних органа према локалној самоуправи (12).

Узроци оваквог развитка многобројни су, и у све њих не можемо улазити. Поменућемо најважнији чинилац, наиме прерастање либералног капитализма и правне државе у монополистички капитализам и државу која, у крајњој линији, још има карактер правне државе, но такође и јаке елементе бирократизма. Енглеска је, као економски најразвијенија држава, била једна од првих земаља у којима је поникао приватни монополистички капитализам. Пошто је она спадала у ред држава са најмањим бирократским традицијама, то су наведене друштвене промене веома поступно одражаване у државној организацији, посебно локалној самоуправи (13). Стога је и у Енглеској могла да постоји јака тежња за децентрализацијом локалне самоуправе у годинама 1880—1910, у годинама када ниче империјализам као стадијум капитализма, чија је особина, између осталог, смер ка што већој централизацији, пре свега бирократској централизацији. Само, дејство оба светска рата, нарочито Другог, настајале елемената и тенденције државног капитализма, на пример, национализација кључних привредних грана после Другог светског рата, итд., све то је учинило да локална самоуправа све више губи свој ауторитет, материјалну подлогу својих права и слично. Некадашњи интерес за локалну самоуправу и њену демократичност и самосталност нагло опада не само у крилу припадника владајуће класе и бирократије, којима је због развитка монополистичког капитализма много важнија државна централна власт која се бирократизује, него и, што је најзанимљивије, чак и у редовима већине енглеског лабуристичког вођства (14). Комуни-

(12) Мноштво података о локалној самоуправи Енглеске у XX веку налази се у већ наведеном делу G. D. H. Cole-a: *Local and Regional Government*.

(13) О малим бирократским тенденцијама у Енглеској XIX века и бирократским променама у XX веку нарочито је важна Лењинава „Држава и револуција“.

(14) В. др. Ј. Борђевић: *Типови локалне самоуправе*, Београд, 1957, одељак о енглеској локалној самоуправи.

стичка партија Енглеске нема разрађен став према локалној самоуправи; она сматра да садашња права локалне самоуправе треба одржати, али није истакла гесло да би та права требало проширити, а у извесним случајевима, тачније речено, воспоставити. Таква локална самоуправност, која се и сама бирократизује, у све мањој мери интересује и широке масе становништва. Одређеније речено, друштвено-економска база ових промена су овакви процеси: предузећа локалне моћи поробљена су од монопола буржоаских и бирократских олигарха. Осиромашена средња и ситна буржоазија, та главнина капитализма у локалним јединицама, постаје слуга буржоаске и бирократске олигархије. [...] Иако у неким земљама демократске традиције [...] утичу да се локална самоуправа не угаси, извесно је да, у целини, систем локалне самоуправе на тлу капитализма доживљава [...] своју кризу" (15). Становништво, поготову припадници радничке класе све мање се интересују за послове које води локална самоуправа. То је потпуно схватљиво када се имају у виду поменути путеви повећавања мешања државног центра коју локалну самоуправу у великој мери своди на институцију која се самосталније бави релативно безначајнијим питањима и која има тенденцију и елемент претварања у извршни апарат државног центра и тенденцију и елемент одвајања од својих бирача. Последица тога је да се демократско јединство власти почиње преображавати у бирократско јединство власти, углавном услед тога што су извршни органи локалне самоуправе погоднији за извршавање линије централних извршних органа и као такви фаворизирани од стране ових других (16).

1. Права и дужности Парламента. — У циљу потпунијег схватања права и дужности Парламента према органима локалне самоуправе и уопште у сврху бољег схватања положаја локалне самоуправе, неопходно је да додирнемо питање опште уставноправне и политичке концепције о положају локалне самоуправе у Енглеској.

„Општа концепција о положају локалне самоуправе у Енглеској произилази из основног принципа политичког уређења и уставног права ове земље. По том принципу носилац суверенитета је Парламент и једино он може радити шта хоће. Сви други грађани и институције зависе у свом положају и правима од Парламента. Законима Парламент претвара грађанина и групе у лица или организације јавног и приватног права. — То исто важи и за локалну самоуправу. Она је дело Парламента. Некад је настала по вољи принца а данас њена воља зависи од воље суверена. У суштини влада, преко Парламента, одређује функције сваке локалне самоуправе. На исти начин она поверену власт може проширити или одузети" (17). То не значи да локална самоуправа није начелно и правно потпуно самоуправна и да не одговара само својим бирачима. Напротив, она је принципијелно потпуно самоуправна и одговара само својим бирачима. Но, у својој делатности органи самоуправе се налазе у одређеним

(15) Исто.

(16) Др. Ј. Борђевић: Организација самоуправе у страним земљама, „Нова администрација“, 1/57, с. 59.

(17) Др. Ј. Борђевић: Типови локалне самоуправе.

односима са централном влашћу. Власт коју Парламент повери локалној самоуправи може бити веома широка. Међутим, централна власт је уставно обавезна да не дозволи да ова самосталност прерасте у самовољу. Стога се енглески правни поредак заснива на идеји да постоји непосредни интерес централне власти за обављање извесних служби као што је, на пример, просвета. Ове службе морају имати одређен ступањ ефикасности и стручних и техничких средстава на свим подручјима. Стога ту мора постојати неопходан минимум координације. Изван тог оквира шири се територија самосталног развитка ових служби у складу са локалним потребама под руководством локалне самоуправе.

Наравно, да овде треба имати у виду да су то уставноправне формулације и да у пракси, као што ћемо касније видети, а о томе смо донекле говорили, главни арбитар све више постају централни извршни органи, који и такву самосталност локалне самоуправе практично све више сужавају.

Правни основ административно територијалних јединица локалне самоуправе, изузев градова у саставу округа, који се формирају на основу краљевске повеље, јесте дакле закон. Међутим, даље регулисање организације и надлежности градова у саставу округа, тј. после њиховог формирања, врши се и законом. Градови у саставу округа предвиђени су законом од 1835, са изменама од 1882. Локалне јединице које су засноване законима јесу: а) административни округ установљен у садашњем облику законом од 1888; б) град са правима округа образован у садашњој форми законом о локалној власти од 1888; в) градски дистрикт, тј. градска општина о којој су најважније одредбе у закону о локалној власти од 1894; г) сеоски дистрикт тј. сеоска општина за коју су такође најзначајније одредбе у закону о локалној власти од 1888; д) парохија о којој су најважније одредбе у закону о локалној самоуправи од 1894.

Односи између представничких извршних органа локалне самоуправе, према законским одредбама, засновани су на начелу демократског јединства власти. Основни орган локалне власти јесте веће, чије је чланство различитог броја, али по правилу није бројније од 60 чланова. Једино у Лондону и у неким другим градовима број чланова већа достиже број од 120. Веће се по правилу бира на шест година непосредно од стране грађана на основу једнаког бирачког права. У градовима, већа се састоје од две врсте чланова. Прва врста су саветници које непосредно бирају грађани и мандат им траје три године. Друга врста су елдермени (*aldermen*) које бирају чланови већа из састава већника или других грађана. Елдермени имају мандат од шест година. Сваке три године по правилу се бира једна половина елдермена. Број елдермена може највише износити једну трећину укупног броја чланова већа. Иако, дакле, не постоје средства непосредније демократије, као што је, на пример, опозив, ипак с обзиром на традиционалну снагу енглеског јавног мњења из закона Парламента би произилазило да је обезбеђена снага утицаја локалног становништва на органе локалних власти и уопште на органе локалне самоуправе.

Што се тиче извршних органа локалне самоуправе, законодавним актима постављено је да постоје тзв. законски комитети које веће мора образовати, а да остале комитете веће оснива по свом нахођењу (18).

Што се тиче односа органа локалне самоуправе према парламентарном законодавству, они по правилу могу вршити само такве послове који спадају у њихову надлежност одређену законом у ширим или ужим формулама. Изузетака наравно има, на пример, добровољне активности парохиских већа, поред законом постављених активности. Исто тако, свако веће може поднети Парламенту, преко владиних ресора, предлог да се донесе закон којим би се регулисала нарочита овлашћења већа.

Законодавни акти Парламента о локалној самоуправи могу се класификовати на: а) акте општег карактера, тј. оне акте који се односе на све локалне јединице једног или више ступњева; б) акте који у потпуности или делимично препуштају већима своју примену; в) акте који се односе на поједине локалне области; г) акте којима се потврђују привремене уредбе или наредбе.

Када је реч о надзорним правима Парламента у погледу локалне самоуправе, можемо рећи да се додељивање финансиских средстава локалним властима и надзор над локалним властима односно над њиховим службама од стране централних органа налазе под парламентарном контролом. Пошто многи чланови Парламента почињу свој политички пут преко органа локалне самоуправе, постоје јаке персоналне споне између локалних органа, политичких странака и посланика Парламента.

Органи локалне самоуправе Лондона разликују се од органа осталих локалних јединица и одређени су посебним прописима. Органи локалне самоуправе на територији лондонског округа јесу: 1) корпорација лондонског града; њени послови су, на пример, надзор над пијацама City-а, над пристаништем (и изван територије City-а), итд. Органи корпорације су Court of Common Hall, чији су припадници градоначелник, градски већници и представници еснафа; затим Court of Common Hall Council, итд.; 2) градско веће 28 градова у саставу метрополе и Лондона; 3) окружно веће које је по правилу надлежно за проблематику ових 28 градова, а изузетно и за лондонски City.

Пошто се самоуправом Лондона нећемо у даљим излагањима бавити, овде ћемо само напоменути који централни извршни органи врше надзор над наведеним телима лондонске метрополе. Ови органи су: министарство за изградњу станова и локалну управу и остала министарства која доносе упутства за поједине службе, на пример, за просвету. За дугорочне инвестиције органи метрополе морају тражити сагласност министарстава. Иначе, једна од особености лондонске локалне јединице је та што је полиција непосредно потчињена министру унутрашњих послова (19).

II. *Права и дужности централних извршних органа.* — 1. — *Регулативна права.* — Већа локалних јединица нису законом одређени подручни органи овог или оног министарства већ су изборна тела која имају

(18) В. Е. Патаковић: локална самоуправа у Енглеској и Велсу, Елаборат за Биро за организацију управе и привреде СИВ, с. 24.

(19) В. Ј. Рајман: Елаборат о велеградовима, одељак о Лондону, рађено за Биро за организацију управе и привреде СИВ.

своје извршне органе, своју надлежност и материјалну подлогу као и своју администрацију. Таква је принципијелна законска формулација локалне самоуправе Енглеске. Рекли смо, и видеће се то још детаљније у даљим излагањима, оваква слика је у пракси веома измењена.

Ради постављања проблема не само регулативних него и надзорних права владиних ресора према локалним самоуправним органима, неопходно је најпре оцртати контуре расподеле надлежности између једних и других органа.

Домен централних ресора су финансијска и политичка питања и доношење детаљних прописа за поједине службе које су релевантне за националну заједницу. Локална самоуправа, која је најближа становништву и најбоље познаје локалне потребе, бави се претежним делом текуће администрације, а нарочито социјалним службама (20).

Величина самосталности органа власти локалних јединица у вези с појединим службама зависи од законских прописа којима је регулисана њихова организација и надлежност.

Субјекте односа централних ресора и локалних власти чине: 1) министарство надлежно и одговорно парламенту за ову или ону локалну службу; 2) министарство за изградњу станова и локалне власти; оно је надлежно и одговорно за разне службе и за питања локалне управе уопште; 3) локалне власти као извршиоци прописа односно као субјекти над којим се врши надзор. Оне су дужне односно овлашћене да врше разне делатности. У спровођењу акције имају у знатној мери дискрецијско право (21).

Као што се види, систем односа централних ресора према локалним властима је, како у регулативним тако и у надзорним правима, комбинација деконцентрисаности на разне ресоре према њиховим стварним надлежностима и извесне дозе концентрације у министарству за изградњу станова и локалне власти.

Што се тиче регулативних права централних ресора, ситуација је оваква: она морају бити заснована на закону. Надлежни министри за важније службе, на пример, за просвету, издају упутства локалним властима у којима су формулисане националне смернице. Тада је надзор по правилу опсежнији. Ресори доприносе остваривању нужне једнообразности делања локалне власти на тај начин што издају тзв. узорне локалне прописе. То све није регулативно средство у доследном смислу речи, јер узорни прописи немају санкције; али, оно је упркос томе у крајњој линији, бар донекле, фактички регулативно, зато што ће се орган локалне власти теже одлучити да не примени узорне прописе, због зависног положаја у вези са дотацијама и субвенцијама од стране централних ресора. Поред тога, локалним органима је лакше да се користе узорним прописима него да сами стварају све локалне норме, пошто зато често немају ни довољно стручњака ни довољно материјалних средстава. Централни ресори „[...]“ издају правила и наредбе у погледу организације, поступака, метода, циљева, квалификације и спреме особља на која локална

(20) В. Е. Патаковић, н. д.

(21) Исто.

тела треба да пазе [...]” (22). Тако је било пре Другог светског рата, а сада је решавање о овим питањима прешло у руке заједничких националних савета локалних органа власти (23). Посебан је положај министарства унутрашњих послова које руководи полицијом на подручју Лондона и доноси извесне норме у погледу полицијске службе за све локалне јединице, мада полиција спада у надлежности локалних јединица (24).

2. — *Надзорна права*. — Поставка која важи за надзор над енглеском самоуправом уопште, а напосе за надзор који врше централни ресори, јесте да се органи локалне власти могу контролисати само на основу одредби изведених из закона.

Међутим, ствари практично другачије стоје. Употребљавајући разне методе, од којих су се као најуспешнији показали инструменти финансијске помоћи, централни ресори су успели да доведу под своје руководство читаве секторе локалних јединица, чиме су нарушени законодавни постулати о „локалној влади”.

Најефикаснији апарат централних ресора за остваривање надзора јесу инспекције које су разгранате према министарствима. При свем том ипак се могу уочити два типа инспектора: 1) они који у одређеној географској области контролишу ову или ону врсту активности локалних органа; 2) они који су изаслани да испитују једну специфичну фазу локалне активности. Локалне службе које су под првом врстом контроле (сталном контролом) јесу полиција, просвета, ватрогасна служба и служба главних путева. Инспектори, полиције и ватрогасне службе су органи у министарству унутрашњих послова. Инспектор је орган министарства унутрашњих послова. Инспектор је орган министарства просвете. Инспектор за главне путеве је орган министарства саобраћаја и цивилне авијације. Друга категорија инспектора су медицински и болнички контролори при министарству здравља, инспектор планирања, инспектор изградње станова и инспектор инжењерије при министарству за изградњу станова и локалну управу.

J. S. Harris, наводећи разлоге неопходности надзора које врше инспекције, каже:

„1) Један од најважнијих циљева централне контроле јесте обезбеђење спровођења националног минимума стандарда ефикасности делатности локалних власти у Енглеској и Велсу...

„2) Централна контрола треба да обезбеди потребну једнообразност у основним начелима у разним локалним јединицама.

„3) Она треба да допринесе ликвидацији партикуларистичких тенденција појединих локалних јединица.

„4) Она треба да укаже потребну стручну помоћ локалним органима, итд.” (25).

Прелазимо на поједине категорије надзора.

А. Општи и финансијски надзор. — За располагање земљиштем и уопште целокупном имовином локалних јединица, као и за куповину земљишта за извесну сврху, локалне јединице морају добити одобрење од

(22) Ф. О. Ог: н. д., с. 149.

(23) Е. Пагаковић, н. д., с. 8.

(24) В. Ј. Рајман: Елаборат о велеградовима, с. 35—36.

(25) J. S. Harris: British Government Inspection, London, 1951, pp. 3, 8—10.

надлежних централних ресора. Уз то локална власт мора тражити савет од дистриктног процењивача управе за унутрашње приходе о предложеној купо-продајној цени. Предлози за одобравање зајмова подносе се централном ресору који је надлежан за одређену службу. Овај разматра оправданост издатака и рокове за уплату зајма. Он оцењује да ли рокови нису сувише дуги, да би заштитио интерес будућих генерација. Ако се добије сагласност надлежног ресора, онда Министарство за изградњу станова и локалну управу, изузев ако не постоји нека финансиска препрека, а у случајевима када је то потребно, подноси предлог на потврду Министарству финансија. Локалне власти могу ради додељивања зајма да се обрате и Управи за зајмове за јавне радове. Она има самосталну одговорност за рационалну употребу новчаних средстава којима располаже, с тим што подлеже контроли министарства финансија у погледу каматне стопе. Парламент остварује своју контролу на тај начин што одређује плафон новчаних средстава која се стављају на располагање Управи за зајмове.

Надзор финансиског пословања обавља углавном дистриктна канцеларија за испитивање рачуна, иако већина градова има свој систем рачунске контроле. Дистриктни рачуноиспитачи су органи министарства за изградњу станова и локалну управу и раде у месним канцеларијама. Они раде по упутствима главног инспектора за испитивање рачуна, чије је седиште у Министарству. Трошкови рачунске контроле, укључујући и плате, наклађују се из хонорара за обављену контролу. Хонорар плаћају локалне власти. Осим испитивања тачности зајма и подношења извештаја о њему, рачуноиспитач има и функцију контроле законитости. Рачуноиспитач је дужан да одбије сваку ону ставку рачуна која је супротна закону и да налогодавца оптерети износом тог издатка. Против решења дистриктног рачуноиспитача може се поднети жалба Министарству за изградњу станова и локалну самоуправу.

Б. Надзор у вези с дотацијом и субвенцијама. — „Кад год би за једну грану локалне самоуправе дала самоуправним телима новчану помоћ, држава је условљавала да се у тој грани самоуправна тела драговољно подвргну њеном надзору: држава је имала права да види како се употребљава њена новчана помоћ. Без сумње, она није могла принудити самоуправна тела на примања новчане помоћи, али у пракси се посведочило да самоуправна тела радо пребацују трошкове локалне самоуправе са свог буџета на државни, макар то имало за последицу умањење њихове самосталности према централној власти. Како се државна помоћ даје само за одређене управне гране, то се у локалној управи почела чинити разлика између посла који су финансирани и надзиравани од државе, и послова који то нису. У енглеску локалну управу унето је двојство кога раније није било и које би одговарало континенталном разликовању између пренесеног и самоуправног делокруга самоуправних власти. С државном помоћи (новчаном продромом је у локалну управу државни надзор, а с државним надзором утицај бирократије. За енглеску самоуправу не може се више рећи да потпуно искључује бирократију из локалне управе. Читаве гране те управе, и то најважније „стављене су под руководство бирократије” (26).

Према томе, овде је реч о непосредном учешћу централних ресора и расходима локалне самоуправе (27).

Главне врсте дотације јесу:

а) *Пренети приходи*. — Њих сачињавају приходи од извесних националних пореза који су пренети на органе локалне самоуправе. Ова врста дотација све више нестаје, док је крајем XIX века била веома често примењивана. Данас на окружна већа и већа градова са правима округа централна извршна власт преноси приходе од дозволе за ношење оружја, лов и држање паса. Финанским законом од 1949 пренесени су на ове органе, као и на округе и велике градове у Шкотској приходи од такса на дозволу за торбарене, таксе које плаћају сопственици залагаоница и зајмодавци, као, таксе за држање радњи са освежавајућим пићима.

б) *Дотације за уравниотежење*. — Циљ ових дотација је ликвидација неједнакости финансиских средстава између напредних индустријских градова и сеоских округа који имају недовољне приходе од приреза и томе сличних извора. Ове дотације спадају у ред паушалних дотација, којима се тежи да се уклони у тим питањима административна интервенција централних ресора.

Главне врсте субвенције јесу:

а) *Специјалне субвенције* које највише одговарају општем појму субвенције, као средству државног учешћа у расходима локалних јединица. Ове субвенције министар финансија повремено пружа за најуже одређену сврху, на пример, субвенције за обнову извесних градова пострадалих у рату. Централних ресори одбијају понекад предлоге локалних јединица, уколико сматрају да нису у складу са прописима. Услови за додељивање су да је захтев оправдан, да веће успешно руководи локалним службама и да је одговарајући владин ресор консултован о предлогу.

б) *Процентуалне субвенције*. — Те субвенције су процент утروشка локалне самоуправе за извесне службе који је одобрен од владиних ресора, на пример, у здравственој служби. Проценти су различити у зависности од значаја службе. Просечна величина процента је 50%.

в) *Субвенције по јединици*. — Ове субвенције су сразмерне појединим делатностима које треба предузети. На пример, давање субвенције за сваку подигнуту кућу, а не за програм изградње кућа. Такође, оне се дају за старачке домове по закону о помоћи од 1948.

3. — *Остала средства надзора*. — Централни ресори врше надзор над локалним властима и путем добијања од стране локалних власти планова за развој постојећих или образовања нових служби. Овај начин се примењује у локалним службама за планирања, социјалног старања, просвете, заштите од пожара и за здравство. Припремање и подношење планова стимулише локалне власти на брижљиво разматрање питања извршавања новог задатка. Исто тако, ово омогућава централним ресорима да утичу на спровођење владине политике. Овај поступак омогућава и другим заинтересованим телима да буду упозната са развојем локалних јединица и уопште даје широку могућност контроле.

(27) J. S. Harris: op. cit, pp. 8—10.

Ако су у питању оне службе за које се не доносе планови, то не значи да није потребно да се поједини детаљни пројекти поднесу на одобрење централним ресорима. Настоји се:

„[...] да се надзор центра сведе на потребну меру. У ту сврху корисно служе „приручници са упутствима” који смањују потребу надзора и чине непотребним подношење на одобрење пројеката који се стално понављају. Подношење дугорочних програма такође смањује број ситуација у којима се траже детаљнији подаци. Потребно за специфичним одобрењем избегава се тамо где се може дати општа сагласност. Где год је могуће користити се објављивањем одобрене политике и издавањем упутстава да би се омогућила иницијатива локалних власти.”

Истој сврси служе и честе консултације између службеника централних ресора и службеника локалне самоуправе.

Шта се чини ако дође до спора о надлежности између локалне власти и владиног ресора? Најпре се покушава да се спор реши споразумом. Не постигне ли се споразум, примењује се поступак који регулишу већина закона о важнијим службама. Ипак је овде притисак владиних ресора, у вези са финансиском помоћи локалним властима, ефикасније средство од давања директива због постојања случаја неиспуњења од стране локалних власти.

„Централни ресор може у одређеним случајевима одржати расправу о спорним питањима и то јавно или без присуства јавности. Понекад се од централног ресора може тражити да донесе одлуку када се ради о сукобу јавних и приватних установа. Овде се ради о квази-судском поступку од стране ресора, који је критикован од стране судова, али у пракси тај поступак је широко усвојен као разумна мера која ефикасно дејствује” (28).

Извесни централни ресори потврђују локалне прописе.

У ретким случајевима надлежни министар може одбити отпуштање појединих службеника од стране органа локалних самоуправа. Тако су заштићени санитарни и здравствени службеници чија делатност може изазвати отпор органа локалне самоуправе због партикуларистичких интереса или конзервативног духа. Такође службеници полицијске и ватрогасне службе имају право жалбе министру унутрашњих послова.

III. — *Судски надзор органа локалне самоуправе.* — „Англо-саксонске земље су још раније поверавале редовним судовима испитивање законитости рада управних органа. При томе су оне углавном остале још и данас” (29).

Судски механизам Енглеске и Велса различит је од организације судства у осталим подручјима Велике Британије; та различитост је много већа него што је то случај код локалне самоуправе. Носиоци судског надзора над локалном самоуправом су редовни судови јер нема посебних управних судова. „Извесно је да постоји административно право; тј. има примљених начела и обичаја — које су донекле развиле судије и у знат-

(28) В. Е. Патаковић: н. д., с. 29.

(29) Исто.

ној мери административне власти и које се примењују приликом утврђивања односа и расправљања спорова између административних органа и појединих лица или удружења” (30). Локална самоуправа не врши никакву контролу над судовима.

Судови контролишу рад локалне самоуправе по тужби којом се напада противзаконитост делатности локалне самоуправе, тј. овог или оног њеног органа (31).

IV. — Преношење локалних послова у надлежност виших органа. — Већ између два светска рата извесне службе биле су изузете из надлежности локалне власти. Примера ради наводимо Закон о незапосленима којим је образована Управа за помоћ незапосленима. Ова Управа је морала да се брине о незапосленима који нису обухваћени националним планом о осигурању незапослених. Образложење оваквог акта било је, као и код сличних закона, на пример, оних којима су преношени извесни задаци одражања путева у надлежност централних ресора, да је то питање од националног значаја а не од локалне важности (32).

Приликом реорганизације у току Другог светског рата стално је истичана потреба образовања подеснијих административних јединица за службе односно њихове гране. „У Енглеској су локални савети изгубили своја права у области путева, електричне енергије и гаса, болница и других социјалних установа које су прешле у надлежност централних органа или централизованих установа „јавног права” (33). У том оквиру устављене су управе за водопривреду, за гас, за електричну енергију и за болнице од регионалног односно од националног значаја. Регионалне управе старају се о потребама територија које обухватају више великих градова, чак и неколико округа. Руковођење управом припада колегијалном органу чији се чланови именују. Представници локалних власти могу у њима бити, али локалне власти немају право контроле над радом управе. За неколико градова односно дистриката формирају се заједничке комисије и заједничке управе, на пример заједничке управе за мелиорацију.

Поменућемо још једну тенденцију, мада ту није реч о преношењу локалних послова изван локалне самоуправе, већ о поновној расподели надлежности према којој окружно веће треба да управља службама ширих размера, а основни локални органи, на пример, градско веће и веће дистрикта, једино службама типично локалног значаја. У том смеру донет је низ закона о преношењу најзначајнијих надлежности градских и дистриктних већа из области школства, планирања градова и села, ватрогасне службе, здравствене службе, службе заштите материнства и деце док је градска полиција сједињена са окружном полицијом.

Дакле, процес централизације прелази граничну линију односа између регионалних и централних ресора с једне и локалних органа с друге стране и на терену међусобних односа разних ступњева локалне самоуправе стиче још једну основицу за даље кретање.

(30) Др. Н. Стјепановић: Административно право ФНРЈ, Београд, 1954, с. 450.

(31) Ф. О. Ог: н. д., с. 420—421.

(32) С. Јовановић: н. д., с. 432—433.

(33) Др. Ј. Борђевић: Уставно право ФНРЈ, 1953, с. 357.

Закључак. — Савремена енглеска локална самоуправа раздирана је супротностима између процеса централизације и стремљења повратка њене старе „славе локалне владе”.

У централизацију односа између централних државних органа и локалне самоуправе савремене Енглеске снажно је утиснут бирократски печат. Парламент се повлачи пред најездом извршних и управних органа централне државне власти, што је само фрагмент наступања бирократије на широком фронту државе и друштва. Треба подвући да и сами представнички органи нису имуни од бирократизације. Овакав карактер процеса је природна последица потреба данашњег нивоа производних снага и осталих сектора друштвеног развика у недостатку савременијих и прогресивнијих демократских механизма, који би одговорили таквим потребама, а који могу настати само на основу прогресивнијих друштвених односа. Стога се као најбољи механизам у садашњој ситуацији појављују углавном извршни и управни органи, понајвише државног центра. Ближе речено осавременењена локална самоуправа као целовита друштвена појава морала би да буде нешто ново, да има адекватнију територијалну основицу, много јаче облике директне демократије, боље финансиске инструменте, итд. Међутим, ово би захтевало далекосежне новине у целокупном државном уређењу, а све то би тражило велики преокрет социјално-економске и политичке структуре Велике Британије. Одатле проистиче да основна нит ових промена не би била ништа друго него тзв. релативно мирни пут у социјализам. Да ли су настали објективни услови за остваривање таквог пута? На то се може одговорити да развој технике и осталих друштвених чинилаца Енглеске представља већ спонтан извор социјалистичких тенденција, на пример, радничког учешћа у управљању чак и приватним предузећима. Да ли постоје субјективни услови за остваривање таквих промена и таквог пута? Да, они постоје, мада у много мањој мери од објективних, ако се мисли на још недовољно одређене тежње енглеског радништва и средњих слојева који су овоме блиски по свом социјалном положају, који заједно чине претежни део енглеског становништва. Ако се томе дода да су те друштвене групе релативно апатичне према локалној самоуправи, то још не значи да су оне против самоуправе. Кроз такво држање избија једна врста реаковања на пад значаја локалне самоуправе у корист централне бирократије и жеље да се разбију илузије бранилаца самоуправности. Што се тиче субјективних услова, они за сада већим делом не постоје зато што организоване друштвене снаге савремене Енглеске нису спремне и нису расположене за нешто тако. Овакво стање субјективних чинилаца вуче своје порекло из економских, политичких и идејних дубина не само садашњости него и из давнине енглеског друштва. Али, уколико спонтане социјалистичке тенденције, објективне социјалистичке тенденције настају и развијају се, понекад подржане а чешће ограничаване од утицајних организованих групација које заступају социјалистичка схватања, оне ће пре или после присиљавати ове субјективне факторе да мењају правац своје акције. Незадовољство енглеских пролетера са лабуристичком политиком према самоуправним правима и дужностима локалних заједница природно би

требало да ствара повољну ситуацију за Комунистичку партију Енглеске да истицањем стремљења поступног уздизања самоуправности на трон истинске „локалне владе”, тј. локалне народне „владe”, привуче масе на своју страну и тиме да побољша свој положај у евентуалном партнерству са енглеским лабуристима ако дође до ткзв. мирног пута у социјализам. Међутим, КПЕ је далеко од бројних маса.

Све то нам ствара утисак да је одлучујуће разбијање бирократске централизације односа централних органа државе са њеном локалном самоуправом могуће само у оквиру социјалистичких преображаја.

Притом треба суштински разликовати децентрализацију и самоуправност, мада оне имају доста додирних тачака. Тако да ако предвиђамо да ће се услед огромног усложњавања друштвеног процеса, на пример концентрација производње због провладавања аутоматизације, нуклеарне енергије и електронике знатно више централизованости задржати него што се то некад претпостављало не треба да паднемо у песимизам. Уколико и у развијенијем социјализму централни органи буду имали не мала овлашћења, она ипак неће моћи да се мере са улогом основних самоуправних заједница које ће заиста вршити основно регулисање живота и рада. Пресудно је да се постигне уређење друштва на самоуправном принципу, тако да и централни органи буду израз самоуправности. Такав неопходни самоуправни централизам и децентрализам се узајамно допуњују. То је још један доказ неопходности напоредног јачања.

Бирократску централизацију односа између органа државне централне власти и органа локалне самоуправе прати отступање елемената демократског јединства власти у корист бирократског јединства власти у локалној самоуправи. Паралелно с тим јачају елементи бирократског јединства на штету елемената поделе власти код централних државних органа, као и бирократизација самих централних претставничких органа. Тај паралелизам указује на узајамну повезаност начела локалне самоуправе и начела државне организације као целине.

Поред свега тога енглеска локална самоуправа је више успела да сачува од својих класичних начела него локалне самоуправе осталих земаља енглеског језика. Америчка локална самоуправа, на пример, кроз комисијски облик и *City town manager* еволуира од облика доста сродним духу енглеске самоуправе у бирократско уређење локалног управљања. Али чак и ове појаве бирократисане локалне самоуправности англосаксонских земаља по искривљавању начела самоуправности су знатно иза такве бирократске ткзв., локалне самоуправе, неких држава европског континента, као што је напр. Француска која још од Наполеона I, по правилу, брижљиво јача локалну бирократију.

Александар Стојановић

ПРАВНЕ ТЕОРИЈЕ О БРАКУ

— Приказ и критика —

Питање природе брака је једно од најсложенијих и најтежих питања у материји породичног права. Тешкоће долазе у првом реду због врло сложене садржине самога брака. Сем тога, природа и садржина брака условљени су историски, социјално, економски и политички. Брак се не може посматрати искључиво као правна категорија; његова правна природа зависи од свих напред изнетих фактора. Многи писци су управо због једностраног и статичког начина проучавања ове установе давали често једностране одговоре на питање о природи брака, а посебно о његовој правној природи. Тако су створене врло различите и често потпуно опречне теорије: од теорије о браку као уговору приватног права да теорија о браку-институцији, о браку као акту-услову и браку-социјалној установи.

Покушаћемо да у овој расправи одговоримо на питање које смо поставили: какав је став доктрине о правној природи брака. Други аспекти овог питања: социолошки, политички, морални, економски и др. неће бити исправљени на овом месту.

I. *Историјат доктрина о правној природи брака.* — У најстаријем периоду цивилизације верски брак је био распрострањен готово у свим античким народима. У Риму, Индији и Грчкој сам поступак закључења брака састојао се из три етапе: *traditio, deductio in domum maritii* и *confarreatio* (верски обред). Међутим, врло дуго се одржао обичај и схватање да се брак заснива отмицом и куповином жене, а да се перфектура тек самим саживљавањем мужа и жене (консомација брака). Ови обичаји потичу из варварског периода, и нарочито су се дуго одржали међу старим Германима и Словенима.

Прве дефиниције о браку дали су римски правници: а) *Nuptiae, aut matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuum consuetudinem vitae continens* (I. 9, 1); б) *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio* (D. 23, 2, 1) (1). Друга дефиниција се приписује римском правнику Модестину из IV века. Њу је преузела и хришћанска правна доктрина, јер садржи и религијске елементе. Иначе, брак је, кроз најдужи период римске историје, био лаичка уставова. У најстаријем периоду, изузетно, брак са *manus*-ом заснивао се уз поштовање и извршење верског ритуала. Овај ритуал је био обавезан само у верском браку патриција *confarreatio*, али је дуго био у употреби и у браку *coemptio* и *usus*. Касније је верски обред отпао у последња два облика брака, а и сам верски брак *confarreatio* је ишчезао пред крај Републике. Брак *bez manus-a*, који се врло рано јавио, није познавао никакве верске обреде, био је лишен сваког формализма и заснивао се *solo consensu*. Такав брак преовлађивао је у највећем делу римске исто-

---

(1) У преводу би ове дефиниције гласиле: а) „Брак је веза између мужа и жене, која садржи неразводну животну заједницу“ и б) „Брак је веза између мужа и жене, сједињене за цео живот, према божанском и људском праву“.

рије. Он је био акт самих брачних другова, без учешћа верских или државних представника при његовом закључењу. Већина односа, који су настали у браку, није била регулисана когентним нормама. Тек касније, под утицајем хришћанства наилазимо поново на уношење „божанских” елемената у брак, што се види из дефиниције Модестина у Дигестама.

Хришћанство је створило доктрину према којој је брак истовремено уговор и света тајна. Брак је био уговор природног права од постанка човечанства. Христос је уздигао брак изнад првобитних услова; он је од њега направио свету тајну не мењајући, међутим, природу уговора. Треба истаћи да је хришћанска правна доктрина дуго лутала у одређивању свог става према браку. При њеном формулисању били су врло различити утицаји: на Западу римско право и римска култура, с једне и варварско обичајно право, с друге стране; на Истоку византиско право и грчка култура, као и обичајно право разних народа. Тако је на Западу учење о браку-светој тајни формулисано тек на саборима у Лиону 1267 и Фиренци 1439, а учење о браку-уговору природног права на 24 заседању Тридентског сабора 1563. Иако је православна црква на Истоку задржала исте основне идеје као и католичка на Западу, имала је свој самостални развојни пут. Отуда и значајне разлике у схватању брака између њих.

Према католичкој доктрини, сами брачни другови су службена лица при закључењу брака. Присуство свештеника нема конститутивни карактер: свештеник је само сведок, брак је пуноважан ако је закључен и без присуства свештеника, ако су околности искључивале његово присуство венчању. Према православној доктрини, присуство свештеника има конститутивни карактер: он склапа брак, а не сами брачни другови. Сем тога, католичка црква сматра брак неразрешивим, док православна црква дозвољава развод брака. Обема црквама заједничко је да у основи имају негативан став према браку: целибат је узвишеније стање, брак је блато, нечистоћа; само кроз телесну чистоћу постиже се приближавање човека Богу.

Галикански покрет у Француској и Протестантско учење напустили су учење првобитног хришћанства односно католичке цркве о правној природи брака. Галиканци су прокламовали право државе да регулише уговор о браку док су цркви признали право да регулише свету тајну. Еволуција овог схватања довела је коначно до тога да је држави признато *искључиво* право да регулише уговор о браку, док питање свете тајне представља приватну ствар самих брачних другова. Реформација је на другом плану признала и довршила ову еволуцију. Сам Лутер је говорио да сва питања брака спадају у надлежност правника а не цркве. Ово учење имало је велики утицај на законодавства протестантских држава, али се у јединственом облику није одржало у свим протестантским земљама.

II. Доктрина о браку — уговору грађанског права. — Ова теорија вуче делимично корене од галиканског покрета, али њену стварну основу представља, ипак, учење школе природног права која прокламује велика буржоаска индивидуалистичка начела, међу којима су најзначајнија:

учење о слободи уговарања и о аутономији воље. Иста схватања заступана су и од великих филозофа и припадника покрета просвећености из XVIII века; Дидроа (Diderot) Монтескијеа, (Montesquieu), Волтера (Voltaire) и др. Тако је Дидро писао да се у браку мора признати иста слобода као и у свим удруживањима и уговорима (2). Према Волтеру „брак је уговор световног права од кога су припадници римске католичке цркве направили свету тајну” (3). Пуфендорф (Pufendorf), један од оснивача школе природног права сматрао је брак као и сваки други уговор. Сагласно томе, оштећена страна може да раскине уговор када је друга извршила повреду основних одредаба уговора (4). Полазећи од уговорног карактера брака неки мислиоци су предлагали увођење брака на пробу, слично другим уговорима грађанског права, па је чак предлагано да се уведе развод као награда за јавне заслуге (5).

Доктрине о браку као уговору грађанског права и данас нису тако усамљене. Може се рећи да је више од једног века то питање било неспорно међу писцима, јер је брак од свих њих сматран као грађански уговор. Међутим, писци данас прихватају ово учење често са доста ограда и резерви. Тако Планиол дефинише брак као „уговор на основу кога човек и жена стварају међу собом заједницу коју закон одобрава и коју они не могу раскинути по својој вољи” (6). Колен (Colin) и Капитан (Capitant) такође бране уговорну теорију, али у своју дефиницију брака уносе извесну резерву: „Брак није као остали уговори, аутономна воља странака не може слободно да одреди последице, да одлучи раскид, да унесе измене као што то она може у уговорима који се односе на имовину”. Али и поред свега тога они закључују: „Нема ту ничега што би потпуно искључивало идеју уговора. У свакој правној операцији улога људске воље одређена је општим интересом и јавним поретком” (7). Жосран (Josserand) дефинише брак на следећи начин: „Заједница човека и жене, свечано уговорена и у складу са грађанским законом”. На истом месту он прецизира своју идеју и даје следеће елементе предње дефиниције: 1) да је брак уговор, 2) да је овај уговор свечан, 3) да се он извршава у заједници лица, 4) да он спада у област грађанског закона (8).

Ово схватање у нашој послератној теорији нико не заступа. Проф. Беговић разликује начин закључења брака од појма самог брака као животне заједнице. „По свом начину закључења брак се [...] може означити као уговор нарочите врсте, као формални свечани уговор”. Међутим, „наш законодавац одбија оно схватање да је брак обичан уговор, приватна ствар мужа и жене, које наилазимо у извесним страним правима. Међутим, из тога се не сме извести закључак да наш законодавац одбија сваку везу брака са уговором. Извођење таквог закључка било би

(2) Diderot: Grande encyclopédie, V^o, Divorce.

(3) Voltaire: Dictionnaire philosophique, V^o, Mariage.

(4) Pufendorf: Le droit de la nature et des gens. livre VI. chapitre I, „Du mariage”.

(5) Ово су идеје Хелведиуса. Видети о томе Gérard Thibaut—Laurent: La première introduction du divorce en France sous la Révolution et l'Empire (1792—1816), thèse, Clermont-Ferrand, 1938, p. 36.

(6) Planiol—Ripert: Traité élémentaire du droit civil, Paris, 12 éd., 1932, t. I, p. 262.

(7) Colin—Capitant: Traité de droit civil, Paris, 1957, t. I, p. 527, 528.

(8) Josserand: Cours de droit civil positif français, t. I, p. 361.

(9) Др. М. Беговић: Породично право, Београд, четврто издање, 1959, с. 30—31.

у противности са текстом закона о браку, где се на неколико места изрично напомиње да је изјава сагласности вереника, њихов пристанак, дакле њихов уговор један од услова за закључење брака" (9). Проф. Ајзнер сматра да сам спор о томе да ли је брак уговор или правна установа (институција) нема великог правног значаја. Он сматра да се уговорна правила која су прописана за уговоре грађанског права уопште не могу овде применити. Једино у уређењу имовинскоправних односа брачних другова закон даје брачни друговима у извесним границама слободу уговарања (10). Проф. А. Прокоп разликује, слично проф. Беговићу, брак као однос (заједницу) и уговор о браку којим се брак заснива. По њој, чл. 1 Основног закона о браку даје појам брака као односа, а чл. 15 даје дефиницију уговора. Међутим, „уговор о браку је уговор породичног права с конститутивним јавноправним елементом и солемнитетном формом. Он се у нашем правном систему не може сврстати међу „правне послове" који чине категорију грађанског права и имају прометно-имовински садржај" (11). Слично мишљење заступа и проф. В. Бакић који исто тако разликује брак као трајно стање, као друштвену установу, од начина склапања брака, свечаног уговора којим се уз друге услове заснива брак као друштвена установа. „Зато се брак не може никако сматрати обичним уговором, ма да је за његов настанак потребна сагласна изјава воља оба брачна друга" (12).

Ми такође одбацујемо идеју да је брак обичан грађански уговор. Потпунији осврт о томе даћемо у закључку овог рада. Треба, ипак, истаћи да идеја о браку-уговору приватног права није сасвим нереална конструкција теоретичара. Нека законодавства у прошлости, а нека све до недавна, почивала су у основи на овој идеји. Као пример могу послужити француско револуционарно право из 1792 (13) и совјетско право до доношења указа Президијума Врховног совјета СССР из 1944. Можемо поставити као правило да учење о браку-уговору приватног права одговара индивидуалистичким и анархистичким теоријама о друштву, као и одговарајућим друштвеним системима.

III. Доктрина о браку-уговору јавног права. — Индивидуалистичка уговорна теорија о браку давала је исувише простора и значаја неприкосновеној вољи супруга не само када је реч о закључењу брака већ и у погледу уређења међусобних односа брачних другова и престанка брака. Стога су неки писци покушали да ублаже њен апсолутни карактер, не дирајући, међутим, у основну мисао да је брак уговор. Тиме се желела оправдати и објаснити интервенција државе и њених органа у односе који се рађају у браку, а које присталице чисте уговорне теорије нису могли да објасне. Према овом схватању, брак, иако је уговор, није што и сви други уговори грађанског права. Разлика постоји како у погледу његове

(10) Dr. V. Eisner: *Porodično pravo*, Zagreb, 1950, s. 42.

(11) Dr. A. Prokop: *Komentar osnovnom zakonu o braku*, II izdanje, I deo, Zagreb, 1959, s. 77.

(12) Dr. V. Bačić: *Porodica i породичноправни односи у Југославији*, Београд, 1960, с. 63—64.

(13) Револуционарни устав из 1791 изричито је прокламовао: „La loi ne considère le mariage qu'un contrat civil”.

садржине, тако и у погледу уговорних страна. Странке у овом уговору су брачни другови, с једне и држава, односно друштво с друге стране. „Тако, после уговора између мушкарца и жене, прави уговор се закључује са друштвом” (14). Што се тиче *садржине*, присталице овог схватања разликују две врсте уговора: уговоре приватног права, који имају за циљ регулисање приватних интереса, и уговоре јавног права, који имају за циљ да уређују опште интересе. У другу групу спадали би међународни уговори, натурализација, експропријација, усвојење, брак и др. Због њиховог значаја, уговори јавног права враћају се у надлежност државе која им императивно одређује услове.

У нашој науци ово схватање прихвата, имамо утисак, проф. А. Прокоп: „Уговор о браку је уговор породичног права с *конститутивним јавно-правним елементом* и *солемнитетном формом*” (15).

По нашем мишљењу, у оквиру једног правног поретка уговори јавног права не постоје. Када се каже уговор, онда се неизбежно мисли на уговор грађанског права. Без утицаја је чак чињеница да се у неким уговорима појављује и држава као уговорна страна. Држава може иступати као носилац власти и онда нема ни говора о уговору. Држава може иступати и као уговорач, али тада се она појављује као потпуно равноправни партнер у уговору. У „уговору” о браку, држава не иступа ни у ком виду као равноправни партнер. Напротив, она суверено одређује услове за склапање брака и односе који у браку настају. Овај аргумент утолико пре важи када се помиње „друштво”. Као учесник у брачном уговору друштво не може никад да иступа, јер је то неодређен појам са стано-вишта права. Око пак држава иступа у материји брака са својим империумом, онда није реч о уговору, а самим тим ни о уговору јавног права, већ је реч о праву државе да суверено одређује друштвене и правне односе у материји брака. Када је реч о интервенцији у брачне односе, увек је у питању држава а не друштво. Најзад, неке установе које присталице ове доктрине називају уговорима јавног права, као натурализација, експропријација и др., нису никакви уговори а још мање уговори јавног права. Према томе, ако би брак био уговор, он би могао бити само уговор грађанског права.

IV. Доктрина о браку - *правној установи* (16). Учење да је брак правна установа (институција) скорашњег је датума. Први је успешно, иако још недовољно јасно, изложио ову теорију Лефевр (Lefebvre) у расправи „Le mariage civil n'est-il qu'un contrat?”. „Увек ми се чинило да брачна веза није била и не може бити схваћена у праву као стварна уговорна веза и да брачно стање са својим дужностима одређеним у закону не може бити сведено на скуп уговорних обавеза. Постоји други елемент у браку којим се везују супрузи један за другог који је не мање

(14) Detrez: Mariage et contrat, thèse, Paris, 1907, p. 6.

(15) Dr. A. Prokop: op. cit., s. 77.

(16) Термин „правна установа“ (институција) не треба мешати са уобичајеном терминологијом у нашем језику, која под овим појмом, поред осталог, подразумева и основне установе грађанског права: својину, накнаду штете, брак и уговор. Идентичност постоји само у изразу али не и у садржини. Још мање овај термин треба мешати са појмом *установе* у административном праву.

значајан од њихове сагласности и који има шири значај од њихове дво-струке воље: божанска власт у верском браку, световна власт кроз грађански брак" (17).

Најпотпунију теорију о браку-институцији и о институцијама у праву уопште, дао је Ориу (Hauriou). Његове идеје прихватили су Ренар (Renard), Бонказ (Bonnecase), Жапио (Japiot), Гуно (Gounnot), Риго (Rigaud), Киш (Cuche) и др., али свако са свога становишта.

Према Ориу постоје две врсте правних установа: институције - организми (тела) и институције - ствари. Разлика почива у аутономији воље (код институције - ствари), односно у одсуству аутономије воље (код институције — организма). Брак би према овој класификацији дошао у групу институција - тела. Читава ова теорија је врло сложена и тешко схватљива а замера јој се и мистицизам. Покушаћемо да врло сажето изнесемо најпре учење Ориуа о правним установама уопште, а затим ћемо изложити његову примену на брак.

Према Ориу институција није апстракција; то је биће које стварно постоји. „Његово проучавање обухвата два елемента, *анатомију* и *физиологију*". Свака установа садржи три анатомска елемента: а) идеју о оснивању установе која се реализује у одређеној друштвеној групи. То је истовремено и најважнији елемент. Да би се реализовала, она се мора ослоњити на социјалну средину, која формира групу заинтересованих у тренутку рађања институције - тела; б) други елемент је организована власт стављена у службу ове идеје ради њене реализације; в) трећи елемент је заједничко деловање које се манифестује у друштвеној групи поводом настале идеје и њене реализације. Из свега овог, Ориу извлачи закључак да правне обавезе „које намеће установе - тело" немају основа у уговору већ у „оснивачкој групи". Улога индивидуалне воље сужена је на „фактичко приступање". Чим је приступање извршено, воља је немоћна да измени дејства установе која наступају аутоматски.

Физиологија установе састојала би се у следећем: „Правне установе се рађају, живе и умиру правним путем; оне *настају оснивачким радњама* (подвукао М.М.) [...] и оне живе истовремено објективним и субјективним животом, захваљујући понављању правних ситуација управних и административних органа [...]" Акт о оснивању представља заједницу воља у идеји; феномен „захваљујући коме се идеја тренутно претвара у субјективно стање хиљаде индивидуалних свести које се сједињују у њој". Једном основана правна установа надживљава вољу оснивача захваљујући животној снази коју садржи идеја водила. Ствара се утисак да су првобитни оснивачи учинили више него што су могли, јер су у друштвеној средини засадили трајну идеју, која се, кад је већ посејана, развија сама од себе.

Као што се рађају, установе и умиру правним путем, тј. њиховим раскидом и укидањем. Њихова смрт је такође једна правна операција (18).

(17) Nouvelle Revue Historique du Droit, 1902, p. 301.

(18) Видети Hauriou: Principes de droit public, II éd., 1916, pp. 109—117, 127, као и La théorie de l'Institution et de la Fondation, 4e Cahier de la Nouvelle Journée 1925, pp. 16, 11, 37 seq.

Врло сличну, али исто тако детаљно разрађену теорију о правним установама, дао је Ренар. Према њему, институција је заједница људи у једној идеји. Ренар дели правне акте на уговоре и правне установе. Овој подели одговара друга подела коју је он извршио на субјективне акте и статуте. Субјективни акти се односе на разноврсна субјективна права: пренос својине, купопродаја, зајам и др. Друга група представља такве правне акте којим се само ствара једна правна ситуација, једно стање, један статут. То су, на пример, признање очинства ванбрачног детета, именовање функционера, стицање универзитетског звања. То је у ствари, по речима самог Ренара, акт-услов према Дигиевој терминологији. Ова подела није извршена према форми у којој се ови акти остварују (уговорна, административна и др.), већ према садржини самог акта. Тако је, према писцу, уговорна форма основа субјективног акта у уговору о зајму, продаји и др.; напротив, у случају брака она је само уводни акт у једно статутарно стање: у установу породице (19).

Дакле, према теорији коју заступају Ориу и Ренар, брачна веза се оправдава „друштвеном чињеницом постојања породице” (20). Према томе, брак се своди на акт о оснивању установе породице. „Породица је установа, прва од установа, а брак је њен оснивачки акт”. „Уговор — брак? — Да, по форми; да, ако се посматра само оквир; да, ако се под тим подразумева уговор-услов (*contrat-condition*) двостране сагласности човека и жене помоћу кога се подвргавају законским брачним статутом. Али, статут лица у браку налази се изнад воље супруга; то је основна идеја правног поретка коју закон само тумачи. Оквир је уговорни, али садржина напушта сваку могућност уговора. Форма је уговорна а у основи брак је акт установе”. На основу свега реченог, брак се дефинише као акт-услов обавијен уговорном формом и као оснивачки акт правне установе: породице (21).

За Бонказа брак је правна установа за чије је заснивање потребан један спољни елемент, сложени правни акт, који се састоји од пристанка супруга и учествовања матичара у давању овог пристанка. Бонказа је, дакле, брак искључиво стање лица у браку. Сам брак није правни акт, то је установа условљена правним актом. Комплексни правни акт „који сачињавају пристанак супруга и учешће матичара [...] није брак” (22).

Каква је вредност институционалне теорије? Њена је заслуга што је указала на постојање и других елемената у браку сем уговорног. Она је указала и на друштвени значај брака и породице, насупрот индивидуалистичкој уговорној теорији. Међутим, она има и врло велике недостатке. У првом реду сам појам „правна установа” је неодређен. Капитан је у *Vocabulaire juridique* дефинисао установу као „трајну организацију која служи задовољењу колективних интереса”. Неједнако тумачење правне установе, примењене на брак, запазили смо и у ставовима Ренара и Бонказа. Као што се из предњег приказа могло закључити, за Ренара брак

(19) Renard: La théorie de l'institution, 1930, pp. XIII seq., 23 seq.

(20) Hauriou: Principes de droit public, 1 éd., 1910, p. 207.

(21) Renard: op. cit., pp. 124, 128, 158, 338.

(22) Bonnecase: La philosophie du Code Napoléon, „Revue générale du droit”, Paris, 1932, p. 49.

је само уводни правни акт, стваралац брачне везе, „уговор-услов”, брак је, дакле- правни акт који ствара институцију породице. За Бонказа, на-против, брак је правно стање лица у браку. Полазећи од врло сличних поставки, ова два теоретичара о правним установама, дошла су до дија-метрално супротних закључака. Сама ова чињеница показује да ниједна од ових доктрина није потпуно тачна. Много тачнија би била теорија која би комбиновала ова два схватања, јер је очигледно да брак није само правни акт, али он није само ни стање лица у браку већ и једно и друго. За сада остављамо по страни питање да ли се брак закључује уговором или на основу „комплексног правног акта”.

Овој теорији могу се упутити и други приговори. Она потпуно негира индивидуалистичку филозофију на којој почивају буржоаски грађански законици. Она, сем тога, негира сваку везу брака са уговором и тиме вољу брачних другова, као и њихову сагласну изјаву, своди на правни акт, односно на приступање једној правној установи: породици. Институцио-нална теорија, даље, не води рачуна да сва законодавства придају значај пуноважности пристанка и недостацима воље; да сва законодавства про-писују услове под којима може доћи до неважности брака, не само када је то у интересу друштвене заједнице, већ и када то зависи од воље једног супруга, дакле, не само када је реч о узроцима апсолутне ништа-вости, већ и у случају релативне ништавости, чиме би се потврдила веза брака са уговором. Најзад, теорија о браку-институцији има за после-дицу неразрешивост брака, односно применом ове теорије из основа се мења однос државе према разводу. У томе се највише и огледа њена крај-ње реакционарна позадина. Наиме, иако на први поглед прихватљива, па чак и привлачна, ова теорија је имала за циљ да посредним путем брани пољуљану католичку доктрину о неразрешивости брака и о сувереном праву цркве односно држава да брачним друговима наметне принудни брачни режим.

У нашој правној теорији ово схватање нико не заступа.

У француској теорији постоји схватање које покушава да измири уговорну тезу са институционалном. „Једина концепција која одговара стварности је мешовита концепција: брак је сложени акт, истовремено уговор и институција, као што је у нашем старом праву сматран од на-ших старих писаца истовремено и као света тајна” (23). Ова теорија је названа *мешовитом теоријом*. Њу данас подржавају и неки други аутори, као Мазо (H. Mazeaud). И њој се могу упутити озбиљне замерке. Сматра се да се никако не могу помирити ова два антипода. Идеја о браку-правној установи искључује уговорну тезу и обрнуто. Најјаче аргументе про-тив могућности комбиновања ове две тезе дао је сам Ренар:

„Установа и уговор су два пола правне активности”. „Уговор се ра-скида као што је и закључен, правна установа измиче њеним оснивачима, она је неопозива”. „Однос који се рађа из уговора, облигација, је лабилна веза: свака облигација намењена је да се угаси извршењем; установа је створена да траје [...]”. „Равноправност је закон уговора, хијерархија је

(23) Rouaste y Planiol—Ripert: *Traité pratique de droit civil*, t. II, La famille, Paris, 1926.

закон установе". Уговор је субјективни однос једне личности према другој; институционални односи су објективни и статутарни". Међутим, изненађује закључак Ренара: „Породица и брак нам пружају одличан пример савезништва или боље рећи узајамног прожимања „уговорног” и „институционалног” (24).

V. Доктрина о браку-акту услову. — Теорија о браку као акту-услову ослања се на познату Дигијеву (Duguit) теорију о правним актима. Познато је да Диги дели све правне акте на: акт-правило, субјективни акт и акт-услов. Акт-правило одговара нормативним актима, субјективни акт одговара актима који установљавају, мењају или укидају индивидуалну правну ситуацију (уговор) и, најзад, акт-услов „простиче из разликовања које се намеће између објективних правних ситуација. Једни се намећу људима по извесном аутоматизму, а да они нису у могућности да испоље своју вољу, на пример, статут бирача; други, напротив, потчињени су испуњењу, од стране заинтересованих, правног акта-услова, на пример: брачни статут” (25). Према Дигиу, „примере правних аката ове врсте налазимо у јевном праву и у приватном праву. Довољно је навести именовање функционера, признање ванбрачног детета, позакоњење, брак, натурализацију” (26).

Видети у браку уговор, према речима Дигиа, представља неоспорно заблуду. Известан споразум заиста постоји, али споразум који је услов рађања једне објективне правне ситуације, правне ситуације лица у браку, брачног статута, трајне ситуације која има општи карактер и која се намеће не само супрузима већ свима. Њена дејства и њен обим одређени су законом. То истовремено јасно показује колико је погрешан начин резоновања када се каже да је брак уговор и да према томе један нов уговор, слободно закључен, може да измени оно што је утврђено првим. Са тога погрешног становишта било би апсурдно што закон не дозвољава споразумни развод. Без сумње, закон га може увести, али није апсурдно ни што га није прихватио. Брак није уговор који ствара уговорну ситуацију; он је споразум који условљава рађање једне законске ситуације. Закон може ову ситуацију проширити, сузити или укинути, те стога не би чак било нелогично када би законодавац одлучио да ни за склапање брака није довољан споразум супрута (27).

О браку као акту-услову Бонар каже: „Брак је акт-услов. Склапајући брак, супрузи не утврђују садржину њиховог брачног статута, права и обавезе које преузимају, као што то чине два лица када закључују купопродајни уговор. Ова правна ситуација заиста је потпуно утврђена законом. Сва права и дужности су већ предвиђени и супрузи не могу ништа томе да додају. Брак као правни акт има једино за циљ да им наметне њихова права и дужности” (28).

Ова теорија је у основи слична претходној. Неки заступници институционалне теорије позивају се на Дигијеву теорију (Ренар) приликом

(24) Renard: op. cit., pp. 363—365, 436.

(25) Bonnard: Précis élémentaire de droit administratif, Paris, 1926, 1930, suppl., pp. 37, 38.

(26) Duguit: Traité de droit constitutionnel, 1921, 2 éd., t. I, p. 222.

(27) Traité de droit constitutionnel, 3 éd., 1928, t. I, p. 411.

(28) Bonnard: op. cit., p. 38.

објашњавања свога става. Њој је нарочито близак став Ориуа и Ренара који свде брак на правни акт којим се заснива установа породице. Ова околност је, међутим, и нјслабија страна и једне и друге теорије, јер обе свде брак на правни акт, којим се, према првој теорији оснива правна установа, а према другој, регулише објективна правна ситуација утврђена законом, али према којима се сам брак свди ипак на тај инцијални правни акт. Као што смо већ видели, брак се не може свести на формални акт којим се он заснива, јер је брак истовремено и правни акт и правно стање, односно акт-услов и објективна правна ситуација, према терминологији Дигиа. Стога ово схватање о правној природи брака, иако је у основи тачно, не изгледа нам довољно да објасни све елементе брака.

Полазећи од Дигијеве теорије и допуњујући је, Кост-Флоре (Coste-Floret) је дао две дефиниције брака: једну, са становишта француског позитивног права и другу, са становишта права уопште. Према првој, брак је троструки акт-услов (сагласност једног и другог супруга и учешће матичара) којим се ствара објективна законска ситуација. У другу дефиницију писац уноси неке допуне. Он сматра да је воља странака једини извор брачног статута, али да та воља не може да измени извесна начела прокламована природним правом, као што су моногамија и неразрешивост брака(?). Позитивни прописи имају са становишта права уопште само допунски карактер и другостепени значај. Према томе, једна општа дефиниција брака изгледала би овако: „Брак је акт-услов-споразум који ствара објективну правну ситуацију; ситуацију која извире из природног права када је реч о основним одредбама, законску ситуацију када је реч о споредним одредбама” (29). Сличну теорију о браку-уговору природног права заступа у новије време Ле Бра (Le Bras) (35). Друга дефиниција Кост-Флореба била би прихватљива и за нас када би се из ње елиминисало природно право. Као правна категорија природно право не постоји. Према учењу научног социјализма право је друштвена, историска и класна појава. То значи да је право променљиво и да не постоје никаква вечна начела, независна од друштва и времена. Сем тога, иза ове дефиниције крију се конзервативна схватања о неразрешивости брака. Наравно да се и овако сужена она може само условно прихватити, јер начин заснивања брака, иако је врло сличан, није ипак исти у свим земљама, а посебно „објективна законска ситуација” није иста. О томе нам врло убедљиво говоре историске чињенице које смо делимично изнели, а нарочито разлика у начину регулисања брака у буржоаским, с једне и социјалистичким земљама, с друге стране. Према томе, немогуће је дати једну општу дефиницију брака која би важила за сва времена и за сва права.

VI. Доктрина о браку у источноевропским земљама. — Не може се говорити о некој одређеној, научно формулисаној доктрини о браку у источноевропским земљама. О њој се могу само посредно извучити извесни закључци. Ако би се прихватило постојање доктрине о браку у овим земљама, онда би то пре била доктрина законодавца, у првом реду

(29) Coste—Floret: La nature juridique du mariage, thèse, Paris, 1936, pp. 152, 234.

(30) Видети о томе Coste—Floret: op. cit., p. 52.

совјетског, а не доктрина теоретичара. Са овим резервама покушаћемо на изложимо основне идеје о браку у овим земљама.

Насупрот либералистичкој концепцији (о браку уговору) и нормативистичким доктринама са почетка XX века (свођење брака на правну установу односно на правни акт) совјетски законодавац и правна теорија уносе нове елементе у одређивање појма и садржине брака у социјалистичким земљама. Брак није уговор иако представља слободну и добровољну везу равноправних брачних другова. Он није уговор јер представља везу која се ствара уз испуњење одређених захтева које закон утврђује. Према совјетском законодавству, за постојање пуноважног брака није довољан чак ни сам акт венчања пред матичарем, већ је потребна и званична регистрација брака код органа Зас-а (административни орган за регистрацију брака). Регистрација је конститутивни елемент брака и она „представља израз државног признања брака” (31). У томе се огледа појачана државна контрола већ *при самом закључењу брака*. Међутим, државна и друштвена контрола тиме се никако не исцрпљују. Оне добијају још пунију садржину када је реч о *односу који се ствара у браку*. Брак као брачни однос односно као брачно стање не идентификује се са правном установом. Он је по совјетском законодавцу више од тога: он је *социјална установа* (према терминологији која је прихваћена у источноевропским земљама). „Ово стога што се у браку не изражава само индивидуални однос између мужа и жене, већ и друштвени однос, однос друштва према одређеној вези, друштвено признање односа као таквог, које друштво и држава сматрају брачним.” Социјалистичко друштво је заинтересовано за снажне и здраве породице. Стварање и одржавање такве породице сматра се као друштвени задатак, друштвена брига, друштвени интерес (32).

То би била најсажетије изложена совјетска доктрина о браку. У основи то је доктрина и других социјалистичких земаља. Може се учити да сам израз „социјална установа” није довољно одређен. Он може да изражава две идеје: а) идеју да је брак „*друштвена установа*”, и б) идеју да је брак таква установа помоћу које и кроз коју се остварује одређена социјалнополитичка активност државе (*социјалнополитичка установа*): заштита оних лица у браку којима је она потребна, као што су жене уопште, затим мајке са више деце, запослене мајке, малолетна и материјално недовољно обезбеђена деца, итд. Свођење брака само на „друштвену установу” изгледало би на први поглед сувишно, јер је брак одувек био друштвена установа и то по правилу нико не спори; напротив, свођење брака на „социјалнополитичку установу” значило би вулгаризацију брака, јер брак заиста није установа за збрињавање социјално необезбеђених лица. Па ипак, у предњем термину има призвука и једног и другог схватања. Изразом „социјална установа”, ка ошто смо већ показали, желело се супротставити индивидуалистичкој концепцији по којој је брак приватна ствар самих брачних другова (уговор грађанског права). У савременој правној литератури ова подела стекла је већ право грађанства:

(31) Г. М. Свердлов: Советское семейное право, Москва, 1958, с. 94—99.

(32) Г. М. Свердлов: *op. cit.*, с. 95.

индивидуалистичкој концепцији супротставља се социолошка концепција брака. У том смислу и сам израз „социјална установа” стиче све већу примену. Међутим, имамо утисак да совјетски законодавац иде и даље: он је у евеликој мери заокупљен и социјалнополитичком садржином и функцијом брака у социјализму. То нам показују многобројни примери. Реформе које је извршио совјетски законодавац Указом Президијума Врховног совјета СССР из 1944, показују на велики заокрет који је начињен од индивидуалистичке концепције ка концепцији о браку као установи кроз коју држава спроводи социјалнополитичке мере. Сам наслов указа то симболично показује: „Указ [...] о повећању државне помоћи трудницама, самохраним мајкама и мајкама са више деце, о појачавању заштите мајки и деце, о увођењу почасног назива „Мајка-херој” и установљењу ордена „Слава материнства” и медаље „Медаља материнства.” У оквиру ових одредби налазе се и прописи о реформи брака. Законодавац није нашао чак за потребно да у наслов указа унесе да се њиме врши и реформа брака, јер је изгледа сав био заокупљен социјалнополитичким аспектом овог питања. Сем тога, овим указом је из основа измењен став законодавца према установи развода брака. Напуштена је вековна традиција набрајања бракоразводних узрока и држави је дато право да суверено одлучује, по правилу без обзира на кривицу брачног друга, да ли има места разводу или не. Суд може да разведе брак и на захтев кривог супруга ако је развод друштвено оправдан; и обрнуто, он може да одбије да разведе брак ако је то у интересу деце, чак иако су сви други услови испуњени. У свему томе се огледа тежња државе да оствари пуну контролу над брачним и породичним односима и да кроз брак спроведе и врло разноврсне социјалне мере.

Законодавства осталих источноевропских земаља о браку веома су слична совјетском. Отуда и њихова правна теорија дефинише брак као социјалну установу. Према пољској теорији брак се сматра социјалном установом која почива „[...] на потпуној једнакости супруга и на првенству интереса малолетне деце рођене у браку” (33). Према доктрини чехословачког законодавца брак је „добровољна заједница човека и жене за цео живот, заједница заснована на законит начин, која, као основа породице, служи интересима свих њених чланова и напретку друштва у складу са његовим развојем на наредним основама” (34).

У југословенској правној литератури ову доктрину, колико нам је познато, нико не заступа, бар што се тиче њеног ширег тумачења. Проф. Бакић у већ цитираној књизи назива брак „друштвеном установом”, чиме прихвата схватање о браку-социјалној установи у његовом ужем значењу. И проф. А. Финжгар назива брак „друштвеном установом”. У овом смислу се изјашњава и југословенски законодавац. Према чл. 2 Основног закона о браку, брак ужива посебну заштиту државе, чиме се хтело подвући друштвени карактер и друштвени значај брака. Истина, многим другим прописима из области породичног, а нарочито комуналног социјалног и радног законодавства, настоји се и код нас да брак

(33) М. Ј. Гвиздоморски у књизи *Divorce et séparation de corps dans le monde contemporain*, Paris, 1952, p. 329.

(34) Према истој књизи, с. 209.

добије, поред осталог, и одређену социјалнополитичку функцију, али се тиме брак не може свести на социјалнополитичку установу.

VII. *Закључак.* — Све изложене доктрине могу се класификовати према основној идеји од које полазе. Према томе, све теорије можемо сврстати у три групе: а) на теорије које се оснивају на индивидуалистичким концепцијама брака (све уговорне теорије); б) на теорије које своје ставове заснивају на повећаној интервенцији државе у брачне и породичне односе (нормативистичке теорије о браку-правној установи и о браку акту-услову). Између ових крајње опречних теорија срећемо и теорије које покушавају да помире ове две крајности: Руастова (Rouaste), мепювита теорија и делимично теорија о браку-уговору јавног права; в) на теорије социјалистичких држава о браку (брак као социјална установа). Индивидуалистичке теорије одражавају период великих буржоаских политичких победа и капиталистичког просперитета, као и прву етапу (до 1944) развитка брака у СССР. У монополистичком периоду капитализма долази до снажног продора државе у све облике друштвеног, политичког и економског живота, што је имало одраза и на доктрине о браку. Са терена учења, о аутономији воље и о потпуној слободи уговарања, постепено се дошло до учења о немогућности воље да ма шта измени у неким правним односима чак и када се заснивају споразумом; на место субјективних права јавиле су се социјалне функције; на место уговора-правни акт; на место уговорног односа-статутарно стање односно правна установа. И источноевропске теорије о браку-социјалној установи, резултат су већег ангажовања државе у породичне и брачне односе, истина, са измењеним облицима и циљевима овог мешања.

Остаје нам да изложимо наше схватање о правној природи брака. У потпуности заступамо схватање да се појам брака не може свести на сам акт о његовом закључењу, нити само на правно стање које се у њему заснива. Као што смо у почетку истакли, брак је врло сложен правни појам, те је немогуће дати једну општу дефиницију која би важила за сва друштва и за сва времена. Полазећи од тога, ми се морамо задовољити да дамо неколико описних дефиниција брака. Пошто смо закључили да је брак истовремено и форма заснивања брака и само правно стање које се ствара између брачних другова, то ћемо и анализу брака у том смислу и поделити, слично подели коју је извршио Мазо (Mazeaud) на браку-извор (*mariage-source*) и браку-стање (*mariage-état*) (35).

а) Брак као звор брачног стања. У историји брака, а и данас, наилазимо на многе модалитете брака као извора брачног стања. Ипак, сви они могу да се групишу око три основне идеје:

1) брак је акт-услов-споразум. Брак се закључује неформалним споразумом брачних другова. Ова идеја преовлађује у класичном римском праву, у канонском праву, у шкотском обичајном праву и праву неких држава САД и у совјетском праву до 1944. У свима њима, сами брачни другови су склапали брак без садејства државног односно верског пред-

(35) Н. Mazeaud: Cours de droit civil, Paris, 1955, pp. 308—312.

ставника. Истина, одсуство свештеника по канонском праву представља изузетак, али начелно његово присуство није неопходно. По совјетском праву потпуно неформални уговор о браку закључивао се на основу законодавства од 1927, док је пре тога била потребна и регистрација брака. Међутим, иако је брак према овим правима споразум, он је и акт-услов, јер ствара једно статутарно стање, законску објективну ситуацију;

2) брак је трипартитни акт-услов-споразум. Према великој већини законодавстава у свету, брак је формални уговор; за пуноважност брака потребно је да је испуњена законом прописана форма при његовом склапању. Ипак, непоштовање свих одредаба поступка не повлачи и саму непуноважност брака већ само најважнијих. Опште је прихваћен став да је за пуноважност брака потребно суделовање три лица: оба супруга и представника државе (матичар или председник одбора по нашем праву). Присуство представника државе нема карактер његовог пасивног учествовања при склапању брака. Он проглашава брак; без његове изјаве о проглашењу брака, брак није пуноважан. Ради тога, не може се говорити о споразуму два лица (будућих супруга), већ о троструком односу, па је и сам брак-извор троструки акт-услов. Учешће државног представника и његова измењена улога при венчању, из основа мења природу самог иницијалног брачног акта. Ипак, не може се негирати, и поред свих изнетих аргумената, значај и улога воље при склапању брака, а самим тим и споразума брачних другова, па је нужно дефиницију проширити уношењем и овог значајног елемента у брак-извор. Ради тога, брак је трипартитни акт-услов-споразум. Сви изнети елементи имају готово подједнак значај: неучествовање представника државе повлачи непостојање или апсолутну ништавост брака, што зависи од законодавства у питању, а непуноважност изјаве и недостаци воље повлаче исто тако одређене последице. Напоменимо да је и овде реч о акту-услову, јер и овај иницијални правни акт ствара једно статутарно стање које брачни другови углавном не могу својом вољом мењати;

3) брак је трипартитни акт-услов-споразум за чију је пуноважност потребна још и званична регистрација. Ово је доктрина позитивног совјетског законодавства о браку, о чему смо већ говорили. Сем регистрације, која представља нов елемент, у свему осталом важи оно што је речено под 2.

Према томе, ми не сводимо брак као извор брачног стања, само на правни акт којим се заснива установа породице, као Ориу и Ренар, нити само на акт-услов, као Диги, нити на уговор грађанског права, као Планиол, Капитан и др. Брак, као извор брачног стања, није уговор грађанског права ни по томе што би „предмет“ таквог уговора били сами брачни другови, а познато је да већина права и обавеза из таквог уговора не зависе од слободне воље брачних другова.

б) Брак као брачно стање. — Већина односа који се стварају у браку су принудни односи. Они се не могу мењати вољом супруга. У том смислу тачно је да супрузи имају могућности само да слободно ступе у брак, али не могу слободно да одређују своје односе и права и дужности,

као и да слободно изађу из брака. То, ипак, само у начелу. Сви односи у браку нису регулисани императивним нормама; дозвољава се већа или мања аутономија воље у погледу закључивања имовинских уговора, у погледу одређивања брачног имовинског режима, у погледу уређења неких личних односа; у новије време се брачним друговима даје чак право да потпуно самостално одлучују о неким личним питањима: избор рада и занимања; о другима пак морају се брачни другови споразумети: одређивање места становања, подизање и васпитање деце, вођење заједничког домаћинства, итд. Према томе, нетачно је да су норме које уређују брачне односе само когентне природе; оне су скупи принудних и диспозитивних норми. Шта више, често оређемо извесна морална правила без стварне санкције. Најзад, развод брака омогућује да се из брака изађе када један супруг изврши повреду неке брачне дужности, па чак и када скривљене повреде нема. Па ипак, у погледу најважнијих односа, личних и имовинских, па и у погледу могућности иступања из брака, преовлађује принудни брачни режим, правила којима се брачни другови морају покоравати без слободе одлучивања односно без могућности њихове измене. Ови односи су добро познати, па их не морамо набрајати. Напоменимо још само то да ширина диспозитивних и императивних норми није била увек иста, а ни сада није иста у свим правима. У извесним правима превагу су имале диспозитивне, у другим принудне норме, итд.

Да закључимо: брачно стање је комплексно уговорно-статутарно стање, у коме данас ипак преовлађују когентне норме које му дају основно обележје.

Марко Младеновић

ФОРМАЛНИ УГОВОРИ ЗАКЉУЧЕНИ ПРЕКО ПУНОМОЋНИКА

I. Савремени принцип по коме се уговори закључују *solo consensu* владајући је у начелу и када је у питању уговор о пуномоћству (1). Међутим, када пуномоћник закључује у име и за рачун свога властодавца један формалан уговор питање је да ли тада уговор о пуномоћству измиче домашају поменутог принципа, па и сам постаје формалан. У упоредном праву као и у теорији ово питање није на јединствен начин третирано. Примећују се врло ексклузивна решења.

По једном решењу уговор о пуномоћству не производи никакво правно дејство ако није у складу са формом која је прописана за уговор кји пуномоћник треба да закључи (2). Није довољно да је уговор о пуномоћству закључен у било каквој форми него баш у оној која је прописана за посао који пуномоћник закључује. Тако, на пример, ако је за тај посао прописана свечана форма онда за уговор о пуномоћству не би била довољна обична писмена форма већ такође свечана. Доследно томе и

(1) Уговор о пуномоћству је консенсуалан уговор у већини савремених правних система: § 1005 Аустриј. грађ. зак.; § 167 Нем. грађ. зак.; чл. 1984 Франц. грађ. зак. чл. 1703 Итал. грађ. зак.; чл. 395 Швајц. грађ. зак.; чл. 251 ГК РСФСР; чл. 713 Грч. грађ. зак.; чл. 66 Чехословачког грађ. зак.

(2) Тако Bufnoir: *Propriété et contrat*, Paris, 1900, p. 489; Stevens: *Eléments des droit commercial anglais*, Paris, p. 183.

ратификација властодавца у случају прекорачења овлашћења, треба да буде формална у мери у којој би требало да буде и само овлашћење. Прећутна ратификација била би искључена. Ово решење добило је свој позитивноправни израз у извесном броју законодавстава. Тако Италијански грађански законик у чл. 1392 на један генералан начин потпуно усваја ово решење (3).

По другом решењу уговор о пуномоћству остаје консенсуалан уговор и у случају када пуномоћник закључује у име и за рачун свога властодавца неки формалан уговор. Чињеница закључења формалног уговора правно је ирелевантна у погледу карактера самог уговора о пуномоћству. Он постаје формалан само у случају ако је за њега законом изузетно прописана одређена форма или ако су се саме странке споразумеле да га закључе у одређеној форми која има снагу конститутивног елемента уговора. Извесна законодавства су експлицитно на линији овог решења (4).

II. У нашем позитивном праву ово питање није регулисано, а у судској пракси је врло спорно.

Подвојеност судова често и нарочито се примећује у случају форме уговора о пуномоћству за закључење уговора о преносу непокретности који по чл. 9 Закона о промету земљишта и зграда од 1954 мора бити састављен у писменој форми.

Врховни суд НР Словеније у пресуди Гж 425/56 (5) заузео је становиште да се такав уговор мора закључити у писменом облику. Навешћемо један део образложења ове пресуде:

„Сврха прописа чл. 9 Закона о промету земљишта и зграда jeste та да се помоћу писменог облика постигне јемство за озбиљност и промишљеност уговорне воље странака. Свака уговорна странка мора зато свој пристанак на уговор дати тиме да писмени уговор потпише. Одредба чл. 9 Закона о промету земљишта и зграда мора се строго тумачити нашто закон сам упућује када још посебно додаје да уговор код кога није испуњен услов писмености нема никаквог правног дејства. Уговор се може закључити и преко пуномоћника. Али ако закон тражи за ваљаност неког уговора писмени облик, јер такав облик сматра потребним да се постигне јемство за озбиљност и промишљеност уговорне воље странака, мора бити и пуномоћство за закључење таквог уговора састављено у писменом облику (подвукао С.П.) и то не у облику општег пуномоћства, него то мора бити специјално пуномоћје за закључење одређеног правног посла који се намерава закључити“ (6).

Супротно становиште заузео је Врховни суд НР Србије у пресуди Гж 3123/57 (7) у чијем се образложењу каже:

„По правним правилима, за акте располагања несумњиво је потребно специјално пуномоћје, али оно није везано за писмену форму, већ може да буде и усмено (подвукао С.П.). Битно је да је пуномоћник овлашћен баш за тај правни посао за које је такво

(3) Такође и Мађ. грађ. зак. у чл. 223; Португ. грађ. зак. у чл. 1327.

(4) Тако Нем. грађ. зак. у чл. 167 ст. 2 потпуно прихвата ово решење.

(5) Пресуда је објављена у Збирци судских одлука, књ. I, св. III, бр. 690.

(6) У овом смислу и пресуда Врховног суда Хрватске, Гж 185/60, објављена у часопису „Одвјетник“, бр. 11—12/60, с. 252.

(7) Пресуда је објављена у Збирци судских одлука, књ. III, св. II, бр. 266.

овлашћење потребно, а није битна форма у којој се то овлашћење издаје" (8).

Не мању пажњу заслужује и питање форме пуномоћја за закључење уговора о доживотном издржавању који је такође, по чл. 122 Закона о наслеђивању строго формалан уговор. Питање је овде занимљивије јер се за закључење овога уговора захтева строжија и сложенија форма него у горњем случају. Савезни врховни суд се о овом питању изјаснио у Решењу Рев бр. 457/59 (9) у коме читамо:

„Из садржине чл. 122 Закона о наслеђивању види се да ти прописи под појмом уговорника имају у виду увек само странку која за себе заснива правни однос, па захтевају и присуство таквог уговорника пред судом као неопходну форму за ваљаност уговора, тако да закључење таквог уговора пред судом без уговорника а преко пуномоћника, уз недостатак прочитања уговора пред уговорником и нужног упозорења од стране судије, чини да се уговор има сматрати *ништавим*“ (подвукао С.П.).

Како „ренесанса формализма“ (10) и нашем правном систему доноси све више формалних уговора, осим овде поменутих, оправдано се намеће питање коју солуцију би наше право требало да усвоји када је у питању облик пуномоћја за закључење формалних уговора.

Склони смо мишљењу да се не може дати јединствен одговор на ово питање. Решења не би била иста за разне правне ситуације. Критеријум различитих солуција ми видимо у финалности прописа којим је одређена форма правног посла закљученог од стране пуномоћника. Ако се сврха те форме потпуније остварује адекватном формом самог пуномоћства, онда би и уговор о пуномоћству требало да буде формалан. На овакво решење наводи нас чињеница да се управо преко пуномоћства остварује посао за који је прописана форма, и да та два посла, поред своје правне подвојености, ипак у крајњој линији остварују оне правне ефекте који се одређеном формом заштићују. Уколико се пак сврха те форме потпуно постиже и у одсуству одговарајуће форме пуномоћства, решење би било обрнуто: уговор о пуномоћству би задржао и даље карактер консенсуалног уговора (11).

(8) У овом смислу и пресуда Врховног суда НР Србије Гж 324/57, објављена у часопису „Одвјетник“, бр. 10—11/59, с. 237; Пресуда Врховног суда НР Босне и Херцеговине, Гж 131/58.

(9) Пресуда је објављена у Збирци судских одлука, књ. IV, св. III, бр. 393.

(10) Повећан број формалних уговора последњих деценија у свим правним системима дао је повода многим познатим правним ауторима да говоре о „ренесанси формализма“ у савременом праву. Тако Pierre Moenclaey још 1914 даје наслов својој дисертацији: *De la renaissance du formalisme dans les contrats en droit civil et commercial français* (Lille). Аутор ове тезе само потврђује и даље развија идеју коју је скицирао велики француски правни писац Planiol (*Traité de droit civil*, 9 éd., T. I, No 286) који је у „историској осцилацији формализма“ видео врхунац развоја консенсуалних правних послова и поновну појаву формализма. — О ренесанси формализма в.: Raoul Rouxel: *Recherche des principes généraux régissant, l'évolution contemporaine du formalisme des actes juridiques*, Cherbourg, 1934; R. Demogue: *Les notions fondamentales du droit privé*, 1911, pp. 111, 148, и *Traité des obligations en général*, T. I, 1923, n° 92; Planiol, Ripert, Boulanger: *Traité élémentaire de droit civil*, T. II, Paris, 1952, p. 19; Baudry—Lacantinerie et Barde: *op. cit.*, T. XII, n° 21; Cassin: *La théorie de la cause*, *Ann. de droit commercial*, 1923, fasc. 4, n° 14.

(11) Сврху форме је нарочито наглашавао R. Demogue: *Traité des obligations en général*, T. I, Paris, 1923, p. 322.

Покушај оваквог посматрања нужно намеће претходну анализу и утврђење сврхе форме код једног правног посла. При томе, мислимо, да једна таква анализа није ни мало поштеђена од тешкоћа већ је напротив врло сложена и упућена свестраном тумачењу помоћу друштвеног циља.

У теорији је изнесен читав низ аргумената који иду у прилог форми правних послова и који евидентирају различите сврхе које се формом постижу. Готово да нема аутора чију је пажњу привукла форма и њен значај у праву а да није понирао у добре и лоше стране форме (12). Ми би смо сврстали све корисне стране форме у њене две функције: заштитну и доказну. У заштитној функцији форме разликују се њене две компоненте. Једна која се односи на заштиту појединачних интереса и друга којом се штите јавни интереси. Однос између њих није искључујући. Функција форме у погледу заштите појединачних интереса има ту особност да је стална и увек присутна, тј. сама форма правног посла увек је имплицира. Та сврха форме се остварује чак и у случају када законодавац прописује форму једног правног посла има у виду друге мотиве, на пример, заштиту јавног интереса. У том случају форма има вишеструку функцију, али интерес самих уговорача и даље остаје заштићен формом. Та се заштита остварује на терену изјаве воље уговорних страна. Наиме, свака форма правног посла, посебно писмена као најчешћа, самим својим постојањем штити странке односно њихов интерес у различитим погледима: форма као средство правне технике представља једну препреку брзини поступка закључења уговора и на тај начин штити странке од пренагљености, спречавајући брзе и неразумне одлуке; захваљујући форми, странке прецизније износе своје идеје и јасније формулишу клаузуле уговора што је необично важно за евентуално доцније тумачење уговора; помоћу форме уговора далеко лакше и поузданије се може разликовати фаза преговарања од фазе уговарања, што пружа могућност да се лакше утврди момент закључења уговора као и оно о чему је постигнута сагласност. Дакле „форма је печат правно закључене воље” писао је велики правник Јеринг (Jering) (13).

Друга компонента заштитне функције форме односи се на заштиту јавних интереса. Ти интереси могу бити различити. Нарочито се наглашава да се формом штити сигурност правног поретка у чему се добрим делом и огледа измењена улога форме у савременим правним системима у односу на архаична права (14). Законодавац често прописује форме за

(12) О добрим и лошим странама форме в. нарочито: Ihering: *L'ésprit du droit romain*, T. III, Paris, 1887, pp. 179 seq.; Henri Lévy—Bruhl: *Aspects sociologiques du droit*, Paris, 1955, pp. 85, 92; Moenclaey: *op. cit.*, pp. 27 seq.; Alphonse Ménard: *Essai d'une critique objective de la technique juridique en matière d'obligation*, Paris, 1926, p. 368; Paul Frédéric Girard: *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris, 1911, p. 433 seq.; R. Demogue: *op. cit.*, 314 seq.; Colin et Capitant: *Cours élémentaire de droit civil français*, Paris, 1934, T. I, p. 68; Rouxel: *op. cit.*, pp. 18 seq.; François Geny: *Science et technique en droit privé positif*, III partie, Paris, 1921, pp. 102, 108, 121; др. Драгољуб Аранђеловић: О формалним изјавама воље, Београд, 1911, с. 7 и сл.; др. Михаило Константиновић: Облигационо право, Београд, 1957, с. 24; др. Радомир Лукић: Теорија државе и права, теорија права, II издање, Београд, 1957, с. 203; др. Војислав Спајић: Основи грађанског права, општи део, Сарајево 1957, с. 248.

(13) Ihering: *op. cit.*, p. 188.

(14) R. Demogue: *Notion fondamentales du droit privé* 1911, p. 70; Rouxel у закључку наведеног дела каже: „Сигурност, ево битног узрока данашњег формализма”, а Моенклаеу констатује да су све користи форме заједно мале пред главним аргументом који се ставља у службу формализма: сигурност правног поретка (н. д., с. 30); Henri Lévy—Bruhl: *op. cit.*, p. 89.

оне правне послове у којима је ангажован јавни интерес како би се преко форме обезбедила што већа сигурност таквих послова. Поред тога, често се кроз форму правног посла остварује и извесна контрола од стране друштва када је у питању промет извесних добара и то нарочито у системима у којима су друштвени интереси посебно наглашени.

Приликом одређивања сврхе форме врло је важно установити превагу елемената једне или друге компоненте заштитне функције форме, јер се у томе, као што ћемо видети, крију значајне последице.

Најзад доказна функција форме огледа се у чињеници да форма правног посла пружа поуздан доказ како о постојању самог уговора тако и о његовим правним дејствима и на тај начин олакшава рад судова. „Форма је за правне послове оно што је отисак за новац” (15). Доказна функција форме се у принципу остварује у различитим врстама формалних уговора без обзира на начин њиховог постанка и различиту правну снагу форме.

III. Која је сврха писмене форме прописане чл. 9 Закона о промету земљишта и зграда? Да ли форма правног посла којим се врши пренос непокретности у нашој земљи заштићује интересе уговорних странака или пак друштвене интересе? У судској пракси и правној теорији осећа се врло неуједначен став у одговору на постављено питање (16). Мишљења су углавном подељена у два правца: по једном, форма овде штити појединачне интересе, а по другом, друштвене интересе. Прихватање једне или друге солације има за последицу, поред осталог, и решење самог питања које је предмет овог написа.

Ми смо мишљења да форма у овом случају потпуно остварује своју заштитну функцију у обе своје компоненте. То значи да има елемената и једне и друге заштите. Остављајући по страни тешко видљиву границу између појединачних и друштвених интереса, јер, као што је већ Улипијан казао, „нема ничег јавног што се не реперкутује и појединачно”, сигурно је да се заштита појединачног интереса овде манифестује већ у самом факту постојања форме. Заштита друштвених интереса огледа се, најопштије речено, у сигурности и контроли од стране друштва правног режима којим је регулисан промет непокретности.

Међутим, у дилеми преваге елемената једне или друге компоненте заштитне функције форме, па самим тим и одређивања првенствене сврхе форме у овом случају, мишљења смо да су друштвени интереси овде били ти који су у првом реду мотивисали законодавца да правне послове којима се врши пренос непокретности изузме од општег правила консенсуали-

(15) Ihering: *op. cit.*, p. 187.

(16) Вид. Бранко Базала: Писмени облик уговора, „Одвјетник“ 1959, бр. 12, с. 257; Б. Базала: Правни утицај привидно назначене куповне цене у писмено закљученом купопродајном уговору, „Одвјетник“, бр. 1—2, 1961, с. 27; др. Богдан Лоца: Да ли је потребна писмена пуномоћ за пуноважно закључење уговора о куповини и продаји, „Народна управа“, 1960, бр. 1, с. 41; др. Адам Лазаревић: Облигационо право, Скопје, 1960, с. 92; Асен Групче: За формата кај договорите за отугување на недвижности, „Правна мисла“, 1960, бр. 4, с. 20; др. Воровице Познић: Закон о промету земљишта и зграда, „Нова администрација“, 1954, бр. 3, с. 247; Милорад Кукољац: Контроверзе код примене члана 9 Закона о промету земљишта и зграда, „Правни живот“, 1958, бр. 3—4, с. 28; др. Михаило Вуковић: Опћи дио грађанског права, књ. III, Загреб, 1960, с. 291; Решење Савезног врховног суда, Рев. 307/60 објављено у Збирци судских одлука, књ. V, св. 2, бр. 160; Реферати и кореферати за саветовање о проблемима у решењу грађанских предмета, Београд, 1961, Савезни врховни суд, с. 20, 26 и сл.

зма и сврста их у све бројније изузетке овога принципа — у формалне правне послове. На овакав закључак упућује нас анализа целог амбијента у коме је био регулисан промет непокретности после револуције као и доцније у складу са развојем новог социјалистичког карактера нашег привредног развитака. У периоду административног руковођења привредом промет непокретности био је регулисан Уредбом о контроли промета непокретностима („Службени лист ФНРЈ”, бр. 24/48), по којој је била потребна дозвола надлежног државног органа за свако отуђење непокретности. Несумњиво да је у време важења ове уредбе био контролисан овај промет у циљу заштите јавних интереса. Та контрола је тада била строга јер је имала за циљ да у то време врло енергично спречи разне појаве супротне новом поретку, као што је шпекулација, прекорачење аграрног максимума и др. Међутим, Закон о промету земљишта и зграда долази 1954 да у материји промета непокретности спроведе и конкретизује опште начело нове привредне политике слободног промета добара у одређеним оквирима (17). Закон укида поменути Уредбу и у чл. 5 предвиђа да је промет земљишта и зграда, који могу бити у приватној својини, слободан између приватних лица. Међутим, чл. 9 предвиђа да уговор на основу кога се преноси земљиште или зграда мора бити писмен. Значи ли то да је престао да се штити јавни интерес у случају преноса непокретности доношењем овога закона? Ми сматрамо да је само престала потреба за оном строгашћу у контроли тога промета, али да се јавни интерес и даље штити, додуше много блажим и прикладнијим средствима која више одговарају данашњим условима. Међу тим средствима сигурно се налази и императивно захтевана форма у којој се осећају бледи трагови некадашње строге контроле. Друго је питање колико се та контрола формом постиже, то је ствар законодавне политике, али је несумњиво да она повећава могућност евиденције тога промета, као и да обезбеђује његову сигурност. А та евиденција, посматрана са друштвеног аспекта, вишеструко је значајна. Сам закон у чл. 57 забрањује приватном лицу да се у виду занимања бави препродајом земљишта или зграда или посредовањем у промету ових непокретности, а у чл. 58 предвиђа казну за лица која дођу у посед пољопривредног земљишта преко законом утврђеног максимума. Извесно је да писмена форма у извесној мери утиче на правилну примену ових прописа.

Закључак да је првенствена сврха те форме заштита друштвених интереса упућује нас на схватање да форма уговора о преносу непокретности не повлачи за собом и форму уговора о пуномоћству које је дато за закључење таквог уговора (18). Ако се поштује форма правног посла којим се преноси непокретност, онда је та форма извршила своју првенствену улогу заштитне функције коју има у односу на друштвене интересе, због којих је од стране законодавца и била прописана. Са гледишта

(17) Вид. др. Тихомир Васиљевић: Промет земљишта и зграда, „Народни одбор”, 1954, бр. 7—8, с. 449; др. Богдан Лоца: Како је регулисан промет земљишта и зграда, „Народна управа”, 1954, бр. 8, с. 344; др. Боривоје Познић: н. д., с. 246.

(18) Вид. Бранко Базала: Писмени облик уговора, „Одвјетник”, 1959, бр. 12, с. 257; Богдан Лоца: Да ли је потребна писмена пуномоћ за пуноважно закључење уговора о куповини и продаји, „Народна управа”, 1960, бр. 1, с. 41; др. Адам Лазаревић: н. д.

тих интереса битна је чињеница што је сам акт преноса обављен у предвиђеној форми, па без обзира да ли су га саме странке обавиле или су биле представљене преко својих пуномоћника. Ако су у питању пуномоћници не би требало да се императивно захтева форма уговора о пуномоћству, јер се сврха форме главног посла у овом случају остварује самим закључењем тога посла у предвиђеној форми.

Исто решење могло би се прихватити и за остале формалне уговоре у којима се формом претежно заштићују друштвени интереси (19).

Наведена пресуда Врховног суда Србије у своме диспозитиву је на линији истог решења. Међутим, разлози који су изнесени у образложењу прилично су сумарни и неубедљиви. Они се свode на констатацију да је по правним правилима за акте располагања потребно специјално пуномоћство али да оно није везано за писмену форму. Суд се очигледно ограничава на правна правила која су некада била позитивно право на територији наше земље а не испитује сврху форме која је управо сада позитивно право. У поступку примене правних правила никако не значи да треба сузити оквири тих правила на границе грађанских закона који су пре рата били на снази, већ одабрати и применити оно правно правило које највише одговара потребама друштвене заједнице (20). Правно правило, на које се суд позива, не би могло данас да има такав генералан карактер какав му се у образложењу пресуде придаје. Ако се усвоји критеријум сврхе форме онда се то правно правило не може применити на све акте располагања путем пуномоћника већ само на оне акте где се формом штите друштвени интереси. Врховни суд Словеније дошао је до супротног, по нашем мишљењу неправилног закључка, примењујући у основи правилан критеријум испитивања сврхе форме. Али овај суд је у анализи сврхе форме стао на становиште да форма овде штити само појединачне интересе односно да је форма „јемство за озбиљност и промишљеност уговорне воље странака“, па да у складу са том сврхом форме и пуномоћје за закључење таквог уговора мора бити састављено у писменом облику. Ми се потпуно слажемо да је за такву функцију форме заиста потребна и одговарајућа форма пуномоћства, али као што смо горе показали, не мислимо да је у случају промета непокретности реч само о функцији заштите уговорне воље странака, него да је првенствено у питању заштита друштвених интереса.

IV. Када се заштитна функција форме претежно односи на појединачне интересе, онда се сврха такве форме потпуније постиже ако је и

(19) Тако, на пример, у случају уговора које предвиђа Закон о станбеним односима: уговор о коришћењу стана (чл. 130); уговор о замени станова (чл. 35); уговор о подстанарском односу (чл. 156); Закон о својини на деловима зграда: уговор о узајамним односима сопственика посебних делова зграда (чл. 33); Закон о пословним зградама и просторијама: уговор о управљању зградом (чл. 22); уговор о закупу пословних просторија (чл. 35); Закон о станбеним задругама: уговор о међусобним односима задруге и члана задруге (чл. 70); уговор о ортаклуку ради заједничке изградње станбене зграде (чл. 145). Уговор о закупу основних средстава привредне организације — чл. 105 Закона о средствима привредних организација. Уговор о имовинским односима задруге и задругара — чл. 80 Уредбе о земљорадничким задругама. Уговор о зајму — чл. 51 Закона о кредитним и другим банкарским пословима. Уговор о закупу пољопривредног земљишта — чл. 85 Закона о искоришћавању пољопривредног земљишта.

(20) Вид. др. Михаило Константиновић: Стара „правна правила“ и јединство права, „Анали Правног факултета у Београду“, 1957, бр. 4, с. 43 и даље; др. Војислав Симиновић: Један вид примене уставног начела јединства правног система Југославије, „Анали Правног факултета у Београду“, 1960, бр. 1—2, с. 92 и сл.

сам уговор о пуномоћству формалан. Форма пуномоћства ће у том случају штитити властодавца у моменту давања овлашћења пуномоћнику и на тај начин реализовати ону исту сврху која би се постигла када би сам властодавац у своје име закључио такав уговор. Због тога сматрамо да би у таквим формалним уговорима било оправдано присуство форме и за пуномоћје ако се они преко пуномоћника закључују.

Закон о наслеђивању од 1955 предвидео је у чл. 122 форму *ad solemnitatem* за уговор о доживотном издржавању. За пуноважност тога уговора није довољна обична писмена форма, већ свечана форма која се огледа у интервенцији надлежног судског органа којом се врши овера уговора и упозорење странака на озбиљност и последице уговора. Изгледа нам да се сврха ове форме претежно остварује на терену заштите интереса самих уговорача.

Специфични односи узајамних престација у овом уговору намећу странкама нарочити интерес у погледу сигурности извршења обавеза као и у доказивању постојања уговора. За даваоца издржавања та сигурност је значајна јер он постаје власник ствари које чине предмет уговора тек моментом смрти примаоца издржавања, док је дужан да своју обавезу sukcesивно извршава од тренутка закључења уговора. Забележбом свога права у земљишне књиге као и формом уговора, он се осигурава од евентуалног отуђења ових ствари од стране примаоца издржавања за време његовог живота, као и наследноправних претензија наследника после његове смрти. За примаоца издржавања форма значи врло евидентно средство којим су тачно утврђена права у погледу његовог издржавања што није од мале користи за ове односе с обзиром да се као прималац издржавања обично јавља самохрано или за рад неспособно лице. Поред тога, у поступку закључења уговора, форма за обе стране значи исто: упозорење на важност и правне последице уговора о доживотном издржавању (21).

Питање форме уговора о доживотном издржавању поставило се у нашем праву у случају када се односи који проистичу из издржавања регулишу између странака на начин који се не подудара са ситуацијом предвиђеном у чл. 122 Закона о наслеђивању. То је случај кад странке уговоре да ће се давалац издржавања обавезати да издржава примаоца издржавања или неко треће лице, а прималац издржавања да му још за свога живота уступи у својину сву своју имовину или један њен део. Разлика се, дакле, састоји у томе што се у случају ове варијанте уговора о доживотном издржавању не одлаже извршење престације примаоца издржавања до његове смрти већ се извршава одмах по закључењу уговора или доцније, али у сваком случају за време његовог живота. Савезни врховни суд је у начелном мишљењу Проширене опште седнице стао на становиште да и овакав вид уговора о доживотном издржавању производи правно дејство и поред тога што као такав није предвиђен Законом о наслеђивању. Међутим, у погледу форме овога уговора читамо:

(21) Вид. Адам Лазаревић: н. д., с. 296 и даље; др. Јосип Брнчић: Нека спорна питања судске праксе, „Наша законитост“, 1957, бр. 1—2, с. 23; др. Јосип Хекман: О правном карактеру уговора о доживотном издржавању, „Југословенска адвокатура“, 1956, бр. 3—4, с. 15 и даље; Маријан Вишњић: У уговору о доживотном издржавању у оквиру правних правила ОГЗ и Закона о наслеђивању, „Одвјетник“, 1958, бр. 4, с. 83.

„Овакав уговор важи уколико испуњава друге услове за важност уговора и уколико је закључен у облику који одређује посебан закон (на пр. писмени облик уговора по чл. 9 Закона о промету земљишта и зграда). Пошто овакав уговор постоји и важи независно од чл. 122 Закона о наслеђивању, он правно важи иако није закључен у облику који одређује чл. 122, ст. 4 и 5, Закона о наслеђивању” (22).

Чини нам се да заштитној функцији форме предвиђене чл. 122 Закона о наслеђивању има места и када је у питању поменути вид уговора о доживотном издржавању. Ако се овом формом штите обе уговорне странке, као што смо то покушали да покажемо, онда се не види разлог зашто би та форма била елиминисана код уговора који одступа од законом предвиђене ситуације само у погледу рока извршења обавезе једне стране. Ако би сврха форме била једино та да штити даваоца издржавања због одлагања преноса својине, онда би заиста та форма била непотребна у случају уговора где је давалац издржавања већ постао власник ствари. Међутим, сврха ове форме се не исцрпљује само на страни заштите интереса даваоца издржавања. Она штити и примаоца издржавања у истој или можда још у већој мери. Заштитна функција форме овде је, дакле, двострана. Разлози који стоје на страни увођења форме због заштите интереса примаоца издржавања предвиђене у чл. 122 Закона о наслеђивању, исти су и када је у питању овај нешто измењени вид уговора о доживотном издржавању. Осим тога, не види се разлог за искључење корисних страна форме које се представљају као заједничке за обе уговорне странке.

Да ли се уговор о доживотном издржавању може закључити преко пуномоћника? Образложење цитиране пресуде Савезног врховног суда указује на негативан одговор. Аргументи оваког става огледају се, по мишљењу суда, у чињеници да се под појмом уговорника из чл. 122 Закона о наслеђивању има сматрати увек само странка која за себе заснива правни однос чије је присуство нужно приликом упозорења од стране суда.

Изгледа нам да се овакво становиште не би могло сасвим успешно да оправда. У савременим правним системима опште правило је да се правни послови могу закључивати и преко пуномоћника. Изузетак од тога правила мора бити законом тачно одређен. Тако, на пример, прављење тестамена није допуштено преко пуномоћника. У погледу закључења уговора о доживотном издржавању преко пуномоћника Закон о наслеђивању ништа не говори. Пре би се могло рећи да је онда то питање препуштено општим правним правилима, него изузетку који није у закону фиксиран. Најзад, зар се брак може закључити преко пуномоћника, а уговор о доживотном издржавању не може?

Решење би можда било на другој страни. Формални уговори чија се заштитна функција форме претежно реализује у оквирима интереса уговорних страна, могу се закључити и преко пуномоћника ако је и сам уговор о пуномоћству закључен у одговарајућој форми (23). Сврха форме

(22) Начелно мишљење Проширене опште седнице Савезног врховног суда, бр. 8/57, објављено у Збирци судских одлука, књ. II, св. 1, 1957, с. 19—25.

(23) R. Demogue: *Traité des obligations en général*, T. I, p. 322.

главног посла се на тај начин постиже адекватном формом у којој је пуномоћство сачињено. Ако би, рецимо, прималац издржавања закључио уговор о пуномоћству у писменој форми, оверио писмено и био упозорен од стране надлежног органа на озбиљност и последице посла, онда би, мислимо, и уговор о доживотном издржавању који би у његово име закључио пуномоћник био пуноважан. То би исто вредело и за даваоца издржавања.

Ово решење односило би се и на остале формалне уговоре којима се у првом реду штите појединачни интереси (24).

V. На крају бисмо хтели да укажемо на чињеницу да се уговор о пуномоћству, поред своје теориске и позитивноправне особине консенсуалног уговора, у пракси најчешће закључује у одређеној форми. Ово се нарочито односи на специјално пуномоћство пошто се оно даје за акте диспозиције а не само за послове администрације. Потчињавање консенсуалних правних послова уговореној форми диктирано је потребом правне сигурности у све сложенијим друштвеним односима. Та сигурност се и овом уговору нарочито огледа у интересу трећег лица које често неће да приступи закључењу уговора са пуномоћником док му се не пружи поуздан доказ о постојању овлашћења. Тако је „у пракси ова неформалност замењена формалношћу у облику писмене исправе јер се не тај начин постиже сигурност да су испуњени сви квалитети за пуноважно пуномоћство” (25). Међутим, тешкоће настају око питања правног дејства уговорене форме за правне послове који су по закону консенсуални. Да ли та форма има снагу битног елемента правног посла или служи само као прост доказ његовог постојања? Извесна законодавства стоје на становишту да се у случају сумње сматра да су странке хтеле форму *ad solemnitatem* и да уговор није закључен док та форма не буде испуњена (26). Можда би било прихватљивије решење да се у сваком конкретном случају испитује права намера странака, па уколико се не може анализом ништа поуздано утврдити, да важи претпоставка да су странке желеле само форму *ad probationem*. То би било логичније, јер када странке већ одступају од општих правила у оквиру своје диспозитивности, потребно је да то одступање буде јасно и изричито (27).

Слободан Перовић

(24) Тако, на пример, у случајевима уговора о уступању и расподели имовине за живота (чл. 112 Закона о наслеђивању), уговора о одрицању од наслеђа које није отворено (чл. 140 Закона о наслеђивању), уговора о преносу наследног дела (чл. 149 Закона о наслеђивању), уговора о поклону, уговора о усвојењу (чл. 9 — 117 Закона о усвојењу), уговора о породичном смештају деце (чл. 9 Закона о породичном смештају деце), уговора о учењу (чл. Закона о ученицима у привреди), уговора о раду са кућним помоћним особљем (чл. 3 Закона о радним односима кућног помоћног особља), уговора о изабраном суду (чл. 439 Закона о парн. поступку).

(25) Др. Врислав Благојевић: Грађанскоправни облигациони уговори, II изд., Београд, 1952, с. 142; др. Богдан Лоза: н. д., с. 41.

(26) Тако Нем. грађ. зак. §§ 125 и 154; Швајц. Зак. о облигацијама чл. 16; Итал. грађ. зак. чл. 1352.

(27) О уговореној форми вид. Laurent: Principes de droit civil français. T. 15, Paris, 1878, pp. 505—507; Planiol, Ripert, Esmein: Traité pratique de droit civil français. Paris, 1930, pp. 140 seq.; Beudant: Cours de droit civil français, T. VIII — Les contrats et les obligations, Paris, 1936, pp. 171 seq.; Demolombe: Cours de Code Napoléon, T. XXIV, Paris, 1887, pp. 37—41; Demogue: op. cit., p. 347; Baudry—Lacantinerie: Traité de droit civil, t. I, p. 23.

НАКНАДА ШТЕТЕ ПРОУЗРОКОВАНЕ ЗАКОНИТИМ РАДЊАМА ЈАВНИХ СЛУЖБЕНИКА И ОДГОВОРНОСТ

У нашој правној литератури све више се говори о одговорности јавне управе за штету коју грађанима или правним лицима проузрокују службеници у вршењу службене дужности. Тако се у вези са све већим интересовањем за ово актуелно питање нашег савременог права, појављују и питања која би ваљало размотрити како би било што мање несагласности у употреби извесних израза који означају већ утврђене појмове. Овде се нећемо задржавати на одређивању већ познатих појмова већ само обратити пажњу да ли се може говорити о одговорности за штету проузроковану законитим радом јавне управе односно јавних службеника.

Поводом овог питања и код нас се већ појављују одређена гледишта. Тако по једном гледишту „јавна управа одговара за накнаду нанете штете у случајевима кад она добија имовинску корист. На пример, Законом о еспропријацији (члан 10) предвиђено је да за експроприсану непокретност сопственику припада накнада. Исто тако је и Законом о народној одбрани (члан 132) предвиђено да се реквизиција врши уз накнаду”. По истом гледишту „јавна управа одговара за штету коју проузрокује уништавањем опасних добара”. Као пример наводи се чл. 40 Основног закона о заштити стоке од сточних зараза, чл. 1 уредбе о накнади штете убијањем, клањем или угинућем животиња и чл. 30 Основног закона о заштити биља од болести и штеточина (1).

Поводом напред наведених примера ваљало би расправити да ли је овде реч о одговорности. Колико је нужно ово расправити види се и из чињенице што и напред наведено гледиште негде употребљава израз „одговорност” а негде „накнада штете” али и поред тога даље наводи напред наведене примере као примере у којима „јавна управа одговара за накнаду штете нанете грађанима у случајевима кад она добија неку имовинску корист” (с. 281).

Ова непрецизна употреба правних израза може довести до неспоразума да ли је у овим наведеним случајевима реч о одговорности за штету или само о плаћању накнаде. Као што ћемо видети; овај неспоразум није само у нашој правној литератури већ и у Француској. Што се тиче нашег права политичко-територијалне јединице и установе одговарају за штете проузроковане грађанима и правним лицима под условом да је штета проузрокована незаконитом радњом службеника. Стога се по себи разуме да нема одговорности ако је штета проузрокована законитом радњом односно кад се штета проузрокује од стране службеника самом применом закона који овлашћује службеника да под одређеним условима може

(1) Др. Славољуб Поповић: Управно право, „Савремена администрација“, Београд, 1959, с. 281—282.

проузроковати штету. Међутим, овде је од интереса још размотрити да ли се сматра да може бити одговорности за штету проузроковану нормативним актима законодавног органа. О томе се већ у теорији расправљало и на страни и код нас (2).

Прво су сви били сагласни да не може бити одговорности државе за штету проузроковану нормативним актима законодавног органа јер је законодавна делатност најочитија манифестација суверености државе, па стога држава не одговара за штете проузроковане законодавним радњама законодавног органа. Када се почела прихватају одговорност државе за штете проузроковане нормативним актима законодавног органа, јавиле су се, нарочито у француском јавном праву, теорије на којима се заснивала ова одговорност. Све су ове теорије углавном биле засноване на већ познатим теоријама из грађанског права (кривица, безразложно обогаћење, ризик) (3). Домет одговорности за ризик ширио се у Француској и законодавним путем (накнада за несрећне удесе при раду, накнада за штете проузроковане јавним радовима, накнада коју општине плаћају за штете проузроковане нередима). С друге стране, Државни савет Француске је својом праксом ширио домет одговорности за ризик независно од нормативних текстова јер није везан грађанским закоником који одговорност без кривице допушта само ако је прописана Грађанским закоником или законом. Отуда је Државни савет био у могућности да правила објективне одговорности шире примењује од редовних судова, наравно ако је сматрао да то налажу околности случаја и ако је сматрао да је повређено начело једнакости грађана пред јавним теретима. Све је то допринело да су многи правни теоретичари у Француској сматрали да држава одговара за штете проузроковане нормативним актима законодавног органа.

Међутим, у новијој француској теорији управног права с разлогом се истиче да начело о суверености Парламента и начело да закон одражава општу вољу народа искључују могућност да се кривица може сматрати као основ одговорности за законодавне радње законодавног органа јер су норме законодавних органа правна правила која се морају поштовати нарочито у уставним системима која не признају суду право да цени уставност закона или сагласност закона са општим правним начелима (4). По овом гледишту као евентуални могући основ одговорности државе за законодавне радње законодавних органа могао би бити само ризик или начело једнакости грађана пред јавним теретима. Али, проф. Ведел с разлогом истиче „заблуда је видети у одговорности за штету проузроковану законима један вид одговорности државе. И поред тога што постоје извесне техничке сличности, овде је реч о једном посебном правном режиму који се потпуно разликује од правила о плаћању накнаде за штете које се проузрокују вршењем јавне службе” (с. 249). Стога проф. Ведел закљу-

(2) Види код нас др. Борђе Тасић: Одговорност државе по принципу једнакости терета, Београд, Г. Кон, 1924; Правне границе у раду Парламента и одговорност државе за законодавне радње, Правне расправе, Београд, Г. Кон, 1921, с. 59—82 и др.

(3) Види Jean—F. Brunet: De la responsabilité de l'État législateur, thèse, Paris, F. de Boccard, 1936.

(4) Georges Vedel: Droit administratif. T. I, Paris, Presses Universitaires de France, 1958, p. 249.

чује: израз „одговорност за штету проузроковану законима” има посебни смисао и више би требало говорити о посебном режиму накнаде коју је прихватио законодавац (с. 250). У француском праву, при плаћању ове накнаде, постоје и посебна правила. Прво, нема ове накнаде ако је законодавац изричито одриче. Друго, накнада може бити ако је законодавац изричито прописује. Посебно је питање ако се закон није изјаснио о накнади. Овде има више решења: 1^о Накнада се не признаје ако се из материјала у законодавном поступку види да се накнада искључује; 2^о накнада се не признаје ако је активност која се законом забрањује била неморална, некорисна, незаконита или супротна општем интересу; 3^о накнада се може признати само ако је штета посебна и својом висином прелази нормалне жртве појединаца захтеване од законодавца, односно потребно је да је посебна штета проузрокована појединцу или мањем броју појединаца. Међутим, ако се имовинска жртва од појединаца захтева од законодавца у општем интересу, на пример ради заштите народног здравља или спречавања пораста цена и сл., онда се накнада не признаје. Уколико законодавац својим нормама захтева жртве појединаца ради заштите интереса других појединаца, пракса Државног савета сматра да постоји право на накнаду сем ако се нормом изричито или прећутно не признаје (5). Чињеница што се ова накнада не признаје ако је штета проузрокована у општем интересу наводи проф. Ведела на закључак да се накнада за штете проузроковане радњама законодавног органа не заснива на начелу једнакости грађана пред јавним теретима, јер би, поштујући ово начело, и у овом случају морало бити накнаде, већ је ова накнада посебан режим плаћања накнаде који прописује својом вољом сам законодавац (с. 253). Остали француски теоретичари управног права нису истог гледишта. Тако, на пример, проф. Лобадер у наведеном делу и у овом случају говори о одговорности и заснива је на начелу једнакости грађана пред јавним теретима (с. 490—493). Исто и проф. Валин (Waline) (6).

Гледиште проф. Ведела сматрам исправним. Неспоразум у овом погледу у француском праву није случајан. Проф. Шапи (Chapus) је већ пре неколико година истакао да француски цивилисти повремено и површно проучавају одговорност државе, док публицисти углавном показују тотално неинтересовање за режим одговорности у грађанском праву. Ова изолација доприноси и различитим објашњењима одговорности. Разбијању ове изолације много је допринео проф. Шапи који је баш својим делом с одговорности проучавао узајамни утицај правила о одговорности у грађанском и јавном праву (7).

Можда је и код нас ово један од разлога што и по овом питању нема већ увреженог и чврстог гледишта. У једном свом ранијем раду заступао сам гледиште, које и сада сматрам исправним, да при плаћању накнаде за штету проузроковану законитим радњама службеника, држава не одговара већ под одређеним условима из разлога целисходности накнађује штету добровољно ради задовољења правичности и обезбеђења прав-

(5) Vedel: op. cit., pp. 251—252; André de Laubadère: *Traité élémentaire de droit administratif*, 1957, p. 492.

(6) Marcel Waline: *Droit administratif*, Paris, Sirey, 1957, pp. 714—717.

(7) René Chapus: *Responsabilité publique et responsabilité privée*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1954, p. 121.

не сигурности. Према томе, ни при реквизицији, ни при експропријацији, ни при плаћању накнаде за убијање стоке ради заштите од сточне заразе и сл. у нашем праву није реч о одговорности већ је ова накнада давање законом предвиђеног еквивалента, а до одговорности могло би доћи тек ако држава не би исплатила законом предвиђену накнаду.

Можда би било целесходније да је основ ове накнаде начело једнакости грађана пред јавним теретима, али би за примену овог начела оно морало бити прокламовано Уставом или прописано законским одредбама.

Наша теорија још није посветила довољну пажњу питању накнаде за штету проузроковану законским радњама, али су већ запажена извесна гледишта која олакшавају решење овог питања. Расправљајући питање да ли је у овим слмчајевима држава дужна да да накнаду оштећеним појединцима проф. др. М. Бартош је с разлогом већ истакао: „На држави лежи само дужност да испита да ли су грађани чијим се добрима располагало, специфично као категорија стављени у тежи положај од других грађана и да им само за тај случај, *али нормативним путем* осигура накнаду онога што је заједница добила у њихово име наносећи им већу жртву од оне коју су под сличним околностима подносили други грађани (8).

Нужно је још разликовати одговорност за штету од накнаде за штету проузроковану законитим радњама јавних службеника поред осталог и стога што је код одговорности за штету реч првенствено о репарацији односно прво долази у обзир васпостављање ранијег стања, такозвана накнада у натури, па тек ако то није могуће штетник исплаћује накнаду у новцу. Међутим, уколико је реч о овој другој накнади она се, ако није искључена нормативним актом, по правилу, исплаћује у новцу.

Д. Ђ. Денковић

(8) Др. М. Бартош: Последице теорије генералне супституције у нашем унутрашњем праву, „Анали Правног факултета у Београду“, 1955, бр. 2, с. 135.

БОРБА НАРОДА АНГОЛЕ —
ПРАВНИ ПРОБЛЕМ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Четрнаестог марта ове године влада Португалије је обавестила Швајцарску владу, као депозитара женевских конвенција о заштити жртва рата, које су усвојене 12 августа 1949, да повлачи своју резерву на члан 3 за који је Португалија, приступајући Конвенцији, изјавила да га неће примењивати. По томе члану стране у сукобу се обавезују да и у сукобима који се називају „унутрашњим”, примењују у конвенцијама означени минимум онога што женевске конвенције треба да пруже жртвама рата — рањеницима, болесницима, борцима који су положили оружје, лицима која не узимају учешћа у оружаном сукобу и осталим заштићеним лицима, без обзира на иначе признато право да у тим случајевима државе уговорнице не примењују међународно него унутрашње право.

Овај пропис женевских хуманитарних конвенција сматра се као новост у међународном праву и уступак домаћег суверенитета хуманитарним обзирима, као нека врста заштите људских права и према лицима у „унутрашњим” сукобима. Остављамо на страну питање да ли су колонијални ратови унутрашњи ратови, јер се они не могу одвојити од правног начела из Повеље УН по којој ти народи имају право на самоопредељење, као и на то да то право, по мишљењу многих аутора, остварују, у недостатку других средстава, чак и оружаном борбом.

Овај потез Португалије је предузет у жеку распламсане борбе Анголаца за слободу и нечувеног терора који врше португалски колонијалисти над народом Анголе у целини и који, по речима премијера Нехруа, Португалију ставља у ред „најкрвавијих колонијалних сила на свету”. Формалноправно, повлачењем резерве Португалија је прихватила хуманитарне обавезе и тиме желела себе да представи пред јавним мњењем као колонијалну силу која је либерална према својим колонијалним поданицима. Међутим, тај гест у суштини представља лицемерну политичку махинацију. Њен циљ је да Португалија себи резервише право у оквиру борбе у Анголи да јој се нико не меша у ту борбу и да Португалију представи као силу која ће хумано поступати са „побуњеницима”. Али ова махинација погађа не само Анголце, већ је непосредно уперена и против поретка Уједињених Нација.

Упркос покушајима португалских колонијалиста да борбу анголског народа за слободу прикаже као искључиву унутрашњу ствар Португалије, називајући је „немирима” које изазивају „плаћеници и бандити”, подводећи је под омиљену формулу империјалиста да је та борба дело „комуниста” и да је према томе, у питању „сузбијање комунистичке опасности”, светској јавности је јасно да је ослободилачка борба народа Анголе заснована на истим основама на којима почива савремена међународна заједница, а у првом реду на праву сваког народа да сам одлучи о својој

судбини и да се слободно определи. Ово начело је недвосмислено формулисано у уводним члановима Повеље Уједињених Нација. То правно начело даје карактер устанку и борби анголског народа те они излазе из оквира унутрашњег односа Португалије према њеним држављанима и постају политичко и правно питање које интересује све народе окупљене у организацији УН.

Са друге стране, борбом народа Анголе наставља се историјски неминован процес ослобођења Африке, који нико не може зауставити. У оквиру Повеље УН претпостављало се да ће колонијални народи мирним путем остварити своја политичка стремљења и независност. Међутим, услед држања неких колонијалних сила у том процесу, многи афрички народи плаћају своје право на слободу и право на самоопредељење великим жртвама. Ове жртве су последица гажења других правила међународног права од стране колонијалиста, а у првом реду правила садржаних у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида, Општој декларацији о правима човека и самом члану 3 који је заједнички за све четири женевске конвенције за заштиту жртава рата. Десетковањем малобројног анголског становништва, уништавањем читавих насеља без обзира на то ко у том уништавању постаје жртва; вршење масовних злочина над припадницима ослободилачких и устаничких јединица као и над цивилним становништвом, може се једино упоредити са фашистичким методима у току Другог светског рата. Немилосрдно обрачунавање са устаницима и цивилним становништвом које подржава борбу устаника, пребегвање уништавању једне националне групе представља злочин геноцида и гажење основних хуманитарних стандарда који су међународно-правно заштићени. и који су добили свој правни израз баш акцијом ОУН да се држава ограничи у односу на људска права својих држављана, у првом реду учесника у борби за ослобођење колонијалних народа. Може се рећи да су прописи о геноциду и прописи женевских конвенција у заједничком члану 3, први правни прописи заштите људских права да би се спречила нехумана пракса, спровођена од стране властодржаца.

Покушај да се женевским конвенцијама, које често називају кодексом заштите човека у оружаном суксбу, регулишу и сукоби који немају међународни карактер, као што су грађански рат, оружани сукоби за национално ослобођење и свргавање колонијалног ропства, а који избијају на територијама страна уговорница, означава се као „револуционаран“ и као једно од крупних достигнућа у изграђивању хуманитарног праза. То је у исти мах правно ограничење апсолутне суверености држава у односу на своје држављане и на својој територији. Конкретно остварење тог покушаја јесте члан 3 женевских конвенција. Овај члан који популарно називамо „Минијатурном женевском конвенцијом“ садржи ове

одредбе:

„1. Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, ране, затвора или из којег било другог узрока, поступаће се, у свакој прилици, човечно, без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери или убеђењу, полу, рођењу или

имовном стању, или коме било другом сличном мерилу.

„У томе циљу забрањени су и забрањују се, у свакој доба и на сваком месту, према горе наведеним лицима, следећи поступци:

„а) повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убистава, осакаћења, свирепости и мучења,

„б) узимање талаца,

„в) повреде личног достојанства, нарочито увредљиви и понижавајући поступци,

„г) изрицање и извршавање казни без претходног суђења од стране редовно установљеног суда и пропраћеног свим судским гаранцијама које цивилизовани народи признају за неопходне.

„2. Рањеници и болесници биће прихваћени и неговани...”

Даље одредбе овог члана предвиђају могућност склапања посебних споразума између страна у сукобу ради стављања на снагу једног дела или свих одредаба женевских конвенција.

Посебна је обавеза Португалије, после повлачења резерве, да у постојећем сукобу примењује и поштује обавезе из члана 3 женевских конвенција. Та обавеза није ни најмање умањена тиме што се својремено Португалија оградилa од примене члана 3 приликом потписивања женевских конвенција, или што би сада приликом повлачења те резерве могла истакнути да њене обавезе по члану 3 ступају на снагу тек када протекне 6 месеци од дана повлачења резерве. Правна и политичка неоснованост такве аргументације данас је опште призната, јер се хуманитарна правила међународног ратног права морају прихватити без резерве која засеца у саму суштину међународних хуманитарних конвенција. Очигледно је да Португалија то не може учинити због политичког значаја који члану 3 женевских конвенција придаје међународна јавност. Уосталом, Португалија то неће учинити ни зато што би тиме признала да она крши та правила и да их неће кршити тек онда када на то буде правно обавезна. Због свега тога ствар анголског народа јесте међународна ствар и она мора постати предмет међународне акције.

Данас је потпуно зрела идеја да сукоби овакве врсте, као што је оружана борба у Анголи, нису више унутрашња ствар државе на чијој се територији води борба већ да међународна заједница мора о њима да каже своју реч. Интервенције међународне заједнице могу бити различите, али као прве обично се јављају интервенције на хуманитарном плану — помагање жртава оружаног сукоба у њиховој одбрани од кршења основних хуманитарних права било од злочина геноцида, било од повреда „минијатурне женевске конвенције”. За то постоје и политичке и правне обавезе за међународну заједницу у целини и за њене чланове посебно. Конвенција о геноциду предвиђа да свака страна уговорница може захтевати од надлежних органа УН да предузму, сагласно Повељи, мере које буду сматрале за погодне у циљу спречавања и кажњавања дела геноцида. Сама Повеља предвиђа предузимање погодних мера у циљу одржања мира и безбедности у свету. Одредбе члана 3 женевских конвенција предвиђају могућност хуманитарних интервенција међународних организација, као што је Међународни комитет црвеног крста и др. Међутим, било би погрешно сматрати да се акција хуманитарних интервенција заснованих на одредбама члана 3 женевских конвенција ограничава

и акцији ван ОУН. По члану 10 Повеље УН, Генерална скупштина надлежна је за претресање и давање препорука у свим питањима у којима је надлежан био који орган ОУН, а за кршење људских права надлежно је више главних и супсидијалних органа ОУН, па према томе и то питање спада у надлежност Генералне скупштине. Осим тога, Генерална скупштина је надлежна и да бди над поштовањем међународних обавеза држава уговорног карактера, а у њих спада и поштовање одредаба чл. 3 све четири женевске конвенције о побољшању судбине жртава рата из 1949. Самим тим што је то уговорна међународна обавеза отпада могућност приговора да је то унутрашње питање у које се не може мешати међународна организација по последњем ставу чл. 2 Повеље.

Посебна је дужност земаља потписница женевских конвенција да оне не могу остати равнодушне према ономе што се данас одиграва у Анголи, а нарочито у погледу гажења права човека и народа из члана 3 женевских конвенција. Остварење ових начела је хуманитарни минимум који се мора примењивати док борбе трају. Наше је уверење да у овом погледу државе потписнице Женевских конвенција које су у исто време и чланице ОУН, имају двојаку дужност интервенције: како у оквиру женевских конвенција, тако и у оквирима Повеље УН. По обе линије оне имају дужност и право на интервенцију ради одбране хуманитарних начела и спречавања нехуманих поступака од стране Португалије у Анголи.

Бранећи хуманитарна начела која садржи члан 3 женевских конвенција, међународна заједница спречава не само повреду основних права човека већ се залаже за остварење политичких тежњи колонијалних народа, што им је по Повељи обезбеђено, а те тежње, као прогресивне, по самој Повељи су оцењене као политички оправдане а њиховим уписивањем у Повељу постале су правно заштићене. Злочини које врше португалски колонијалисти у Анголи представљају тешке повреде женевских конвенција и чине владу Португалије историјски и политички одговорном и правно обавезном да забрани и спречи њихово даље вршење и да позове на одговорност лица која врше такве злочине или наређују да се они врше. Португалска влада је одговорна за све акције и поступке које врше припадници њених оружаних снага и цивилне власти и та одговорност се заснива на обавезама које су јасно формулисане у низу међународних конвенција које је Португалија ратификовала. Али тек интервенисање УН и предузимање енергичних мера са њихове стране, за што се нарочито залажу земље чланице УН које се боре за остварење права народа на самоопредељење, спречиће португалске колонијалисте у Анголи да врше злочине и остале тешке повреде међународног права. Потписници женевских конвенција, истакнуте међународне организације, предузимањем свих потребних мера ради ублажавања патњи и страдања народа Анголе, учиниће ту акцију универзалном.

У југословенској јавности појављује се низ акција и написа у којима се осуђују необуздане употребе силе и гажење најосновнијих политичких и људских права народа Анголе. Заједно са великим делом светске јав-

ности, југословенска јавност подржава принципијелну политику Владе ФНРЈ која се и у овом питању огледа у подршци ослободилачкој борби свих народа против колонијалног ропства и за стицање самосталности и независности у међународној заједници. Подршка свим хуманитарним акцијама чиј је циљ ублажавање патњи и страдања којима су изложени народи који се боре за слободу, јесте посебан али значајан вид подршке борби за победу начела слободе и одбрану тековина које је човечанство платило тешким жртвама.

Ова појава није само акција политичког и хуманитарног карактера, већ је то и акција правне природе одбране основних људских права и југословенски правници не могу и не смеју остати равнодушни и неактивни у борби против ових злочина, која је поведена на међународном плану.

Др. Јовица Патрновић

НЕКИ ИНСТИТУТИ ПОСЕБНОГ УПРАВНОГ ПОСТУПКА У САВЕЗНИМ ПРОПИСИМА ДОНЕТИМ ПОСЛЕ СТУПАЊА НА СНАГУ ЗАКОНА О ОПШТЕМ УПРАВНОМ ПОСТУПКУ

После доношења Закона о општем управном поступку у неким законима као и неким подзаконским прописима донете су одредбе које представљају посебне поступке. У овом раду издвојене су и посматране одредбе у савезним прописима које се односе на приговор, обнову поступка, нов поступак, оцену законитости и ревизију као посебно прописана правна средства у управном поступку, и то са аспекта колико су та правна средства слично или различито дата у појединим прописима као и колико су та одступања оправдана у појединим материјама, тј. колико доприносе ефикасности и законитости поступања у тим материјама. С друге стране, рад представља покушај да се окарактеришу ова, правна средства и да се да њихово место и однос према другим у Закону о управном поступку или посебно прописаним правним средствима.

Приговор. — Закон о општем управном поступку старе Југославије од новембра 1930. у чл. 111 предвиђао је приговор као правно средство у случају кад се одлука издаје по скраћеном поступку због тога што је реч о мерама које због јавног интереса не трпе одлагање. У том случају приговор се подносио оном органу који је издао саму одлуку а овај је био дужан у року од 15 дана, да покрене испитни поступак и донесе нову одлуку која је имала карактер првостепене одлуке. Уколико се у року од 15 дана не би покренуо испитни поступак нападнута одлука би изгубила правну снагу.

Закон о општем управном поступку од 1956 не предвиђа приговор као правно средство. Он га у чл. 64 набраја као врсту поднеска у управном поступку, а у чл. 296 као притужбу коју може употребити самостална установа или организација у случају ако општински орган управе надлежан за послове опште управе не изврши казну односно принудну меру.

Приликом усклађивања одредаба о управном поступку из ранијих прописа са Законом о управном поступку у појединим прописима се нишло на приговор, те у одлуци, односно у уредби о усклађивању донета посебне одредбе одељак IV Одлуке односно чл. 4 Уредбе, према којима се одредбе у управном поступку из савезних прописа којима се регулише приговор као правно средство а које нису посебно усклађене, усклађују се тако што се правно средство против првостепеног решења, по коме се

доноси решење које је коначно у управном поступку назива жалбом, а ако се по таквим правним средствима доноси решење које није коначно у управном поступку правно средство задржава назив приговора, и обрнуто. Приговором се назива и правно средство против првостепеног решења једне организационе јединице другој организационој јединици истог органа, као и правно средство органу по чијем је овлашћењу донето првостепено решење, без обзира да ли је решење које се доноси по таквом приговору коначно или није.

Смисао ових одредаба није био само, у томе да се на тај начин ускладе прописи који су донети пре објављивања Закона о управном поступку већ су тим одредбама, одређени и критеријуми којих се у појединим управним областима било потребно придржавати приликом прописивања приговора као правног средства.

а) Код прописивања приговора после ступања на снагу Закона о општем управном поступку се и водило о том рачуна. Тако је у Закону о инвалидском осигурању (бр. 49/58), предвиђен приговор који се подноси у току поступка пре доношења првостепеног решења. Наиме после добијања налаза, оцена и мишљења које даје инвалидска комисија првог степена Савезни завод за социјално осигурање, дужан је да тај налаз, оцену и мишљење достави странци на увид. Странка је дужна у року од осам дана Савезном заводу доставити приговор уколико се не слаже са налазом, оценом и мишљењем инвалидске комисије. У том случају, Савезни завод је дужан пре доношења решења о ствари из инвалидских осигурања против које је поднет приговор, прибавити мишљење инвалидске комисије другог степена. Сврха оваквог прописивања приговора јесте убрзање поступка, те је тиме спроведено у живот начело управног поступка о економичности. Наиме, ако не би било приговора, онда би првостепени орган био дужан на основу налаза, оцена и мишљења првостепенне инвалидске комисије донети првостепено решење на које би странка изјавила жалбу због тога што би сматрала да налаз, оцена и мишљење не одговарају стварном стању његовог здравља, односно способности, те би се морао прибавити нов налаз и на основу њега донети другостепено решење. Међутим, прописивањем приговора поступак је скраћен утолико што се оцена, налаз и мишљења преиспита још пре доношења првостепеног решења.

Такође у Царинском закону (чл. 67) предвиђен је приговор против прорачуна царине и дажбина на декларацији. У чл. 65 тог Закона предвиђен је и приговор против налаза царинарнице у погледу каквоће, количине и вредности робе. По том приговору је пре доношења решења, ако је реч о роби за чије утврђивање каквоће је потребан хемијско-технолошки налаз или експертиза установе стручне за врсту робе која је у спору, царинарница је дужна да прописано обележене узорке достави односним установама и тек на основу њиховог налаза донесе своје решење против кога је дозвољена жалба Управи царина.

И у једном и у другом случају прописивањем приговора спроводи се у живот основно начело економичности у управном поступку. Наиме, преиспитивање налаза царинарнице у погледу каквоће, количине и вредности робе, још пре доношења решења, као и преиспитивање налаза и мишљења од стране више лекарске комисије, омогућава да се у великом броју случајева ствар реши већ првостепеним решењем. Пошто се по овом приговору не доноси решење које је коначно у управном поступку то је приговор прописан у складу са напред наведеним одредбама у одлуци о усклађивању.

Нешто је другачији случај са приговором по Закону о станбеним односима („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 16/59). Према чл. 51, против решења о давању стана на коришћење које је донето противним одредбама правилника може се поднети приговор у року од 15 дана од дана истицања решења.

Приговор се подноси против решења органа који је донео првостепено решење. Против решења не може се покренути управни ни судски поступак.

Ради извршења овог закона, а на основу одлуке о овлашћењу секретара Савезног извршног већа („Службени лист ФНРЈ”, бр. 39/59), донет је Правилник о давању на коришћење станова којима располаже Савезно извршно веће („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 49/59). Према чл. 19 тог правилника решења о давању на коришћење станова које је комисија доделила појединим органима и установама за службенике из чл. 13, доноси комисија коју именује старешина органа односно установе. Према чл. 21 Правилника против решења о давању стана на коришћење по чл. 4, ст. 1, т. б, које је донео службеник по овлашћењу старешине органа или установе као и против решења комисије донетог по чл. 19 правилника службеник који је тражио стан може поднети приговор старешини органа односно установе у року од 15 дана од дана истицања решења у згради органа односно установе. По приговору у првом случају старешина органа односно установе може својим решењем изменити побијано решење, а у другом случају (чл. 18), може захтевати од комисије да поново испита своје решење и донесе ново решење. Комисија том приликом може да измени своје решење али може и да га одржи на снази.

Према последњем ставу члана 21 против решења донетог по приговору не може се покренути управни ни судски поступак.

Очигледно је да овакво прописивање приговора одступа од критеријума напред наведених одредаба о усклађивању. Истина приговор се подноси старешини али старешина не решава по том приговору, као што би било логично, јер је старешина и одредио комисију, већ на интервенцију старешине опет иста комисија против које нема нити права жалбе нити управног спора. Значи практично да законитост решења ове комисије нико не може да цени нити може да мења конкретно решење без обзира што она могу бити незаконита како због тога што се није водило рачуна о битним правилима поступка, тако ни са садржинске стране.

Ове одредбе нису у складу ни са чл. 51 Закона о стамбеним односима. Према тој одредби приговор се подноси највишем органу даваоца стана на коришћење односно радничком савету, који и доноси решење о приговору, а против тог решења не може се повести управни или судски поступак. Сама чињеница да по приговору решава највиши орган даваоца стана на коришћење односно раднички савет, јесте и гаранција да ће законита права странке бити заштићена.

Највиши орган даваоца стана на коришћење према правилнику јесте Савезно извршно веће, те би доследно спроводећи принцип прописан у чл. 51 Савезно извршно веће (односно орган кога оно овласти) решавало по приговорима странака. Међутим, у правилнику се одступило од тог принципа па се доношење решења као и преиспитивање тих решења препустило истим комисијама у органима.

У чл. 60. предвиђен је приговор против решења о давању стана на коришћење у зградама казнено-поправних домова, железничких станица, чувара пруге и путева, у кругу војних касарна и аеродрома и у другим војним објектима, као и станова чије је коришћење везано за вршење службене функције у згради у којој је стан. Приговор се подноси у року од 15 дана од дана доставе решења односно од дана сазнања ако се решење не доставља. Према овој формулацији решење по приговору доноси орган вишег степена, те би тај приговор имао карактер жалбе јер се подноси у року од 15 дана вишем органу, по коме тај орган доноси другостепено решење. Међутим у чл. 62 предвиђена је с приговором жалба против решења станбеног органа општинског народног одбора којим се даје на коришћење стан у згради која се сматра новом зградом, као и стан у свој згради која није према одлуци општинског народног одбора изграђена за потребе одређеног круга лица, или којим се одбија захтев за давање стана на коришћење у таквој згради. Жалба се подноси у року,

од осам дана од дана доставе решења односно од дана истицања решења у просторијама народног одбора, — ако жалбу изјављује лице коме се решење не доставља. Жалба не задржава извршење решења. Решење је коначно и против њега се не може водити управни спор.

Не изгледа оправдано давање овом одредбом краћег рока да жалбу него што је дат по приговору. Такође не изгледа оправдано прописивање да жалба не задржава извршење решења, с обзиром на карактере саме ствари. Посебно, јер код приговора не постоји таква одредба — приговори задржавају извршење решења. С друге стране, формулација да се против решења не може водити управни ни судски поступак наводи на закључак да ту уопште није реч о управном поступку. Истина, у чл. 62 речено је само да се не може водити управни спор. Међутим карактер саме ствари је исти у једном и у другом случају, те различито третирање нема оправдања.

Приговор према чл. 80, ст. 5, Закона о јавним службеницима има такође карактер правног средства пошто се подноси органу који решава по жалби и подноси се у року од 15 дана. Његова специфичност је у томе што се према наведеној одредби не подноси на један одређени управни акт већ на примедбу коју орган надлежан за оцењивање ставља на његово решење и то пошто је донео ново решење у складу са примедбама. У Закону о јавним службеницима нема одредбе о томе каква је надлежност комисије по приговору, али у чл. 83 речено је да ако је на решење донето по примедбама уложена жалба, онда се о приговору решава једновремено као и о жалби. Међутим, какав би био поступак комисије за службеничке послове, ако не би било жалбе, није нигде прописано. Чини се да би комисија могла да одбије приговор, чиме би решење које је донето по примедбама остало на снази ако нађе да је приговор неоснован. Или би могла да усвоји приговор, чиме би истовремено поништила решење које је донето по примедбама. Друкчије схватање ових одредба не би било могуће због тога што примедба као правни акт, иако се само она а не решење напада од органа, не egzистира самостално, већ се пред комисијом за службеничке послове појављује као део образложења решења која се односе по тим примедбама, те је комисија за службеничке послове у могућности једино да то решење остави на снази односно поништи. Дакле исто оно што је у могућности и по жалби.

Из изложеног се да закључити да приговор донет у прописима после ступања Закона о општем управном поступку има негде карактер приговора из прописа о усклађивању (Закон о инвалидском осигурању, Царински закон), док у другим случајевима има карактер жалбе (Закон о стамбеним односима). Према томе одредбе о приговору из прописа о усклађивању нису у свим случајевима служиле као критеријуми приликом прописивања приговора.

Обнова поступка. — Обнова поступка је правно средство које предвиђа Закон о општем управном поступку, те је овде обрађено само уколико што га прописују посебни прописи на начин који отступа од одредаба тога закона.

Према Закону о пензиском осигурању и Закону о инвалидском осигурању није прихваћена обнова поступка у свему као у Закону о општем управном поступку. Наиме према чл. 189, ст. 2, Закона о пензиском осигурању („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 51/57) у питањима пензиског осигурања, а то важи и у погледу инвалидског осигурања, примењују се одредбе чл. 249, тач. 2—10, и чл. 250—259 ЗУП уколико се односе на случајеве из чл. 249, тач. 2—10.

Према Закону пак о ратним војним инвалидима („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 33/57 чл. 72), прихваћена је обнова поступка у свему као у Закону

о општем управном поступку, тј. и нове чињенице и нови докази су разлози за обнову поступка. Одступање је у томе што према чл. 72, ст. 2, тог закона правне последице у обнови измењеног решења дејствују од дана поднетог захтева за обнову ако је поступак покренут по захтеву странке, а од дана доношења новог решења ако је поступак покренут по службеној дужности. Даље је одступање у томе што се обнова може покренути против сваког коначног решења и није везана никаквим роковима. У томе Закон о ратним војним инвалидима одступа и од Закона о инвалидском односно Закона о пензиском осигурању.

Несумњиво је да су материје које регулисане одредбама поменутих закона врло блиске једна другој, па ипак видимо различито регулисање истих питања у тим прописима. Према Закону о ратним војним инвалидима искључена је могућност да решење при обнови поступка делује ретроактивно, тј. од доношења првостепеног решења, а у Закону о пензиском и Закону о инвалидском осигурању у случају из чл. 249, ст. 1, т. 1, не би ниуком случају постојала могућност доношења решења са ретроактивним дејством јер се у том случају доноси решење у новом поступку, док према тим законима и случајевима из чл. 249, ст. 2—10, постоји могућност и да решење има ретроактивно дејство мада то није искључива могућност. Даље, према Закону о ратним војним инвалидима обнова се може покренути без обзира на рок док према Закону о пензиском и Закону о инвалидском осигурању у роковима предвиђеним у ЗУП (сем за чл. 249, т. 1).

Са наведеног могло би се рећи да различито прописивање ових одредаба у наведеним прописима не произилази у сваком случају нужно из специфичности материје која се регулише, те и да би се сврха могла постићи и ако би се прихватиле одредбе ЗУП бар у неким случајевима, а такође би у битно сличним материјама ова питања било могуће регулисати на јединствен начин.

Обнова поступка предвиђена Законом о друштвеном књиговодству (чл. 56) разликује се од обнове поступка предвиђене Законом о општем управном поступку само утолико што је прописан само један рок — рок од 2 године у коме се може тражити обнова поступка.

Ни ово одступање не изгледа оправдано. Нарочито стога што је за могућност ревизије, на пример, према том закону предвиђен много дужи рок (2 године) од рокова предвиђених Законом о пензиском и Законом о инвалидском осигурању (60 дана). Разлог је свакако у томе што је материја коју регулише Закон о друштвеном књиговодству много компликованија па је дата могућност да се ревизија тражи и у дужем року, него што је потребан за ревизију решења о пензиском осигурању. Са тог становишта није било разлога да се објективни рок за обнову скраћује а још мање да се, обзиром да постоји један дужи рок као евентуална корекција, продужавају рокови из чл. 252 ст. 1, т. 1, 2, 3, 4, 5 Закона о општем управном поступку.

Нов поступак. — Законом о општем управном поступку није предвиђен нов поступак као посебан институт. Он је прописан законима о пензиском и инвалидском осигурању и о ратним војним инвалидима.

Према одредбама чл. 184 до 188 Закона о пензиском осигурању које се примењују и у инвалидском осигурању, предвиђен је нов поступак. Према чл. 184, кад је решење постало коначно у управном поступку или правоснажно може се у истој ствари покренути нов поступак ако се накнадно сазна за чињенице које су постојале у време вођења поступка или за доцније настале нове чињенице или се нађе односно стекне могућност да се употребе нови докази, а употреба тих чињеница односно доказа могла би довести до друкчијег решења. Нов поступак може се покренути и у случају ако је решењем повређен закон на штету странке или ако је доцније заузето друкчије становиште које је повољније за странку. У

овом другом случају нов поступак се може покренути тек пошто решење буде правоснажно. Нов поступак се увек може покренути, тј. нема временског ограничења за његово покретање. Ако је поступак покренут по захтеву странке, права одређена овим решењем делују од првог дана наредног месеца по подношењу захтева, а ако је покренут по службеној дужности од првог дана наредног месеца по доношењу решења.

Ако се ближе погледа одредба чл. 184, ст. 1, може се закључити да је тр управо реч, изузев доцније до насталих чињеница, о околностима предвиђеним у чл. 249, ЗУП, тј. о обнови. Питање је овде на ли је реч о новом поступку ако су у питању чињенице и докази који су постојали и у ранијем поступку и колико је оправдано да, уколико странка или орган сазнају за чињенице које су постојале у време вођења ранијег поступка, они нису у могућности да раније решење пониште, с обзиром на све околности случаја чл. 257, кад је то могуће за све друге случајеве обнове. Други је случај са новим чињеницама. Сасвим је логично да такво решење и уколико му се даје ретроактивно дејство може да делује уназад само од захтева странке, ако је поступак покренут по захтеву странке, односно од доношења решења ако се поступак покреће по службеној дужности.

Чл. 184, ст. 2, Закона о пензиском осигурању у суштини је и чл. 266 ЗУП. Према ст. 2, чл. 184, тог закона као и према чл. 266 ЗУП доноси се решење у интересу странке. Према чл. 266 решење се доноси уз пристанак странке и то ће у сваком случају бити решење које ће странци да одговара и не може се претпоставити да би странка пристала на доношење решења по том члану које би било противно њеним интересима. Најчешћи случај примене тог члана јесте измена правног схватања и то у смислу повољнијег правног схватања од оног којим се орган руководи приликом доношења ранијег решења. Такође је у чл. 266 ЗУП предвиђено да ће орган бити дужан да донесе решење у случају ако странка наведе да је ранијим решењем повређен закон. Свакако да ће она то тражити ако је закон повређен на њену штету.

Разлика између новог поступка према Закону о пензиском осигурању и укидања односно мењања уз пристанак странке по ЗУП јесте и у дејству решења. Решење донето у новом поступку делује као што смо рекли од захтева странке тј. од доношења решења, док по члану 266 ЗУП може се укинути односно изменити раније решење што све зависи од конкретног случаја. Ако буде укинута онда правне последице делују тек од доношења новог решења — (чл. 270 ЗУП), а ако је измењено онда зависи од конкретног случаја да ли ће се решењу дати ретроактивно дејство или ће деловати од доношења новог решења као и код укидања решења. (Види А. Давинић: „Правно дејство решења по члану 266 Закона о општем управном поступку“, „Нова администрација“, бр. 3/60).

Из наведеног произилази да су правне ситуације које Закон о пензиском осигурању регулише као нов поступак у суштини регулисао и ЗУП и то одредбама о обнови (чл. 249, ст. 1, тач. 1) или укидањем и мењањем решења уз пристанак странке. Витна разлика је само у моменту деловања новог решења. Мислимо да због тог момента није требало ове ситуације регулисати као нов поступак већ се само могло прописати друкчији рок.

Закон о инвалидском осигурању усваја потпуно становништва заузета у Закону о пензиском осигурању. Према чл. 208 ако је решење постало коначно и правоснажно, може се у истој ствари покренути нов поступак под условима и на начин који су предвиђени у одредбама чл. 184—187 Закона о пензиском осигурању.

Према Закону о инвалидском осигурању решава се у новом поступку о одређивању права на основу промена у стању инвалидности и преостале радне способности односно о степену телесног оштећења које је од утицаја на право одређено у решењу које је постало коначно у управном

поступку или правоснажно. Надлежни завод за социјално осигурање има право да одреди поновни комисиски преглед уживалаца права одређених по новом закону као и дужности да такав преглед одреди поводом захтева странке.

Наведене промене у стању инвалидности и преостале радне способности су свакако нове чињенице те је сасвим логично да их треба поред других нових чињеница утврђивати у новом поступку. Закон о инвалидском осигурању прихвата, дакле, решења која су дата Законом о пензијском осигурању и додаје још један елемент који је специфичан за област коју регулише тај закон.

Међутим, према Закону о ратним војним инвалидима (чл. 72) регулише се само ово једно питање у новом поступку, тј. ако код ратног војног инвалида наступе промене које немају раније утврђени процент ратног инвалидитета, о инвалидским правима у вези са насталом променом решава се у новом поступку. Истина, овај закон не назива ову институцију новим поступком већ новим одређивањем инвалидских права, али је по суштини то исти институт. Али је тај институт ипак нешто различито регулисао ову материју. Тако према Закону о ратним војним инвалидима (чл. 71, ст. 2) захтев се узима у обзир само ако странка учини вероватним да је наступила промена од утицаја на њена инвалидска права, а начин на који би она могла да те промене учини вероватним закон не наводи. Према одредби пак, чл. 209, ст. 2, Закона о инвалидском осигурању ради утврђивања тих промена надлежни завод за социјално осигурање има право да одреди поновни комисиски преглед уживаоца права одређених по овом закону, као и дужност да такав преглед одреди поводом захтева странке. Даље, према Закону о инвалидском осигурању решење донето у новом поступку којима се укида или смањује право одређено ранијим решењем извршава се тек од дана кад постаје коначно у управном поступку. Такве одредбе нема у Закону о ратним војним инвалидима, а с обзиром на одредбу чл. 73, ст. 3, тј. да решења постају извршна и пре њихове правоснажности, али није одређено када већ је остављено да се одређује у сваком конкретном случају, свакако мање служи као гаранција странци него ако је то прописано у закону, какав је случај у Закону о инвалидском осигурању.

Као посебно питање поставља се питање да ли се може посматрати као нов поступак, поступа по захтеву за поновно испитивање решења по Закону о друштвеном књиговодству (чл. 54), с обзиром на то да се и у том поступку доноси ново решење.

Овај поступак се свакако и по својој суштини разликује од новог поступка предвиђеног у наведеним законима по томе што ту немамо нових чињеница нити доказа нити новонасталих промена, па нити раније чињенице и доказе који су постојали али нису могли бити употребљени у ранијем поступку, што је основно за вођење новог поступка. У овом поступку реч је о поновном испитивању решења, — да ли је законито. Са те стране, као и због тога што је у Закону речено да је решење које се доноси по захтеву за поновно испитивање коначно решење, оно има виши карактер другостепеног решења у управном поступку него новог поступка који је ванредно правно средство против коначних и правоснажних решења.

Из овога што је речено поставља се питање оправданости прописивања новог поступка поред обнове поступка и могућност за укидање и мењање решења уз пристанак странке из Закона о општем управном поступку, пошто се овим правним средствима може постићи исто дејство.

Наравно, ново настале чињенице би могле да буду разлог за нов поступак и то не као правно средство. У том погледу је најправилније ставишће Закона о ратним војним инвалидима. Према њему су разлози за обнову остали као у ЗУП само су рокови прилагођени карактеру материје коју тај закон регулише. Нов поступак је предвиђен само за случај измене стања инвалидности. Није јасно зашто Закони о пензијском и ин-

валидском осигурању који су дошли после закона о ратним војним инва-лидима нису прихватили иста решења, већ су увек институцију овог поступка и то за случајеве где уопште није реч о новим чињеницама и доказима, па ни о новом поступку.

Оцена законитости. — Према Закону о јавним службеницима („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 28/52), оцена законитости појављује се као претходна оцена и у ствари је акт контролне делатности органа државне управе приликом доношења одређене врсте управних аката. Оно нема карактер редовне делатности у оном делу поступка у коме се иначе цени законитост једног управног акта, тј. у стадију жалбе, и тако решење које је оцењено као законито не постаје тиме и коначно, јер је против њега у принципу дозвољена жалба. Уколико решење не буде оцењено позитивно, мора се донети ново решење у складу са датом примедбом, али се то решење сматра првостепено, те се на њега може изјавити жалба. Ако је на решење стављена примедба, орган који је донео решење има право приговора против ове примедбе.

Могло би се рећи да је овај поступак више интерног карактера, поступак међу органима (више него у односу на странку) јер се странка о њему обавештава тј. са њим се упознаје само посредно преко новог решења које се издаје на основу примедбе, те странка нема право жалбе на примедбу већ само на решење органа осврћући се на примедбу.

Институт оцене законитости према Закону о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 52/53) добио је према одредбама уредбе о поступку за спровођење тог закона посебно обележје. Према чл. 28 поменуте уредбе комисије за национализацију („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 4/59 (почев од средске) дужне су да достављају своја решења о утврђивању предмета национализације односним комисијама код органа вишег степена (општинске у случају жалбе достављају средској, и ако није поднета жалба такође средској комисији према чл. 28, ст. 2). По овако достављеним решењима председници комисија при аутономним јединицама, републичким и савезној имају право по својој иницијативи или по представи странака (и заинтересованих лица, јавног тужиоца, и јавног правобраниоштва), да изнесу на седницу комисије сваку ствар коју је односна комисија (при нижем органу) мериторно решила, а дужни су да то учине на тражење јавног тужиоца или јавног правобраниоца. Према томе, не врши се оцена законитости свих решења — она зависи у једном делу од дискреционе оцене председника комисије. Одлука председника комисије да ствар не изнесе на седницу је равна је негативном решењу комисије која се може донети на седници комисије.

У чему се састоји оцена законитости и правилности решења у утврђивању предмета национализације, то изричито није одређено законом али се то може закључити из надлежности комисије по којој она може ово решење поништити или изменити. Оцењивање законитости и правилности решења једнако је, дакле, ономе што другостепени орган има право приликом доношења решења по жалби у смислу одредаба ЗУП. Разлика је само у томе што другостепени орган по жалби увек доноси решење, било да одбија или уважава жалбу, док комисија по оцини законитости доноси формално решење само ако оно решење о утврђивању предмета национализације поништава или мења, док у случају кад претседник комисије по поднетој представи нађе да нема места изношењу ствари пред комисију, или ако комисија сама нађе да нема места поништавању или измени решења, не доноси се никакво решење већ се о томе само обавештава подносилац представке односно захтева. Оцена законитости манифестује се према томе само у случају доношења акта којим се решење о утврђивању предмета национализације поништава или мења.

Као даљу специфичност у поступку оцене законитости налазимо право жалбе на решење о поништењу или измени решења национализације

другим речима, поред права жалбе у редовном поступку по доношењу решења о утврђивању предмета национализације, постоји право жалбе и у поступку приликом оцене законитости тог решења, али само у случају ако се у овом поступку доноси решење којом се оно прво поништава или мења.

Оцена законитости решења јесте и претходна односно накнадна контрола по Закону о друштвеном књиговодству („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 43/59). Према чл. 34 служба друштвеног књиговодства контролише исправност налога и пре њиховог извршења. Контрола се састоји у проверавању да ли је поднети налог правилно састављен и потписан од овлашћеног лица, да ли за извршење налога постоји довољно средстава, да ли је поднета прописана документација, као и да ли су наводи и чињенице наведене у налогу у складу са законом и прописима донетим на основу закона. Према наведеној одредби служба друштвеног књиговодства цени и законитост решења у управном поступку која се подноси као документација уз налоге. Према чл. 38 служба друштвеног књиговодства врши и накнадну контролу налога, обрачуна, бруто биланса, предрачуна и других докумената на основу којих се врши књижење. Ако служба друштвеног књиговодства приликом претходне контроле утврди недостатке и неправилности, она позива издаваоца налога односно обрачуна да отклони утврђене недостатке односно неправилности у року који не може бити краћи од три дана. Уколико издавалац налога односно обрачуна не отклони у остављеном року утврђене неправилности служба друштвеног књиговодства донеће решење по чл. 11. Такво решење донеће служба друштвеног књиговодства иако у поступку накнадне контроле утврди недостатке и неправилности у извршеним налозима, итд.

Поставља се питање да ли служба друштвеног књиговодства може решењима из чл. 11 мењати, поништавати или укидати коначна или правоснажна решења у управном поступку? Према чл. 58 ако служба друштвеног књиговодства сматра да је коначним решењем донетим у управном поступку од стране других органа повређен закон на штету друштвене заједнице може поднети предлог јавном тужиоцу за покретање управног спора. Из овога би произашло да ова служба не би могла да поништава коначна решења донета у управном поступку од стране других органа. Она свакако не би могла да поништава првоснажна решења већ би могла тражити њихова поништавања односно укидања под условима предвиђених у одредби Закона о општем управном поступку. По томе би се ова оцена законитости разликовала од оне код национализације.

Претходна односно накнадна контрола по Закону о друштвеном књиговодству разликује се од оцене законитости по Закону о јавним службеницима с једне стране по томе што служба друштвеног књиговодства позива издаваоца налога односно обрачуна да исправи неправилност, а тек ако овај то не учини доноси решење по чл. 11 којим утврђује законито односно исправно стање, док административна инспекција по Закону о јавним службеницима ставља на решење првостепеног органа примедбу која је за тај орган обавезна, те је орган дужан да донесе ново решење у складу са датим примедбама, а с друге стране, оцена законитости се врши у поступку доношења првостепеног решења, док се претходна а и накнадна контрола врши на решењима у стадију извршења. И најзад, оцени законитости подлежу сва решења одређене врсте док накнадној односно претходној контроли подлежу решења која се извршавају преко банке путем налога или на други начин који подлеже контроли од стране службе друштвеног књиговодства.

Институт оцене законитости јесте према изложеном правно средство којим се обезбењује у одређеним случајевима законитост у решавању управних ствари. Ово средство је у једном случају административне инспекције (ЗЈС) у другом позив да се уклоне неправилности (Закон о друштвеном књиговодству), а у трећем укидање односно поништавање

решења с тим да се донесе ново решење, али које ће имати карактер првостепеног решења против кога је дозвољена жалба.

У вези са оценом законитости прописаном у Закону о јавним службеницима поставило се питање да ли је она посебан институт којим се регулишу питања која ЗУП није регулисао или се регулишу питања која је ЗУП регулисао али на други начин. Другим речима, да ли је оцена законитости решења о службеничким односима институт којим је искључена примена чл. 262 Закона о јавним службеницима, јер се надзор над законитошћу решења у службеничким стварима врши у поступку оцене законитости. Према пресуди Савезног врховног суда I 17/59 од 13 јуна 1959 „у службеничким стварима нема места примени члана 262 ЗУП-а с обзиром да Закон о јавним службеницима прописује посебан поступак оцене законитости, па тиме и вршење надзора“. Према истом правном схватању Савезног врховног суда „у поступку оцене законитости долази до примене чл. 263, ст. 3, ЗУП у року од године дана у коме орган који је оценио законитост може ставити примедбе, а доносилац решења може изменити своје раније решење донето у службеничкој ствари“. Из овакве формулације произашло би да решење у службеничким стварима која подлеже оцењивању законитости без обзира да ли су оцењена или не, не могу се поништавати по праву надзора. Међутим, ми мислимо да оцена законитости и надзор односно поништавање или укидање по праву надзора по чл. 262 ЗУП нису иста питања поступка регулисана на различит начин па да посебно прописан поступак оцењивања решења искључује поништавање односно укидање по праву надзора. Наиме, оцена законитости решења врши се у поступку пре доношења првостепеног решења, док се поништавање односно укидање по праву надзора из чл. 262 ЗУП врши против коначних и против правоснажних решења. То значи ако је решење прошло стадијум оцењивања и постало коначно, а ипак се касније покаже да стоје разлози за поништавање односно укидање по чл. 262 сматрамо да нема никаквих разлога да се такво решење не би могло поништити односно укинути. Стоји као тачна тврдња у наведеној пресуди да решење које није оцењено не треба поништавати на основу чл. 262. ст. 1, т. 3, већ га треба доставити на оцену законитости надлежном органу нарочито с обзиром на то да Закон о јавним службеницима оцењивање не везује за један рок. Према чл. 81, ст. 2, ЗЈС орган који је донео решење дужан је да поступи и по примедбама које је добио по истеку рока од месец дана али се у таквом случају од службеника не може тражити повраћај више примљеног износа. Према томе, Закон о јавним службеницима није одредио рок у коме се решење може оценити те нема оправдања да се тај рок ограничава на годину дана према чл. 263, ст. 3, ЗУП.

Ревизија. — Ревизија решења коју предвиђа Закон о пензиском осигурању јесте такође један институт контролне делатности у овом случају не органа државне управе над другим органима управе, већ у оквиру једне самосталне установе која се оснива на принципима друштвеног самоуправљања. Према одредбама овог закона свако решење средског завода за социјално осигурање донето у стварима из пензиског осигурања подлеже ревизији. Ревизију врши републички завод за социјално осигурање по службеној дужности, ако је против решења средског завода поднета жалба ревизија се врши приликом решавања жалбе. Према томе, исти републички завод врши ревизију решења и решава по евентуалној жалби на то решење. Када се узме у обзир да су првостепена решења о праву из пензиског осигурања извршна одмах по доношењу може се узети да је сврха ревизије заштита финансиске обавезе која произилази из права осигураника а која терети завод. Ревизијом, дакле, завод штити своје обавезе према странци док жалбом странка штити своје право у односу на завод.

Закон не одређује тачно у чему се састоји ревизија, али то произилази из одредбе да републички завод у вршењу ревизије може дати сагласност на решење или га укинути. Укида га ако је њиме повређен закон у корист странке. Давањем сагласности на решење против кога није поднета жалба оно постаје коначно, док ће укидање решења у вршењу ревизије имати дејство из чл. 270 Закона о општем управном поступку — оно ће деловати од доношења без обзира на последице које је већ произвело.

Ревизија према Закону о пензиском осигурању је према томе акт редовне делатности надлежног органа вишег степена који ово право не врши по праву надзора већ на основу посебне надлежности одређене законом. Давање сагласности на решење (против кога није поднета жалба) као једна алтернатива у поступку ревизије, јесте једна специфична форма која није идентична са сагласности из чл. 203 ЗУП. Решење једног органа донето у сагласности са другим органом има важност управног акта само уз ту сагласност. Међутим, сагласност се према Закону о пензиском осигурању у поступку ревизије даје само на решење у случају ако против истог није уложена жалба или ако не постоје услови за његово укидање. Сагласност је овде уствари оцена да је решење законито и да се и даље може извршавати (јер је оно већ било извршено одмах по доношењу). Решење днето у сагласности другог органа по чл. 203, ст. 2, ЗУП биће предмет жалбе као и свако друго решење, док је сагласност на решење у поступку ревизије у стварима из пензиског осигурања искључена у случају да је против истог поднета жалба, јер се у том случају доноси решење по жалби.

Док је по Закону о пензиском осигурању ревизија редовно средство контролне делатности надлежног органа коме подлежу сва решења која доноси рески завод за социјално осигурање у стварима из пензиског осигурања, према Закону о ратним војним инвалидима (чл. 67—70) подлежу решења којим се признају инвалидска права по основу болести задобијених у рату. У ревизији орган може решење било да укине, било да на њега да сагласност, али је претходно дужан да прибави мишљење лекарске комисије која даје налаз и мишљење органима који у инвалидским стварима решавају у другом степену.

Према Закону о инвалидском осигурању (чл. 203—204) ревизији подлежу решења реског завода за социјално осигурање којим се признаје и одређује неко право из социјалног осигурања. Приликом ревизије може се оцењивати правилност налаза, оцена и мишљења које дају инвалидске комисије из чл. 187, ст. 1, и у том случају завод је дужан да пре доношења решења о укидању првостепеног решења прибави оцену и мишљење из чл. 187, ст. 2. Према чл. 104 за вршење ревизије као и за доношење новог решења у случају укидања првостепеног решења у поступку ревизије, примењују се одредбе чл. 177, ст. 2, до чл. 181 Закона о пензиском осигурању.

У ова три закона, дакле, нема суштинске разлике у институцији ревизије, јер се у тим стварима у ревизији решење укида ако је повређен закон у корист странке. Разлика је у томе што према Закону о пензиском осигурању ревизији подлежу сва решења реских завода за социјално осигурање донета у стварима из пензиског осигурања, док према Закону о инвалидском осигурању и Закону о ратним војним инвалидима само одређена решења. Даље, према Закону о ратним војним инвалидима орган који врши ревизију (покрајински, обласни орган управе) дужан је да прибави мишљење лекарске комисије из чл. 65 (лекарска комисија која даје налаз и мишљење органима који решавају о инвалидским правима у другом степену), док према чл. 203 Закона о инвалидском осигурању он то може али није обавезан. Према чл. 204, ст. 2, Закона о инвалидском осигурању, против решења које се у вршењу ревизије укида не може се покренути управни спор, без обзира да ли је против првостепе-

ног решења изјављена или није изјављена жалба. Овакве одредбе нема у Закону о ратним војним инвалидима нити у Закону о инвалидском осигурању, али би требало сматрати да ни у тим материјама не би могао да се води управни спор, нарочито с обзиром на околност да се на основу таквог решења доноси ново решење и да се тек то ново решење доставља странци. те против решења којим се у поступку ревизије укида решење среског завода странке не би могла уложити ни жалбу, па нити тужбу у управном спору.

Док је по Закону о пензиском осигурању за сва решења која доносе срески заводи у стварима пензиског осигурања, а по Закону о ратним војним инвалидима и Закону о инвалидском осигурању одређена решења, дотле је ревизија коју предвиђа Закон о друштвеном књиговодству није редовно правно средство, тј. ревизији не подлежу сва решења која доноси служба друштвеног књиговодства. Према чл. 57 поменутог закона ревизија се састоји у овлашћењу генералног финансиског инспектора да може по службеној дужности донети ново решење (у року од 2 године) ако је решењем службе друштвеног књиговодства које је постало коначно повређен пропис на штету друштвене заједнице. У истом року може и корисник друштвене имовине поднети захтев генералном финансиском инспектору да измени коначно решење службе друштвеног књиговодства којим је повређен закон на његову штету. Овај је дужан у року од два месеца да донесе решење којим ће ценити оправданост тог захтева.

Поступак ревизије јесте контрола надлежног органа службе друштвеног књиговодства над решењима која сама та служба доноси од стране њених нижих органа. Предмет ревизије су коначна решења која је донела та служба.

Ревизијом нису обухваћена решења службе друштвеног књиговодства која нису била предмет поновног испитивања, већ само она поводом којих су корисник друштвене имовине или политичко-територијална јединица већ стављали захтев за поновно испитивање. С друге стране, ревизија се не врши само по службеној дужности, већ и по захтеву корисника друштвене имовине, само што ће повод за ревизију по службеној дужности бити повреда прописа на штету друштвене заједнице, а повод по захтеву корисника имовине биће повреда закона на његову штету. Дакле, за ревизију по службеној дужности Закон не тражи поред повреде прописа на штету друштвене заједнице, да је ова повреда била у корист корисника друштвене имовине, што је услов за укидање решења у ревизији по Закону о пензиском осигурању, Закону о инвалидском осигурању и Закону о ратним војним инвалидима, а што је и услов за укидање решења по праву надзора по чл. 262 ЗУП. Ревизијом се такође не испитује законитост првостепеног решења у смислу навода жалбе као у поступку другостепеног органа који доноси решења у смислу одредаба ЗУП, већ се ревизијом испитује повреда закона на штету друштвене заједнице или повреда на штету корисника друштвене имовине, и на основу стања утврђеног у поступку ревизије доноси се ново решење.

Одредбе о ревизији у Закону о друштвеном књиговодству као и оне које се односе на поновно испитивање решења службе друштвеног књиговодства не садрже ништа изричито о судбини самог решења службе друштвеног књиговодства. Али, као и тамо мора се сматрати да не може остати ни раније решење већ да ово друго супституише прво, те и да укида и евентуално произведене правне последице, тј. делује као кад се решење поништава.

Ревизија по Закону о пензиском осигурању као и Закону о инвалидском осигурању и Закону о ратним војним инвалидима и ревизија по Закону о друштвеном књиговодству разликује се међусобно прво по самом предмету, у првом случају је предмет оцене свако првостепено решење завода за социјално осигурање среза донето у стварима пензиског осигурања без обзира да ли је против њега поднета или није жалба, док

је у другом случају предмет ревизије само коначно решење које је донела служба друштвеног књиговодства, и то оног које је било предмет поновног испитивања.

Ревизија у првом случају врши се по службеној дужности док се ревизија у другом случају врши било по службеној дужности, — кад је реч о повреди прописа на штету друштвене заједнице било по захтеву корисника друштвене имовине — кад је реч о повреди закона на његову штету.

По својој форми се ревизија у првом случају разликује од оне у другом случају и по томе што се по Закону о пензиском осигурању на првостепено решење даје сагласност или се укида, док се у другом случају ревизијом испитује повреда закона на штету друштвене заједнице или повреда закона на штету корисника друштвене имовине и на основу утврђеног стања доноси ново решење.

На основу предње анализе може се закључити да су наведени институти одступања од ЗУП којима се регулишу питања која ЗУП није регулисао (приговор, оцена законитости и ревизија), било питања која је ЗУП регулисао али се посебним прописима регулишу на другачији начин (обнова поступка, нов поступак). Та одступања најчешће и нису одступања која би се супротстављала основним начелима ЗУП. Напротив, као што је наглашено у току излагања, те посебне одредбе значе било спровођење у живот начела Закона о општем управном поступку о економичности управног поступка, било начела законитости која спадају у основна начела ЗУП. Према томе, може се рећи да је ЗУП својим основним начелима служио као регулатив за доношење ових посебних поступака чак и онда кад је посебним прописима било потребно регулисати питања која ЗУП није регулисао.

С обзиром да се ова анализа односи на прописе који су донети у току три године од објављивања ЗУП, може се рећи да је ЗУП показао свој велики утицај не само за решавање конкретних предмета у управном поступку већ и за регулисање појединих управних материја у којима је било потребно донети посебне одредбе.

С друге стране, у оним посебним одредбама где се стало на становиште да није реч о управној ствари (стамбени односи) па се законодавац није осврћао на одредбе ЗУП па ни на основна начела, направљена одступања у многоме дозвољавају могућност самовоље, необјективности и незаконитости у тој области приликом доношења конкретних решења.

Даље, из наведене анализе такође произилази да у оним питањима која је ЗУП већ регулисао има толико ширине и могућности да су у разним областима примене и обезбеде законитост решавања и заштиту интереса странке какву нису пружили ни посебни прописи у тим областима који су одступањем од ЗУП намеравали да правне ситуације у односној области регулишу на начин којим ће се материјални прописи примењивати поступком ближим тој материји.

И са једне и са друге стране ЗУП показује оправданост и корисност свог постојања и животност својих основних начела а такође и појединачних одредаба као и прилагодљивост тих одредаба појединим управним материјама.

Стана Ђукић

ОБАВЕЗЕ КОМИСИОНАРА ДА ЧУВА КОМИТЕНТОВ ИНТЕРЕС

1. — Предузеће А, као комитент, одбило је да прихвати обрачун предузећа Б, свог комисионара, из разлога што је обрачун извршен на основу вишег коефицијента (мултипликатора) који се примењује на увозну робу. Услов за примену повољнијег коефицијента приликом увоза резервних делова јесте постојање средстава на амортизационом фонду. Како је комитент испуњавао овај услов, он је одбио да исплати обрачун сачињен на основу вишег коефицијента истичући као приговор да је комисионар „био дужан да се при набавци робе из иностранства и обрачуну увоза стара о његовим интересима на тај начин да га на време обавести о потреби прибављања потгарде о постојању средстава на амортизационом фонду ради примене нижег коефицијента.”

Превостепени суд није усвојио приговор комитента и обавезао га је да исплати обрачун сачињен на основу вишег коефицијента. Комитент, као тужени, уложио је жалбу вишем суду. Врховни привредни суд није усвојио жалбу комитента и потврдио је првостепену пресуду уз следеће образложење :

„Била је дужност туженог комитента да приликом давања наруџбе достави тужиоцу, као свом комисионару, документа и податке од којих зависи начин обрачуна и примена увозног коефицијента, уколико ти подаци нису морали или могли бити познати тужиоцу по карактеру комитентове личности или по природи самог посла.

„Тужени и не тврди да је тужиоцу морало бити познато да туженик располаже са таквим средствима која му дају право на примену нижег увозног коефицијента од онога који се редовно примењује код увоза резервних делова. Стога је тужени био дужан да на време достави одговарајућу потврду, ако је хтео да се ради примене нижег коефицијента користе средства његовог амортизационог фонда.” (1).

У горе наведеном спору поставило се питање једне од обавеза комисионара у односу на комитента, која спада у групу оних које се претпостављају по самом праву. Значи, постојање саме обавезе није спорно, јер је у питању обавеза која је правом утврђена као правни стандард. Конкретну садржину обавезе утврђује сама пракса, односно привредни живот и трговачки обичаји. У спорном случају поставило се питање докле иде обавеза комисионара да чува интерес свога комитента, дакле питање саме садржине ове обавезе.

2. — Наше писано позитивно право не регулише уговор о комисиону. На односе који настају у вези са комисионим послом југословенски судови углавном примењују правна правила садржана у прописима који су били

(1) Из образложења пресуде Врховног привредног суда Сл-16/57 од 31 јануара 1957. Види Збирку судских одлука, Књига II, свеска I, 1957, одлука бр. 294.

у важности до 6 априла 1941. Ова примена, као што је познато, врши се на основу чл. 4 Закона о неважности правних прописа донетих пре 6 априла 1941. и за време непријатељске окупације, који допушта примену правила садржаних у старим прописима, ако нема позитивних прописа који регулишу дату материју и ако стара правила нису противна Уставу и друштвеном уређењу нове Југославије.

Правила која се односе на уговор о комисиону нису била, у Југославији, кодификована у јединствени законик. То није учинио ни Трговачки закон од 1937., који је имао да регулише јединствено целу материју трговачког права, оставивши уговоре трговачког права за каснију кодификацију (2).

Правила о обавезама комисионара према комитенту садржавали су: Хрв. трг. зак. у чл. 369, Босан. трг. зак. у чл. 382 и Аустр. трг. зак. у чл. 361 и 362. Ова правила су прихваћена по угледу на чл. 384 Нем. трг. зак. Немачка правна теорија групише обавезе комисионара према комитенту на следећи начин: (1) извршавање комитентовог налога пажњом уредног трговца; (2) чување интереса комитента; (3) извршавање комитентових упутстава; (4) обавештавање комитента; (5) полагање рачуна комитенту, и (6) предаја комитенту свих користи насталих из посла предузетог за комитентов рачун (3). Правила садржана у наведеним члановима трговачких закона који су важили на територији Југославије до 1941. дају места прихватању овог прописивања обавеза, с обзиром да су и сами текстови рађени по угледу на немачки изворник. Ове дужности, уосталом, прихватају и остали системи трговачког права (4). Чак и англо-саксонско право, мада се у погледу опште концепције уговора о комисиону разликује од континенталног права, прихвата углавном наведене обавезе комисионара према комитенту, укључујући ту и обавезу чувања комитентовог интереса (5).

Садржину обавеза чувања комитентовог интереса тешко је одредити таксативним набрајањем. Ову обавезу је чак и тешко одвајати од обавезе односно доброг привредника. Могло би се рећи да ова обавеза захтева од предаје свих користи из посла и поступања пажњом уредног трговца, комисионара високи степен лојалности комитенту. То свакако претпо-

(2) Отуда, извори за уговор о комисиону били су: Хрватски трг. зак. од 1875, чл. 368—383; Босански трг. зак. од 1883, чл. 381—396; Аустр. трг. зак. од 1862, чл. 360—366; Српски трговачки закон од 1860 посветио је, по угледу на Француски трг. зак., свега неколико чланова (58—61) тако да су на уговор о комисиону, на подручју Срп. трг. зак., углавном субсидијарно примењивала правила о пуномоћству садржана у Срп. грађ. зак. од 1844; исти је случај био и са Црногорским трг. зак. од 1910, који је посветио комисиону чл. 50—53.

(3) Види: Schlegelberger (Hefermehl): *Kommentar zum Handelsgesetzbuch*, Berlin u. Frankfurt, 1957, Bd. IV, S. 1924; Staub's *Kommentar zum Handelsgesetzbuch*, Bd. IV, S. 507; Düringer—Hachenburg: *Das Handelsgesetzbuch*, Bd. V, S. 688, Mannheim—Berlin—Leipzig, 1932.

(4) Тако, аналогне одредбе садржи и Швајц. закон о облигацијама од 1911 у чл. 432 и 436. Франц. трг. зак. у чл. 94 упућује на примену правила Грађ. зак. о пуномоћству. Француска судска пракса се позива, када су у питању обавезе комисионара, на чл. 1993 Грађ. зак.

(5) Види случај из америчке судске праксе (precedent) *Beatty* против *Gugenheim Exploration Co.* (225 NY 380, 122 N. E. / 1919) — који ће бити приказан касније у тексту.

ставља обавезу комисионара да води рачуна о свим околностима од значаја за крајњи резултат посла предузетог у извршењу комитентовог налога које је комисионар, према природи посла, требало или морао да зна. Које су те околности утврђују трговачки обичаји а врло често и узансе. Наравно, спор и проблем се јавља када су, као у нашем случају, у питању околности које нису правило већ се јављају изузетно.

Ради боље илустрације проблема даћемо укратко неке случајеве из стране судске праксе. У једном спору насталом у немачкој судској пракси (6), тужилац је дао туженику, свом банкар, налог да прода тужиоцеве хартије од вредности. По пријему обрачуна, тужилац је утврдио да је банкар обрачунате хартије продао дан касније по вишој цени, те је стога банкар, свог комисионара, тужио за разлику између обрачунате и касније више продате цене. Суд је нашао да је туженик, према трговачким обичајима, био дужан да ради у интересу тужиоца. У овом случају се јавља и питање иступања комисионара као друге уговорне стране у извршењу налога комитента и то у вези са робом која има берзанску цену. Из овог разлога немачки суд је применио чл. 400 Нем. трг. зак. У ово питање нећемо улазити у овом приказу судске праксе. Суд се такође позвао и на чл. 401 истог законика, који изричито предвиђа обавезу комисионара да обави обрачун са комитентом по цени која неће бити неповољнија по комитента од оне по којој је друга трансакција обављена. Немачка судска пракса примењује ово правило без обзира на евентуални лимит, тј. цену продаје коју би комитент дао у налогу (7). У једном другом случају из америчке судске праксе комисионар је био послат да испита рудна лежишта која су била понуђена комитенту. Приликом испитивања комисионар је пронашао и нека друга земљишта која нису била укључена у понуду чију проверу му је поверио комитент али су била битна за успешну експлоатацију понуђених лежишта. Комисионар, заједно са још једним трећим лицем, купи за себе ова земљишта необухваћена понудом. Суд је обавезао комисионара да уступи ово земљиште комитенту (8). Дужност лојалности комитенту утврђује и амерички *Restatement of Agency* у чл. 381, 388 (9).

Чување интереса комитента у односу на трећа лица било је, у старом законодавству, и изричито регулисано за случај када комисионар прима робу од возара или шпедитера, као један од најчешћих случајева где ова обавеза долази у питање (10).

(6) Види збирку одлука немачких судова: R. G. Bd. 114, под 9.

(7) Види *The Commercial Laws of the World*, с. 202, белешка под бројем 2 уз коментар члана 401.

(8) *Случај Beatty* против *Gugenheim Exploration Co.*, наведен у нашој приредби бр. 5.

(9) *Restatement of the Law Second, Agency (Restatement of Agency, American Law Institute, Washington 1953)*. Правила садржана у *Restatement-у* јесу дело Америчког правног института и немају снагу закона. Мада усвојена у низу држава, правила нису примењена у пракси, а има и случајева да су усвојена решења супротна оним у *Restatement-у*.

(10) Правила су била садржана у Хрв. трг. зак., чл. 371; Бос. трг. зак., чл. 384; Аустр. трг. зак., чл. 365.

3. — У спорном случају који је пред нама обе стране се слажу у погледу чињеница. Нема такође ни спора око опште обавезе комисионара да чува комитентов интерес. Као што рекосмо, питање је само докле иде обавеза комисионара у спорном случају, тј. да ли је комисионар био дужан да води посебну бригу па да комитента пита испуњава ли услове за примену нижег коефицијента при увозу резервних делова. Случај је својствен нашем привредном систему. Отуда ову нову ситуацију није било могућно решити на основу досада постојећих обичаја. Значи на суду је било да одреди садржину општег правног стандарда у овом конкретном случају. Суд је одговорио негативно и ограничио обавезу комисионара на уобичајену пажњу, сматрајући да је комитент био дужан да достави комисионару документа и податке који дају места примени нижег увозног коефицијента. Овим је суд дао одговор на једно питање које је поставила наша пракса оценивши да би то имале бити границе бриге комисионара о интересу комитента у датом случају. Тиме је дата садржина једном правном стандарду примењеном у новим условима. Док суд не промени став то ће убудуће бити правило.

Међутим, усвојено решење може да буде подвргнуто анализи посматрано са једног другог аспекта. Несумњиво да суд није погрешно, нити може бити речи о некој погрешној примени права. У питању је више оцена целисходности усвајања изнетог или евентуално другог решења. Тако, ако се узме у обзир да је могућност коришћења повластице нижег увозног коефицијента за резервне делове утврђена трописима, да је тужилац у свом пословању свакако имао таквих случајева, да он увоз ових делова у својству комисионара обавља професионално, што значи да располаже посебном спремношћу за ту врсту послова, могло би се поставити и питање да ли је можда пажња доброг привредника обавезивала комисионара да, водећи рачуна о интересу комитента, скрене овом пажњу на могућност коришћења повластице и упита га да ли он има средстава на свом амортизационом фонду. Оваквом резонавању би се могло приговорити да иде преко границе налога и да комисионару ставља на терет обавезу „да мисли за комитента”. Но, посматрано са гледишта целисходности и интереса наше привреде у целини, виши коефицијент се одражава на вишу цену коју у крајњој линији сноси купац, а с обзиром да су у питању увозни артикли, питање њихове набавке не долази у питање. С обзиром на увозно предузеће које обавља комисионе услуге у вези са увозом свакако има стремнији стручан кадар, што га уосталом и прописи обавезују, можда не би, у нашим условима, било претерано захтевати од комисионара и степен пажње који смо малопре описали. Уосталом добри трговачки обичаји упућују у упоредном праву комисионара шпедитера и царинског посредника да комитенту предоче могућности коришћења царинских повластица. Зато је ова одлука карактеристична, јер ублажује ту обавезу комисионара..

Упустили смо се у анализу изнете судске одлуке са гледишта целисходности, јер је баш ово случај где разлози целисходности треба да одлуче у давању правне садржине једном општем правилу датом у виду

правног стандарда. Свакако да се и суд руководио извесним разлозима целисходности који су га довели до става који је заузео у изнетој одлуци, но ти разлози нису наведени у делу образложења који је објављен у *Збирци судских одлука*. Стога ће ова анализа у том погледу остати непотпуна. Међутим, можда ће наши разлози бити од користи ако једном развитак наше привредне праксе постави поново ово питање да га суд преиспита.

Др. Владимир Јовановић

ДВА СЛУЧАЈА ЕГЗЕКВАТУРЕ ОДЛУКА СПОЉНОТРГОВИНСКЕ АРБИТРАЖЕ ПРЕД ФРАНЦУСКИМ СУДОМ

Спољнотрговинска арбитража при Савезној спољнотрговинској комори у Београду (даље СТА) већ дужи низ година са успехом обавља деликатну функцију решавања међународних трговачких спорова које јој странке споразумно повере. Иако институционална арбитража затвореног типа, јер прихвата само решавање спорова у којима је једна од странака југословенско предузеће, она арбитража је својим непристрасним суђењем и објективношћу постала запажена и стекла углед у свету. Потврда овога је да страни пословни партнери наших предузећа све чешће пристају да за случај спора уговоре надлежност наше арбитраже и радо јој се подвргавају.

У пословним операцијама наша предузећа улазе у уговорне односе са партнерима различитог пословног морала и савесности. Дешава се да нека од ових лица, када СТА донесе одлуку у спору због неиспуњења њихових уговорних обавеза, теже на све могуће начине и свим подобним и неподобним правним средствима да избегну извршење нове одлуке. У ту сврху они пред својим органима, судовима, надлежним за давање дозволе извршења страних арбитражних одлука покушавају да омету издавање ових дозвола. Многи од разлога на које се у овим својим одупирањима позивају, а који треба да уђу у биће узрока због кога се, према законским прописима које свака држава познаје, дозвољава суду да одбије извршење стране судске одлуке, директно или индиректно произилазе из чињенице да је у питању арбитража у једној социјалистичкој земљи и да стога ни састав, ни поступак, ни право одбране нису онакви какве познаје њихово право као битне установе јавног поретка њихове земље.

Неприхватање ових и оваквих, данас с обзиром на углед СТА већ превазиђених приговора и разлога од стране судова који одлучују о давању егзекватуре, још су један доказ више, једна веома значајна потврда о месту и улози наше СТА у међународном арбитражном судовању.

Две најновије пресуде Апелационог суда у Орлеану (Француска), служе као потврда напред изнетих констатација. Обе пресуде су донете поводом давања дозволе извршења двома одлукама СТА. Ма да је поступак егзекватуре француских судова био потпуно независтан (у разним временским периодима) и донекле различит, ипак многе сличности чине

да је могуће ове две пресуде истовремено и паралелно приказати, посебно са оних аспеката који су за нас интересантни.

I. Француска фирма „Левилен” (Levilain) купила је од југословенских предузећа „Панонија” (Нови Сад) и „Бачка-продукт” (Суботица) извесне количне живих зечева. Своју обавезу плаћања куповне цене фирма није извршила ни по једном од уговора, те је сваки од уговарача покренуо спор код СТА у Београду, а на основу арбитражне клаузуле која се налазила у уговору. СТА се на основу писмених компромисорних клаузула прогласила надлежном и поштујући процедуру утврђену својим правилником донела одлуке у сваком од ових спорова. У обе одлуке усвојен је захтев југословенских предузећа-продаваца и француска фирма је проглашена обавезном да исплати одређену суму новца као цену за примљену робу.

II. Југословенска предузећа су тражила дозволу извршења ових арбитражних одлука. Према француским прописима о давању дозволе извршења за ово је надлежан Председник редовног првостепеног суда дужничковог домицила, те су се њему тужиоци и обратили са захтевом. Међутим, овде се појављује један интересантан момент, мада не тако битан за коначан исход спора пред француским судовима. Наиме, док је први захтев за давање дозволе извршења (захтев „Паноније” од 21 марта 1959) одбио, оглашујући се ненадлежним, „јер се ради о страниј судској одлуци за чију дозволу извршења је надлежан суд”, дотле је други, временски доцнији захтев (захтев предузећа „Бачка-продукт” од 26 маја 1960) удовољио и дао дозволу извршења. — У међувремену и предузеће „Панонија” је тражила дозволу извршења од француског суда на који је упућено као надлежног и добило је.

III. Француска фирма „Левилен” употребила је разна правна средства у циљу поништења одлука СТА. С једне стране, поднела је приговор против решења о давању дозволе извршења, а са друге стране поднела жалбе против арбитражних одлука Апелационом суду у Орлеану.

1. Против решења о давању дозволе извршења суда у Туру, донетог по жалби предузећа „Панонија” против одлуке председника суда који се био огласио ненадлежним, француска фирма је уложила приговор. Међу многим разлозима издвајају се неки на које се и Апелациони суд осврнуо у образложењу своје пресуде, а који су интересантни за наша разматрања. — Француска фирма је истакла:

а) да одлука чије се извршење тражи нема карактер арбитражне одлуке већ да је у питању одлука страног суда, који као такав није могао бити надлежан. Ово своје тврђење заснивала је на чињеници да су арбитражи СТА обавезно југословенски држављани, да су сви у служби државе (високи државни чиновници, стручњаци из опште трговине, професори универзитета) и да у ствари није реч о арбитражном суђењу већ о суђењу државног суда.

б) да, и уколико би се прихватило да одлука има карактер стране арбитражне одлуке, ова није донета на основу арбитражног компромиса. Клаузула на основу које је се СТА прогласила надлежном није компро-

мисорна клаузула, већ обичан споразум о пророгацији на један трговачки суд и да у њему реч „арбитража“ није употребљена. Та клаузула гласи: „судска надлежност — у случају спора између уговорача ови су сагласни да се подвргну одлуци, без права на жалбу, Трговачког суда Спољнотрговинске коморе у Београду“;

в) да право одбране, пошто је реч о судовању а не о арбитражи, није било осигурано онако како је то уобичајено у арбитражном суђењу.

Против решења о давању дозволе извршења председника суда у Туру, француска фирма није уложила приговор већ жалбу, тражећи да ово буде поништено јер је донето од стране ненадлежног органа, пошто је председник суда надлежан за давање дозволе извршења за стране арбитражне одлуке, а овде је у питању страна судска одлука. Да би показало да је и овде реч о страни судској одлуци, фирма „Левилен“ је истакла исте разлоге као и у приговору у првом случају.

2. Поред приговора односно жалбе на решења о дозволи извршења арбитражних одлука, француска фирма је уложила против обе одлуке жалбе Апелационом суду у Орлеану. У обе жалбе истакнути су исти разлози за поништење одлука СТА. И овде је истакнуто да одлуке не потичу из трговачке арбитраже, те да немају карактер арбитражних одлука, већ из редовног судовања државе и тако имају карактер судских одлука. А како од карактера одлуке зависи да ли је могуће или не одрећи се права на жалбу, то би и ова одредба уговора била ништава јер је у питању судска одлука. Такође је истакнуто да нема арбитражног компромиса већ да је у питању обичан споразум о пророгацији, као и да није поштовано право на одбрану у поступку доношења арбитражних одлука. Дакле, исти они разлози који су истицани у приговору односно на жалби на решење о дозволи извршења.

IV. Апелациони суд у Орлеану одлукама од 27 фебруара 1961 решио је спорове француске фирме „Левилен“ са југословенским предузећима „Панонија“ односно „Бачка-продукт“. У свакој од пресуда он се истовремено изјасио како о приговору односно жалби на решење о дозволи извршења тако и на жалбе против самих арбитражних одлука. Француска фирма је одбијена у свим својим приговорима и жалбеним наводима, а добијена решења о дозволи извршења су потврђена.

Суд је стао на становиште да је: а) у питању арбитражна одлука; б) да је постојала ваљана компромисорна клаузула; в) да је омогућено и поштовано право на одбрану у поступку доношења одлуке.

У образложењима обе пресуде налазе се врло интересантни закључци и разновања суда за сваку од ових констатација, без обзира да ли ју је француска фирма истакла у приговору или жалби, или у оба правна лека.

Ad а) У питању је арбитражна одлука. Према становишту суда овај карактер одлуци дају орган који ју је донео и поступак по коме је донета. Дајући свој суд о СТА у Београду, суд јој признаје карактер арбитраже. „Ако арбитри морају обавезно бити југословенски држављани и обавезно изабрани са једне листе на којој се налазе службеници Мини-

старства спољне трговине, правни саветници и професори права, треба истаћи да арбитражи тако изабрани су посебно компететни за решавање спора као што је овај; штавише немогуће је сматрати да би они били скло-ни пристрасности кад интерес њихове властите земље захтева да се радије уздржа од доношења пристрасних одлука да би се осигурало пове-рење страних увозника са којима њихова земља тргује. Чињеница што су лица која се налазе на тој обавезној листи службеници државе и што су позвани да суде држави није довољна да се сматра да би се они нашли са овог разлога лишени њихове независности.” — Да је реч о арбитра-жној одлуци показује то што су „странке именоване или биле позване да именују свака свог арбитра, што представља суштински арбитражне про-цедуре, док, напротив, пред редовним судом избор судија од стране стра-нака не само да није допуштен него је чак и искључен; ово је довољно да покаже да одлука у питању није донета од суда већ да је арбитра-жна одлука”.

Ad б) Ваљаност компромисорне клаузуле. По француском праву (чл. 1028 Зак. о грађ. пост.) лице против кога треба да буде извршена страна арбитражна одлука може да тражи од суда, који је донео решење о дозволи извршења, поништење одлуке која је суду поднета као арбитра-жна одлука. Овај захтев се може учинити само у форми приговора и са разлога таксативно набројаних у цитираном законском члану. Један од тих разлога је да није постојала ваљана компромисорна клаузула за до-ношење арбитражне одлуке. — У конкретним случајевима суд је стао на становиште да клаузуле које се налазе у уговору имају карактер компро-мисорне клаузуле а не пророгационог споразума. „С обзиром да клаузула која се налази у уговору садржи реч „трговачки суд”, а не арбитражни суд, не значи да она представља споразум о пророгацији; иако дословно она може *à priori* изгледати непрецизна, она представља компромисорну клаузулу пошто савршено јасно садржи обавезу странака да се подвргну одлуци, без права на жалбу; једног арбитражног организма, што је битна карактеристика арбитражног поступка”.

На основу чињенице што су у питању арбитражне одлуке а не судске и што су компромисорне клаузуле ваљане, суд је одбио жалбе Апела-ционом суду као беспредметне, јер су противне клаузули о одрицању од права на жалбу, са напоменом да ово одрицање није противно јавном поретку *ordre public* већ је на против изричито дозвољено према чл. 1010 Зак. о грађ. пост. за арбитражне одлуке.

Ad в) Поштовање права на одбрану је један од услова да једна стра-на арбитражних одлука добије дозволу извршења у Француској. То је истовремено и једини разлог са кога се може против арбитражне одлуке подићи жалба вишем суду и кад су се странке одрекле права на жалбу, јер повреда права на одбрану вређа француски јавни поредак. Насупрот тврђењу француске фирме, њој је у току целог арбитражног поступка пред СТА у Београду омогућено и поштовано њено право на одбрану: „никаква повреда није нанета основним правима на одбрану; из одлуке управо произилази да је фирма „Левилен” била позвана да означи свога арбитра са листе арбитра која јој је била послата уз указивање на по-

сведице које би настале услед њеног уздржавања да означи једног. Њен арбитар је био званично одређен, пошто га она није означила. Она је примила обавештење о тужби и приложене документе са њиховим преводом на француски. Она је чак и одговорила истичући своје разлоге одбране. Била је позвана и на расправу и обавештена о саставу арбитраже. Била је обавештена и о последицама свога неприступања било лично било преко пуномоћника по свом избору. Тако је у току поступка фирма „Левилен” била у могућности да се брани, што је она у ствари чак и чинила”.

V. После исправних и објективних резонавања француског суда о карактеру наше СТА, као и о другим питањима у вези самог спора, чини нам се да никакав посебан коментар ових пресуда није ни потребан. Њихова образложења су најбољи одговор на разне, данас све ређе, неосноване приговоре арбитражном суђењу наше СТА. Ако ове две пресуде показују на став француских судова према арбитражним одлукама СТА, онда једино се може пожелети да овај став буде чврст и доследан, јер је у питању држава са којом наши привредници имају многостране и све чешће трговачке односе.

Једно питање заслужује да се на њега посебно осврнемо. То је питање компромисорне клаузуле која се налазила у уговорима наших предузећа са француском фирмом. Француски суд је исправним екстезивним и логичким тумачењем признао овим клаузулама њихов арбитражни карактер. Међутим, чињеница је да дословно тумачење не показује да је ре чо арбитражи већ о „Трговачком суду Спољнотрговинске коморе у Београду”. Овако формулисана клаузула, која треба да представља компромисорну клаузулу, још један је пример, најблаже речено, неопрезности наших предузећа при закључивању уговора са страним партнерима. Сувишно је наглашавати да је онај који је закључивао уговор требало да зна да француски превод израза СТА није и не може да буде Трговачки суд. О томе је свакако имао могућности да се обавести, ако нигде другде а оно код саме СТА. На то треба пазити јер, у оваквим случајевима, а при нешто измењеним околностима, може лако да се деси да се једној оваквој клаузули не призна њен арбитражни карактер и да арбитражна дозвола не добије дозволу извршења. А штете које из тога могу да проиђу никада нису мале.

Добросав Митровић

СЛУЧАЈ „ЕЛЕКТРИЧНИ КОНТРОЛНИ УРЕЂАЈИ” У СВЕТЛУ АМЕРИЧКОГ АНТИТРУСТОВСКОГ ПРАВА

1. До недавно југословенски се правници нису посебно бавили проблемима антиitrustовског права. То на први поглед изгледа оправдано пошто је необично расправљати о монополимa и рестриктивној монополистичкој пракси у социјалистичкој држави и социјалистичкој привреди. Чињенице, међутим, говоре друкчије. Иако нису у питању приватан капи-

тал, приватан монопол, већ социјалистичка предузећа чија је имовина друштвена и којима управљају радни колективи по принципима радничког самоуправљања, ипак, само пословање неких од ових предузећа штети општедруштвеним интересима и, са свим разликама, у нашим условима, донекле подсећа на активност монопола у капиталистичким државама.

Имајући у виду пословање неких наших предузећа и посебан положај који су она задобила на домаћем тржишту захваљујући баш таквом пословању, законодавац је морао да интервенише. Тако су настали наши правни прописи који инкриминишу одређене пословне активности, међу њима и монополистичке.

Од тих прописа ваља поменути Уредбу о трговинској делатности и трговинским предузећима и радњама (1) и Уредбу о изменама и допунама Уредбе о спољнотрговинском пословању (2).

Према чл. 67 Уредбе о трговинској делатности „[...] привредним организацијама је забрањено да се међусобно споразумевају: о продајним ценама на унутрашњем тржишту и о подели тржишта, а погледу продаје робе само одређеним потрошачима, као и о другим условима и облицима пословања који доводе до монополистичког положаја на тржишту”.

Даље, према чл. 68 ове Уредбе „[...] трговинска предузећа и радње и произвођачке привредне организације не могу купцима продају једне робе условљавати куповином друге своје робе, ни продајом робе од стране купаца”.

Кршење ових забрана забрањено је новчаним санкцијама предвиђени му чл. 106 и 107, ст. 1, тач. 8 које погађају и привредну организацију и одговорно лице у привредној организацији.

Интерес наших правника за проблеме антитруста порастао је још више од како се почело да дискутује о потреби доношења нових прописа против монопола у нашој земљи, као и о потреби кодификације југословенског антитрустовског права (3). Ово се образлаже друштвеном опасношћу и бројем монополистичких деликата са којима се суочавају наши привредни судови.

2. — Сврха је овог написа да сасвим укратко изложи случај „Електрични контролни уређаји” (*The Switchgear Assemblies Case*) и да при томе укаже на неке важније институте и обележја америчког антитрустовског права. Уствари, Антитрустовско одељење Министарства правосуђа САД (*Department of Justice-Antitrust Division*) подигло је, у периоду од 16 фебруара до 21 октобра 1960, укупно двадесет оптужница против највећих америчких предузећа-произвођача електричне опреме и њихових руководилаца. Поред тога, исти орган је 14 марта 1961 поднео једну а 11 априла 1961 још шест грађанских тужби за накнаду штете коју је држава претрпела услед недозвољене делатности окривљених компанија.

(1) „Службени лист ФНРЈ”, бр. 49/59.

(2) „Службени лист ФНРЈ”, бр. 19/59.

(3) В. проф. др. Александар Голдштајн: Правни режим конкуренције, монопола и олигопола, „Анали Правног факултета у Београду”, бр. 1/61.

Може се рећи да је држава овим извела пред суд готово целу једну индустријску грану због кршења Шермановог закона против трустова (4).

Ова серија случајева чини целину будући да се свима оптуженима (корпорацијама—правним лицима и руководиоцима—физичким лицима) стављају на терет радње које у смислу Шермановог закона представљају иста кривична дела (5). Поред тога, у свим овим случајевима оптужени су одмах признали кривицу и поднели одговарајуће молбе (*guilty pleas*). С обзиром на ову околност, сви су случајеви решени по специјалном поступку: оптужене компаније и њихови руководиоци кажњени су без претходно одржаног претреса; суд није формулисао своје правно мишљење, као што се то ради у редовном поступку. Пошто је *The Switchgear Assemblies Case* типичан за поменути серију од двадесет случајева, аутор је одлучио да се задржи само на њему.

3. — Оптужницом (6) коју је подигло дана 22 јуна 1960 код Федералног дистриктног суда за Источну Пенсилванију, Антитрустовско одељење Министарства правосуђа САД оптужило је одређена правна и физичка лица због кривичних дела предвиђених Шермановим законом и то следећа правна лица—предузећа: *Westinghouse Electric Corporation, Allis-Chalmers Manufacturing Company, Federal Pacific Electric Company, General Electric Company* и *I-T-E Circuit Breaker Company*. — Истовремено је оптужено и 12 физичких лица—виших руководилаца наведених предузећа.

За разлику од оптужених правних и физичких лица (*defendants*), оптужница помиње и три предузећа (*McGraw-Edison Company, Moloney Electric Company* и *Wagner Electric Company*) као „ко-заверенике” (*co-conspirators* (7)).

У III и IV делу оптужнице наводи се да су оптужени и „ко-завереници” главни произвођачи и добављачи електричних контролних уређаја у САД. Они су ове уређаје продавали у унутрашњој трговини разним категоријама купаца и то како на територији оне државне јединице на којој су имали пословно седиште (*Intra-State Commerce*), тако и изван ове територије (у оквиру САД) (*Inter-State Commerce*). Вредност годишње продаје ових уређаја износила је око 125,000.000 долара.

У V делу (тач. 14 и 15) даје се квалификација деликата које су извршили оптужени и „ко-завереници”. Они су у периоду од почетка 1958 па

(4) An Act to Protect Trade and Commerce Against Unlawful Restraints and Monopolies—Sherman Anti-Trust Act (Закон за заштиту промета и трговине од незаконитих ограничења и монопола — Шерманов закон против трустова), Public Law No. 190, санкционисан 2 јула 1890 (1st Session, 51st Congress, U. S. Stat. L., vol. 26, p. 209).

(5) B. Department of Justice. For Immediate Release. Tuesday, February 16, 1960; Wednesday, February 17, 1960; Thursday, May 19, 1960; Wednesday, May 25, 1960; Wednesday, June 22, 1960; Thursday, June 23, 1960; Wednesday, June 29, 1960; Thursday, September 15, 1960; Friday, October 21, 1960; Tuesday, March 14, 1961, and Tuesday, April 11, 1961.

(6) United States District Court for the Eastern District of Pennsylvania. *United States of America v. Westinghouse Electric Corporation et al.*, Indictment, Criminal No. 20399, filed: June 22, 1960. — У име Министарства правосуђа појављује се државни тужилац који представља Антитрустовско одељење.

(7) О завери у смислу англосаксонског права в. Миодраг Сукијасовић: Амерички закони против трустова (Правни проблеми у вези са њиховом применом), предговор проф. др. Милана Бартоша, Београд, 1960, с. 84.

до 23 септембра 1959 „[...] учествовали у удруживању и завери којима су се неоправдано ограничавали међудржавни промет и трговина реченим електричним контролним уређајима [...]”. Наводи се да су тиме прекршили § 1 Шермановог закона који гласи:

„Сваки уговор, удруживање у облику труста или на други начин, односно завера, којима се ограничава промет или трговина међу појединим државама (државним јединицама САД-МС), односно са страним земљама, проглашује се незаконитим [...]. Свако лице које закључи било какав уговор или које учествује у неком удруживању односно завери, које § 1-7 овог Одељка проглашују незаконитим, сматраће се кривим за преступ те ће се, по доказаној кривици, казнити новчаном казном не већом од \$ 5.000, или лишењем слободе у трајању до једне године, или и једном и другом казном, према оцени суда” (8).

Оптужени и „ко-завереници” су, према оптужници, остваривали удруживање и заверу путем сталног споразумевања, договарања и синхронизованог иступања на тржишту. Основна обележја ове њихове заједничке акције била су: (а) да се подижу и одржавају цене, рокови и услови продаје електричних контролних уређаја; (б) да се међу собом врши расподела посла око испоруке поменутих уређаја органима савезних, „државних” и локалних власти; (в) да се органима савезних, „државних” и локалних власти, приватним индустријским корпорацијама и предузимачима широм Сједињених Држава подносе понуде сачињене по претходном тајном договору, понуде од којих се касније није смело одступати и (г) да се другим произвођачима електричне опреме не продају неке врсте електричних контролних уређаја, односно неки саставни делови за ове уређаје.

У тач. 16 овог дела оптужнице описује се на који су начин вршене инкриминисане радње и наводе докази за учињење кривичних дела. Тако се, на пример, у вези са радњама под (б) [међусобна расподела посла] наводи да су се представници оптужених предузећа састајали повремено и одређивали процент вредности посла, који отпада на свако поједино „ангажовано” предузеће. У складу са тим процентом сваки је оптужени подносио своју понуду органима савезних, „државних” и локалних власти (*General Electric* 39%, *Westinghouse* 35%, *I-T-E* 11%, *Allis-Chalmers* 8%, *General Pacific* 7%).

При свему овоме оптужени су настојали да стварно отклоне међусобну конкуренцију како би остварили што већу зараду и да истовремено створе утисак у јавности да међу њима нема договора, тј. да постоји конкуренција. Ово друго ради тога да би избегли гоњење по антitrustовским законима који од пословних људи захтевају „поштену” борбу у условима слободне конкуренције и слободног приступа на тржиште за све. Овај привид конкуренције у нуђењу цена оптужени су постизали путем система цикличне ротације. Наиме, периодично свака од оптуже-

(8) с. 647, 26 Stat. p. 209; 15 U. S. C. Законом о поштрвању кривичних казни по Шермановом закону, који је санкционисан 7 јула 1955, поменута горња граница новчане казне иде до § 50.000 Public Law No. 135, 1st Session, 84th Congress, U. S. Stat. L., vol. 69, p. 282.

них компанија допадала је у одређени положај. Тај положај налагао је једној да понуди ниску цену, другима да понуде средње цене а трећима да понуде високе цене. Пошто је, због ротације, свака компанија имала у току једног одређеног периода да прође кроз све положаје (да нуди и ниску и средњу и високу цену и, разуме се, да оствари продају онда када се нађе у првом положају), а како се продаја увек кретала у приближно истој висини, то је у крајњој анализи свака компанија правила посао предвиђене вредности у оквиру одређеног јој процента. А, што је најважније, купци су увек били у мрежи оптужених.

У VI делу оптужнице наводи се до чега су довели удруживање и завера оптужених. Наиме, на целој територији САД владају високе цене електричним контролним уређајима; те цене одређују и вештачки одржавају оптужени; конкуренција у продаји ових уређаја ограничава се, гуши и сасвим елиминише; купци ових артикала лишвају се предности које им пружа слободна конкуренција; заинтересовани државни органи лишени су могућности да дођу до конкурентских понуда, како то прописује закон, те су на тај начин присиљени да за предметне уређаје плаћају високу и вештачки одређену цену.

4. — У материји антиitrustа може се устајати кривичном тужбом, грађанском тужбом, односно и једном и другом. Државни орган може да покреће и кривични и грађански поступак, а приватни тужилац само грађански. У нашем случају покренут је кривични поступак *ex officio*, с тим што је надлежни савезни орган накнадно повео и грађански спор у циљу накнаде претрпљене штете.

Заинтересоване „неангажоване” компаније (оне које се нису биле удружиле са оптуженим предузећима у циљу уклањања конкуренције и стицања монополистичког положаја на тржишту електричне опреме) прикључиле су оптужници своје грађанске тужбе којима су од суда захтевале издавање забрањујућег налога (*injunctive relief*). Наиме, по америчком праву, и у кривичном и у грађанском поступку заинтересованима је омогућено да од суда захтевају наређивање мера којима је циљ да окривљеника, односно туженика приморају да своје будуће пословање усклади са важећим прописима. Поменута се мера може наредити и у претходном поступку, без изрицања казне, ил, пак, у редовном поступку, упоредо са казном (9).

Поред тога, § 7 Шермановог закона и § 4 Клајтоновог закона (*Clayton act*) овлашћују свако лице, коме би била нанета штета у његовом послу или имовини следством кршења антиitrustовских закона, да може устати тужбом против учиниоца у циљу наплате троструке штете. Ове одредбе непосредно служе заштити интереса државе и инокосних предузећа.

У анализираном случају „неангажоване” компаније тражиле су само да се оптуженим (удруженим), предузећима наложи да објаве нове ценовнике; да ти ценовници садрже цене чију ће калкулацију извршити

(9) О поступку и санкцијама по законима против trustова в. Сукијасовић: н. д., с. 156 и сл.

сваки оптужени сам за себе; затим, да поднесу званичне изјаве да убудуће неће владиним органима и другим купцима подносити понуде по претходном тајном договору. Најзад, захтевале су да се оптуженима онемогући да се убудуће опоразумевају у погледу подношења понуда и квотирања цена.

За дела по законима против трустова предвиђене су разноврсне казне. Поред новчане казне и казне затвора, могу се изрећи и ове санкције: раздвајање предузећа-чланова капиталистичког удружења (*divorcement*), распуштање капиталистичког удружења (*dissolution, dismemberment*) и укидање заједнице интереса на тај начин што осуђена компанија мора да отуђи своје акције продајом одређеним купцима (*stock divestiture*).

У великом броју случајева суд окривљеној компанији забрањује даље бављење одређеном праксом. Исто тако, ниште се закључени трустовски споразуми и забрањује закључивање нових и извршавање постојећих споразума који имају за циљ: поделу тржишта, ограничавање извоза и увоза; гушење конкуренције, споразумно одређивање цена, итд.

У нашем случају, као што је то на почетку истакнуто, казне су изречене у специјалном поступку: на основу *guilty pleas*.

С тим у вези ваља подсетити да у редовном поступку постоје две врсте пресуда: пресуде које се доносе после одржане расправе (*litigated judgments*) и пресуде по пристанку (*negotiated consent judgments*). Суштина ових других састоји се у томе да се оптужени током поступка споразумеју са судом, односно са Савезном трговинском комисијом (зависно од тога пред којим се органом поступак води) каквом коначном казном треба да буду кажњени, управо коју меру на њихово пословање треба применити. Тим поводом оптужени сами сачињавају нацрт своје пресуде.

Међутим, специјални поступак искључује овакви претрес. Уколико окривљени подношењем одређене изјаве признају кривицу и наводе оптужнице, суд им одмах одмерава казну, не формулишући своје правно мишљење, тј. не дајући образложење.

У случају који се разматра окривљена правна и физичка лица кажњена су новчаним казнама у укупном износу од \$ 102.000. Осим тога, од дванаесторице окривљених физичких лица казном затвора у трајању од по тридесет дана кажњена су два лица.

Што се тиче осталих деветнаест случајева из ове серије, ваља напоменути да се као окривљени у њима углавном појављују иста предузећа (*General Electric, Westinghouse*), да су им на терет стављена углавном слична кривична дела (набијање цена — *price fixing*) и, најзад, да су и ти случајеви окончани на сличан начин као и случај *The Switchgear Assemblies*, тј. изрицањем високих новчаних и ниских временских казни у специјалном поступку.

5. — Америчко антиitrustовско право представља један од видова реакције друштва на монополистичку праксу крупних корпорација. Оно је резултат сталне међусобне борбе монопола и одређених друштвених снага у САД, као и структурних промена до којих је дошло у тој земљи у периоду монополистичког капитализма.

Вршећи притисак на државни апарат, одређене друштвене снаге (ситни предузетници, фармери, радници и др.) захтевале су предузимање мера којима би се регулисало пословање крупних капиталистичких компанија. Пошто је морала да води рачуна о интересима свих друштвених група, а не само о интересима монопола, буржоаска држава је створила антитрустовско законодавство, целовит систем антитрустовског права, које инкриминише извесне облике рестриктивне пословне праксе на унутрашњем и међународном плану. (На дан 1 јануара 1959 на снази је био осамдесет један савезни антитрустовски закон односно амандман.) Према томе, ово законодавство није уперено против крупних компанија као таквих већ против одређених монополистичких активности.

Антитрустовско законодавство има друштвену основу и дугогодишњу традицију у САД. Први закон против трустова, Шерманов закон, донет је још 1890. Он је још увек на снази, премда је више пута амандиран. Конкретни резултати антитрустовске политике, иако скромни, огледали су се у опречавању погоршавања материјалног положаја ситних предузетника, фармера и донекле радника. У име слободне конкуренције и слободног предузетништва антитрустовско законодавство кажњава компаније ако се баве рестриктивним пословањем (деле тржиште, спутавају конкуренцију, набијају цене) и тако ремете постојећу равнотежу између друштвених група.

Циљ антитрустовске политике није укидање монопола и обарање капиталистичког друштвеног поретка, већ само регулисање делатности привредних предузећа у томе истом поретку, дакле уз задржавање приватне својине над средствима за производњу и капиталистичких односа производње. Без обзира што овај циљ није у сагласности са тенденцијама општег развоја друштва, он је ипак од значаја за широке слојеве народа у конкретним условима америчке стварности.

Посматран у овом светлу случај *The Switchgear Assemblies* илуструје колико се борба између монопола и осталих друштвених група заострила. Он, исто тако, показује да је државни апарат спреман да учини и крупније уступке антимонополистичким снагама како би се представио у улози заступника интереса целог друштва и непристрасног арбитра уздигнутог изнад класа.

Миодраг Сукијасовић

Никола Радојчић: ЗАКОНИК ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА, 1349 и 1354, Београд, 1960, Српска академија наука и уметности 176 с.

Никола Радојчић спада несумњиво у наше најбоље познаваоце Душанова законика. Он је о овоме великом правном споменику написао низ врло значајних радова, расветљавајући поједина питања, а нарочито она која су до сада у науци остала спорна. Довољно је овде навести следеће његове радове из те области: Снага закона по Душанову Законнику, *Глас, СХ*, 1924; Из доба цара Душана, *Прилози Летопису Матице Српске*, I, 1928; Законик цара Стефана Душана, *Архив*, 1949; Из историје проучавања порекла назива меропах, *Јужнословенски филолог*, XVIII, 1949—50; Душанов Законик, Научна издања Матице Српске, III, 1950; Век и по проучавања Душанова законодавства, Срп. ак. наука, 1951; Карловачки рукопис Јустинијанова Закона и Душанова Законика, *Годишњак Ист. друштва Војводине*, I, 1951; Душанов Законик у Студеничком рукопису, *Историски часопис*, II, 1951; Члан четрнаести Душанова Законика, *Јужнословенски филолог*, XIX, 1951 и 1952; Око Душанова законика, II, Препис Закона цара Константина и Јустинијана и Душанова Законика у Библиотеци В. Јагића, *Ист. часопис*, III, 1952; Душанов Законик по Призренском рукопису, Срп. ак. наука, 1953; Два намеравана издања Душанова Законика, *Зборник Матице Српске за књижевност и језик*, III, 1955; Јемства личне и имовинске слободе по Душанову Законнику, *Ист. часопис*, V, 1955; Струшки рукопис Душанова Законика, *Јужнословенски филолог*, XXII, 1958.

Радојчићево издање Законика цара Стефана Душана је плод дугогодишњег савесног и брижљивог проучавања. Захваљујући своме одличном познавању старосрпског језика, наше оредњовековне историје и правне историје, он је успео да даде одговор на најсложеније проблеме и разјасни спорна питања која су се у науци постављала о овом законском споменику.

Његово дело садржи предговор, четири главе и регистар. У предговору писац истиче значај издавања Душанова законика и начин на који је поступио у овоме раду.

У првој глави (с. 5—41) говори о рукописима, издањима и преводима Душанова законика. Описује 24 рукописа, даје податке где се они налазе и у каквом стању, расправља о њиховој старости и о издањима тих рукописа и о њиховом значају за утврђивање коначног текста законика. Даље, говори о издањима Душанова законика код нас и на страни. Износи добре и лоше стране ових издања. Најзад, говори о преводима Душанова Законика на наше и стране језике и даје своје мишљење о њиховој вредности.

У другој глави (с. 41—87) налази се текст Душанова Законика на старосрпском језику. Ту је писац уложио велики труд да на основу сачуваних рукописа утврди текст Законика. То је био свакако најтежи део посла. Он је узео за основу текста најстарије рукописе: струшки и атонски и служио се како вели, „осталим рукописима само онда када је у њима добро сачуван који члан Законика или део његов, кога нема у Струшком и Атонском рукопису” (с. 2).

У трећој глави (с. 87—145) дат је превод и објашњење сваког члана понаособ. Ту се писац сучелио са многим тешкоћама. Требало је сваку реч добро одмерити, утврдити њено правно значење и докучити и схватити смисао појединих прописа. То је Радојчић срећно пребродио. Уз превод свакога члана он је дао објашњење, указао на раније преводе и

њихове недостатке, критички се осврнуо на литературу која се на то односи, дао своје мишљење како треба схватити и тумачити поједина места.

У четвртој глави (с. 145—163) писац говори о речи цара Стефана Душана уз његов Законик. То је додатак који се налази у Раковачком рукопису. Садржи врло занимљив и значајан аутобиографски састав у коме су истакнути главни догађаји у животу цара Душана. Радојчић истиче да је то реч цара Душана уз његов Законик и да не би било сметње „сматрати овај састав цара Стефана Душана поговором аутобиографске природе” (с. 158).

Потреба оваквог једног издања осећала се одавно. Радојчић је ту потребу у потпуности задовољио и сачинио дело где су испуњени сви научни захтеви који се постављају приликом издања оваквог једног споменика. Читалац се ту може правилно обавестити о постанку, изворима, сачуваним преписима, преводима, обради, значају и примени Душанова законика. Писац са правом истиче да се Законик примењивао и служио као извор права до коме су се расправљали односи од XV—XIX века (с. 13).

Радојчић је критички проучио грађу која се на Законик односи. Он лојално износи туђа гледишта, даје своје закључке и оставља читаоцима да донесу суд о исправности изнетих мишљења и закључака. Радојчић је уложио заиста племенит напор да би сачинио ово своје дело. Он је брижљиво и савесно обрадио постављене проблеме и пружио нам складан повезану целину на основу које се може изучавати овај наш велики правни споменик. То је драгоцен научни прилог, неопходан и поуздан приручник за све оне који изучавају Душанов законик и нашу средњовековну правну историју.

М. Беговић

Тома Лазаров: **СТОПАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО ПРАВНИОТ СИСТЕМ НА ФНРЈ**, Скопје 1960, изд. на „Службен весник на НРМ”, 287 с.

Наша народна привреда се, као што је познато, непрекидно и трајно изграђује, развија и усавршава, а са њоме и наше привредно право. Оно се стварно развија брзо, па чак и нешто брже од неких других грана нашега права. А томе и таквом његовом развоју и развитку такође знатно доприносе и наши правници односно правни писци, својим целисходним и трајним напорима и делима.

Чињеница је међутим — као што је то и у предговору ове књиге друга Лазарова правилно констатовано — да честе измене привредних прописа у знатној мери отежавају рад на разradi питања из правне проблематике у вези са привредним организацијама. Но, и поред тога, овим радом је учињен покушај да се у целини прикаже правни статус наших привредних организација, полазећи од тога да основа овога питања лежи у радничком самоуправљању у привреди. Овако правилно постављен полазни став омогућио је нашем аутору да тај његов покушај — одмах да речем — буде веома целисходан и успешан. Имајући такође на уму да је по нашим уставним прописима самоуправљање произвођача у привреди, заједно са друштвеном својином на оредствима за производњу и самоуправљањем радног народа у општини и срезу, основа друштвеног и политичког, па дакле и правног, уређења наше земље. И да зато од ових и оваквих основа треба вазда полазити, или их бар довољно имати у виду приликом свакога озбиљнијег правног разматрања.

У систематском погледу, књига друга Лазарова подељена је на пет посебних делова. Први део (с. 9—184) садржи општа излагања о предузећима и радњама и њиховоме правном положају — ранијем и садашњем. Ту су, мислим, нарочито интересантна ауторова разматрања о питању

организације и рада органа радничког самоуправљања, тј. радничког савета и управног одбора и директора предузећа и њихових међусобних односа, као и о питању односа предузећа према држави и њеним органима. Мада сматрамо да би разматрања о овим и сличним питањима, с обзиром на њихову стварну важност и актуелност у теоријском и практичном погледу, могла да буду још опсежнија и, у научном и стручном погледу, још непосредније и боље документована. Осим тога, не бисмо се могли сложити са схватањем нашег аутора да „Заедницата е фикција”. Иако је иначе углавном тачно да „Во нејзиниот однос со претпријатија настапува државата, како најавторитативна сила во нашите општествени услови, чиј одлуки се општозадолжителни” (с. 117). Поред осталог, добро су приказана и обрађена и правна питања о заступању предузећа. А такође су веома брижљиво изложени и проучени и одговарајући посебни правни прописи о појединим видовима наших привредних предузећа. — У другоме делу обрађена је материја о нашим задругама, земљорадничким и другим. Ту је, поред осталог, реч о појави и развојку задруга, њиховим општим карактеристикама и њиховој организацији и делатности (с. 185—218). — Трећи пак део садржи један релативно кратак осврт на организацију и рад наших банака, док је у четвртом делу реч о проблему удруживања у привреди. Пети део ове уистини интересантне и садржином богате књиге садржи опсежнија разматрања о принудној ликвидацији предузећа и радњи и тзв. принудном поравнању (с. 244—281). — Установна редовне ликвидације обрађена је у оквиру првога дела, и то у поглављу о престанку предузећа. — Свуда су пак, на целисходан начин и у довољној мери, узети у обзир и одговарајући правни прописи.

Уопште, у овоме раду дат је стварно један систематски приказ постојећих прописа нашега законодавства о привредним организацијама. А то је, мислим, утолико значајније, што су наши закони — како је то једном рекао друг Кардељ — израз стваралачке снаге која извире из дубине душе наших народа, и што су они у складу са оним за чим наше народне масе жуде. Да би пак наши постојећи закони могли да буду народу што кориснији, треба их добро познавати и правилно и тачно тумачити и примењивати, чему без сумње много доприносе и оваква и слична дела наших правника. — Указујући при томе очигледно и на мишљења других наших правника о појединим питањима, наш аутор обично избегава непотребну полемику, али се исто тако нерадо упушта и у дискусију. Међутим, у оваквим и сличним радовима и делима, имајући наравно у виду њихову посебну намену и сврху, морало би се исто тако и потребној стручној дискусији дати мало више места. Нарочито када се има у виду садашњи ступањ развоја и развитака нашега привредног права. Сада се, наиме, појављују бројна питања и проблеми чије се правилно решење може наћи само путем једне адекватне и свестране борбе мишљења, тј. путем стручне дискусије. — Но, и наш аутор такође заузима одређен и чврст став у извесним недовољно пречишћеним и спорним питањима. Тако, на пример, говорећи о управљању предузећима од стране радног колекатива, а посебно о појму и правној природи или правном карактеру радничког управљања, друг Лазаров, поред осталог, каже: „Ова управување е општествен елемент са одредена садржина, кој ова правна организација ја подига на степен на општествена формација” (с. 63). Чиме је, мислим, — не упуштајући се овде у ближе разматрање овога иначе веома интересантног и деликатног питања, — правилно ukazано на значај друштвеног (општественог) елемента при утврђивању појма и правне природе радничког права управљања.

Па и сам начин излагања датог градива је вазда на једној одговарајућој научној и стручној висини. Што све, поред осталог, несумњиво показује да је наш аутор несумњиво добар познавалац материје о којој пише. Види се, наиме, да имамо пред собом дело једнога искусног практичара и човека од науке. Дата је такође и једна добра правна система-

тизација прадива. Из предговора пак ове књиге видимо, да је она резултат практичног рада ауторовог на привредноправним питањима у државним органима, као и његових предавања на Правном факултету у Скопју. А позната је пак она стара и управо класична поставка у односу теорије и праксе, по којој управо: „Теорија осветљава, усмерује и унапређује праксу, а пракса даје теорији податке, чињенице за све нова уопштавања, откривање и утврђивање истине”. И да: „Једно без другог не иде”. — Те да зато треба вазда тежити њиховоме јединству, тј. јединству правне теорије и праксе.

С обзиром на све то, мислим да ова књига друга Лазарова може такође послужити и нашим студентима права и економије као један правнопедагошки веома подесан и користан приручник и подсетник. И онима чији матерњи језик није македонски. Наиме, македонски језик — као што је познато — има своје извесне специфичности и одлике по којима се разликује од других словенских језика. Али је он у суштини веома близак и управо најближи српскохрватском језику. Потребна је само једна мало озбиљнија и већа пажња, тј. само један мало већи напор који овде зиста вреди учинити.

Др. Адам П. Лазаревић

ЗБОРНИК РАДОВА О СТРАНОМ И УПОРЕДНОМ ПРАВУ. Београд, 1961. изд. Института за упоредно право, св. 1, 227 с.

Може се очекивати да публикација ове врсте привуче пажњу не само наших већ и страних читалаца. У њој се кроз индивидуалне ставове аутора изражава општи југословенски поглед на свет, напосе на свет права, у сусрету са проблемима страног и упоредног права. То нарочито избија из оних разматрања у којима долази до непосредног поређења страних и југословенских институција. Прво што говори у прилогу овој тврди јесте методологија аутора. Они су имали задатак да на релативно ужем простору што је могуће више изразе суштину и физиономију тема које би могле бити предмет читавих књига (на пример, „Уговор и уговорна одговорност у совјетском грађанском праву” Ј. Радишића). Решење таквог задатка је нађено у примењивању упоредноправног метода, као доминантног. То није окамењени метод изоловања посматрачког духа у цитадели правних прописа. Рашчлањавање позитивног права овде прате елементи исторископравног, политичког и осталих метода који дају ширу позадину проблема. А све то служи размишљању *de lege ferenda*. Писци ових студија имају критички однос, како према иностраном, тако и према југословенском праву. И као што су нека решења проблема у Југославији основ за критику страног права, тако су и извесни инострани правни институти извор инспирације за критику југословенског права, као што је то, на пример, случај у „Законском регулисању питања грађанске одговорности аутомобилиста” др. М. Тороман, или, указивање на правнотехничка искуства енглеске локалне самоуправе у чланку о комитетском систему енглеских локалних већа М. Јовичића.

Друго што иде у прилог изнетом тврђењу биће излагање резултата укрштања предмета и методологије радова и њихових садржина.

То се проверава већ у сложеној тематици првог рада (студије су распоређене по азбучном реду аутора) „Проблем различитог држављанства у породици” В. Чок. Полазећи од најсумарнијег излагања развоја држављанства као тековине савременог друштва, писац се усредсређује на данашње стање ствари анализирајући основна схватања о јединствености и различитом држављанству у породици, држављанство удате жене у законодавним системима и утицај брака на држављанство мушкарца. Срж ауторовог става је да је доследна примена начела равноправности

„отворила могућност промене држављанства било једног било другог брачног друга, без обзира на пол” који се мање истиче, „мада такво решење треба да буде основ помоћу кога би се супрузима остављала стварно пуна слобода да одлуче које ће бити заједничко држављанство ако га желе” (с. 29). Проблем држављанства детета који је био у другом плану постаје све важнији. „Ако се пође од тога да цео проблем треба тако поставити да се у првом реду води рачуна о личности детета а не о интересима родитеља, или још даље, политици државе, онда у овој области предстоје још многе реформе. Усвајање начела равноправности родитеља неопходан је услов за решење проблема на тој основи” (с. 29).

Историски пролог је дат и у следећем раду „Обавеза искоришћавања и оправданост санкционисања неискоришћавања патентираних проналазака” М. Јањића. Тај део чланка даје слику везе између проналазачких права и кретања економских и осталих друштвених односа, на што се надовезује исцрпан поглед на садашњу ситуацију. Из свега тога аутор закључује да су „стремљења ка потпуном укидању обавезе искоришћавања оправдана и да одстрањење одреди о обавези искоришћавања из националних патентних закона треба поздравити као важан корак на путу развитка међународних односа и међународне привредне интеграције” (с. 48). С тог становишта писац крипикује чл. 28 и 39 Закона о патентима и техничким унапређењима ФНРЈ који санкционишу неискоришћавање патентираних проналазака путем принудних лиценци, тако да овај Закон у том погледу није одмакао напред у поређењу са ранијим законодавством на том подручју.

Чланак „Committee system енглеске локалне самоуправе” М. Јовичића представља сажет пресек организације и функционисања традиционалних комитета енглеоских локалних већа. Анализа је дата пре свега са правне стране, али дате су и извесне политичке оцене енглеских комитета, нарочито њихове праксе, као што је, на пример, осврт на појаву претварања власти председника комитета у многим местима кроз неформалне канале у статус „нездрог цезаризма” (с. 71). На крају чланка начињен је покушај поређења организације, функционисања и улоге комитета енглеске локалне самоуправе и савета југословенских народних одбора. Писац подвлачи „да су сличности такве да оправдавају интерес који код нас постоји за функционисање енглеског” комитетског система .... наши савети народних одбора, уведени ... тек пре непуну деценију, још увек могу — у погледу свог организационог постављања и функционисања — да се уче на примерима које пружа упоредно право... Што се пак тиче разлика... оне с једне стране потичу из различитости друштвених поредака две земље и као такве су сасвим разумљиве... Међутим, има и таквих разлика које су више техничке природе, тако да пружају могућност евентуалног... ублаживања. Отуда можда није претерано ни очекивање да убудуће, са даљим развојем нашег система савета народних одбора, дође и до извесног његовог утицаја на сам енглески систем комитета” (с. 79). Ова студија може да послужи као полазна тачка у аналитичком путу ка друштвеној суштини енглеске локалне самоуправе, нарочито с тим да се у знатној мери обухвате и проблеми локалних већа Енглеске као и остала питања. Енглеска локална самоуправа, као највиши ступањ буржоаско-демократске локалне самоуправности како класичне, тако и савремене која је доста окрњена развојем бирократско-централистичких тенденција, јесте веома погодан предмет за анализирање друштвене суштине и правне организације буржоаске локалне самоуправе уопште. Поред тога, она је погодна и за испитивање оних друштвених фактора, као што је, на пример, децентрализација робно-новчане производње у либералном капитализму који се, у измењеном квалитету, извесно време одржавају и у прелазном периоду као један од многих чинилаца почетних етапа комуналног уређења.

Ђ. Крстић у чланку „О неким питањима одговорности према трећим лицима у области мирнодопске употребе атомске енергије”, на основу расчлањавања проблема мирнодопске употребе атомске енергије у оквирима индустриског развика као целине у савременом добу, долази до закључка да је начело одговорности у његовом објективном виду постало подлога за прописивање правних правила у материји атомске штете. Тако је и у националном и у међународном регулисању. У сукобу два интереса, успона атомске технике и користи и штета које она доноси, у односу на право становништва да добије правичну и пуну накнаду за изванредно опасне последице нуклеарних штета — претегло је схватање заштите права човека на том плану.

Др. В. Круљ у чланку „Начело монетарног номинализма и границе његове примене”, после историског осврта, разматра ову проблематику са доктринарног и позитивноправног аспекта.

Проблем малолетника је засенио сличан проблем младих пунолетних лица у кривичном праву. Међутим, овај други проблем све више долази до изражаја у савременом кривичном праву. О томе је реч о чланку др. Љ. Лазаревића „Млада пунолетна лица у савременом кривичном праву”. Идући од земље до земље, аутор је прикупио материјал за становиште на основу кога критикује чл. 79, Кривичног законика ФНРЈ. Он сматра да би у поменутом члану „требало унети измене које би омогућиле примену према млађим пунолетницима свих мера које се примењују и према малолетним учиниоцима кривичних дела” (с. 163).

У чланку „Уговор и уговорна одговорност у совјетском грађанском праву” Ј. Радишића оцртавају се неки фрагменти ове веома широке материје на основу чега се стиче утисак не само о њој него и о целокупном систему друштвених односа у којима овај институт функционише. Писац је подробно анализирао карактеристике уговора и уговорне одговорности у СССР у њиховом развоју све до скоро. То му је дало могућност да закључи да постоји могућност даље еволуције уговора и уговорне одговорности на чију проблематику „треба гледати само као на једну слику на бесконачној филмској траци која је у сталном кретању” (с. 187).

Др. М. Тороман у чланку „Законско регулисање питања грађанске одговорности аутомобилиста”, после прелаза широког спектра питања — од одговорности држаоца односно власника аутомобила до искључења одговорности аутомобилисте, као и застарелости потраживања из накнаде штете, заузима становиште да у Југославији постоји недостатак законске регулације грађанске одговорности аутомобилисте који је веома лако отклонити зато што многа законодавства пружају врло широке могућности „за усвајање неке од изложених солудија за свако од поменутих питања која су овде била предмет разматрања” (с. 220).

Тенденцију упоређивања нашег и страног права ваљало би, по свеу судећи, развити ако не баш у оваквој серији публикација, онда у некој сличној категорији. Као што је иностранство заинтересовано за југословенске оцене иностраног права, тако је оно и још више заинтересовано за упоређивање југословенског и страног права.

Александар Стојановић

Harold J. Berman: THE NATURE AND THE FUNCTIONS OF LAW, An Introduction for Students of the Arts and Sciences, Brooklyn, The Foundation Press, 1958, 662 pp.

Већ неколико деценија у САД постоје курсеви за изучавање основа правних наука на неким факултетима социјалних, политичких, економских и других наука, тј. оним где се спремају не правни стручњаци већ ланци који желе да стекну потребна знања из ове области. Зато су постигнута знатна искуства у постављању предмета који има различите

називе („Природа и функције права“, „Амерички правни систем“, „Увод у право“, „Право и друштво“ и сл.), посебне методе извођења наставе и специјалну садржину и карактер уџбеника, итд. Ипак, још увек се као једно од најважнијих питања поставља изналажење најбоље сразмере између апстрактно-теоријских разјашњења и конкретног, илустративног материјала. Водећи рачуна о томе, професор Харвардског Универзитета, Х. Ђ. Берман, аутор једне од најугледнијих студија на западу о совјетском праву (1), објавио је недавно свој уџбеник под насловом *Природа и функције права*. Уџбеник је оцењен као један од најуспелијих покушаја да се задовољи низ нимало простих захтева кад се приступи изради приручника за студенте-неправнике. Сем тога, ова књига може се узети и као пример типичног америчког увода у правне науке који се веома разликује од одговарајућих европских, па и наших, курсева и уџбеника и због тога заслужује посебну пажњу.

I. — Кратки уводни део уџбеника (с. 3—52) садржи обавештења о стању, потребама и разлозима настојања да се прошири правничко образовање, а такође и кратку скицу стандардних схватања у САД о природи права и његовој функцији у друштву.

а) — Одавно је констатовано да постоји очигледан раскорак између стварног значаја права у друштву, непосредног учешћа свих људи цивилизованих земаља у свакодневном правном животу, с једне, и релативно уског правног образовања, с друге стране. Може се рећи да постоји скоро потпуно лаицизам, чак и код универзитетски образованих људи: они су неуспоредиво солидније обавештени о разним другим предметима (филозофији, историји, економији, социологији и сл.) него о резултатима правних наука. Наравно, то има низ негативних последица које се морају отклањати на сходан начин. Управо зато је неопходно ширење правног образовања и изван уског круга стручних правника. Општи смисао тог образовања састоји се у томе да се покаже шта је правни систем и у чему је својеврсност правног резоновања; да се допринесе потпунијем разумевању политичких институција и вредности америчког друштва и међународне заједнице; да се обогате и прошире општи хоризонти и знање образованих људи; да се подстакне интересовање других научних дисциплина за право; да се учврсте осећање и мерила правде код што ширек броја припадника заједнице, итд. С обзиром на то, неопходно је бар стварање добрих клијената права кад већ није могуће претварање свих људи у правне стручњаке. А то значи да, поред одређених општих знања, грађани треба да имају и извесна техничка знања о начину функционисања права, односно да сагледају значај и корисност правног резоновања.

б) — И поред тога што се на ограниченом простору није могао упустати у разматрање низа тешких проблема о појму права, Берман је изванредно пластично и јасно, у најкраћим потезима указао на природу феномена права. Он најпре истиче да треба одредити дефиницију права, било да она пружа једну хипотезу о природи права, било да се појављује као крајња тачка истраживања, али у оба случаја дефиницијом се сутерира одређен метод анализе права. Но, дефинисање права је тешко зато што је реч о изванредно сложеној појави, затим што на то утичу идеолошка опредељења, па и схватања оних који формирају правни систем, и то не само службених органа него и свих грађана. Писац наглашава да су неприхватљиве три традиционалне теорије права — прва, која инсистира на вези права и морала, правде и сличних категорија; друга, која наглашава да се извор и санкција права налазе у државној власти; трећа, која схвата право као производ развоја и духа културе целокупне заједнице.

(1) H. J. Berman: *Justice in Russia — An Interpretation of Soviet Law*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1950.

Берман посебно указује на недостатак нормативистичких схватања права. Право није прост скуп специфичних правила већ је оно далеко сложеније. Тако схваћено право се може дефинисати као „институција у смислу једног интегрираног модела или процеса друштвеног понашања и идеја” (с. 8). Свако организовано друштво садржи низ различитих институција и поредака у којима се испољавају одговарајуће врсте — економске, политичке, религијске и сл., акција и мишљења људи па се заједно с њима појављује и право као специфичан поредак. „Право је један облик друштвеног поретка; правни поредак је значајан облик одржавања друштва као целине” (с. 9). Без права, ма и у најрудиментарнијим облицима, друштво се не би могло формирати, Право је један од најважнијих фактора одржавања одређеног друштвеног поретка. Следствено томе, право има низ специфичних карактеристика: оно је један од најважнијих инструмената друштвене контроле; оно пружа, уз јавну подршку, легално решење постојећих сукоба; оно је врло рашчлањено и захвата готово све најважније области друштвеног живота; оно садржи тенденцију ка генерализацији; најважнија је, пак, његова особина веома развијен формализам, прецизност и уређеност сваке институције и по томе се оно одмах разликује од разних спонтаних поредака (на пример, обичаји, навике, итд.). Што се тиче подлоге на којој настаје, право није искључиво израз сарадње, али ни присиљавање једних људи од стране других; оно има у ствари обе те карактеристике. Зато оно може бити створено од стране државне власти, али оно може и самстално поницати из културе дате заједнице па и из свести људи.

в) — С обзиром на такво схватање природе права, Берман на сходан начин објашњава и функције права у друштву. Он наглашава да се кспецифична природа права далеко више испољава кроз функције него кроз начин његовог стварања, његовог порекла, или пак начин санкционисања. Пошто је констатовао да је право посебна врста институционалног процеса и моделирања друштвеног поретка, Берман сматра да су постављени подесни темељи за анализу друштвених функција целокупне правне активности. При том он полази од општег појма функције одређене појаве, којег је у најновије време утврдио истакнути социолог Р. Мертон (2). Термин „функција” много се користи у биолошким и математичким наукама, одакле је и доспео у друштвене науке. Стога и друштвене науке користе овај термин у смислу који је приближан оном у биологији, а наиме да је „функција” — витални или органски процес посматран с обзиром на то како утиче на одржавање датог организма. Сваки орган у телу има неку одговарајућу функцију. Одатле произлази ова дефиниција: „Под друштвеном функцијом права подразумева се тенденција права да допринесе одржавању друштвеног поретка” (с. 32). Таквом дефиницијом истовремено се скреће пажња на недостатке употребе термина „задачи” права: наиме, тиме се указује на то да у функцији права треба разликовати оно што се жели и антиципира од оних конзеквенци које настају независно од воље оних који стварају право и њиме се користе. Зато, кад се говори о „задацима” права долази се у ситуацију као кад би се говорило о „задацима” срца у организму. С друге стране, постоји такође и аналогија с биолошким функцијама утолико што, као што је речено, служи одржавању друштвеног поретка, тј. као процеса интегрирања и хармонизовања друштва узајамним дејством његових различитих делова. Међутим, није право безусловно, увек и у свим својим деловима „функционално” у овом смислу, јер чињенице показују да оно може изазвати и неред, дезинтеграцију и дисконтинуитет у неком друштвеном поретку. Наравно, утврђивање шта спада у функцију а шта не, представља врло тежак проблем за науку.

(2) R. K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, Illinois, 1957, pp. 20 seq.

Разматрањем друштвених функција права — сматра писац — долази се до закључка да постоје опште функције, тј. оне које садржи свако право, независно од тога у каквом се друштву налази, историског степена развоја и конкретних услова и, с друге стране, посебне или специфичне функције које има или одређена група земаља или само једна земља. Он налази да постоје три опште функције права. Прва је, „функција васпостављања равнотеже друштвеног поретка (или неког његовог дела) када је та равнотежа озбиљније поремећена” (с. 34). Сваки такав поремећај је и узрок и последица сукоба, трвења и спорова између група или појединаца. Право садржи инструменте за поновно успостављање нарушене равнотеже, а најважнији су они који се појављују у поступцима при разрешавању кривичних и грађанских спорова. Друга функција је „омогућење члановима друштва да прорачунавају последице свог понашања путем обезбеђења и олакшања вољних послова и уговора” (с. 35). Свесно учешће људи у разним процесима намеће потребу коришћења ових облика саобраћања и то у огромном броју и разним видовима. Трећа функција је „васпитање народа да правично мисли, осећа и дела, тј. уобличавање моралних и правних схватања и ставова односно друштва” (с. 37).

По Бермановом схватању, нису све три функције једнако развијене у свим земаљама; негде је истакнутија једна, а негде су друге важније. Што се тиче западних земаља, а посебно САД, приметно је наглашена функција права у одржавању историског континуитета и чврстине схватања, односно правног резонувања путем аналогije и коришћења прецедената.

д) — Иако су наведене концепције несумњиво занимљиве, ипак се права оригиналност и уџбеника и америчког метода проучавања права огледа тек у осталом, неупоредиво обимнијем излагању (с. 41 — 662), које даје прави печат структури и методу целе књиге. Ту се налази конкретан материјал на коме се углавном огледају и основне функције и природа права у смислу претходних објашњења.

Први део (с. 53—276) садржи разноврсан материјал на основу кога треба да се стекне што потпунија представа о праву као инструменту решавања спорова. Кривични грађански и остали поступци најбоље показују да је право пре свега један својеврсан процес. Правна процедура, која се састоји из низа правила и радњи, најизразитије представља суштину права и његово дејство у правцу успостављања нарушене равнотеже. Да би те поставке илустровао, писац исцрпно наводи оригиналне судске случајеве (поднеске странака, ток и главне моменте расправа, пресуде и сл.) и то из разних временских периода. При том писац даје и низ исцрпних објашњења о судској надлежности, структури судског система, врстама санкција, а сем тога наводи и читаве одељке из расправа и монографија других писаца. — Други део (с. 277—374) посвећен је приказивању права као процеса одржавања историског континуитета једног поретка и то илуструје низом случајева о одговорности за учињену штету. Уз тај материјал дата су објашњења о резонувању на основу процедента и уопште о карактеру правног резонувања, о разлици између англосаксонског и континенталног правног система као и изводи из других дела о тим питањима. — Трећи део (с. 375—470) има за циљ да покаже право као процес обезбеђења и заштите слободе уговарања. Уз наведени низ судских случајева писац или сопственим објашњењима или изводима из других дела обрађује проблем уговора, врсте уговора, судску заштиту против њиховог кршења, итд. — Четврти део (с. 471—640) пружа материјал о праву као процесу решавања акутних друштвених сукоба и то на бази низа случајева из области радног права. И овде су дата не само објашњења писца и других наведених аутора о низу појмова, него и излагање о разним моментима односа радника и послодавца, па и о развоју и решавању радничког питања у САД.

II. — Преглед садржине Бермановог уџбеника био је неопходан првенствено због тога што се на тај начин може лакше створити представа о неким особеностима проучавања права у САД. Иако, наравно, овај уџбеника не може у једнакој мери представљати све бројне варијанте садржине и метода разних курсева и дисциплина, који имају углавном исти ниво и намену, а још мање врло разнородне предмете и курсеве који постоје у систему целокупног правног образовања, ипак се у њему налази довољно елемената на основу којих се оцртава третирање права знатно друкчијено што је то уобичајено по традицији европске правне науке.

а) — Пре свега, пада у очи то да се инсистира на реалистичком прилажењу феномену права. То је више-мање опште обележје америчке теорије права. Карактеристично је да се у САД никад нису изградиле апстрактни теориски системи у којима би право било представљено као свет посебних појава, а управо такве системе је джурила европска правна филозофија. Довољно је подсетити само на нормативизам који сматра да је право чисто логичка категорија и његову научну слику о праву која није ништа друго до један доследно изведен систем апстрактних појмова. Па и остали европски системи правне теорије, како они идеалистички и метафизички (који сматрају да је право идеја или одраз неких највиших вредности, морала, итд.), тако и социолошки (који настоје да нагласе друштвену страну права) представљају само скуп апстрактних појмова.

Реалистичко прилажење и поглед на право како оних најрепрезентативнијих теориских система, тако и у елементарним курсевима као што је овај, огледа се у настојању америчких теоретичара, без обзира на међусобне разлике, да право објасне првенствено у склопу осталих друштвених појава. Берманово објашњење природе права сасвим је у духу таквих схватања. Утврдивши да је право само један својеврсан елемент друштвеног поретка, да се оно састоји из реалних акција и мишљења припадника заједнице, да је оно институција и процес, поред низа других институција и процеса, Берман је и могао да установи да се природа права огледа у стварним функцијама, које оно врши у оквиру друштвеног поретка. Зато није случајно да се чак и у оваквом елементарном излагању налази далеко снажније наглашена друштвена улога права него у европским врло ригорозним научним расправама. Ма како парадоксално изгледало, стиче се поуздан утисак да управо о функцији (или функцијама) права и нема систематских и довољно разрађених схватања у иначе врло развијеној европској правној теорији. Насупрот томе, баш та страна права је много осветљавана у америчкој правној науци и Берманова скица је само један врло успешан показатељ те чињенице.

б) — Међутим, такав поглед на право ипак не може представљати битну особеност проучавања права у САД, па и овог уџбеника. Та особеност се састоји у максималном коришћењу конкретних случајева у свим областима науке, почев од позитивноправних дисциплина па до теорије. Свуда се стварно тежиште налази на анализи конкретног материјала, који није само илустрација него стварна подлога на којој се конструишу теориска разјашњења. Анализи конкретних случајева се придаје толики значај да се стиче утисак да чак правац теориских уопштавања одређује изабрани или постојећи низ случајева из практичног правног живота а не унапред и апстрактно постављена шема и конструкција. Додуше, тешко је утврђивати у којој мери једно другом претходи, али је ван сваке сумње да придавање толико пажње случајевима доводи до одређене оријентације целе правне науке коју бисмо могли назвати емпиристичком. То, наравно, није случајност или пак плод неких посебних наклоности америчких правних практичара и теоретичара, него је првенствено последица карактера америчког правног система. Овај систем се знатно разликује од европских правних система баш по томе што врло значајно место заузимају прецеденти као извори права. Прецедентно право просто

стимулира и чини неизбежним нарочито пажљиво разматрање свих, а посебно оних најзанимљивијих и нових случајева.

Та неизбежност огледа се у томе да у настави права у САД преовлађује *casus method*, тј. проучавање правног система приказивањем карактеристичних судских случајева који представљају низ развојних тачака, којима се карактеришу промене правних схватања јуриспруденција. Разумљиво је да се и аутор у делу које приказујемо служимо том методом.

Оваква оријентација науке доводи до одговарајућег метода наставе и студирања права. Уместо настојања да се право изучи преко више или мање систематизованих и апстрактних појмова, то се чини постепеним улажењем у сложене проблеме правне технике и путем практичног коришћења низа аналитичких поступака који су неопходни приликом разматрања случајева. На тај начин, само студирање права претвара се у рад који је врло сличан делатности правних практичара. Стална анализа датих случајева своди на најмању меру предавања *ex cathedra* и сразмерно пружа могућност развијања дискусије наставника и слушалаца, а нарочито на вежбама и семинарима, организованим судским претресима у којим студенти имају улогу странака, итд. Интензиван рад у том правцу доприноси рацвијању правног резоновања и потребне рутине у оперисању са датим случајевима.

Само у вези с тим може се разумети и чињеница да чак и уводни уџбеник за проучавање права садржи далеко више материјала који се може користити у пуној мери само кад постоји такав систем наставе и рада на факултетима, него простог излагања основних знања и појмова. При том, околност да је реч о једном уџбенику за неправничке факултете само још више показује у којој мери се поклања пажња анализи случајева. Што се тиче, пак, резултата оваквог начина изучавања права несумњиво је да је он у одређеном смислу врло ефикасан, али с друге стране, може имати и негативне последице уколико се само претресају случајеви.

в) — Вероватно да је управо то изазвало потребу да се у овом, као и у низу других уџбеника, уз случајеве приложи теориска, историска и упоредноправна разматрања аутора или других писаца. Тиме је увођење у правне науке добило и шире оквире, знања су потпунија и перспектива посматрања права вишестрана. Тако разнородан материјал од почетка ствара навику студирања, јер је теже механички усвајати него кад постоји истоврсан материјал. Уопште, један овакав уџбеник и овакав начин увођења у право има сврху да пружи знања за која се иначе у европским системима морају користити различите наставне и научне дисциплине. Међутим, тешко је рећи да ли је то решење начелно боље, али је сигурно да оно на најрационалнији начин, непосредно и истовремено, доприноси стварању довољно садржајног и широког погледа на право и основне проблеме који се пред науку постављају. А што је најважније, тако се може повезати основни циљ — практично оспособљавање грађана за учешће у правном животу — с циљем постизања одговарајућег степена правне културе у зависности од тога којој категорији студената су намењени догични курсеви и уџбеници. То је само један, од начина ширења правне културе уопште, о чијој је потреби већ на почетку писац посебно говорио.

Др. Стеван К. Врачар

П. С. Элькинд: РАССЛЕДОВАНИЕ И СУДЕБНОЕ РАССМОТРЕНИЕ ДЕЛ О НЕВМЕНЯЕМЫХ, Москва, Госюриздат, 1959, 110 с.

Ако лице није способно да схвати значај својих поступака нити да управља собом, онда оно не може да буде одговорно за оне последице које произилазе из његових несвесних и невољних радњи. Човек може одго-

варати за своју делатност само у оној мери у којој његова свест и воља имају утицаја на ту делатност. Стога је велики значај овог проблема не само теориски него и практичан. По мишљењу аутора, обрада овог проблема у СССР, постаје императивна потреба из два разлога. С једне стране из разлога неопходности учвршћења социјалистичке законитости и заштите права и интереса совјетских грађана и са друге, из разлога неопходне потребе заштите неприлагодљивих лица.

Прво питање које аутор поставља јесте покретање поступка против психички ненормалних извршилаца кривичних дела. Наиме, да ли су иследни органи дужни да покрену поступак по делима која су извршила душевно болесна или поремећена лица? У совјетској теорији постоје два мишљења. По једном, психичка болест је фактор који искључује покретање кривичног поступка. По другом схватању, поступак се има покренути без обзира што је извршилац психички болесник, јер иследни органи нису надлежни да разматрају питање степена кривичне одговорности. Аутор сматра да се у потпуности не може прихватити ни једно ни друго гледиште, па стога заузима компромисно решење. У неким случајевима треба дати право иследним органима да одбију покретање поступка, док би у другим случајевима били обавезни на његово покретање. Тако, ако се извршилац дела налази на лечењу или под психијатриском присмотром, иследни органи би могли да одустану од покретања поступка из разлога целискодности, пошто сам факат лечења потврђује психичку ненормалност. Овај став нарочито треба прихватити кад је реч о лакшим кривичним делима. Напротив, кад је у питању извршилац који се не налази на лечењу нити је стављен под надзор, органи ислеђења би били дужни да покрену поступак у циљу утврђивања психичког стања таквог лица уколико већ постоји сумња. То се објашњава тиме што свако душевно обољење не искључује аутоматски и потпуно урачуњљивост. Психичко стање таквог лица, за које постоји претпоставка да је ненормално, треба тек у поступку да буде званично утврђено.

У овом другом случају поставило би се питање: да ли при покретању поступка од стране иследних органа треба да ступи у акцију и тужилац подизањем оптужнице против лица за кога се сумња да је психички здраво. Аутор сматра недопустивим спајање ових аката, тј. акта покретања поступка и акта подизања оптужнице из просте логике што покретањем поступка треба да буде, путем судскомедицинског вештачења, установљена урачуњљивост, а тиме условљено и подизање оптужнице. Према томе, судскомедицинско вештачење треба у оваквом случају да буде извршено у стадијуму претходног ислеђења, које се по свом циљу разликује од вештачења у судском поступку као и од вештачења које се предузима за време извршења казне. Вештачење у поступку пред судом има за циљ да се установи да ли је оптужени урачуњљив, те да се с обзиром на то утврди степен кривичне одговорности и донесе одлука о казни или пак да се лице упути на лечење или предузму мере безбедности које одговарају самој опасности. Вештачењем у претходном поступку са тежи за тим да се установи да ли постоји кривица уопште, тј. могућност да се извршилац окриви и упути на судски претрес, или пак да се установи та немогућност и да се предузму привремене мере лечења од стране самих органа ислеђења. Вештачење пак у доба извршења казне предузима се са циљем да се код осуђеног установи психичко стање, уколико постоји сумња у нормалност, те да се одложи или пак укине даље извршење казне, а лице упути на лечење или пусти на слободу уз примену надзора од стране здравствених органа.

Разматрајући обим вештачења, аутор наводи да и о овом питању постоје у совјетској теорији као и пракси два гледишта. По првом гледишту, обим вештачења обухвата не само медицински критеријум него, у извесној мери и правни критеријум. То значи да се вештаку може допустити да, поред утврђивања психичког стања и његовог утицаја на извр-

шење дела. може утврђивати и друге околности које имају више или мање правни карактер, па чак и да се служи правном терминологијом у изношењу својих закључака и мишљења. Друго гледиште је против проширења обима вештачења са медицинског на правни критеријум, пошто је то изван специјалности вештака и искључиво припада суду. Заступајући друго гледиште, аутор дозвољава вештаку да улази у правни критеријум проблема само онда када су и уколико су правни и медицински критерији нераздвајно повезани. Оправдање се налази у чињеници што вештачење представља средство доказа које је у толико верније уколико потпуније одражава чињенично стање. Стога се вештачењем не могу прејудуцирати чисто правна питања, јер о њима решавају иследни органи и суд тек пошто вештачење употребе као доказно средство, тј. као материјал за правно закључивање.

Следеће питање које се поставља јесте надлежност за обустављање поступка против ненормалних извршилаца. Совјетски процесуалисти сматрају да је према новом законодавству само суд надлежан да обустави поступак против оваквих извршилаца и то из разлога што је он позван да својом одлуком одреди принудно лечење или обезбеђење таквог лица. Прихватајући ово схватање, аутор га исправља утолико што сматра да и иследни органи имају право да обуставе поступак у оним случајевима када се извршилац већ налази на принудном лечењу по одлуци суда, као и онда када је неопходно да се оболели упуту на лечење чије трајање не прелази рок ислеђења. Исто тако органи ислеђења могу обуставити поступак и онда када је болест добила такав карактер да лице није у стању да схвати значај ислеђења нити да пружи потребне податке о околностима дела. Међутим, без обзира што ће органи ислеђења обуставити послупак, они треба да испитају таква лица с обзиром што су она често свесна своје радње, али нису свесна мотива због чега су је предузели или пак нису била у стању да се уздрже од делатности.

У случају када је иследни орган донео решење о обустави поступка, он је дужан да пошаље сав материјал ислеђења суду ради одлучивања о примени мера медицинског карактера, јер његова одлука има привремен карактер. Критикујући облик предаје предмета суду, аутор сматра да је неправилно да се у случају неурачуљивог извршиоца употребљавају термини као што су кривично дело, окривљени, итд., јер се таква дела не могу сматрати кривичним нити њихови извршиоци окривљенима.

Иако суд решава о примени принудних мера медицинског карактера, он то не може учинити на својој припремној седници него само на претресу из разлога што припремна седница не може да решава о кривичној одговорности учиниоца дела већ само о правилности и потпуности претходног поступка. Стога сматра да је неправилна и противна закону пракса неких совјетских судова који одлучују о овом питању на припремној седници. Како се одлука о предузимању лечења или других мера медицинског карактера доноси у поступку пред судом то се захтева присуство тужиоца и браниоца. Али функција тужиоца овде није у томе да заступа оптужницу, већ се своди на контролу законитости самог поступка. Извршилац дела може бити позван на претрес само ако стање његовог здравља дозвољава његово привођење. Али, у том случају је обавезно присуство и вештака, без обзира што је он већ вршио вештачење у претходном поступку. Исто тако пожељно је да претресу присуствују родители или старалац ненормалног извршиоца у циљу пружања потребних података за доношење правилне одлуке.

Следећа карактеристика судског претреса по делима неурачуљивих лица била би по аутору тајност претреса. Јавност оваквог претреса не може да има васпитни карактер, већ, напротив, може да буде опасан за безбедност публике па и самог извршиоца. И најзад, последња карактеристика претреса јесте та што се он може окончати одлуком која нема карактер пресуде, без обзира да ли се извршилац упућује на принудно

лечење или се предузимају мере безбедности или се пак поступак обуставља, а лице шаље на надзор родитељима или здравственим органима.

Иако питања која аутор обрађује имају више практични карактер, он је изнео и неколико интересантних теориских поставки које, чини нам се, нису до краја разрађене. Он се служи упоредном методом, али, на жалост, њоме обухвата само поступке неких социјалистичких земаља. То је свакако недостатак овог рада, можда и неоправдан, јер класни карактер не може да буде разлог да се неки проблеми, на пример, утврђивање неурачуљивости, не размотре и са становишта поступака капиталистичких земаља.

Љубиша Јовановић

I. Szaszy: A MUNKAJOG NEMZETKÖZI MAGANJOGI VONATKOZASAI (Питања радног права у међународном приватном праву), Budapest, 1961, 26 pp.

Развој ширих међудржавних односа, високи технички ниво производње и чињеница ангажовања великог броја радника и ван граница домаће државе захтевају регулисање питања радног односа и сукоба закона у овој материји. II међународни конгрес радног права, одржан 1957 у Женеви, разматрао је питање сукоба закона у радном праву, пошто та питања ни теориски ни практично нису била довољно обрађена.

Аутор основано износи да је у буржоаској правној литератури радно-правни однос подељен на јавноправне и приватноправне елементе и према тој подели одређује се и надлежно право. За приватноправне сматрају се они прописи радног права који одређују уговорно радно право или садржину уговора о раду коју су странке одредиле у границама јавно-правних принудних прописа (плата, делокруг рада, итд.). Као јавноправни сматрају се прописи који се односе на заштиту рада, социјално осигурање, радну дисциплину, стручно образовање, радне спорове, расподелу радне снаге, итд. Поделу на јавноправне и приватноправне прописе прихватио је и француски *Code de Travail*. Први део овог законика чини уговорно радно право — као приватноправно, а други право заштите рада — као јавноправно. Исту поделу усваја западнонемачко, швајцарско и италијанско радно право. Међутим, у буржоаској литератури не постоји потпуна сагласност у одређивању радноправних питања која би спадала у приватно а која у јавно право. Спорно је и где спадају прописи о фабричким одборима, радничким саветима, колективним уговорима, итд.

Даљу тешкоћу у грађанској науци, по запажању аутора, представља чињеница да један део јавноправних прописа обезбеђује права радника према послодавцу, а други права радника према држави, да један део прописа одређује обавезу послодавца према раднику, а други део његове обавезе зрема држави. Ова права и обавезе, међутим, према владајућом схватању у буржоаској правној литератури, немогуће је са истих основа проценити. Затим у књизи се указује да није одређено да ли у одређивању надлежног права за јавноправне елементе треба сматрати меродавним искључиво домаће радно право, или уместо њега, или поред њега, и у којој мери, и спрано радно право. Коначно, писац подвлачи да је спорно уколико и у каквим границама, странке имају право аутономије воље, а у случају да се нису договориле, на основу којих везујућих чињеница треба одредити надлежно право. Да ли према праву радног места (*lex loci laboris*), праву седишта послодавца (*lex domicilii*), домаћем праву странака (*lex patriae*) или према праву места одакле су радници отпослати за вршење посла у иностранству (*lex loci delegationis*).

Владајуће мишљење у капиталистичким државама је да пре него што би се могло одредити надлежно право треба изградити одговарајући метод и само на основу њега моћи ће да се изгради и систем међународ-

ног радног права. Буржоаски писци слажу се и у томе да је за приватноправне елементе, углавном, меродаван *lex obligationis*, а за јавноправне *lex loci laboris*. Међутим, с обзиром на тешкоћу да се јасно разлуче ови елементи, па према томе и одреди колизиона норма, аутор подвлачи да између ова два система треба наћи сагласност.

При одређивању *lex obligationis* аутор износи да је првенствено меродавна воља странака, мада има писаца који желе искључити право аутономије воље странака уз образложење, да уговор о раду није правни посао него само акт-услов који одређује услове примене једног апстрактног законског правила. Даље указује да други писци тврде да је уговор о раду, у највећем броју случајева, адхезиони уговор у коме једна страна може само да *en bloc* прими обавезе, или да и приватноправна питања радног права имају јавноправни карактер, итд. Писци који признају странкама право аутономије воље деју јој различити обим већ према томе да ли се односи и на когентна правна правила или само на диспозитивна.

У погледу јавноправних елемената постоји мишљење да се стране норме јавноправног карактера не могу никада применити или да се само са извесним резервама могу применити. Једно од екстремних схватања чак тврди да су прописи радног права на такав начин самоограничени, без обзира на колизионе норме, да је у случају њихове примене искључена примена колизионих норми. При одређивању надлежног права за јавноправне елементе проблеми су већи него при одређивању надлежног права за приватноправне елементе.

Пошто је изложио теорију и праксу буржоаских држава, писац сматра да надлежно право у социјалистичком систему треба одредити на другим принципијелним основама. Пре свега треба раздвојити уговор о раду у грађанском праву од уговора о раду односно од радног односа као систематског и сталног односа. Радно право је јединствена, повезана целина чије прописе није дозвољено раздвајати на приватноправне и јавноправне, или на прописе донете у интересу државе или на прописе донете у интересу радника. Сваки пропис има у виду више циљева и тежи да заштити јединствени интерес радника и државе.

Примена аутономије воље странака код когентних радноправних прописа, дакле, код материјалноправних елемената уговора о раду и његових правних последица који су одређени когентним правним правилима не може се дозволити с обзиром на правнополитичке разлоге због којих су ти прописи донети. Аутономија воље странака искључена је и у случају да радноправни однос садржи у себи међународни елемент.

У случају диспозитивних прописа радног права, нема потребе за искључење и ограничење аутономије воље странака. Међутим, примена *lex obligationis* нема значаја у радном праву. Везујућа чињеница је место где се врши посао а надлежно право је *lex loci laboris*, као право које је у најужој вези са самим радом и које је од њега неодвојиво. Стога аутор закључује: ако се посао врши у границама домаће земље, надлежно је домаће право, ако се посао врши у странијој земљи надлежно је страни право, а ако је посао извршен у неколико земаља надлежно је право сваке од њих за одређен временски период у коме је посао трајао на њеној територији. Питања радноправног односа речног, морског и ваздушног саобраћаја расправљају се по праву заставе брода или ваздухоплова, односно по месту регистрације.

Страно право се неће применити у случају повреде правила о међународном јавном поретку.

Проблем квалификација која се јавља и у социјалистичком праву олакшан је пошто нема раздвајања на приватноправне и јавноправне елементе, већ само треба утврдити да ли је реч о односу из грађанског или радног права.

Прихватљивост горе изложеног става потврђују склопљени међународни уговори о сарадњи на пољу социјалне политике. Иако су та регу-

лисања обухватила само један ужи круг питања (социјално осигурање), одређујући надлежно право, то ипак не умањује њихов значај и примену на шири обим питања у области колизионих норми радног права.

Водећи рачуна о овим сугестијама аутора, сматрамо приказану књигу врло корисном, прихватајући мишљење аутора да с обзиром на непостојање приватног и јавног права у социјализму не може постојати ни подела на приватноправне и јавноправне елементе у самом радном праву. Ово је утолико важније с обзиром на чињеницу да радног право као саставни део грађанског права у буржоаском праву представља један од узрока услед кога је тешко одвојити уговор о делу и уговор о раду иако су они очигледно различити.

Ксенија Сигулински

ДРУШТВЕНЕ И ДРУШТВЕНОПОЛИТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Društvena uloga Saveza komunista Jugoslavije, tematski zbornik odabranih tekstova, pripremili Ivan Laća i Momčilo Grujić, Beograd, Kultura, 1960, 338 s.

Нека питања развитка и идеолошко-политичке активности Савеза комуниста Србије, материјал са Четвртог пленума Централног комитета Савеза комуниста Србије, Београд, Нолит, 1961, 86 с.

Неки организациони политички проблеми из рада Социјалистичког савеза, материјал са проширене седнице извршног одбора Главног одбора ССРН Србије, Београд, Нолит, 1961, 56 с.

О морално-политичком фактору и партиско-политичком раду (Zbirka članaka), I, predgovor Đuro Lončarević, Beograd, Vojno delo, 1961, 596 s.

Актуелна питања даљег друштвено-економског развоја Црне Горе и задаци Социјалистичког савеза радног народа, Блажо Јовановић, Београд, Социјалистички савез радног народа Црне Горе, 1960, 70 с.

Актуелни проблеми идеолошке и политичке делатности синдиката, Beograd, Rad, 1961, 72 s.

Statut Narodne omladine Jugoslavije, Beograd, Narodna omladina Jugoslavije, 1961, 24 s.

Актуелни задаци синдикалне организације Загреба у наредном периоду, Zagreb, Gradsko sindikalno vijeće, 1961, 28 s.

Izveštaj o radu Centralnog odbora između III i IV kongresa Saveza sindikata Jugoslavije, Beograd, Sindikat službenika državnih ustanova, 1960, 124 s.

Sedamnaesti plenum Glavnog odbora SSRN Slovenije, Sedmi plenum Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije, Treći plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Crne Gore, Beograd, Kultura, 1960, 84 s.

Peti kongres SSRN Bosne i Hercegovine, Peti kongres SSRN Srbije, Beograd, Kultura, 1961, 116 s.

Peti kongres Sindikata metalskih radnika Jugoslavije, Beograd, Centralni odbor Sindikata metalskih radnika Jugoslavije, 1960, 269 s.

Izveštaj o radu organizacija Socijalističkog saveza u vremenu od aprila 1959 do aprila 1961, Split, Kotarski odbor, SSRNH, 1961, 44 s.

Пету конгрес на Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија (5—7 октомври 1960), Скопје, Главниот одбор на социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија, 1960., 148 с.

Šesta oblasna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Srbije za Kosovo i Metohiju, Priština, Oblasni odbor SSRNS za Kosovo i Metohiju, 1961, 156 s.

ДРУШТВЕНО УПРАВЉАЊЕ, САМОУПРАВЉАЊЕ

Društveno upravljanje u Jugoslaviji, zbornik članaka i govora 1950—1960, uredili Krsto Petrović, Đuro Đurašković, Pogovor dr. Mirko Perović, Zagreb, Naprijed, 1960, 496 s.

Radničko samoupravljanje u privrednim preduzećima, FNRJ, Božidar Nedeljković, Novi Sad, 1960, 154 s.

Прва деценија на работничкото самоуправавање 1950—1960, статии и репортажи, Скопје, Култура, 1960, 661 с.

Deset godina radničkog upravljanja 1950—1960, Bjelovar, Kotarsko vijeće Saveza sindikata Jugoslavije, 1960, 16 s.

ЕКОНОМИЈА (ПОЛИТИЧКА), ЕКОНОМИКА, ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА,
ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ

Studije o razvoju kapitalizma, Maurice Dobb, preveo Josip Županov, Zagreb, Naprijed, 1961, 461 s.

Skripta iz političke ekonomije, I, prof. Stane Krašovec, Ljubljana, Ekonomska fakulteta, 1960, 164 s.

Skripta iz političke ekonomije III i IV del, Stane Krašovec, Ljubljana, Ekonomska fakulteta, 1960, 118 s.

Politička ekonomija. Zbornik radova, Slobodan Gligorijević, dr. Ljubisav Marković, Svetolik Popović i Branko Mijović, Beograd, Nolit, 1961, 326 s.

Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije, zbornik radova, redakcioni odbor: dr. Ljubisav Marković, Branko Mijović i Žarko Bulajić, Beograd, Rad, 1961, 400 s.

Акумулација и репродукција. I. Репродукција, др. Душан Анакиоски, Скопје, Култура, 1960, 76 с.

Акумулација и репродукција. II. Акумулација, др. Душан Анакиоски, Скопје, Култура, 1960, 70 с.

Економика и организација предузећа, Albim Gjurgjan, Zagreb, Biro za unapređivanje zanatske stručne štampe, 1961, 165 s.

Стопанско планирање во Југославија, Александар Грличков, Скопје, Култура, 1960, 72 с.

Економика предузећа, Sveska I, dr. Stevan Kukoleča, II prošireno i dopunjeno izdanje, Zagreb, Informator, 1961, 382 s.

Uvod u ekonomiku poduzeća, dr. Simun Babić, Drugo dopunjeno izdanje, Zagreb, Školska knjiga, 1961, 376 s.

Dalji razvitak privrednog sistema i društvenih odnosa, Beograd, Kultura, 1961, 72 s.

Privredna politika V. Britanije, Francuske, Italije, S. R. Nemačke, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1960, 113 s.

Орча економска студија о изградњи пловног канала Дунав—Sava, Vinokovci, Odbor za pripremu izgradnje kanala Dunav — Sava, 1961, 29 s.

Razvoj društvenih odnosa u svetlu perspektivnog plana, Rikard Stajner, Beograd, Kultura, 1961, 32 s.

Привредни годишњак Војводине, 1957, уредници: Слободан Будаков и Војислав Коларов, Нови Сад, Дневник, 1959, 338 с.

Merenje produktivnosti rada, ekonomičnosti i rentabilnosti po nivou preduzeća, Dragutin Radunović, Beograd, Rad, 1961, 168 s.

Економски односи Југославије са иностранством, Душан Чеховин, Beograd, Kultura, 1960, 130 s.

Industrializacija Jugoslavije, Drago Krndija, Sarajevo, Ekonomski institut Univerziteta, 1961, 302 s.

Теорија привредног развоја и социјализму, dr. Radmila Stojanović, Beograd, Naučna knjiga, 1960, 326 s.

За производството, производните сили и производствените односи, Ко-стадин Поповски, Скопје, Култура, 1960, 90 с.

Стопанско планирање во Југославија, II, Александар Грличков, Скопје, Култура, 1960, 70 с.

Планирање у предузећу и народном одбору, ing. Zdravko Sakač i Dragiša Miljković, Zagreb, Informator, 1961, 246 s.

Privredno-finansijski vodič, Izmene i dopune I—XX, I knjiga, Glavni i odgovorni urednik Dragoslav Ratković, peto izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1960, 610 s.

Privredno-finansijski vodič, Izmene i dopune I—XX, II knjiga, Glavni i odgovorni urednik Dragoslav Ratković, peto izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1960, 622 s.

Privredno-finansijski vodič, Izmene i dopune I—XX, III knjiga, Glavni i odgovorni urednik Dragoslav Ratković, peto izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1960, 526 s.

Југославија 1961—1965, Берислав Шефер и Рикард Штајнер, Београд, Рад, 1961, 56 с.

Lična potrošnja i društveni standard, 1961—1965, Berislav Šefer, Beograd, Kultura, 1961, 40 s.

Савезни друштвени план за 1961 годину, Београд, Службени лист ФНРЈ, 1961, 89 с.

Друштвени план привредног развоја Народне Републике Србије, 1961—1965, Београд, Полит, 1961, 192 с.

Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1961 do 1965. godine, Beograd, Službeni list FNRJ, 1961, 136 s.

Program gospodarskega razvoja LR Slovenije od 1961—1965 in družbeni plan LR Slovenije za leto 1961, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1961, 326 s.

ИСТОРИЈА (ПРАВНА, ПОЛИТИЧКА, ПРИВРЕДНА, КУЛТУРНА)

Evropska misel v XVIII stoletju, Paul Hazard, prevedel Bogomil Fatur, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1960, 440 s.

Diplomatska istorija 1814—1871, dr. Vladimir Ibler, Zagreb, Školska knjiga, 1960., 225. s.

Istra u ranom srednjem veku, Branko Marušić, Pula, Arheološki muzej Istre, 1960., 31 s.

Срби и Турци XIV и XV века, Стојан Новаковић, треће издање, Београд, Српска књижевна задруга, 1960, 487 с.

Дубровник и Турска у XVIII веку, Вук Винавер, Београд, Научно цело, 1960, 181 с.

Културно-општествение врски на Македонците со Србија во текот на XIX век, др. Климент Џамбазовски, Скопје, Институт за национална историја, 1960, 338 с.

Rimske izkopanine v Šempetru, dr. Josip Klemens, Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo LRS, 1961, 84 s.

Revolucionarni pokret u Vojvodini 1848—1849, dr. Arpad Lebl. Novi Sad, Matica srpska, 1960, 85 s.

Ljudi i događaji iz Drugog svjetskog rata. Izabrali i preveli Vojmir Kijaković i Bogdan Krizmar, Zagreb, Znanje, 1960, 342 s.

Аграрни покрети у Срему и Славонији почетком XIX века, Славко Гавриловић, Београд, Српска академија наука и уметности, 1960, 233 с.

Povijest Sjedinjenih Američkih Država, 1942—1954, André Maurois, preveo dr. Miroslav Brandt, Zagreb, Naprijed, 1960, 481 s.

Vojvodina, Srbija i Makedonija pod turskom vlašću u drugoj polovini XVII veka, dr. Rajko Veselinović, Novi Sad, 1960, 212 s.

Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, priredili Bogdan Krizman i Bogumil Hrabak, Beograd, Institut društvenih nauka, 1960, 427 s.

Zgodovina slovenskega naroda. IV zvezek, Vogo Grafenauer, Ljubljana, Glavna zadružna zveza Slovenije, 1960, 136 s.

Kragujevačka tragedija, Bane Božović, Ljubljana, Založba Borec, 1960, 92 s.

Stoljeća govore. Crtrice iz historije naroda Jugoslavije, Ivan Kampuš, Zagreb, Školska knjiga, 1961, 182 s.

Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, Књига III, „Омладински покрет“, „Наша жена“, „Глас Санџака“, редакциони одбор: Саво Врковић, Радован Лекић, Мишо Браило, Ђоко Пејовић и Мирчета Ђуровић, Титоград, Историска комисија Централног комитета Савеза комуниста Црне Горе, 1960, 407 с.

Četrdeset godina. Knjiga druga: 1929—1935, zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, odgovorni urednik Pero Morača, Beograd, Kultura, 1960, 420 s.

Četrdeset godina. Knjiga treća: 1935—1941, zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog radničkog pokreta, odgovorni urednik Pero Morača, Beograd, Kultura, 1960, 506 s.

Ljubljana v ilegali. I. V odločilnih dneh, glavni in odgovorni urednik: Vladimir Krivic, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1960, 308 s.

Druga dalmatinska na Sutjesci, Obrad Egic, Zagreb, Naprijed, 1961, 184 s.

Uspomene iz Narodnooslobodilačke borbe, dr. Ivan Ribar, Beograd, Vojno delo, 1961, 231 s.

Sutjeska. Zbornik radova. Knjiga četvrta, pišu učesnici, Glavni urednik Milinko Đurović, Beograd, Vojno delo, 1960, 700 s.

Pregled historije Narodnooslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije, sastavili Tomo Cubelić, Milovan Milostić, deveto izdanje, Zagreb, Matrica hrvatska, 1961, 256 s.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu Jugoslovenskih naroda, Tom II, knj. 9, Dokumenti vrhovnog štaba NOV Jugoslavije 1943, Beograd, Istoriski institut JNA, 1960, 520 s.

Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovenskih narodov. Del VI. Knjiga 5. Borbe v Sloveniji 1943 (januar—april), urednik slovenske izdaje: Franček Saje, Beograd, Vojno zgodovinski inštitut Jugoslovsanske ljudske armade, 1960, 732 s.

МАРКСИЗАМ-ЛЕЊИНИЗАМ, СОЦИЈАЛИЗАМ

Četrdeset godina borbe za socijalizam, redakcioni odbor: Pero Morača, Viktor Kučan, Aleksandar Petković i Budislav Šoškić, Drugo izdanje, Beograd, Mladost, 1960, 250 s.

Суштина материјалистичког погледа на свет, Миљивоје Урошевић, Beograd, Полит, 1961, 100 с.

Комунизам и морал, Zbirka članaka, Banja Luka, Glas, 1961, 96 s.

Radnički pokret i socijalizam, Blagota Drašković i Nenad Managić, Rijeka, Pedagoški centar za stručne škole, 1960, 205 s.

ПОЛИТИЧКЕ НАУКЕ

Osnovna pitanja političkih nauka, dr. Jovan Đorđević, Beograd, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, 1961, 56 s.

Uvod u političku nauku, Žan Mejno, preveo Milorad Simić, Beograd, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, 1960, 248 s.

ПОЉОПРИВРЕДА

Razvoj poljoprivrede. 1961—1965, ing. Džemal Drače, Beograd, Kultura, 1961, 38 s.

Poljoprivredna dobra NR Srbije, Beograd, Institut za ekonomiku poljoprivrede, 1960, 216 s.

Stimulativna raspodela ličnih dohodaka u poljoprivredi, redakcija: Ratko Vuković, ing. Vojin Kosanović i Vojo Malidžan, Beograd, Rad, 1961, 380 s.

Rentabilnost investiranja u poljoprivredi, dr. Miloš Bogdanović, Zagreb, Informator, 1960, 151 s.

Dostignuća u poljoprivredi i šumarstvu, Ivan Buković, Beograd, Kultura, 1961, 134 s.

Razvoj poljoprivrede u svetu. Savremene tendencije, Vladimir Milenković i Marjan Hubeni, Beograd, Zadržna knjiga, 1961, 252 s.

O uslovima za poslovanje poljoprivrednih organizacija, dr. Slavko Komar, Beograd, Sekretarijat Saveznog Izvršnog Veća za poljoprivredu i šumarstvo, 1961, 82 s.

Социјалистичката преобразба на земјоделството, Ефтим Бојаџијевски, Скопје, Култура, 1960, 68 с.

Godišnji izveštaj društvenog poljoprivrednog gazdinstva za 1960. godinu, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 35 s.

ПРАВО

Registar važećih saveznih propisa objavljenih u Službenom listu FNRJ od 1945 do 31. XII. 1960, IV izdanje, dr. Ivan Bauer i Milutin Stefanović, Zagreb, Informator, 1961, 368 s.

Zbirka sudskih odluka. Knjiga peta. Sveska druga, 1960, redakcioni odbor: Mihailo Đorđević, dr. Vladimir Kalember, Vitomir Petrović, Beograd, Savezni vrhovni sud, 1961, 272 s.

Pravosudni sistem u Jugoslaviji, dr. Mirko Perović, Beograd, Savremena administracija, 1961, 280 s.

Грађанско право

Uvod u građansko право. Opšti deo, dr. Andrija Gams, četvrto izdanje, Beograd, Naučna knjiga, 1961, 278 s.

Osnovi stvarnog prava, dr. Andrija Gams, treće preprađeno izdanje, Beograd, Naučna knjiga, 1961, 350 s.

Obligaciono pravo II. Posebni dio: Pojedini tipovi obligacionih ugovora, dr. Stevan Jakšić, Sarajevo, Institut za proučavanje istorije radničkog pokreta, 1960, 89 s.

Zbirka razprav iz dednega prava, dr. Alojzij Finžgar, Ljubljana, Pravna fakulteta — Univerzitetna založba, 1960, 153 s.

Četrdeset godina sovjetskog prava, Sveska II, Građansko pravo, preveo Dušan Čotić, Beograd, Institut za uporedno pravo, 1960, 180 s.

Osnovi građanskog zakonodavstva i građanskog sudskog postupka SSSR i Saveznih republika, Beograd, Institut za uporedno pravo, 1960, 51 s.

Družbena lastnina in premoženjske pravice upraviteljev in uporabnikov družbene lastnine, prof. dr. Alojzij Finžgar, Ljubljana, Univerzitetna založba, 1960, 262 s.

Кривично право

Krivični zakonik. Sa Uvodnim zakonom, napomenom, Krivičnim odredbama iz drugih saveznih zakona i registrom, Mihailo Vražalić, V izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, Službeni list FNRJ, 1961.

Slučaj Chessman, dvanaest godina pred plinskom komorom, predgovor Ive Mihovilović, Zagreb, Novinsko izdavačko poduzeće, 1960, 324 s.

Осигурање

Služba varstva ljudi pri delu, Franjo Aleš, Ljubljana, Okrajni zavod za socialno zavarovanje, 1960, 189 s.

Zdravstveno osiguranje poljoprivrednih proizvođača, Ljubomir Purić, Zagreb, Informator, 1960, 43 s.

Породично право, породица, брак

Породично право, dr. Mehmed Begović, peto izdanje, Beograd, Naučna knjiga, 1961, 230 s.

Komentar o Osnovnom zakonu o braku, II, dr. Ana Prokop, Zagreb, Školska knjiga, 1960, 205 s.

Породично право, Savezni zakoni, peto izdanje, Beograd, Službeni list FNRJ, 1960, 94 s.

Привредно право

Privredno pravo, Poslovi robnog prometa, dr. Vladimir Kapor i dr. Zoran Antonijević, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika NR Srbije, 1961, 227 s.

Privredno pravo, Privredne organizacije, dr. Vladimir Jovanović, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika NR Srbije, 1961, 315 s.

Стопанско право. Облигациони уговори со осврт кон изградбата на новото југословенско стопанско право и законодавство, др. Адам Лазаревић, Скопје, Универзитет, 1960, 246 с.

Стопанските организации по правниот систем на ФНРЈ, Тома Јазаров, Скопје, Службени вестник на НРМ, 1960, 287 с.

Zakoni o menici i чеку, šesto izdanje, Beograd, Službeni list FNRJ, 1960, 60 s.

Zbirka propisa o osnivanju, upravljanju i prestanku preduzeća i radnji, Dragomir Živančević i Zoran Cerić, treće dopunjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1961, 402 s.

Zakon o bankama i o kreditnim i drugim bankarskim poslovima, Beograd, Službeni list FNRJ, 1961, 100 s.

Процесно право

Građanski sudski postupak, dr. Samuel Kamhi, treće dopuneno i pre-radeno izdanje, Sarajevo, Veselin Masleša, 1961, 506 s.

Jugoslavensko krivično procesno право. Knjiga prva, dr. Vladimir Bayer, Zagreb, Školska knjiga, 1960, 196 s.

Teritorijalna nadležnost sudova, općina i kotara, dr. Ivan Bukljaš, Zagreb, Informator, 1961, 158 s.

Стамбеноправни односи

Zbirka obrazaca iz stambene oblasti s propisima, Slavko Lepotinec, dr. Ante Odić i Đuro Rodić, Zagreb, Informator, 1961, 241 s.

Priručnik zakona iz stambene oblasti, priredili: dr. Luka Čabrajić i Avdo Jamakosmanović, Sarajevo, Fond za stambenu izgradnju opština grada Sarajeva, 1961, 83 s.

Upute za rad kućnih savjeta, priredili: dr. Hazim Mutić, Borislav Ljubonjić i Vladimir Jelenić, Sarajevo, Fond za stambenu izgradnju opština grada Sarajeva, 1960, 61 s.

Теорија државе и права

Uvod u правне науке, др. Радомир Лукић, Београд, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, 1960, 430 с.

Shvatanje Svetozara Markovića o državi, dr. Dimitrije Prodanović, Beograd, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, 1961, 134 s.

Управно право

Pravo javne uprave FNRJ, I knjiga, Osnovna pitanja i prava građana, Ivo Krbek, Zagreb, Birozavod, 1960, 278 s.

Upravni postupak i upravni spor, Ljubomir Jevtić i Radomir Šramek, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1961, 284 s.

Primjeri i obrasci po Zakonu o općem upravnom postupku, dr. Drago Ivančević i Zvonimir Branković, Zagreb, Birozavod, 1961, 580 s.

Organizacija i rad u pojedinim granama uprave i društvenim službama, dr. Slavoljub Popović, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1961, 328 s.

Materijali sa savetovanja i Seminara o unapređivanju organizacije i metoda rada organa uprave narodnih odbora opština i srezova (Beograd, 18 do 21. V. 1960), Beograd, Zavod za javnu upravu, 1960, 400 s.

Уставно право

Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, dr. Jovan Đorđević, Beograd, Savremena administracija, 1961, 786 s.

Državno uređenje FNRJ, dr. Božidar Paja, Zagreb, Narodne novine, 1961, 174 s.

Zbirka saveznih propisa o uređenju i nadležnosti narodnih odbora, pripremio Petar Aligrudić, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1960, 353 s.

Финансије и финансиско право

Savezni budžet za 1961 godinu, Beograd, Savezna narodna skupština, 1961, 172 s.

Zbirka svih propisa o taksama sa objašnjenjima, Jovan Radulović, V izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1961, 484 s.

Zbirka propisa o porezima, Mihailo Šćekić, peto dopunjeno i izmenjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, 1961, 800 s.

Savremeni problemi monetarne teorije i politike, dr. Miloš Vuković, Beograd, 1960, 238 s.

Program za finansiranje naučno istraživačkog rada, I sveska, Beograd, Savezni fond za naučni rad, 1961, 152 s.

Finansiranje školstva, pripremio Bogoljub Muović, Beograd, Zavod za javnu upravu sekretarijata Saveznog Izvršnog Veća za prosvetu i kulturu, 1961, 110 s.

Monetarni, platni i finansiski aspekti svetske privrede, Radoš Stamenković, dr. Vladimir Glišić i Đorđe Lađević, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1960, 200 s.

Zbirka propisa o porezu na prihode od autorskih prava i o porezu na lični prihod građana s komentarom, Marko Đurbabić, Zagreb, Informator, 1960, 89 s.

Црногорске финансије 1860—1915, др. Мирчета Ђуровић, Титоград, Историски институт НР Црне Горе, 1960, 406 с.

Predlog proračuna Ljudske Republike Slovenije (republički proračun) za leto 1961, Ljubljana, Izvršni svet Ljudske skupščine LR Slovenije, 1961, 122 s.

Predlog budžeta Narodne Republike Bosne i Hercegovine, Republički budžet za 1961 godinu, Sarajevo, Izvršno vijeće, 1960, 128 s.

Prijedlog Zakona o završnom računu o izvršenju budžeta Narodne Republike Hrvatske za 1960 godinu, Zagreb, Izvršno vijeće Sabora NR Hrvatske, 1961, 289 s.

Zakon o budžetu Narodne Republike Hrvatske (Republičkom budžetu) za 1961 godinu, Zagreb, Sabor Narodne Republike Hrvatske, 1961, 102 s.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

Socialne službe v Sloveniji. Socialno delo v mladinskem sodstvu, Ljubljana, Društvo socialnih delavcev Slovenije, 1961, 197 s.

Socijalno obezbeđenje u Jugoslaviji, Čehoslovačkoj, Švedskoj i V. Britaniji, Edita Vajs, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1960, 136 s.

Socialne službe v Sloveniji, Dolfa Boštjančič, Danica Jelenc, Marjeta Škerlj-Sojar, Ljubljana, Društvo socialnih delavcev Slovenije, 1960, 110 s.

Prva Jugoslovenska konferencija za socijalni rad, redakcioni odbor: Branka Savić, Boško Brajović, Koviljka Lopusina, Beograd, Jugoslovenski odbor za socijalni rad, 1960, 286 s.

СОЦИОЛОГИЈА

Sociologija, Osnove markističke opšte teorije o društvu, dr. Jože Goričar, treće izdanje, Beograd, Rad, 1961, 358 s.

Uvod u opću sociologiju, Oleg Mandić, drugo izdanje, Zagreb, Narodne novine, 1961, 400 s.

Društvena nadgradnja, dr. Ljubomir Živković, Zagreb, Naprijed, 1960, 670 s.

СТАТИСТИКА

Popis stanovništva, 31 mart 1961, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 71 s.

Popis stanovništva 1953. Knjiga XI, Starost, pismenost i narodnost, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1960, 557 s.

Tablice mortaliteta, 1952—1954, za FNRJ i narodne republike, predgovor dr. Miloš Macura, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1960, 77 s.

Statistički godišnjak Beograda 1960, Beograd, Narodni odbor grada — Zavod za statistiku, 1960, 262 s.

Здравствена статистика. Со увод во демографска статистика, Иво Богданић, Скопје, Просветно дело, 1960, 128 с.

Cene, Jul-september 1960, uvod: Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 67 s.

Cene, Oktobar-decembar 1960, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 63 s.

Komunalni fondovi i službe 1957, I deo, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1969, 64 s.

Komunalni fondovi i službe 1957, II deo, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 99 s.

Komunalni fondovi i službe 1957, III deo, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 48 s.

Zanatske radnje i zanatska preduzeća, Prethodni rezultati popisa 15. XII. 1959, II deo, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1960, 113 s.

Društvena ishrana 1959, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 22 s.

Nomenklatura gradbenih objekata za leto 1960, uvod: Ante Novak, Ljubljana, Zaoed LR Slovenije za statistiku, 1960, 50 s.

Zaposlenost 30. IX. 1959, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 119 s.

ТРГОВИНА — УНУТРАШЊА И МЕЂУНАРОДНА

Promene u svetskoj proizvodnji i međunarodnoj trgovini, Marijan Hubeni i Ljubiša Adamović, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1960, 194 s.

Untrašnja trgovina 1959, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1960, 84 s.

Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije januar-septembar 1960, predgovor Ante Novak, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1961, 180 s.

Godišnji izveštaj za 1960 godinu, Beograd, Savezna spoljno-trgovinska komora, 1961, 202 s.

ФИЛОЗОФИЈА, ПРАВНА ФИЛОЗОФИЈА

Uvod u filozofiju dijalektičkog materijalizma, Abram Deborin Moisevič, prevela Ljubinka Krešić, Sarajevo, Veselin Masleša, 1960, 433 s.

Problemi umetnosti in filozofije, Mihail Liščic, prevedel Jože Hudeček s sodelovanjem Božidarja Borke, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1961, 254 s.

Logika, Ivan Večerina, Zagreb, Školska knjiga, 1961, 156 s.

Povijest filozofije i Socijalna filozofija, Božo Milanović, drugo izdanje, Pazin, Istarsko književno društvo, 1961, 188 s.

Mogućnost, nužnost, slučajnost, stvarnost, Hegelovo učenje o odumiranju umjetnosti, dr. Ivan Poht, Sarajevo, Veselin Masleša, 1961, 137 s.

ДОМАЋИ ЧАСОПИСИ

BILTEN ZA PITANJA JAVNE UPRAVE I PRIVREDE, Zagreb, br. 2, 1961. — (Broj posvećen savetovanju o temi: „Javnost i uprava“). Dr. V. Novak: Ustanove za socijalni rad. — D. Kocakov: Sistematizacija radnih mjesta u samostalnim ustanovama. — J. Kovačić: Opći i drugi akti privrednih organizacija. — V. Čiča: Poseban ispit za unapređenje u više zvanje i poseban ispit za priznanje stručne spreme višeg stepena. — D. Tkalec: Porezno knjigovodstvo. — M. Mišić: Organizacija i rad mjesnih odbora i mjesnih ureda.

Br. 3—4, 1961. — Novi pdopisi o raspodjeli ukupnog prihoda privrednih organizacija. — Dj. Gatarić: Organizaciono i kadrovsko jačanje službe za unapređenje organizacije, metode i tehnike rada. — D. Kocakov: Nagrađivanje službenika u samostalnim ustanovama. — J. Kovačić: Izbori za zajedružne savete zemljoradničkih zadruga. — Dr. I. H.: Nedostaci u propisima narodnih odbora. — D. Tkalec: Porezno knjigovodstvo. — F. Krivić: Reorganizacija sudovanja i sporovi iz socijalnog osiguranja. — Dr. P. S.: Rješavanje sporova između sustanara.

Br. 5, 1961. — Dr. B. Z.: Javnost i uprava. — Z. B.: Jugoslovensko udruženje za administrativne nauke (Godišnja skupština). — J. Krajina: Evidencija o radnom učinku službenika. — Dj. Gatarić: Analiza radnih mjesta u organima uprave. — S. Timer: Radni odnosi u zdravstvenim ustanovama. — V. Čiča: Priprema službenika za polaganje stručnih ispita. — Dr. P. S.: Savjetovanje kod Saveznog vrhovnog suda o nekim problemima u rješavanju upravnih sporova.

Br. 6, 1961. — Dr. E. Žokalj: Zdravstvena zaštita i organizacija zdravstvene službe. — V. Stamenović: Neka pitanja organizacije službe statistike, dokumentacije i evidencije u općinskim narodnim odborima. — V. Čiča: Dopisne upravne škole. — H. Bačić: Kotarske i općinske privredne komore. — J. Kovačić: Zakon o urbanističkom i regionalnom prostornom planiranju.

BILTEN ZAVODA ZA JAVNU UPRAVU AP VOJVODINE, Novi Sad, br. 1, januar-februar 1961. — Dr. B. Damjanov: Pokretanje Biltena Zavoda. — F. Nandor: Jedna značajna naučno-istraživačka institucija. — Dr. A. Fira — M. Vujadinović: Delimični rezultati rada na ispitivanju delatnosti Veća proizvođača NOO Senta. — P. Petrović-D. Rakić: Problemi stručnih kadrova u privredi i javnim službama pokrajine. — P. Pavić: Komune u novom budžetskom sistemu.

— Br. 2, mart-april 1961. — D. Vukašinović: Funkcionisanje organa uprave narodnih odbora u Vojvodini. — A. Bećin: Obaveštenost radnika o poslovanju preduzeća i radu radničkog saveta kao faktor u razvoju radničkog samoupravljanja. — R. Marković: Sudska kontrola nad radom organa uprave.

— Br. 3, maj-juni 1961. — P. Džakulin: Društvene službe u sistemu dohotka. — A. Markičević: Pravni položaj mesne zajednice.

Br. 4, juli-avgust 1961. — D. Žarković: Osvrt na novi sistem raspodele u privredi. — D. Karvidić: Dejstvo novih privrednih mera na položaj komune. — Lj. Tomić: Uloga i značaj ekonomskih jedinica u razvoju radničkog samoupravljanja.

ГЛАСНИК АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ У АП ВОЈВОДИНИ, Нови Сад, бр. 4, април 1961. — Д. Бабић: Уредба о казнама у Посавском народно-ослободилачком одреду. — Б. Грађански: Однос кривичне пресуде и гра-

ђанске парнице у Енглеском праву. — Н. Ворганић: Употреба воде из потока за наводњавање.

Бр. 5, мај 1961. — Др. Д. П. Радоман: Ћутање као основ претпоставке. — Др. Б. Базала: Утврђивање вриједности предмета спора у парничном поступку ради наплате судске таксе. — Н. Константиновић: Накнада штете извршене од заштићене дивљачи по Закону о лову. — Др. Б. Руп: Још једном о доношењу пресуде код јединственог супарничарства. — К. Хаџи: Нови основи пензионог осигурања адвоката.

Бр. 6, јуни 1961. — Р. Прица: Стицање од привидног наследника. — К. Месаровић: Правна природа забележбе спора. — Д. Китић: Питање месне надлежности.

Бр. 7, јули 1961. — Д. Драшковић: Да ли се плаћа такса за усмени одговор на тужбу дат на расправи. — А. Маркићевић: Признање чињеница и признање тужбеног захтева. — Д. Мишић: Поводом чл. 40 Закона о јавном правобраниоштву. — Др. С. Браун: Судска пракса примене прописа о нужном смештају на погрешном путу. — Д. Бабић: Кривично дело крађе војне опреме. — Б. Раванић: Прилог дискусији о издржавању деце.

Бр. 8, август 1961. — Др. Бр. Петрић: Имовински захтеви и одузимање имовинске користи у кривичном поступку. — В. Вулићевић: Имовински односи ванбрачних другова. — Ђ. Калабић: Одговорност за штету насталу губитком ствари дате у депозит. — Б. Радовановић: Парициони рок у споровима због сметања поседа.

GLEDIŠTA, Beograd, br. 2 1961. — Broj posvećen diskusiji sa temom: „Problemi obrazovanja i tehnološka revolucija”. Uvodna reč Z. Pešić-Golubović. Učesnici u diskusiji: Dr. D. Mitrović, Dr. J. Đorđević, Dr. R. Lukić, Dr. B. Stojanović, Dr. R. Guzina, Dr. M. Pečujlić, J. Hristić, D. Strahinjić, V. Vukmirica, Ž. Berisavljević, M. Vujičić, Z. Pešić-Golubović, V. Tomanović. — L. Ivanović i M. Vukomanović: 4 april 1920 godine. — I. Milić: Priroda vlasništva i produkcionih odnosa u socijalizmu. — Lj. Erić: O problemima lekarske etike. — Dr. B. Šešić: Osvrt na jedan kritički osvrt (Povodom članka istog autora: „Neka shvatanja savremene logike i dijalektike, Gledišta, br. 3, 1960).

Бр. 3, 1961. — Др. В. Кораћ: Sociologija i naša društvena stvarnost. — R. Supek: Utjecaj psihoanalize na društvene nauke. — E. From: Socijalno psihološki argumenti u prilog mira. — Dr. J. Đorđević: Revolucija i humanizam. — M. Trklja: Priroda kamate u socijalizmu. — I. Milić: Vlasništvo nad kolektivnim sredstvima za potrošnju. — Dr. M. Šternić: Kriminalni psihopati i društvo. — Ž. Borisavljević: Neki elementi novoga u društvenom položaju mladih na selu. — M. Zrelec: O nekim pitanjima omladinskog pokreta u Indiji.

EKONOMIST, Beograd, br. 1, 1961. — Dr. I. Maksimović: Naučne tendencije i vulgarno-apologetski elementi u savremenoj ekonomskoj teoriji. — Dr. S. Obradović: Razmatranja o devalvaciji. — B. Horvat: Još jednom o zakonu pretežnog porasta I odeljka društvene proizvodnje. — Ing. Z. Damjanović: Struktura poljoprivredne proizvodnje Jugoslavije u odnosu na druge zemlje. — B. Srebić: Lokalni aspekti dugoročnog razvoja industrije cementa. — Dr. T. Vlaškalić: Zašto opada stopa privrednog porasta u SAD.

EKONOMSKA REVIIJA, Ljubljana, br. 3—4, 1960. — Dr. F. Vučar: Nekatera razmerja med komuno in podjetem. — E. Kržičnik: Urbanizacija — ključno vrpšanje naše ekonomike. — Dr. L. Jerovec: Avtomatizacija v proizvodnji. — T. Klemečič: Ekonomski aspekti avtomatizacije. — Ing. S. Krašovec: Vrednost in delovna sila ob avtomatizaciji. — F. Perič: Avtomatizacija upravnega dela.

EKONOMSKI АНАЛИ, Beograd, br. 10, 1961. — Др. Д. Б. Тодоровић: Инвестиције и платни биланс. — Др. Г. Грђић: Концепције производње

и њихова еволуција у обрачуну народног дохотка. — Др. Д. Чобелић: Важнији системи привредног планирања. — Р. Мосе: Француска и Европска економска заједница. — У. Папи: Теорија регионалне економске интеграције. — М. Лекић: Привредни услови као основица материјалне производње и фактор производности рада.

EKONOMSKI PREGLED, Zagreb, br. 4—5, 1961. — J. Sirotković: O metodama projiciranja privrednog razvoja. — I. Klauzer: Fertilitet u bruto reprodukciji stanovništva Hrvatske od 1857—1953 godine. — D. Gorupić: Prilog diskusiji o sistemu raspodjele dohotka preduzeća. — F. Fenjvejši: Organizacija ekonomskih jedinica na poljoprivrednim dobrima i sistem kompleksne raspodjele po jedinici proizvoda.

Br. 6, 1961. — D. Gorupić: Nove privredne mjere i poslovna politika poduzeća. — Dr. I. Vinski: Fiksni fondovi na području Sovjetskog Saveza. — Dr. M. Rendlić: Prijedlozi za nadopunu sistema izobrazbe ekonomskih kadrova. — Ing. M. Sekulić: Prikaz jednog modela za perspektivno planiranje.

ZBORNİK PRAVNOG FAKULTETA U ZAGREBU, Zagreb, br. 1, 1961. — Dr. Jovan Stefanović: Problematika ustavnog garantiranja prava građana. — Dr. A. Goldštajn: Posebne uzance i poslovni običaji. — M. Alinčić: Roditeljsko pravo maloljetnih roditelja. — Dr. D. Gjanković: Neka zapazanja o studiju prava u Sjedinjenim Državama. — Dr. Z. Gašparović: Dvije bibliografije jugoslavenske pravne literature.

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ, Титоград, бр. 1, 1961. — П. Крстајић: Дурмиторски партизански народноослободилачки одред. — С. М. Стојковић: Насељавање Црногораца у АП Војводини. — Љ. Кланчић: Његошева мисија у Бечу 1850 године. — Г. Станојевић: Неколико докумената за историју Црне Горе прије почетка кандијског рата. — П. Д. Шеровић: Преписка око једног меџана између Прчњана и Ришњана 1791. — Н. Ракочевић: Набавка оружја од стране Црне Горе у Балканском и Првом свјетском рату. — С. Брковић: Састанак покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак у Стијени Пиперској одржан 8 јула 1941 године.

Br. 2, 1961. — Б. Јовановић: О неким проблемима обраде историје НОБ-а Црне Горе. — Љ. Анђелић: Тринаестојулски устанак и италијанско квинслишка офанзива на ослобођеној територији у Црној Гори, Боки и Санџаку. — В. Терзић: Завршне операције Југословенске армије у 1945 години. — Р. Пајовић: Окупација Црне Горе 1941 године и планови око стварања „Независне“ Црногорске државе. — З. Лакић: Културно-просвјетна делатност органа народне власти на ослобођеној територији у Црној Гори (1943—1944). — Д. Вујовић: Партизански прогласи италијанским војницима у Црној Гори 1941 године. — Г. Вукмановић: Два документа народноослободилачког одбора општине команске. — М. Цвјетковић: Кратак прилог историји партизанске поште.

JUGOSLOVENSKA REVIJA ZA MEĐUNARODNO PRAVO, Beograd, br. 3, 1960. — J. B. Duroselle: Proučavanje međunarodnih odnosa u Francuskoj. — В. Лукач: Razmatranja o višestranjoj diplomatiji. — S. Stojković: Međunarodno privatno pravo u svetlosti dosadašnjih iskustava. — S. Peterin: Program Saveza komunista Jugoslavije i međunarodno pravo. — E. Pallua-B. Jakša: Riječka pravila u odnosu na odredbe Brixelleskih konvencija. — M. Jezdić: Deveto zasjedanje Haške konferencije za međunarodno privatno pravo. — В. Blagoev: Novi činioci u postupanju sa poslodavačkim predstavnicima iz socijalističkih zemalja u Međunarodnoj organizaciji rada.

Br. 1, 1961. — Dr. M. Bartoš: Bečka konferencija o diplomatskim odnosima. — Dr. S. Stojković: Savremene tendencije međunarodnog privatnog prava. — Dr. N. Vučković: Prilog proučavanju postanka „Načertanija“ — 1844 i „Osnovnih misli“ 1847. — В. Popović: Majski prevrat i SAD. — Dr. Đ. Ninčić: Ujedinjene nacije i razvoj međunarodnog prava. — Lj. Janković: Međunarodne organizacije drumskog saobraćaja. — V. Čok: Međunarodno

regulisanje pitanja godina starosti za stupanje u brak. — P. Nikolić: Povo-dom jedanaeste pomorske konferencije u Brislu 1961.

JAVNA UPRAVA, Ljubljana, 3—4, 1961. — M. Goršič: Nekateri proble-mi stanovanjskih skupnosti. — Dr. J. Globevnik: Statutarna ureditev komun in vprašanje njene reforme. — Razmerja med sveti in upravo ljudski odborov (Analiza Sekretarijata za zakonodajo in organizacijo). — Dr. M. Pavlič: Javna služba pravne pomoči in njena organizacija. — Dr. V. Sukije: Perspektivni pogledi na organizacijo pravne pomoči. — Dr. J. Globevnik: Vprašanje zakonske ureditve službe pravne pomoči. — R. Milkič: Ureditev službe pomoči pri republiškem svetu sindikatov.

Št. 5—6, 1961. — Samouprava zdravilških in turističkih krajev. (Analiza IS za zakonodajo in organizacijo). — M. Perovšek: Nadzor nad zakonitost opravnih aktov ljudskih odborov. — K. Lorbar: Ugotavljanje delovnega uspeha uslužbenca. — E. Ferfolja: Plačilni sistem v javni upravi in v za-sebnih podjetjih v ZDA.

MEĐUNARODNI PROBLEMI, Beograd, br. 1, 1961. — J. Stanovnik: Industrijalizacija i njeno dejstvo na ekonomske odnose Jugoslavije sa ino-stranstvom. — R. Blum: Ekonomske posledice naoružanja i razoružanja na privredu SAD. — Dr. M. Šahović: Ujedinjene nacije, kodifikacija i progresivni razvoj međunarodnog prava. — N. Blagojević: Integracioni pokreti u Africi. — E. Štajner: Problemi razmeštaja industrije u Mađarskoj. — F. Parri: Ekonomski i politički problemi evropske integracije. — A. Hansen: Savremeni problemi privrede SAD.

NARODNA UPRAVA, Sarajevo, br. 3—4, 1961. — M. Vuković: Promjene u sistemu raspodjele ukupnog dohotka i prihoda privrednih organizacija. — Đ. Pekić: Novi kreditni i bankarski sistem. — A. Marković i F. Lincender: Raspodjela dohotka privrednih organizacija u NR BiH u 1960 godini. — N. Stojković: Rješavanje uzurpacija. — Z. Kovačević: Komisije i službe za pred-stavke i pritužbe u narodnim odborima. — N. Ahić: Saobražavanje organi-zacije i rada komora sa Zakonom o udruživanju i poslovnoj saradnji u privredi. — L. Muk: Određivanje procenta vojnog invaliditeta u postupku za priznavanje prava na ratnu ili mirnodopsku vojnu invalidninu. — S. Jev-đević: O sustanarskim odnosima. — Š. Pužić: Mjesto i uloga viših upravnih škola u novom sistemu visokoškolskog obrazovanja. — L. Grisogono: Nad-ležnost predsjednika sudskog veća za donošenje odluke o izvođenju dokaza.

Br. 5, 1961. — F. Lincender: Obrtna sredstva i njihovo finansiranje kod trgovinskih organizacija. — A. Imamović: Zborovi birača u 1960 godini na području Sreza gorazde. — Alikadić: Redovnim i prinudnim likvidacijama i ubrzanju njihovog postupka treba posvetiti punu pažnju. — M. Magdić: Pravo prvokupa po Zakonu o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta. — M. Smajlović: Problem savremene organizacije rada sreskih zavoda za sta-tistiku. — M. Korać: Reorganizacija Jugoslovenskih željeznica. — F. Butu-rović: Uz novi pravilnik o dodeljivanju pomoći porodicama vojnih lica koja izgube život pri vršenju službe.

Br. 6, 1961. — B. Trklja: O deviznom i spoljnotrgovinskom sistemu. — A. Đokić: Neka zapažanja o pravno-tehničkom aspektu normativnih akata sreskih narodnih odbora. — M. Dević: Struktura upravnih i kancelarskih službenika u NR BiH. — M. Đodić: Neka pitanja međusobnih odnosa organa širih i užih političko teritorijalnih jedinica. — S. Ridžanović: Neki problemi u vezi korišćenja nacionalizovanog građevinskog neizgrađenog zemljišta. — N. Ahić: Članstvo u privrednim homorama. Dr. S. Jakšić: Pitanje primjene pravnih pravila iz ranijeg Zakona o odgovornosti za štetu pričinjenu motor-nim vozilima.

НАРОДНИ ОДБОР, Београд, бр. 4, 1961. — А. Маркићевић: Неки проблеми израде прописа народних одбора. — Б. Маринковић: Прекр-шају прогис јавног реда и мира. — М. Драшковић: Нека питања и про-блеми статута комуне. — С. Радовић: Искуства контроле законитости

нормативних аката народних одбора на подручју Војводине. — Др. М. Ј.: Основни принципи нове организације југословенских банака. — Ђ. Ми-ронов: Накнада ранијем сопственику за воћњак на национализованом грађевинском неизграђеном земљишту.

Бр. 5, 1961. — Осврт на развој и функционисање комуналне самоупра-праве у НР Србији током 1960 године (Из Годишњег извештаја СИВ НРС). — Д. Јосиповић: Повезивање месних одбора и зборов бирача. — Б. Ђинић: Општинске дажбине у новом буџетском систему. — М. Каса-пић: Нека питања у вези примене Закона о стамбеним односима. — М. Јончић: Ванредно напредовање јавних службеника на основу оцена. — В. Ђорђевић: Надзор народног одбора над нормативним актима самостал-них усанова и организација. — Др. М. Ј.: Основна начела републичког Закона о сахрањивању и гробљима.

Бр. 6, 1961. — С. Хашимбеговић: Од народноослободилачких одбора до Народне скупштине Србије. — М. Јеремић: Народноослободилачки одбо-ри-органи Народне револуције. — М. Бојић: О првим народноослободилач-ким одборима Посавине и Тамнаве. — К. Јончић: Стварање нове народне власти на подручју Краљевског округа Јошаници. — Б. Крстић: Народноосло-бодилачки одбори у округу Лесковац од 1941 до 1944 године. — К.: Доку-менти о народноослободилачким одборима 1941 г.: Две значајне одлуке градског НОО Ужице. — Х.: Из историје народне власти у Санџаку. — Др. Д. Продановић: Установе друштвених служби у систему комуналне самоуправе. — Др. М. Јовић: Основне карактеристике новог финансирања школства.

Бр. 7—8, 1961. — С. Ђурић: Друштвена функција библиотека и за-даци НО у вези даљег унапређења библиотекарства. — М. Милосављевић: Проблем сарадње НО и органа унутрашњих послова на прописивању прекршаја. — В. Ђорђевић: Арбитраже код НО. — Д. Алексић: Кроз одлуке НО о додељивању помоћи материјално необезбеђеним лицима. — Р. Симиовић: О статуту комуне. — Љ. Јефтић: За што правилнији посту-пак другостепених органа кад решавају по жалби. — П. Радуловић: О радном времену у јавној управи. — В. Радованов: Нешто о методу сре-ђивања непокретне општенојавне имовине. — Др. М. Јовић: Основне поставке новог режима газдовања шумама.

НАША ZAKONITOST, Zagreb, br. 3—4, 1961. — М. Singer: Ispitivanje ličnosti okrivljenog s osvrtnom na младе пунолетне особе. — З. Урем: Заштита радио-дифузних емисија у домаћем и међународном праву. — Ј. Будисављевић: Вршење пословне дјелатности у стану. — Др. В. Базала: Може ли се власнику зграде односно власнику стана признати право на отказ уговора о коришћењу стана, ако је тај стан потребан ради његовог уселjenja и ради уселjenja његовог брачног друга. — Др. А. Пук: О праву ukopa и uređenju гробља.

Бр. 5—6, 1961. — Др. Ж. Жмалјец: Уговорно ограничење и искључење одговорности за штету. — Др. И. Буклјаš: О неким економско-правним про-blemима новог привредног система. — Д. Петровић: Застареост права на својинску туђбу. — М. Јанјић: Савремена привреда и проналазачко право. — Ј. Зуџенић: Суђење пунолетним особама за кривична дела учињена у ври-јеме малолетности. — Д. Cortiћ: Изрицање дисциплинске казне за кривична дела против оружаног снага.

НАША STVARNOST, Beograd, br. 3, mart 1961. — Др. Ј. Ђорђевић: Савремени уставни проблеми Југославије. — Ј. Становник: Борба две опреће-не тенденције у привреди неразвијених земаља. — Ж. Ракочевић: Metод савре-мене политичке економије. — Др. В. Бабовић: Problem razorужања и међу-народна заједница. — В. Булатовић: Поводом штрајка белгиских радника. — А. Стојановић: „Šest великих” у систему државног регулисања привреде у САД.

Бр. 4, april 1961. — М. Mitroviћ: Naša nastojanja у изградњи демократ-ског и модерног система стручног образовања. — М. Barišić: Putevi oslo-

bođenja afrike. — J. Hadži-Vasileva: Politički i ekonomske problemi Maroka. — S. V. Jovanović: O promenama u strukturi nacionalnog bogatstva tokom privrednog razvoja. — M. Ž. Avramović: Štampa i javno mišljenje u SAD. — S. Južnić: Bolivija.

Br. 5, maj 1961. — B. Jevremović: Jedan značajan aspekt odnosa zajednica-pojedinac. — S. Južnić: Društveno-političke komponente savremenog Brazila. — Lj. Petrović: Ekonomske posledice ratnih priprema i eventualnog rata u savremenim uslovima. — N. Begović: Stanovništvo kao faktor proizvodnje. —

NAŠE TEME, Zagreb, br. 4, 1961. — M. Mirić: Omladina i kulturno zabavni život. — Z. Baletić: Razvitak privrede SAD i neki Marksovi ekonomski zakoni. — B. Hudoletnjak: Strah od nonkonformizma. — I. Babić: „Čovek organizacije” Williama H. Whytea. — B. Lazić: Recesija u SAD. — G. Petrović: Pitanje o čovjeku i Karl Marks. — I. Babić: O nastavi društvenih znanosti u srednjoj školi. — D. Suvin: Uznemirenost na kampusima.

Br. 5, maj 1961. — M. Bolfek: Stručno obrazovanje omladine. — A. Flaker: O Razvojnoj liniji savremene sovjetske književnosti. — D. Zilić: Neki sovjetski udžbenici o nama. — R. Supek: Konkretni humanizam i smisao humanističkih znanosti. — S. Lončar: Nastava i nastavnici. — Z. Junković: Francuzi na Balkanu. — D. Šćukanec: Banija i Sisak (Dokumenti iz NOB).

Br. 6, juni 1961. — I. Kuvačić: Sociologija i sociopsihologija. — M. Marković: Humanizam i problemi vrednosti. — A. Zadrović: Pogled u zabavnu štampu. — B. Hudoletnjak: Izabrana djela V. I. Lenjina. — S. Suvar: Mladi komunisti u srednjim školama. — H. Sirotković: Osnovne smernice novih propisa o visokom školstvu u NR Hrvatskoj. — M. Madjor: Novi fakulteti i visoke škole. — Diskusija o promenama u našem društvu i privrednom sistemu. I. Kocon: Uvodna riječ. B. Grahovac: Samoupravljanje, industrijska proizvodnja i raspodjela dohotka. M. Škiljan: Kulturna institucija i novi društveni i privredni sistem. B. Antić: Raspodjela dohotka i škola. — B. Srdar: Neka pitanja povodom novog Zdravstvenog zakona.

Br. 7, juli 1961. — Broj posvećen problemima savremene Afrike. — J. Djerdja: Pogled na ulogu i mjesto Afrike u suvremenom svijetu. — M. Barišić: Probudena snaga Afrike. — M. Sarić: Panafrikanizam danas. — Z. Rajh: Afrika i Evropa u periodu raspadanja kolonijalnog sistema. — F. Raknić: Afrika i svjetska privreda. — P. Guberina: Tragom afričke crnačke kulture. — S. Lasić: Književnost zemalja Crne Afrike na francuskom jeziku. — M. B. Kulturna dekolonizacija Afrike. — I. Mihovilović: Rimski crkva u Africi. — B. Mirković: Mladi na afričkom kontinentu. — V. Tomac: Štampa u nezavisnim zemljama Crne Afrike. — Lj. R. Mosorski: Ropstvo u južnoj Africi danas. — S. Petrović: Za studij afrikanistike. — R. Lovrenčić: Afrika u našoj publicistici, u obrazovanju i u nauci. — B. Budisavljević: Afrički studenti u Jugoslaviji. — Podaci o diplomatskim odnosima i vezama, te lista ugovora, sporazuma i drugih dokumenata zaključenih između Jugoslavije i afričkih zemalja. — Bibliografija o Africi: a) knjiga na našem jeziku b) članka u našim časopisima; c) tekstovi na stranim jezicima. — Odjeci o Africi (Izbor članaka iz stranih časopisa sa sledećim naslovima: Bogatstva Afrike i strani kapital; Planiranje u Crnoj Africi; Programi obrazovanja i socijalnih službi u Gani; Marksističko istraživanje i suvremeno buđenje Afrike i Azije; problemi dekolonizacije u Centralno-istočnoj Africi i britanska politika „Partnershipa”). — Dokumenti o Africi: Afrički lideri o Africi: Afrički lideri o Africi. (Govori i izvodi iz govora državnika: Modiba Keite, Patrisa Lumbube, Gamal Abdel Nasera, Kwame Nkrumah, Seku Turea; Prva službena deklaracija privremene vlade Alžirske republike; Zaključci potkomisije za kulturu na Drugoj konferenciji solidarnosti afroazijskih naroda održanoj od 11 do 15 aprila 1960. u Konakriju. — Osnovni podaci o Africi; Afrika u brojkama.

NOVA ADMINISTRACIJA, Beograd, br. 3, mart 1961. — Dr. A. Hristov: Vanpravna sredstva društvenog nadzora i usmeravanja. — P. Aligradić: Rad SNS na prvom zasedanju u 1961. godini. — M. Milovanović: Funkcije i međusobni odnosi sreza i opština u srezu Niš. — M. Stanišić: Neki podaci o dosadašnjem radu viših upravnih škola. — B. Fili: Služba dokumentacije u narodnom odboru. — J. Leposavić: Novi kreditni i bankarski sistem.

Br. 4, april 1961. — Dr. P. Dimitrijević: Javnost i uprava. I. Razvoj i značaj odnosa javnosti i uprave. — P. Aligradić: Rad SNS u aprilu 1961. — R. Vukčević: Iskustva iz funkcionisanja komunalnog sistema u AKMO posle ukidanja srezova. — Lj. Milojević: Rad po normi i nagrađivanje po učinku u sreskom zavodu za socijalno osiguranje Smederevo. — H. Krestić — J. Baltić: Podsetnik za vršenje inspekciskog pregleda od strane administrativne inspekcije. — Đ. Radivojević: Najnovije izmene i dopune Zakona o radnim odnosima. — Dr. N. Dilber: Četvrte izmjene i dopune Zakona o penzijskom osiguranju. — Lj. Jeftić: Primena Zakona o opštem upravnom postupku u svetlosti jedne značajne ankete. II deo.

Br. 5, maj 1961. — Dr. Dimitrijević: Javnost i uprava. II. Struktura odnosa javnosti i uprave. — P. Aligradić: Obrazovanje pododbora odbora za društveni plan. — D. Josipović: Revizija statuta komuna. — Ing. B. Bakrač: Osvrt na Sarajevsko savetovanje o stambenoj izgradnji. — M. Josipović, A. Patala, M. Popović: IV savetovanje Jugoslovenskog udruženja za administrativne nauke. — V. Mitkov: Narzor nad stručnim radom zdravstvenih ustanova. — S. Čučković: Osnovni zakon o šumama. — M. J. Savetovanje vrhovnih sudova o problemima rešavanja upravnih sporova.

ODVJETNIK, Zagreb, br. 4 ožujak — travanj 1961. — Dr. B. Vukmir: Advokatski moral u Indiji. — Dr. J. Andrassy: Nove tendencije u suvremenom međunarodnom pravu. — Dr. E. Pallua: Pred XI diplomatsku konferenciju za pomorsko pravo. — Dr. B. Vukmir: Kriza advokature u Velikoj Britaniji. — Dr. F. Krpotić: O komasaciji zemljišta i postupku za provođenje komasacije zemljišta. — Dr. B. Bazala: Tužba radi objavljivanja odgovora na informaciju.

Br. 5—6, svibanj — lipanj 1961. — Izveštaj Upravnog odbora Advokatske komore u NRH redovnoj godišnjoj skupštini za razdoblje od 8. V. 1960. do 14. V. 1960. — Dr. B. Stengl: Radni odnos među bračnim drugovima. — J. Budisavljević: O zakupninama za poslovne prostorije u užem području grada Zagreba. — Dr. Z. Križanić: Stambene kategorije o kojima je otkazivalac dužan voditi računa kada otkazuje ugovor o korištenju stana. — Dr. Z. Križanić: Propisi o povišenju podstanarske naknade ne primenjuju se na posebno zaštićene podstanare.

Br. 7—8, srpanj — kolovoz, 1961. — E. Pallua: Rezultati XI diplomatske konferencije za pomorsko pravo. — Dr. B. Bazala: Može li ugovor koji je izgubio pravni učinak ponovo proizvoditi pravni učinak. — D. Čurčija: O kodifikacijama i kazuistici. — Dr. B. Bazala: Da li je prividan ugovor o prijenosu zemljišta ili zgrade bez pravnog učinka. — Dr. B. Vizner: Pravna narav nužnog dijela određena u novcu. — Dr. F. Krmpotić: O maksimumu poljoprivrednog zemljišta i izdvajanju viška u poljoprivredni zemljišni fond. — J. Budisavljević: Prestanak zakupa poslovnih prostorija. — Dr. Z. Križanić: Za stjecanje prava za zamjenu stanova potrebna je suglasnost davaoca stana na korišćenje. — J. Budisavljević: Plaćanje povišene stanarine zbog vršenja advokature u stanu.

ПРАВНА МИСЛА, Скопје, бр. 1. јануари — фебруари 1961. — Др. Ј. Георгиев: Општ поглед на бирократијата и бирократизмот. — А. С. Атанасовски: Правото на давање станови на користење. — Н. Марковски: Нова стимулативна форма во наградувањето на јавните службеници. — Д. Курчиевски: За правилното приложување на одредбата на член 41 од Законот на национализација од 1958. год. — Б. Чакар: За проблемот на приправници во органите на управата во народните одбори. — М. Кр-

џоски: За некој спорни прашања кај институтот приговор против одвигелниот акт.

Бр. 2, март—април 1961. — Т. Гујовски: Локалната самоуправа во САД. — А. Грунче: Закуп на селскостопански и градежни земјишта по постојните прописи. — Др. П. Марина: Савремени школи во кривичното право. — Т. Лиаковски: Општествената опасност као кривично-правна категорија. — В. Мисајловски: Материјална одговорност за извршување на буџетите. — В. Чакар: Републичкиот закон на шумите и прашања што произлегуваат од неговата примена. — В. Ракочевик: Рехабилитација и бришење на осуда по новелираниот Кривичен законик. — З. Папандонов: Надлежност за решавање по право на надзор против решенија на самостојни установи во рабуните од службеничките односи.

PRAVNI ŽIVOT, Beograd, br. 1, januar—februar 1961. — Dr. V. Stan-ković — M. Đorđević: Krivičnopravna zaštita prava na izdržavanje. — Dr. R. Lorenc: Uslovi za nastanak prava zadržanja. — D. Stojanović: Zашtita ličnosti od indiskrecije. — S. Filipčič: Suparništvo (Litis-consortium). — M. Dedinac — N. Jevremović: Neke specifične forme rada u postupku s maloletnim prestupnicima. — Lj. Miljević: Određivanje invalidnine za slučaj sticanja telesnih oštećenja. — O. Putnik: O pravu nasleđa vanbračne dece.

Бр. 2, март — април 1961. — Лј. Лазаревиќ: Посебно кривично третирање младих пунолетних учесници на кривичних дела. — Н. Ворганиќ: Правни положај напуштеног корита (alveus derelictus). — А. Стојановиќ — Д. Јовановиќ: Неки проблеми права на плаќени годишњи одмор. — В. Пешиќ: Разликување прекршја и привредних претупа од кривичних дела кад им се опиши подударају. — М. Ракиќ: Диференцирање стикаја и привидног стикаја кривичних дела у судској пракси. — Лј. Милојевиќ: Одређивање инвалиднине за случај стикаја телесних оштеќенја.

Бр. 3, мај—јуни 1961. — В. Петриќ: О испиту окривљеног. — Р. Ђуровиќ: О капари — smanjenje od strane suda. — Д. Симиќ: Виност код кривичних дела угрожавања јавног саобраќаја. — Д. Р. Атанасковиќ: Problem razgraničenja dela ugrožavanja javnog saobraćaja iz čl. 271 st. 1 KZ od odgovarajućih prekršaja. — Н. Анђелиќ: Поводом примене члана 125 Основног закона о прекршјаима. — Лј. Пријета: Раd општинске организације Удружења правника.

PREGLED, Sarajevo, br. 3, mart 1961. — V. Pokorni — Salabov: Savremena istraživanja o uticaju porodice na psihičko zdravlje i odgoj dece. — J. Sinadinovski: Empirijska istraživanja o ulozi inteligencije u Poljskoj. — Ѓ. Крстиќ: Пред измјеном метода опорезивања земљорадника. — Н. Филиповиќ: Новчана реформа у Совјетском Saveзу. — Др. М. Ѓ.: Друштвени значај научне документације. — Н. Благојевиќ: Економско-друштвене особености Конга.

Бр. 4, април 1961. — Др. М. Кангрга: Маршов појам отуђења. — В. Јокиќ: Уметничко одређење човека. — Др. д. Гјанковиќ: Правни положај Црнаца у Сједињеним државима. — Р. Илиќ: Metodologija za merenje i praćenje kretanja produktivnosti rada i ličnih dohodaka radnika. — Д. Томљановиќ: Наš carinski sistem i carinska tarifa. — С. В. Јовановиќ: Разлике у животним условима и степен искоришћивања потрошних добара. — В. Радојевиќ: Маказе цена у меѓународном робном промету.

Бр. 5, мај 1961. — Н. Сеферовиќ: О Августу Сесарцу. — М. Хаџијаквиќ: Поводом петстогодишњице Сарајева. — Д. Ковачевиќ: Опште и стручно образовање жена. — Д. Крндија: Стабилност долара и валута западне Европе. — Др. Н. Хаџиomerовиќ: Ситуација и проблеми британске привреде. — Др. М. Ѓ.: Прilog питању реформе универзитетске наставе. — П. Козиќ: О појму социолошког аспекта. — Др. М. В. Интеграција јужноамеричког тржишта.

Бр. 6, јуни 1961. — Н. Сеферовиќ: Боџидар Адџија. — В. Ѓурђевиќ: Прilog питању законитости у развиту човечанства (I deo). — Е. Чимиќ: Друштвено управљање у области културе и уметности. — Ж. Марковиќ: Sociološko - етички аспекти реформе школства у Совјетском Saveзу. Д. Нешиќ: Политичка еконо-

mija u opštem sklopu društvene ideologije. — D. Krndija: Podela rada između zemalja istočne Evrope.

SOCIJALIZAM, Beograd, br. 2, 1961. — M. Turtić: Perspektive daljeg razvoja radničkog samoupravljanja u preduzeću. — M. Samardžija: Problemi robne proizvodnje u privrednoj praksi i ekonomskoj nauci u Sovjetskom Savezu. — D. Ilić: Pred novim zadacima (Iz rada SKJ i društvenih organizacija). — N. Blagojević: Struktura kongoanskog društva i odnos klasnih snaga. — R. Ratković: Povodom jednog klevetničkog napisa.

Br. 3, 1961. — Lj. Marković: Kriza kapitalizma. — E. Redžić: Društveno-istorijski aspekt „nacionalnog opredeljivanja“ muslimana Bosne i Hercegovine. — P. Damjanović: Lenjinova izabrana dela. — Z. Prikelmajer-Tomanović: Francuska levica i degolizam. — M. Janković: Savetovanje italijanskih radnika-kumnistata. — S. Lazarević: Dve značajne sveafričke konferencije.

Br. 4. — K. Hadži Vasilev: Bitno obeležje jugoslovenske revolucije. — V. Begović: Rat u Španiji. — M. Nikolić: Knjiga i kulturna politika. — V. Pavićević: Mesto Lenjinovih filozofskih dela u razvitku marksizma. — M. Ranković: Klasici marksizma o umetnosti. — M. Janković: Uspon komunističke partije Italije.

SOCIJALNA POLITIKA, Beograd, br. 3, mart 1961. — L. Sentjurs: O aktuelnim pitanjima stambeno-komunalne politike i izgradnje naselja. — R. Štajner: Daljni razvoj društveno-ekonomskog sistema i životni standard. — V. Micić: Najnovije izmene u penzionom osiguranju. — S. Radovanović: Socijalne ustanove za odrasle na području Srbije. — O. Devečerski: Formiranje centra za socijalni rad u komunama. — S. R.: Nove ratifikacije konvencija rada u FNRJ. — S. Radičanin: Razvoj službi za zapošljavanje u SAD. — R. L.: Pregled socijalne aktivnosti u našoj zemlji.

Br. 4, april 1961. — M. Marković: Sprovođenje Opšteg zakona o organizaciji zdravstvene službe. — S. Obradović: Neposredni zadaci i metodi rada službi za zapošljavanje. — M. Trifunović: Sprovođenje Zakona o invalidskom osiguranju. — V. Pavlović: Sređivanje imovinsko pravnih odnosa radnika i službenika. — J. Perat: Pojava demografskog starenja i briga za stare ljude u Srezu gorica. — M. Koš: Konferencija za društvenu aktivnost žena. — M.K.: Zadaci sindikata u stambenom gazdinstvu.

Br. 5, maj 1961. — M. Jovićević: Dohodak i novi odnosi u društvenim službama. — Dr. B. Petrović: Formiranje i raspodela ličnih dohodaka zdravstvenih radnika. — M. Begtić: Kadrovska služba u novim uslovima raspodele. — B. Piha: Društvene karakteristike urbanističke delatnosti. — V. Kapor: Sprovođenje Zakona o penzionom osiguranju. — R. Ivanova: Sprovođenje zdravstvenog osiguranja poljoprivrednih radnika u Makedoniji.

Br. 6, jun 1961. — I. Božićević: Osnovne organizacije sindikata u novim uslovima. — Dr. G. Levi: Cene zdravstvenih usluga. — Dr. M. Savićević: Izučavanje problema povređivanja na radu. — B. Popović: Pretplata na stanarsko pravo. — B. N.: Međunarodni kongres društvene odbrane.

Br. 7—8, jul-avgust 1961. — V. Sokolović: Prva iskustva u sprovođenju novih mera u društvenim službama. — Dr. D. Breznik: Kretanje stanovnika Jugoslavije 1921—1961. — M. Janković — M. Popović: Troškovi života i realne plate. — V. Kravić — B. Popović: Gradsko zemljište i njegovo uređenje. — I. Rodić: Inspekcija rada i zaštita na radu u opštini Smederevskoj Palanci. — D. Stanković: Zapošljavanje invalida rada u AKMO. — M. Prelić: Pravo roditelja na porodičnu penziju. — M. B.: Dečje ustanove u komuni. — B. Vesić: Zajednički kongres boračkih organizacija. — F. Džinić: Komisije za rešavanje radnih sporova u Sovjetskom Savezu. — R. L.: Pregled socijalne aktivnosti u našoj zemlji.

СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕД, Скопје, бр. 1, јануари-фебруари 1961. — К. Миљовски: Дилема на теоријата за економскиот раст и развиток на заостанатите подрачја. — М. Ромањо: Истражување на пазарот. — А. В.

Икономовски: Утврдување на личните доходи претпријатија на комплексен учинок. — М. Радосављевиќ: Унапредување и осовременување на трговијата во НР Македонија. — Инж. М. Трандафилски: Производство на високородни пшеници во земјоделските задруги во НР Македонија.

Br. 2, март-април 1961. — К. Миљовски: Недостатно развиените подрачја и можностите за нивниот развој. — А. Чемерски: Развојот на стопанство во НР Македонија за периодот 1948—1960. — М. Гурковиќ: Скопската индустрија и новите економски мерки. — Др. Е. Бојаџијевски: Социјалистичките земјоделски организации на нови релации.

Br. 3, мај-јуни 1961. — В. Гиновски: Расподелба на доходот на стопанските организации во услови на развизи форми на работничко самоуправување. — В. Николовски: Некои проблеми од расподелбата на чистиот приход. — Т. Стојановиќ: Анализа на работењето на стопанските организации и стимулативна расподелба на чистиот приход. — Д. Грунески: Анализа на работењето на стопанските организации. — М. Нетков: Расподелба на доходот во практиката во металскиот завод „Тито“ — Скопје. — Б. Самарџиев: Некои аспекти на новиот девизен и надворешно-трговски систем.

FINANSIJE, Beograd, br. 3, mart 1961. — V. Medenica: Razvoj privrede Jugoslavije u narednom periodu 1961—1965. — T. Starčević: Sistem finansiranja investicija u privredno nerazvijenim područjima sa aspekta perspektivnog plana. — D. Čehovin: Spoljna trgovina u 1960 godini. — V. Lazarević: Neki problemi sa ispitivanjem tržišta. — Dr. M. Popović: Obaveza plaćanja carine i oslobođenje od ove obaveze. — M. Tontić: Briseljska konvencija o carinskoj klasifikaciji robe. — Ž. Fiuček: Četiri aktuelna problema međunarodnih finansija.

Br. 4, april 1961. — R. Radovanović: Prevaljivanje poreza. — M. Đurbabić: Principi i neke izmene u oporezivanju prihoda građana u 1961 godini. — N. Katanić: Izvršenje saveznog budžeta u 1960 godini. — M. Drenjanin: Upravno-računski spor povodom kontrole završnog računa privredne organizacije. — M. Š.: Takse za odobrenje investicionih programa i za reviziju projekata. — D. Velizarić: Iz prakse Saveznog vrhovnog suda.

Br. 5, maj 1961. — B. Kitaljević: Privredne mere tokom narodnooslobodilačke borbe. — V. Bošković: Sprovođenje u život novog bankovnog i kreditnog sistema. — T. Stojanović: Vođenje poslovnih knjiga od strane poreskih obveznika poreza na dohodak od samostalnih zanimanja i ostale imovine. — M. Š.: Opštinske takse za boravak u turističkim mestima.

СТРАНИ ЧАСОПИСИ

ACTA JURIDICA (Academiae Scientiarum Hungaricae), Budapest, Tomus III, Fasc. 1—2, 1961. — I. Szabó: L'évolution du droit de la démocratie populaire hongroise. — V. Peschka: Die existenzialistische Rechtsphilosophie. — F. Toldi: On the Annulment and Reversal of State Administrative Acts. — Gy. Kálmán: The Legal Object and the Passive Subjects of Defamatory Acts. — E. Pólay: Rechtsordnungen im antiken Rom.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE, Praha, 1960, Iuridica 3. — K. Pinc: Zur ökonomischen Problematik des gemeinschaftlichen Verbrauchs der Bevölkerung.

THE AMERICAN ECONOMIC JOURNAL (The Journal of the American Economic Association), Stanford (Cal.), Vol. LI, No. 1, March 1961. — T. W. Schultz: Investment in Human Capital. — H. B. Chenery: Comparative Advantage and Development Policy. — G. L. Bach & C. J. Huizenga: The Differential Effects of Tight Money. — H. Benishay: Variability in Earnings-

Price Ratios of Corporate Equities. — D. Patinkin: *Financial Intermediaries and the Logical Structure of Monetary Theory*. — M. Bornstein: *The Reform and Revaluation of the Ruble*.

No. 2, May 1961. — У овом броју објављени су реферати и дискусије на 73 годишњој скупштини Удружења америчких економиста која је одржана у Сент-Лујсу (Мисури) од 28—30 децембра 1960. Дневни ред скупштине обухватио је следеће теме: *Monetary Theory — New and Old Looks*; *Macroeconomic Theories of Income Distribution*; *Capital Theory*; *Managerial Economics*; *Frontiers in Uncertainty Theory — The Evidence of Future Markets*; *Distribution Costs — Concepts and Measures*; *Antitrust Problems*; *Economic Analysis of Urban Problems*; *Public Utilities and Transportation*; *Wheat — A Permanent Need for a Farm Program?*; *Problems of Economic Instability in Other Countries*; *Balance of Payments of the United States*; *Economics and National Security*; *Economic Development in Mainland China*; *Influence of Moral and Social Responsibility on Economic Behavior*; *Economic Education — Challenge to Our Profession*.

No. 3, June 1961. — J. M. Guttentag: *The Short Cycle in Residential Construction, 1946—59*. — W. L. Hansen: *The Cyclical Sensitivity of the Labor Supply*. — M. E. Kreinin: *Effect of Tariff Changes on the Prices and Volume of Imports*. — V. Holesovsky: *Karl Marx and Soviet National Income Theory*. — J. Sheahan: *Problems and Possibilities of Industrial Price Control — Postwar French Experience*. — E. Ames: *Research, Invention, Development and Innovation*. — S. T. Beza & G. Patterson: *Foreign Exchange Guarantees and the Dollar*.

THE AMERICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (Published by the American Society of International Law), Washington, Vol. 55, No. 2, April 1961. — H. Silving: *In Re Eichmann — A Dilemma of Law and Morality*. — R. Young: *Sedentary Fisheries and the Convention on the Continental Shelf*. — H. S. Levie: *Prisoners of War and the Protecting Power*. — K. P. Misra: *India's Policy of Recognition of States and Governments*. — C. T. Oliver: *American Law Institute's Draft Restatement of the Foreign Relations Law of the United States*. — R. R. Wilson: *International Law and Some Recent Developments in the Commonwealth*.

No. 3, July 1961. — L. B. Sohn and R. R. Baxter: *Responsibility of States for Injuries to the Economic Interest of Aliens*. — M. Domke: *Foreign Nationalizations*. — G. A. Christenson: *United States-Rumanian Claims Settlement Agreement of March 30, 1960*. — W. W. Bishop: *Edwin D. Dickinson (1887—1961)*. — B. M. Clagett: *Survey of Agreements Providing for Third-Party Resolution of International Water Disputes*.

AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW (Official Journal of the American Sociological Association), New York, Vol. 26, No. 1, February 1961. — A. B. Hollingshead: *Some Issues in the Epidemiology of Schizophrenia*. — M. Melbin: *Organization Practice and Individual Behavior — Absenteeism Among Psychiatric Aides*. — Th. R. Anderson & S. Warkov: *Organizational Size and Functional Complexity — A Study of Administration in Hospitals*. — R. L. Coser: *Insulation From Observability and Types of Social Conformity*. — M. E. W. Goss: *Influence and Authority Among Physicians in an Outpatient Clinic*. — D. Mechanik & E. H. Volkart: *Stress, Illness Behavior, and the Sick Role*. — H. E. Freeman: *Attitudes Toward Mental Illness Among Relatives of Former Patients*. — M. Seeman & J. W. Evans: *Stratification and Hospital Care*. — L. R. Dean: *The Pattern Variables — Some Empirical Operations*. — M. W. Weil: *An Analysis of the Factors Influencing Married Women's Actual or Planned Work Participation*. — N. S. Hayner: *Characteristics of Five Offender Types*.

No. 2, April 1961. — D. H. Wrong: *The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology*. — W. Caudill: *Around the Clock Patient Care in Japanese Psychiatric Hospitals*. — J. A. Davis, J. L. Spaeth & C. Huson:

A Technique for Analysing the Effects of Group Composition. — R. Kastenbaum: *On the Investigation of Cruelty, Dignity, and Determinism.* — G. Nettler: *In Defense of „Cruelty, Dignity, and Determinism“.* — D. M. Heer: *The Marital Status of Second-Generation Americans.* — S. A. Richardson, N. Goodman, A. H. Hastorf, & S. M. Dornbusch: *Cultural Uniformity in Reaction to Physical Disabilities.* — H. Yuan Tien: *The Social Mobility/Fertility Hypothesis Reconsidered — An Empirical Study.* — E. Litwak: *Voluntary Associations and Neighborhood Cohesion.* — H. Ch. Cooper: *Perception of Subgroup Power and Intensity of Affiliation With a Large Organization.*

No. 3, June 1961. — J. W. Getzels & Ph. W. Jackson: *Family Environment and Cognitive Style — A Study of the Sources of Highly Intelligent and of Highly Creative Adolescents.* — Ch. E. Bidwell: *The Young Professional in the Army.* — W. A. Gamson: *A Theory of Coalition Formation.* — R. J. Murphy & R. T. Morris: *Occupational Situs, Subjective Class Identification, and Political Affiliation.* — Th. R. Anderson & J. A. Egeland: *Spatial Aspects of Social Area Analysis.* — Ch. T. Jonassen: *Functional Unities in Eighty-Eight Community Systems.* — L. F. Schnore: *Social Mobility in Demographic Perspective.* — J. B. Knox: *Absenteeism and Turnover in an Argentine Factory.* — Z. S. Blau: *Structural Constraints on Friendships in Old Age.* — W. V. D'Antonio, W. H. Form, Ch. P. Loomis & E. C. Erickson: *Institutional and Occupational Representations in Eleven Community Influence Systems.* — R. W. Janes: *A Note on Phases of the Community Role of the Participant Observer.*

THE ANNALS OF THE AMERICAN ACADEMY OF POLITICAL AND SOCIAL SCIENCE, Philadelphia, Vol. 335, May 1961. — Чланци у овом броју илустру све већу потребу међународног васпитања омладине (страну студенту у САД и другим земљама).

Vol. 336, July 1961. — Тема овоог броја је „Is International Communism Winning?“ — G. V. Allen: *Are the Soviets Winning the Propaganda War?* — C. B. Randall: *Soviet-American Economic Competition in Uncommitted Countries.* — H. S. Reuss: *The United States Foreign Aid Program.* — A. J. Toynbee: *Communism and the West in Asian Countries.* — Z. K. Brzenski: *Political Developments in the Sino-Soviet Bloc.* — Lord Lindsay of Birker: *Is Cleavage Between Russia and China Inevitable?* — L. Saltonstall: *Western Military Strength and Security.* — M. Nikezić: *Why Uncommitted Countries Hold That They Are Not „Neutral“.* — E. M. Debrach: *Will Most Uncommitted Countries Remain Uncommitted?* — J. A. Mora: *Will Latin America Continue to Adhere to the West?* — C. M. Eichelberger: *The Role of the United Nations in the East-West Dispute.* — F. O. Wilcox: *The United States and the United Nations.* — A. J. Hotz: *The United Nations Since 1945.* — P. W. Walter: *Will the Political Scientist Fill the Void?* — Q. Wright: *Western Diplomacy Since 1945.* — G. Clark: *World Order — The Need for a Bold New Approach.*

L'ANNÉE POLITIQUE ET ÉCONOMIQUE. Paris, 34e année, No. 161, Mai 1961. — B. Lavergne: *Les principales oppositions Est-Ouest. La vocation de la France.* — E. — N. Dzelepy: *Qui est le général Heusinger?* — B. Lavergne: *Les pays du Tiers-Monde sont socialistes et non soviétiques.*

No. 162, Juillet 1961. — B. Lavergne: *Une explication du notre temps par une comparaison avec les temps passés.* — S. Rusch: *Visées et manœuvres de la politique de Bonn.* — J. Caulais: *L'Allemagne sans Allemands.* — G. Fraser: *L'évolution en Afrique Occidentale.* — B. Lavergne: *Le discours de Khrouchtchev et le problème allemand.* — *Le voyage à Paris du Président de la République Fédérale.*

ARCHIV FÜR DIE CIVILISTISCHE PRAXIS, Tübingen, 160. Bd., I. H., Mai 1961. — Bodenheimer: *Präjudizienverwertung und Gesetzesauslegung im amerikanischen Recht.* — Schütz: *Widerruf bei Zahlungen und Überweisungen.* — Einmahl: *Die Ausübung der Verwaltungsrechte des Gese-*

schaftererben durch den Testamentsvollstrecker. — Stefanopoulos, Die eheliche Lebensgemeinschaft nach griechischem Recht.

2. H., Juni 1961. — Bärmann: Einheitliche Gesellschaftsform für die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft. — Helm: Der arbeitsrechtliche Freistellungsanspruch bei schadensgeneigter Arbeit und seine Auswirkungen auf die beschränkte Untenehmerhaftung, insbesondere im Verkehrsrecht. — Siebenhaar: Die Zeitbauten nach § 95 I Satz 1 BGB.

ARCHIV DES VÖLKERRECHTS, Tübingen, 9. Bd., 2. H., April 1961. — H. Kipp: Das Verbot der Diskriminierung im modernen Friedensvölkerrecht. — F. A. von der Heydte: Atomare Kriegführung und Völkerrecht. — Bericht des Generalsekretärs des Ständigen Schiedshofes über die Tätigkeit des Haager Schiedshofes vom 3. März 1960.

3. H., September 1961. — In memoriam: Walter Schätzel. — H. P. Connell: United States Protection of Private Foreign Investment through Treaties of Friendship, Commerce and Navigation. — I. Seidl-Hohenveldern: Die Vergleichskommissionen gemäss Art. 83 des Friedensvertrages mit Italien von 1947. — H. Accoly: Das Asylrecht.

ARCHIVIO GIURIDICO „FILIPPO SERAFINI“, Roma — Modena, Vol. CLX, Fasc. 1—2, Gennaio-Aprile 1961. — F. Mantovani: Libertà di manifestazione del pensiero e libertà di stampa. — L. Elia: Le commissioni parlamentari italiane nel procedimento legislativo. — A. Piazzese: Principi di giustizia.

THE BRITISH JOURNAL OF SOCIOLOGY (The London School of Economics and Political Science), Vol. XII, No. 1, March 1961. — C. M. Stewart: Future Trends in the Employment of Married Women. — J. H. Smith: Managers and Married Women Workers. — W. G. Head: Adaptive Sociology. — S. M. Lipset & N. Smelser: Change and Controversy in Recent American Sociology. — M. G. Smith: Kebbi and Hausa Stratification. — M. Ginsberg: The Enforcement of Morals.

No. 2, June 1961. — M. Cole: The Webbs and Social Theory. — T. S. Simey: The Contribution of Sidney and Beatrice Webb to Sociology. — M. Young & H. Geertz: Old Age in London and San Francisco — Some Families Compared. — J. Goody: Religion and Ritual — The Definitional Problem. — J. H. M. Beattie: Culture Contact and Social Change. — J. Joseph: Research Note on Attitudes of 600 Adolescent Girls to Work and Marriage.

CAHIERS INTERNATIONAUX DE SOCIOLOGIE, Paris, Vol. XXX, 1961. — J. Berque: L'Afrique du Nord entre les deux guerres mondiales. — G. Balandier: Phénomènes sociaux totaux et dynamique sociale. — H. Lévy-Bruhl: Tensions et conflits au sein d'un même système juridique. — P. Métais: Problèmes de sociologie néo-calédonienne. — G. Condominas: La situation coloniale à Madagascar (La société Mérina). — J. Duvignaud: Réflexions sur l'évolution théâtrale au XIXe siècle. — R. Ledrut: Situation de chômage et analyse sociologique de situation. — V. — L. Tapié: L'oeuvre de Gaston Zeller (1890—1960). — N. Mitrani: Ambiguïté de la technocratie. — E. Poulat: Les nouveaux espaces urbains du catholicisme français. — R. Duchac: Bourgeoisie et prolétariat à travers l'oeuvre de Marx. — G. Kavadias: L'étude de la circulation des hommes et des biens, point de départ d'une enquête de sociologie rurale. — In memoriam: J. A. Blaha (1879 — 1960).

CALIFORNIA LAW REVIEW (Published by Students of the School of Law of the University of California), Berkeley, Vol. 49, No. 2, May 1961. — Fr. C. Newman: The Process of Prescribing „Due Process“. — A. A. Ehrenzweig: Choice of Law — Current Doctrine and „True Rules“. — R. A. Collings, Jr.: Negligent Murder. — E. C. Halbach, Jr.: Future Interests — Express and Implied Conditions of Survival.

No. 3, August 1961. — G. I. Tunkin: Remarks of the Juridical Nature of Customary Norms of International Law. — J. Kaplan: Search and Seizure —

A No-Man's Land in the Criminal Law. — C. J. Olmstead: *Economic Development Agreements.*

THE CAMBRIDGE LAW JOURNAL, London, April 1961. — C. A. Wright: *The Adequacy of the Law of Torts.* — G. Williams: *Causation in the Law.* — J. C. Hall: *New Developments in Mistake of Identity.* — B. E. King: *The Norm in the Bottle.*

THE CHINA QUARTELY, London, No. 6, April-June 1961. — H. Welsh: *Budhism under the Communists.* — J. Bradbury: *Sino-Soviet Competition in North Korea.* — Ch. A. Johnson: *An Intellectual Weed in the Socialist Garden — The Case of Chi'en Tuan-sheng.* — R. Hsia: *The Intellectual and Public Life of Ma Yin-ch'u.* — W. K.: *Communist China's Agricultural Calamities.* — J. Watt: *The Effect of Transportation on Famine Prevention.* — G. N. Patterson: *The Situation in Tibet.* — Објављен је и већи број прилога о развоју наука у НР Кину.

No. 7, July-September 1961. — A. M. Halpern: *The Foreign Policy Uses of the Chinese Revolutionary Model.* — D. S. Zagoria: *The 1957 Moscow Conference and the Sino-Soviet Dispute.* — D. W. Klein: *Peking's Leaders — A Study in Isolation.* — J. S. Aird: *Population Growth — Evidence and Interpretation.* — L. A. Orleans: *Problems of Manpower Absorption in Rural China.* — J. Ph. Emerson: *Manpower Absorption in the Non-Agricultural Branches of the Economy of Communist China, 1953—58.* — H. Passin: *Sino-Indian Cultural Relations.* — R. Goldman: *Peking University Today.* — R. Hsia: *The Development of Mainland China's Steel Industry since 1958.* — W. K.: *The State of Nutrition in Communist China.* — B. Crozier: *Peking and the Laotian Crisis.* — S. Katrak: *India's Communist Party Split.*

ECONOMIA INTERNAZIONALE (Rivista dell'Istituto di Economia Internazionale), Genova, Vol. XIV, No. 2, Maggio 1961. — L. Amoroso: *Si livellano i valori azionari al saggio di interesse di mercato?* — B. Balassa: *Economies of Scale in the European Common Market.* — P. H. Gommers: *Government Expenditure Policy and Micro Multiplier Effects.* — R. Kumar: *The Concept of Compensatory Official Financing — A Restatement for Balance-of-Payments Policy.* — F. Brambilla: *Un modello interpretativo della distribuzione dei redditi.* — J. M. Naharro: *Il piano di stabilizzazione dell'economia spagnola.*

THE ECONOMIC JOURNAL (The quarterly journal of the Royal Economic Society), London, Vol. LXXI, No. 282, June 1961. — G. L. S. Shackle: *Recent Theories Concerning the Nature and Role of Interest.* — A. Smithies: *Rising Expectations and Economic Development.* — P. Kilby: *African Labour Productivity Reconsidered.* — C. Kennedy: *Technical Progress and Investment.* — R. Harrod: *The „Neutrality“ of Improvements.* — W. Fellner: *Two Propositions in the Theory of Induced Innovations.* — D. W. Jorgenson: *The Development of a Dual Economy.* — R. R. Nelson: *A Note on Stability and the Behaviour Assumptions of Harrod-type Models.* — M. Fg. Scott: *A Tax on Price Increases?* — C. H. Feinstein: *Income and Investment in the United Kingdom. 1856—1914.*

No. 283, September 1961. — A. K. Sen: *On Optimising the Rate of Saving.* — P. L. Cook: *Orderly Marketing or Competition?* — M. Fleming: *Cost-induced Inflation and the Quantity Theory of Money.* — J. E. Meade: *Mauritius — A Case Study in Malthusian Economics.* — P. Newman: *Basic Assumptions in Preference Theory.* — A. P. Lerner: *A Note on the Rate of Interest and the Value of Assets.* — M. Brown: *Overinvestment during Prosperity.* — A. L. Marty: *A Geometrical Exposition of the Keynesian Supply Function.* — C. A. Thanos: *Open-market Operations and the Portfolio Policies of the Commercial Banks.* — D. Dosser: *Tax Incidence and Growth.* — P. Einzig: *Statics and Dynamics of the Euro-dollar Market.* — J. Robinson: *Own Rates of Interest.*

ECONOMICA (Published by the London School of Economics and Political Science), 41st Year, No. 110, May 1961 — R. S. Sayers: *Alternative Views of Central Banking*. — J. R. Cuthbertson: *Hire Purchase Controls and Fluctuations in the Car Market*. — R. G. Lipsey and M. D. Steuer: *The Relation between Profits and Wage Rates*. — L. Folsdes: *Domestic Air Transport Policy*. — A. H. John: *Aspects of English Economic Growth in the First Half of the Eighteenth Century*. — R. Harrod: *A Plan for Increasing Liquidity*.

No. 111, August 1961. — A. K. Cairncross: *International Trade and Economic Development*. — G. S. L. Tucker: *Ricardo and Marx*. — R. J. Bhatia: *Unemployment and the Rate of Change of Money Earnings in the United States, 1900—1958*. — F. H. S. Brown and R. S. Edwards: *The Replacement of Obsolete Plant*. — F. Paukert: *The Value of Stock Exchange Transactions in Non-Government Securities, 1911—1959*. — A. S. Gerakis: *A Geometrical Note on the Box Diagram*. — M. McManus: *The Possibility of Undercompensating Price Changes*.

ENCOUNTER, London, Vol. XVI, No. 5, May 1961. — J. Wain: *A Visit to India*. — H. Einbinder: *The Britannica (An American Critique of the Encyclopaedia Business)*. — R. Kee: *The Refugees*. — B. Crozier: *Six Africans in Search of a Personality*. — C. A. R. Crosland: *The Future of Public Ownership*.

No. 6, June 1961. — Th. Hodgkin, E. Huxley: *What Future for Africa?* — J. G. Weightman: *The Sorbonne*.

Vol. XVII, No. 1, July 1961. — M. Cunliffe: *Harvard*. — M. Muggeridge: *The Queen and I (A Memoir and Some Reflections)*. — M. J. Lasky: *Africa for Beginners*. — C. A. R. Crosland: *Some Thoughts on English Education*. — Th. Draper: *Cubans and Americans*.

No. 2, August 1961. — T. R. Fyvel: *The Teddy Boy International*. — S. Hook: *Enlightenment and Radicalism*. — I. Kristol: *God and Politics in America*. — A. Hartley: *Cuba and the Intellectuals*.

No. 3, September 1961. — R. Jenkins: *From London to Rome*. — E. Shils: *Indian Students*. — K. Jaspers: *Our German Trouble*.

EUROPA-ARCHIV (Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik), Frankfurt, 16. Jg., No. 7, 10. April 1961. — R. Servoise: *Die Weiterentwicklung der Französisch-Afrikanischen Gemeinschaft*. — P. Giniewski: „Bantustan“ und das Dilemma Südafrikas. Ein Diskussionsbeitrag zur Lösung der Rassenprobleme in Südafrika.

No. 8, 25. April 1961. — W. Cornides: „New Deal“ — „New Look“ — „New Frontier“. Zur Regierungswechsel in den Vereinigten Staaten. — J. Willmann: *Die wirtschaftspolitische Konzeption der Regierung Kennedy*.

No. 9, 10. Mai 1961. — W. Schütze: *Die französische Atombewaffnung im Spiegel der parlamentarischen Debatten*. — H. Schneider: *Die Haltung der Commonwealth-Länder zur europäischen Integration*.

No. 10, 25. Mai 1961. — K. Younger: *Wandlungen der britischen Haltung gegenüber Afrika*. — J. W. Tuthill: *Eine neue Aera der wirtschaftlichen Zusammenarbeit des Westens*. — H. Schleicher: *Sozialismus und Krieg. Betrachtungen über die ideologische Auseinandersetzung der jugoslawischen und chinesischen Kommunisten*.

No. 11, 10. Juni 1961. — A. Wohlstetter: *Über die Teilnahme an der nuklearen Rüstung*. — G.-K. Kindermann: *Paradoxien der inneren und auswärtigen Politik Japans. Erster Teil: Die politische Standortbestimmung des japanischen Sozialismus*.

No. 12, 25. Juni 1961. — R. J. Guiton: *Von Bandung bis Kairo. Das Zustandekommen der afro-asiatischen Zusammenarbeit*.

No. 13, 10. Juli 1961. — N. Kohlhasse: *Zum politischen Charakter der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*. — Fr. Steppat: *Der Weg der algerischen Nation. Geistige und soziologische Aspekte des Algerien-Konfliktes*. G.-K. Kindermann: *Paradoxien der inneren und auswärtigen Politik Japans. Zweiter Teil: Problemkreise der japanischen Aussenpolitik*.

No. 14, 25. Juli 1961. — W. Cornides: Berlin — und was denn? — U. Kitzinger: Für und wider den Beitritt Grossbritaniens zur EWG, Der gegenwärtige Stand der Diskussion. — H. Allardt: Praktische Möglichkeiten der Entwicklungshilfe in Afrika.

No. 15, 10. August 1961. — G. Henle: Grundfragen der Aussenpolitik heute. Ein weltpolitischer Rundblick. — N. Welter: Griechenland und die europäische Integration.

No. 16, 25. August 1961. — H. Humphrey: Vorschläge für ein Abrüstungsprogramm. — W. Kewenig: Die Vereinten Nationen im Jahre 1960.

No. 17, 10. September 1961. — H. v. Brentano: Die Bonner Erklärung vom 18. Juli 1961. — R. J. Barnet: Die sowjetische Haltung zur Abrüstung. — W. Stabenow: Die Freizügigkeit im Verkehrswesen in der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft.

No. 18, 25. September 1961. — B. Meissner: Das neue Parteiprogramm der KPdSU.

FINANZARCHIV, Tübingen, Bd. 21, H. 1, April 1961. — F. K. Mann: Ideologie und Theorie des Haushaltsgleichgewichts. — W. Albers: Staatsverschuldung und Geld- und Kreditpolitik. — H. Arndt: Zur mikroökonomischen Analyse der Überwälzbarkeit der Einkommensteuer und zur Frage der Übertragung von Modellergebnissen auf historische Tatbestände. — J. Dobretsberger: Vom Ursprung der Münzgeldes. — M. Weber: Der Finanzausgleich im schweizerischen Bundesstaat. — H. Flick: Methoden zur Ausschaltung der internationalen Doppelbesteuerung bei den direkten Steuern. — J. Petersen: Verbrauchsteuerprogression und Wettbewerbsneutralität.

H. 2, September 1961. — H. Timm: Das Gesetz der wachsenden Staatsausgaben. — H. Haller: Die Bedeutung des Äquivalenzprinzips für die öffentliche Finanzwirtschaft. — R. Szawlowski: Das Haushaltsrecht der Sowjetunion und der Unionsrepubliken. — A. A. Tait: The British Budget for 1961—62. — W. Dreissig: Die neuere Entwicklung der öffentlichen Haushalte in der Bundesrepublik.

FOREIGN AFFAIRS (Published by Council on Foreign Relations), New York, Vol. 39, No. 3, April 1961. — Ph. E. Mosely: Soviet Myths and Realities. — A. Wohlstetter: Nuclear Sharing: NATO and the N + 1 Country. — H. F. Armstrong: U.N. on Trial. — H. v. Brentano: Goals and Means of Western Alliance. — Z. Brzezinski: The Challenge of Change in the Soviet Bloc. — J. K. Galbraith: A. Positive Approach to Economic Aid. — R. Vernon: A Trade Policy for the 1960s. — H. G. Aubrey: Financial Policy and American Purpose. — J. Duffy: Portugal in Africa. — K. T. Young, Jr.: New Politics in New States. — F. J. West: The New Guinea Question — An Australian View.

No. 4, July 1961. — H. M. Wriston: The Age of Revolution. — J. Stone: Law, Force and Survival. — J. Viner: Economic Foreign Policy on the New Frontier. — J. Marias: The Unreal America. — J. Kraft: Settler Politics in Algeria. — R. Tötrngren: The Neutrality of Finland. — W. Z. Laqueur: Communism and Nationalism in Tropical Africa. — R. Prebisch: Joint Responsibilities for Latin American Progress. — Fr. Moraes: Succession and Division in India. — Z. Brzezinski and W. E. Griffith: Peaceful Engagement in Eastern Europe. — E. Huxley: The Next-to-Last Act in Africa. — Sir de Villiers Graaff: South African Prospect. — J. Zlotnick: Population Pressure and Political Indecision.

INDIA QUARTERLY (Published by the Indian Council of World Affairs), New Delhi, Vol. XVII, January-March 1961. — E. E. Gutmann: Some Observations on Politics and Parties in Israel. — M. Meadows: An Interpretation of Philippine Politics. — S. R. Mehrotra: Gandhi and the British Commonwealth.

INTERNATIONAL AFFAIRS (Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs), London, Vol. 37, No. 2, April 1961. — Ch.

Webster: *Munich Reconsidered. A Survey of British Policy.* — A. Toynbee: *Impressions of Afghanistan and Pakistan's North-West Frontier in Relation to the Communist World.* — G. Goodwin: *The Expanding United Nations. II — Diplomatic Pressures and Techniques.* — P. O'Donovan: *The Precedent of the Congo.* — P. J. Vatikiotis: *Dilemmas of Political Leadership in the Arab Middle East — The Case of the U.A.R.*

No. 3, July 1961. — P. Wigny: *Belgium and the Congo.* — J. H. Ferguson: *The Cuban Revolution and Latin America.* — R. W. Van Alstyne: *Woodrow Wilson and the Idea of the Nation State.* — H. Tinker: *Community Development — A New Philosopher's Stone?* — J. W. Bruegel: *German Diplomacy and the Sudeten Question Before 1938.* — C. Jones: *Lord Curzon of Kedleston, 1859—1925 — An Appreciation.*

THE INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW QUARTERLY (Published by the British Institute of International and Comparative Law), London, Vol. 10, Part 2, April 1961. — S. A. de Smith: *Fundamental Rights in the New Commonwealth.* — A. Drucker: *Compensation Treaties between Communist States.* — P. Weis: *Convention Relating to the Status of Stateless Persons.* — K. W. Royan: *Reception of the Trust.* — B. A. Harwood and Lord Dunboyne: *Service and Evidence Abroad.* — G. W. Bartholomew: *Recognition of Polygamous Marriages in Canada.*

Part 3, July 1961. — V. H. T. Delany: *Charitable Trusts and the Conflict of Laws.* — D. L. Campbell: *Jurisdiction over the Non-Resident doing Business in England.* — I. Lapenna: *The New Russian Criminal Code and Code of Criminal Procedure.* — P. B. Keenan: *Companies and Taxation in the Common Market.* — Earl Snyder: *Protection of Private Foreign Investment.* — K. R. Simmonds: *The Interhandel Case.* — E. Lauterpacht: *The Contemporary Practice of the United Kingdom in the Field of International Law.*

JAHRBÜCHER FÜR NATIONALÖKONOMIE UND STATISTIK, Stuttgart, Bd. 173, H. 1, April 1961. — G. Gäfgen: *Zur Theorie kollektiver Entscheidungen in der Wirtschaft.* — R. v. Ungern-Sternberg: *Zur demographischen Lage in der Welt.*

H. 2, Mai 1961. — I. Bog: *Der Merkantilismus in Deutschland.* — H. O. Lenel: *Neue Entwicklungstendenzen auf dem deutschen Kapitalmarkt.* — G. Zeitel: *Zur Währungspolitik der Deutschen Bundesbank.*

H. 3, Juli 1961. — A.E. Ott: *Über die Gleichgewichtsbedingungen in einer wachsenden Wirtschaft.* — H.-G. Schlotter: *Produktionsregulative Agrarsubventionen.* — A. F. Napp-Zinn: *Die Öffentliche Hand als Verkehrsunternehmer in der Bundesrepublik Deutschland.*

H. 4, September 1961. — U. Gruber: *Zur Frage der Gesamtgrößenbetrachtung bei Marx und Keynes.* — E. Hoppmann: *Wettbewerbspolitik und Exportkartelle.*

THE JOURNAL OF CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY AND POLICE SCIENCE (Published by the Northwestern University School of Law), Baltimore (Md.), Vol. 51, No. 6, March-April 1961. — H. Mannheim: *Developments in Criminal Law and Criminology in Post-War Britain.* — M. E. Wolfgang: *Quantitative Analysis of Adjustment to the Prison Community.* — E. M. Schur: *British Narcotics Policies.* — L. M. Dubin: *Wiretapping.* — P. Meyes: *Scientific Criminal Investigation Techniques Under Dutsch Law.* — N. Ray: *Use of Nylon Spray as a Lifting Medium for Latent Impressions.*

Vol. 52, No. 1, May-June 1961. — G. O. W. Mueller: *The Law Relating to Police Interrogation Privileges and Limitations.* — F. E. Inbau: *Police Interrogation.* — B. Weisberg: *Police Interrogation of Arrested Persons.* — *Police Interrogation Privileges and Limitations Under Foreign Law (Canada, England, France, Germany, Israel, Japan, Norway).* — J. Klingensmith: *The Husband-Wife Evidentiary Privilege in Criminal Proceedings.* — R. Nedrud: *The Career Prosecutor.* — G. H. Brereton: *The Importance of Training and*

Education in the Professionalization of Law Enforcement. — J. Mathyer: *The Expert Examination of Signatures.*

No. 2, July-August 1961. — M. Hakeem: *Prediction of Parole Outcome from Summaries of Case Histories.* — J. Chwast, C. Harari and L. Delany: *Experimental Techniques in Group Psychotherapy with Delinquents.* — A. M. Rose and G. H. Weber: *Changes in Attitudes Among Delinquent Boys Committed to Open and Closed Institutions.* — R. M. Coe: *Characteristics of Well Adjusted and Poorly Adjusted Inmates.* — M. J. Bowler: *Oral Argument in Criminal Prosecution.* — F. E. Inbau: *The Social and Ethical Requirements of Criminal Prosecution.* — R. A. Myren: *Evaluation of the Measurement of Motor Vehicle Ground Speed from Aircraft.* — E. F. Roberts: *Paradoxes in Law Enforcement.* — J. H. Chenoweth: *Situational Tests — A New Attempt at Assessing Police Candidates.*

JOURNAL DU DROIT INTERNATIONAL, Paris, 88e année, No. 2. Avril—Mai—Juin 1961. — L. Kopelmanas: *La pensée de Georges Scelle et ses possibilités d'application à quelques problèmes récents de droit international.* — G. Dalimier: *Une innovation française en droit fiscal: le pouvoir d'imposition issu des traités internationaux.* — P. Szigeti: *Note sur la loi hongroise V de 1957 sur la nationalité.*

No. 3, Juillet—Août—Septembre 1961. — Y. Loussouarn: *La IXe Session de la Conférence de La Haye de Droit international privé.* — J. P. Calon: *La société internationale. Eléments d'une théorie générale.*

THE JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY (Published by the University of Chicago), Vol. LXIX, No. 2, April 1961. — Fr. Forte and J. M. Buchanan: *The Evaluation of Public Services.* — D. J. Ott: *The Financial Development of Japan, 1878—1958.* — E. A. Devletoglu: *Correct Public Prediction and the Stability of Equilibrium.* — Fr. M. Fisher and J. Rothenberg: *How Income Ought To Be Distributed.*

No. 3, June 1961. — G. J. Stigler: *The Economics of Information.* — J. V. Krutilla: *Welfare Aspects of Benefit-Cost Analysis.* — H. Mohring: *Land Values and the Measurement of Highway Benefits.* — R. W. Gray: *The Search for a Risk Premium.* — J. R. Minasian: *Elasticities of Substitution and Constant-Output Demand Curves for Labor.* — R. H. Strotz: *How Income Ought To Be Distributed.*

No. 4, August 1961. — W. H. Nicholls: *Industrialization, Factor Markets, and Agricultural Development.* — J. Drewnowski: *The Economic Theory of Socialism.* — R. Eisner and R. H. Stretz: *Flight Insurance and the Theory of Choice.* — J. Q. Wilson: *The Economy of Patronage.*

JURISTENZEITUNG, Tübingen, 16. Jg., No. 7, 7. April 1961. — Hoffmann: *Die Verwaltung und das verfassungswidrige Gesetz.* — Mayer-Maly: *Arbeitsrecht und Privatrechtsordnung.* — Naka: *Die Appellfunktion des Tatbestandsvorsatzes.*

No. 8, 21. April 1961. — Evers: *Zum unkritischen Naturrechtsbewusstsein in der Rechtsprechung der Gegenwart.* — H. J. Rinck: *Die Indemnität des Abgeordneten im Bundesstaat des Bonner Grundgesetzes.* — Neumann-Duesberg: *Kodifizierung des zivilrechtlichen Persönlichkeitsschutzes im BGB.*

No. 9, 5. Mai 1961. — Ramm: *Das Recht des Arbeitskampfes nach der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts.* — W. Thieme: *Berufsfreiheit und Verwaltungsmonopole.* — Raißer: *Zum gutgläubigen Erwerb gesetzlicher Besitzpfandrechte.*

No. 10, Mai 1961. — Knopp: *Über die Pflicht deutscher Gerichte zur Vorlage von Auslegungsfragen an den Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaften nach Art. 177 des EWG-Vertrages.* — Dünnebieber: *Die Bindung des Staatsanwalt ans Gesetz.* — Schaumann: *Schriften zur Rechtslage des zweigeteilten Staates.* — Ferid: *Vorschlag einer unbürokratischen Zwischenlösung zur Reform der Juristenausbildung.*

No. 11/12, 16. Juni 1961. — Wieacker: *Rechtsprechung und Sittengesetz.* — Biedenkopf: *Zum Problem der negativen Koalitionsfreiheit.* — Kleine: *Der*

Leistungsschutz der ausübenden Künstler, der Tonträgerhersteller und der Sendeunternehmen. — Hall und Hupe: Die Wiederholung des Klageerzwingungsverfahrens. — Hardwig: Berücksichtigung der Änderung eines Strafgesetzes in der Revisionsinstanz bei Vorliegen eines rechtskräftigen Schuldspruchs. — Mezger: Genehmigung der Verfügung eines Nichtberechtigten. — Börker: Heitere Horaz-Worte über das Recht und die Juristen.

No. 13, 7. Juli 1961. — Foth: Über das Recht auf Arbeit in den Gefängnissen. — Dunz: Wesen und Grenzen des "eigenen Mitverschuldens". — Baring: Frankreichs legale Diktatur. — Meyer: Zur Doppelspurigkeit der Berufungsverwerfung.

No. 14, 21. Juli 1961. — Lorenz: Fortschritte der Schuldrechtsdogmatik. — Busch: Die Stellung des Bundesministers für Verteidigung nach Verkündung des Verteidigungsfalles. — Lüderitz: Die Belegenheit von Forderungen nach dem deutsch-österreichischen Vermögensvertrag. — Seibert: Unverwertbarkeit unzulässig erlangter Beweismittel in den USA.

No. 15/16, 11. August 1961. — Raiser: Der Stand der Lehre vom subjektiven Recht im deutschen Zivilrecht. — Kleinheyer: Eingriffsbereicherung durch unbefugte Nutzung und Wertersatz. — Fallner: Die Staatsanwaltschaft und das verfassungswidrige Gesetz. — Gross: Um die Freiheit des Gewissens. — Betermann: Vom Sinn der Amtshaftung.

No. 17, 1. September 1961. — Koebel: Grundrechte und Privatrecht. — Furtner: Die Beschwerdeberechtigung im Verfahren nach dem FGG. — Paiser: Die Subsidiarität der Vindikation und ihrer Nebenfolgen. — Knoll: Verzicht auf die Rechtskraft eines Urteils in der Verwaltungs- und Sozialgerichtsbarkeit.

No. 18, 15. September 1961. — Mayer-Maly: Probleme der Kodifikation des Arbeitsrechts in Österreich. — Baumann: Zur Teilbarkeit des Unrechtsbewusstseins. — Esser: Zur Frage in welchen Grenzen die Entscheidung über die Auslagenüberbürdung im Rechtsmittelverfahren selbstständig überprüft werden kann. — Sirp: Zur Ausbildung der Referendare in den Arbeitsgemeinschaften.

KÖLNER ZEITSCHRIFT FÜR SOZIOLOGIE UND SOZIALPSYCHOLOGIE, Köln-Opladen, 13, Jg., H. 1, 1961. — Fr. H. Tenbruck: Zur deutschen Rezeption der Rollentheorie. — Z. Rudy: Die sowjetische Ethnosozilogie der Gegenwart. — E. D. Krönlein: Vertikale und horizontale Mobilität im Industriebetrieb. — J. Fijalkowski: Über einige Theorie-Begriffe in der deutschen Soziologie der Gegenwart. — R. Mayntz: Soziologie in der Eremitage? Kritische Bemerkungen zum Vorwurf des Konservatismus der Soziologie.

H. 2, 1961. — L. v. Friedenburg: Zum politischen Potential der Umfrageforschung. — H. Reimann: Soziologische Aspekte der Verwendung von Kernkraft — Das Organisationssystem eines Forschungsreaktors. — K. Lenk: Soziologie und Ideologienlehre. — M. Irle: Der Einfluss der Kommunikationsmedien auf Einstellungen und Informationen über den Gegenstand der Einstellung. — P. Honigsheim: Max Weber und die deutsche Politik. — K. Loewenstein: Max Weber als "Ahnherr" des "plebiszitären Führerstaats". — R. Wildenmann: Die kommunistische Partei der Sowjetunion.

H. 3, 1961. — G. Eisermann: Vilfredo Pareto als politischer Denker. — K. Lenk: Zur Methodik der Kunstsoziologie. — A. Molnos: Das Deutschlandbild der Schweizer. — H. E. Wolf: Stellungnahmen deutscher Schüler zu asiatisch-afrikanischen Völkergruppen. — K. H. Seifert: Beiträge zum Sozialleben taubstummer Familien.

KYKLOS (Internationale Zeitschrift für Sozialwissenschaften), Basel, Vol. XIV, 1961, Fasc. 2. — M. Dobb: Some Problems in the Theory of Growth and Planning Policy. — R. A. Mundell: The International Disequilibrium System. — H. Willgerodt: Marktsplattungen. — E. Lerda: Indicators for the National Accounts in Underdeveloped Countries. — E. K. Francis: Prolegomena to a Theory of Social Change. — P. A. Baran and E. J. Hobsbawm: The Stages of Economic Growth.

Fasc. 3. — P. Jacobsson: *Current Economic Problems*. — L. B. Yeager: *The Triffin Plan — Diagnosis, Remedy, and Alternatives*. — R. L. Allen: *Integration in Less Developed Areas*. — W. Fischer: *Das Verhältnis von Staat und Wirtschaft in Deutschland am Beginn der Industrialisierung*. — B. S. Swerling: *Some Interrelationships between Agricultural Trade and Economic Development*. — P. N. Mathur and H. Ezekiel: *Marketable Surplus of Food and Price Fluctuations in a Developing Economy*. — J. H. Richter: *A Note on Agriculture in the European Common Market*. — R. E. Slesinger and T. E. Hollander: *The Impact of Price Level Changes on the Measurement of Business Income*.

THE LAW QUARTERLY REVIEW, London, Vol. 77, April 1961. — G. Williams: *The Risk Principle*. — H. G. Richardson: *Parliaments and Great Councils in Medieval England*. — C. Allen: *What is an Article?* — P. Stein: *Elegance in Law*. — S. F. C. Milsom: *Sale of Goods in the Fifteenth Century*.

July 1961. — R. E. Ball: *The Chancery Master*. — D. M. Gordon: *Fraud or New Evidence as Grounds for Actions to Set Aside Judgments*. — D. Daube: *Derelictio, Occupatio and Traditio — Romans and Rabbis*. — J. A. Andrews: *Evidence of Adultery*.

NATURAL LAW FORUM (Notre Dame Law School), Vol. 6, 1961. — 1. Jenkins: *The Matrix of Positive Law*. — M. Mead: *Some Anthropological Considerations Concerning Natural Law*. — F. Oakley: *Medieval Theories of Natural Law — William of Ockham and the Significance of the Voluntarist Tradition*. — Ph. Selznick: *Sociology and Natural Law*. — Ch. Fah: *The Right to Travel*. — J. Hall: *Legal Sanctions*. — K. Thompson: *National Purpose*. — G. Weigel: *The Phenomenon of Pierre Teilhard de Chardin*.

DER NEUE BUND (Zeitschrift für Freiheit und Gemeinschaft), Zürich, 27. Jg., No. 2, II Quartal 1961. — A. v. Grünigen: *Bestand und Bedeutung der schweizerischen Bergbauern*. — E. Steinemann: *Solidarität mit den Bergbauern*. — E. Steinemann: *Berg- und Talbauern in der Buchhaltung*. — A. Huber: *Schweizerische Politik*.

DIE NEUE GESELLSCHAFT, Bielefeld, 8. Jg., 2. H., März/April 1961. — G. W. Heinemann: *Demokratie-Diktatur-Kirche*. — P. Nellen: *Die katholische Kirche in der demokratischen Gesellschaft*.

3. H., Mai/Juni 1961. — W. v. Knoeringen: *Utopie und Wirklichkeit*. — H. Pross: *Eigentümlichkeiten in der bundesdeutschen Meinungsbildung*. — K. v. Dohnanyi: *Die „linkische“ Linke*. — H. H. Flöter: *Gedanken zu einer modernen Sozialpolitik*. — R. Thurau: *Akademische Freiheit? Freiheit von Lehre und Forschung?*

4. H., Juli/August 1961. — W. Brandt: *Entscheidung für Deutschland*. — W. Böll: *Bestehen wir die Herausforderung?* — E. W. Meyer: *Das Gesicht des nichtkommunistischen Asiens*. — K. Müller: *Sowjetische Politik in den Entwicklungsländern*. — K. H. Wildhagen: *Souverenität und Partnerschaft*. — H. A. Tulatz: *Die Gewerkschaften im Aufstieg Afrikas*. — R. Waterkamp: *Totalitäre und demokratische Aussenpolitik*.

ÖSTERREICHISCHE JURISTENZEITUNG, Wien, 16. Jg., H. 7, 7. April 1961. — R. Grassberger: *Die Straffe*. — F. Swoboda: *Die Strassenverkehrsordnung 1960 verfassungswidrig?*

H. 8, 21. April 1961. — F. Ermacora, H. Klecatsky, K. Ringhofer u. H. Weiler: *Die Rechtsprechung des Verfassungsgerichtshofes im Jahre 1958*. — V. Pigler: *Neuerungen im Arbeitsrecht*. — H. Miksch: *Kritische Betrachtung der Behandlung des Wilddiebstahles in der Judikatur*.

H. 9, 5. Mai 1961. — L. Scheucher: *Die Haftung des Sachverständigen für sein Gutachten*.

H. 10, 19. Mai 1961. — Fr. Eckert: *Die Anrechnungspflicht von Kapitalzuwendungen*. — J. Pichler: *Zur Einverleibung des Pfandrechtes nach § 208 EO*.

H. 11, 2. Juni 1961. — E. Rehm: Zur Entstehungsgeschichte des § 450 StPO. — W. Sobitschka-Wiesenhag: Zur steuerlichen Behandlung von Verschmelzungen und Umwandlungen nach dem Aktiengesetz.

H. 12, 16. Juni 1961. — H. Klecatsky: Der Sachverständigenbeweis im Verwaltungsverfahren. — W. Haindl: Die „erweiterte“ Rückstellungspflicht nach Art. 26 Abs. 2 des Staatsvertrages (Rückstellung am Sammelstellen). — H. Waas: Das Ende der sozialversicherungs- und pensionsrechtlichen Ruhensvorschriften.

H. 13, 30. Juni 1961. — G. Kunst: Im Zweifel verfassungswidrig? — W. Butschek: Sozialversicherung und Bundesverfassung. — O. Hule: Kostenvorschuss für amtswegig angeordnete Beweise.

H. 14/15, 21. Juli 1961. — R. Walter: Zur Auslegung und Entstehungsgeschichte des § 450 StPO. — H. - P. Hilling: Die Urheberrechtsreform in Deutschland. — W. Herz: Über die Virulenz von Normen. — K. G. Stefanopoulos: Die Testamenterrichtung in Griechenland. — R. Wozak: die Berechnung der Wertsicherung nach Indexzahlen.

H. 16, 25. August 1961. — A. Kobzina: Der Staat als Privatwirtschafts-subjekt. — R. Wurst: Die Gestaltung des erstinstanzlichen Verfahrens im Zivilprozess und im allgemeinen Verwaltungsverfahren.

H. 17, 8. September 1961. — G. Stanzl: Arbeitsgerichtliche Zuständigkeit für Streitigkeiten, betreffend Schadensersatz und Haftung nach dem Allgemeinen Sozialversicherungsgesetz. — G. Kunst: § 431 StG. und die Strafrechtsreform.

H. 18, 22. September 1961. — R. Walter: Die Reine Rechtslehre in der Kritik der Methodenlehre Larenz'. — W. Weimar: Vom Mieterschutz zu einem sozialen Wohnraum-Mietrecht; dargestellt nach deutschem Rechte. — O. Huemer: Die inländische Niederlassung einer ausländischen Kapitalgesellschaft im Gesellschaftsteuerrecht.

ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR ÖFFENTLICHES RECHT, Wien, Bd XI, H. 2, April 1961. — J. Wild: Plato and Natural Law. An Answer to Hans Kelsen. — A. Love: Die Rechtsphilosophie Jeremy Benthams. — W. B. Lloyd jr.: Neutrality as a Factor in the Internal Development of the Old Swiss Confederation. — P. Jankowitsch: Der völkerrechtliche Abschnitt der XXX. Session der Haager Akademie für internationales Recht.

OSAKA UNIVERSITY LAW REVIEW, Toyonaka, No. 9, 1961. — K. Kumagai: Le nom de la femme mariée dans l'histoire légale du Japon. — I. Kobashi: Japanische Rechtsprechung und Wechseltheorien.

THE POLITICAL QUARTERLY, London, Vol. 32, No. 2, April—June 1961. — Editorial: The Press. — S. H. Beer: Democratic One-Party Government for Britain? — L. Schapiro & S. V. Utechin: Soviet Government Today. — W. A. Robson: A New Deal for the Post Office. — A. Burnet: Too Many Allies? — J. MacColl: London Government. — H. G. Alexander: Germany before the Elections. — E. Davies: Reorganisation of Nationalised Transport.

POLITICAL SCIENCE QUARTERLY (Edited by the Faculty of Political Science of Columbia University), New York, Vol. LXXXVI, No. 2, June 1961. — Fr. Tannenbaum: The United States and Latin America. — S. Elkins and E. McKittrick: The Founding Fathers — Young Men of the Revolution. — Th. G. Karis: The South African Treason Trial. — A. C. Oppler: The Sunakawa Case — Its Legal and Political Implications. — M. Tate: The Australasian Monroe Doctrine.

No. 3, September 1961. — A. K. Burns: World Competition and the American Economy. — W. W. Boyer and N. Akra: The United States and the Admission of Communist China. — W. T. R. Fox: Representativeness and Efficiency — Dual Problem of Civil-Military Relations. — G. A. Kelly: The French Army Re-enters Politics, 1940 - 1955. — S. Rothman: British Labor's "New Left". — L. E. Schaller: Home Rule — A Critical Appraisal.

IL POLITICO (A cura dell'Istituto di Scienze politiche dell'Università degli Studi di Pavia), anno XXVI, No. 2, Giugno 1961. — N. Bobbio: Teoria e ricerca politica in Italia. — G. Tullock: An Economic Analysis of Political Choice. — E. Pennati: La "summa" sociologica francese con particolare riferimento alla sociologia dei regimi politici. — C. E. Ferri: Le esportazioni indirette. — W. T. Deininger: Political Power and Ideological Analysis. — C. E. Philbrook: Fitted Money and the Collective Bargaining Ideal in the United States. — R. F. Staar: Sovietization of a Captive People. — A. M. Scott: The Supreme Court and Social Change in the United States. — N. Balabkins: Some Staffing Problems in American Universities and Colleges. — J. E. Lively: Power and Ideology in Soviet Politics. — S. G. Rotella: Alcune limitazioni alla teoria generale dei gruppi di pressione in politica.

POLITIQUE ÉTRANGÈRE (Centre d'Études de politique étrangère), Paris, 25e année, 1960, No. 6. — Gazin: Signification et limites de la stratégie nucléaire. — B. Brodie: Politique de dissuasion et guerre limitée. — P. - M. Gallois: La paix par la dissuasion contrôlée. — J. Gottmann: L'urbanisation dans le monde contemporain et ses conséquences politiques. — B. Apremont: La politique pétrolière de l'U.R.S.S. — J. - M. De Lattre: Organisation africaine et malgache de coopération économique.

26e année, 1961, No. 1. — Ph. A. De La Rue: L'Espagne et sa politique étrangère. — J. Vernant: L'évolution de la stratégie américaine et la défense de l'Europe. — J. Lipschitz: La République Fédérale et les victimes du nazisme. — Groupe allemand du CEPES: Bilan et perspectives de l'intégration économique européenne. — M. Levi: Les difficultés d'application du traité de Rome. — P. Rossi: Le 14 juillet 1958 ne fut-il en Irak qu'un coup d'État?

No. 2. J.-B. Duroselle: La politique contemporaine des États-Unis et l'Extrême-Orient. — N. Barbour: Le problème constitutionnel au Maroc. — R. Seroise: La coopération avec l'Afrique nouvelle. — S. de Labrusse: L'industrialisation du Sud Vietnam. — J.-L. Hebarre: Les pays sous-développés et la liberté de l'information.

No. 3. — Ch. Salzmann: La recherche opérationnelle appliquée aux problèmes stratégiques. — B. Apremont: Difficultés et progrès de l'intégration économique au sein du Comecon. — J. Lemperiere; Le recul des pays non industriels dans les échanges internationaux. — M. Levi: L'agriculture française dans le Marché commun.

PRAWO (Seszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego im. Bolesława Bieruta), Warszawa-Wrocław, Seria A, No, 21, 1960. — W. Zamkowski: Some Deliberation on the Paper by H. Kelsen "Foundations of Democracy". — F. Longchamps: Les opinions sur le droits publics subjectifs dans les doctrines allemande et autrichienne. — H. Rot: Bonpos юридической иерархии нормативных актов народных советов и их президиумов. — K. Dzialocha: Delegated Legislation in English Constitutional Law.

PREUVES, Paris, No. 122, Avril 1961. — D. de Rougemont: Dialectique des mythes. — P. Viansson-Ponte: La France close. — E. Berl: Le temps et les hommes. — M. Corpiere: Unitarisme et unité en Afrique.

No. 123, Mai 1961. — K. Jaspers-Fr. Bondy: Entretien sur le procès Eichmann. — J. Marias: L'intelligentsia espagnole, aujourd'hui. — K.-A.: L'aigle d'hier, aujourd'hui. — R. Lowenthal: 1961, année critique.

No. 124, Juin 1961. — R. Aron: Après le coup d'État, avant la négociation. — V. R. Haya de la Torre: Philosophie de l'histoire latino-américaine. — Fr. Bondy: Pérou d'hier, Pérouviens d'aujourd'hui. — Fr. R. Allemann: Fidélisme, paysans et communistes. — G. Friedmann: "Mexique, qu'as-tu fait de tes Indiens?" — Nécrologie: Maurice Merleau-Ponty.

No. 125, Juillet 1961. — J. Carat: Paris — demain? — J.-Fr. Gravier: L'avenir de la Bretagne. — E. Berl: Principat et liberté.

No. 126, Aout 1961. — I. Silone: Morale sociale et État-providence. — P. Dumitriu: Ce que je dois au Parti. — J. Gorkin: Madariaga et l'Espagne sequestrée. — R. Lowenthal: Nouvel équilibre, nouvelle mission.

No. 127, Septembre 1961. — J. Bloch-Michel: *Sur la peine de mort.* — R. Ikor: *Le procès Eichmann.*

QUADERNI DI SOCIOLOGIA, Torino, No. 40, Primavera 1961 — Fr. Ferrarotti: *Scuola e società in America.* — R. L. Langworthy: *Osservazioni sullo sviluppo della comunità in Italia.* — A. Cottino: *Alcune ricerche sulla famiglia svedese.* — G. Bonazzi: *Alcune ipotesi sul rapporto tra reclutamento di manodopera industriale e processo di acculturazione in comunità arretrate.*

RABELS ZEITSCHRIFT FÜR AUSLÄNDISCHES UND INTERNATIONALES PRIVATRECHT (Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht), Berlin-Tübingen, 26. Jg., H. 1, Juli 1961. — H. Dölle: *Zur Problematik mehrsprachiger Gesetzes- und Vertragstexte.* — H. Kronstein: *Gedanken zum schweizerischen Entwurf eines Kartellgesetzes.* — Fr. Marcus: *Das neue dänische Kindergesetz.* — E. Brand: *Die Rechtsprechung der schweizerischen Bundesgerichte auf dem Gebiete des Privatrechts 1957 — 1959.*

THE REVIEW OF POLITICS (The University of Notre Dame), Notre Dame (Ind.), Vol. 23, No. 2, April 1961. — J. G. Whelan: *Khrushchev and the Balance of World Power.* — W. B. Ballis: *Political Significance of Recent Soviet Economic Reorganizations.* — E. D. O'Connor: *The Theology of Reinhold Niebuhr.* — J. C. Weston: *Edmund Burke's View of History.* — K. Epstein: *Shirer's History of Nazi Germany.* — S. Weltmann: *Germany, Turkey, and the Zionist Movement (1914—1918).*

No. 3, July 1961. — V. Kuic: *Theory and Practice of the American Presidency.* — H. Kohn: *The Impact of Pan-Slavism on Central Europe.* — M. Kessler: *The Synthetic Vision of Joseph Schumpeter.* — D. H. Burton: *Theodore Roosevelt — Confident Imperialist.* — C.E. Dawn: *From Ottomanism to Arabism — The Origin of an Ideology.* — D. Dicholls: *Gladstone on Liberty and Democracy.*

REVISTA DA FACULDADE DE DIREITO (Universidade de Sao Paulo), Vol. LV, 1960. — *Hommage à Prof. Braz de Sousa Arruda.* — L. Bagolini: *Norme de négoce et paradigme normatif.* — W. Ferreira: *Le statut des sociétés anonymes brésiliennes.* — E. Leme: *Le Droit Civil Comparé.* — L. Leme: *Le Droit Musulman.* — A. Ferreira Cesarino, Jr.: *La codification des lois sociales du Brésil.* — M. Reale: *La mission de l'avocat dans le monde contemporain.* — L. E. de Bueno Vidigal: *L'exécution de sentence dans les recours de révision et extraordinaire.* — G. Telles, Jr.: *Dissertation sur l'Univers.* — A. Buzaid: *Du jugement arbitral.* — A. A. de Castro Correia: *Les obligations solidaires en Droit Romain.* — A. Chaves: *La loi déterminant la compétence pour l'inventaire et le partage des biens.* — V. M. Rangel: *La procédure de conclusion des accords internationaux au Brésil.* — V. M. Rangel: *Questions méthodologiques en Droit International Public.* — O. Bareto Filho: *La régularité des ventes à délai.* — F. H. Mendes de Almeida: *L'ethnographie comme science auxiliaire pour l'étude de l'histoire du droit.* — P. C. Maia: *La représentation organique dans la co-propriété à plans.* — A. Buzaid: *La crise du Suprême Tribunal Fédéral.* — W. Ferreira: *La Faculté de Droit et la révolution de Juillet 1932.* — R. A. Barbosa: *Le marché commun européen.* — O. Silveira da Mota: *Sur l'insémination humaine artificielle.* — P. G. Garland: *Quelques notes comparatives sur le Droit Social du Brésil et des États-Unis.* — R. V. Sobrinho: *Génération du "bandeirante" humaniste.*

REVISTA MEXICANA DE SOCIOLOGIA (Publicación del Instituto de Investigaciones Sociales de la Universidad Nacional de México), Vol XXII, No. 3. Sept.—Dic. 1960. — A. M. Diez: *Los Doctores y la Revolución en la América Latina.* — V. Alba: *La Nueva Clase Media Latinoamericana.* — E. Sicard: *La "Inteligencia" y los Países "en Vías de Desarrollo".* — R. Agramonte: *Persona y Próximo, Patria y Humanidad en el Pensamiento de José Martí.* — O. Kühne: *El Progreso Técnico y el Progreso Social.* — N. Kusnezov: *La Ciencia como un Fenómeno Social.* — M. Bueno: *Finalidad y Orien-*

tación Socioeducativas del Bachillerato. — P. A. Sorokin: La Escuela Fisicista y la Escuela Mecanicista en Sociología. — C. H. Rama: La Enseñanza de la Sociología en la Facultades de Arquitectura. — Ch. Chulliat: La Planificación Desde el Angulo de la Sociología General. — D. Kalitsunakis: La "Programación" en su Marco Sociológico. — E. Fischlowitz: La Empresa, "Célula Mater" de la Moderna Política Social. — A. McClung Lee: El Impacto de los Alojamiento Segregados Sobre las Escuelas Públicas. — C. C. Zimmerman: Unificación de la Ley Familiar en los Estados Unidos de América.

Vol. XXIII, No. 1, Enero-Abril 1961. — L. Mendieta y Núñez: El doctor Manuel Gamio y su Magisterio Excepcional. — M. L. Portilla: El Pensamiento Sociológico de Manuel Gamio. — O. P. Pinto: El Apostolado Positivista y el Indigenismo en el Brasil. — E. C. Cabrera: Los Otomies — Historia del Grupo y de la Cultura y su Situación Actual. — J. M. Rios: Los Estudios Etnográficos, Etnológicos y de Antropología Aplicada en el Estado de Oaxaca, México. — F. E. R. García: Reflexiones Sobre las Obras de Redfield y Lewis Acerca de Tepoztlán, México. — J. H. Moreno y S. Nahmad: La Política Económica del Estado como Factor del Desarrollo Social Regional. — D. E. I. Grasso: La Verdadera Historia de los Incas (Deformaciones Ideológicas en la Historia Oficial del Antiguo Perú). — H. S. Quiroga: El Fenómeno Criminal en México. — N. S. Hayner: Sistemas Correccionales y Valores Nacionales. — O. U. Villegas: La Catalogación de los Problemas y Trastornos Sociales en la Obra de John Lewis Gillin. — In memoriam: John Lewis Gillin (1971—1958).

REVISTA DEL MINISTERIO DE JUSTICIA (República de Venezuela), Caracas, año IX, No. 33, Abril—Mayo—Junio de 1960. — F. Contreras Quintero: En el Procedimiento Penal Fiscal es Improcedente el „Corte de la Causa en Providencia“.

No. 34, Julio—Agosto—Setiembre de 1960. — G. Kummerow: El Régimen de los Derechos de los Comuneros Según el Código Civil Venezolano. — A. S. Peláez: El Sistema Penitenciario en Bélgica.

No. 35, Octubre—Noviembre—Diciembre de 1960. — J. G. Sarmiento Nunez Naturaleza Jurídica del Proceso. — R. Goldschmidt: La Ley del Tránsito Terrestre de 1960.

Año X, No. 36, Enero—Febrero—Marzo de 1961. — R. Goldschmidt: Ley de Venta de Parcelas de 1960. — Fr. M. Mármol: Notas Para una Consulta. Sobre la Situación Legal de los Consules en Venezuela.

REVUE CRITIQUE DE DROIT INTERNATIONAL PRIVE, Paris, T. L., No. 2, Avril—Jun 1961. — Fr. Gamillscheg: Les principes du droit du travail international. — P. Lepaulle: Réflexions sur la Convention d'établissement franco-américaine du 25 novembre 1959.

REVUE DE DROIT INTERNATIONAL, DE SCIENCES DIPLOMATIQUES ET POLITIQUES, Genève, 39e année, No. 1, Janvier—Mars 1961. — M. Noble de Mello: Aspects juridiques fondamentaux de la „Question Portugaise“ à l'O.N.U. — J. Graven: Le nouveau droit pénal international. — A. Sottile: Ideological and Economic Aggression. — S. Labin: Bilan des performances spatiales U.R.S.S. — U.S.A.

No. 2, Avril—Jun 1961. — S. Labin: La technique de la propagande communiste. La guerre politique soviétique. — Ch. d'Eszlary: Les institutions gouvernementales de la France et de la Communauté suivant la Constitution du 4 octobre 1958.

REVUE DU DROIT PUBLIC ET DE LA SCIENCE POLITIQUE EN FRANCE ET À L'ÉTRANGER, Paris, T. LXXVII, No. 3, Mai—Jun 1961. — R. de Lacharrière: Jean-Jacques Rousseau — Interprétation et permanence. — J. Theis: Les institutions publiques du Maroc indépendant. — J. Lamarque: La théorie de la nécessité et l'article 16 de la Constitution de 1958.

No. 4, Juillet — Août 1961. — V. Knapp: Quelques remarques au sujet des entreprises nationales en Tchécoslovaquie. — W. Leisner: La conception du "politique" selon la jurisprudence de la Cour constitutionnelle allemande.

— G. Tixier: *La clause de due process of law et la jurisprudence récente de la Cour Suprême des États-Unis.* — J.-M. Cotteret: *L'ordre du jour des assemblées parlementaires.*

REVUE D'ÉCONOMIE POLITIQUE, Paris, 71e année, No. 2, Mars—Avril 1961. — D. J. Delivanis: *La contribution du rapport Radcliffe à la théorie de la politique économique.* — H. Denis: *Croissance industrielle et commerce extérieur.* — R. Higonnet: *La protectionisme fiscal dans le marché commun.* — J. L. Guglielmi et P. Carrère: *Chronique de conjoncture.* — G. Leduc: *Les obstacles à l'expansion économique.* — R. Goetz - Girey: *La théorie du revenu permanent.*

No. 3, Mai—Juin 1961. — P. Dieterlen: *Monnaie et expansion. Le rôle de la Banque centrale.* — R. Beauvois: *Monnai et expansion.* — Ch. Penglaou: *Les techniques monétaires et l'évolution conjonctuelle de la République fédérale allemande.* — J. L. Guglielmi: *Chronique internationale.*

Nos. 4—5, Juillet—Octobre 1961. — Kao и ранијих година, овај двоброј посвећен је економско-финансиским проблемима Француске у претходној години.

REVUE FRANÇAISE DE DROIT AÉRIEN, Paris 15e année, No. 2, Avril—Juin 1961. — M. Litvine: *La nature juridique de la Société Anonyme Belge d'Exploitation de la Navigation Aérienne SABENA et la loi du 23 juin 1960, l'autorisant à modifier ses statuts.* — M. Le Goff: *La mise en service d'avions supersoniques et ses répercussions économiques et sociales.*

REVUE GÉNÉRALE DE DROIT INTERNATIONAL PUBLIC, Paris, 65e année, No. 2, Avril—Juin 1961. — R. Bierzanek: *La nature juridique de la haute mer.* — P. Duclos: *L'Européen — Exploration d'une catégorie juridique naissante.* — J. Charpentier: *Existe-t-il un droit de suite?* — A.-Ch. Kiss: *Les actes unilatéraux dans la pratique française du droit international.*

REVUE HISTORIQUE DE DROIT FRANÇAIS ET ÉTRANGER, Paris, 39e année, No. 1, Janvier—Mars 1961. — A. Gouron: *Gage confirmatoire et gage pénitentiel en droit romain.* — H. Dubled: *La notion de ban en Alsace au moyen âge.* — K. Bukowska: *Le droit romain en Pologne au XVIIe s.* — B. Schnapper: *Les tribunaux musulmans et la politique coloniale au Sénégal (1830—1914).*

No. 2, Avril—Juin 1961. — A. Sergène: *Le précédent judiciaire au moyen âge.* — E. Faure: *Les bases expérimentales et doctrinales de la politique économique de Turgot.*

REVUE INTERNATIONALE DE DROIT COMPARÉ (Continuation du „Bulletin de la Société de Législation comparée”), Paris, 13e (84e) année, No. 1, Janvier—Mars 1961. — N. Catalano: *La Communauté économique européenne et l'unification, le rapprochement et l'harmonisation du droit des Etats membres.* — J. Bärmann: *Acta sunt servanda. Considérations sur l'histoire du contrat consensuel.* — F. Derrida: *Une loi „sur la famille” au Sud-Viet-Nam.* — V. Haak: *Quelques aspects du contrôle de la constitutionnalité des lois exercé par la Cour constitutionnelle de la République Fédérale d'Allemagne.* — M. Fridieff: *A propos des projets de „Fondements de la législation civile de l'U.R.S.S. et des Républiques fédérées” et de „Fondements de la procédure civile de l'U.R.S.S. et des Républiques fédérées”.*

No. 2, Avril—Juin 1961. — M. Matteucci: *L'évolution en matière d'unification du droit.* — R. S. Pasley: *L'equity en droit anglo-américain.* — M.-L. Beaulieu: *Québec et la formation d'un droit canadien.* — I. Rens: *Les commissions parlementaires en droit comparé.* — A. Colomer: *La tutelle des mineurs dans la Moudawwana ou code du statut personnel marocain.* — Nécrologie: *Le Doyen François Gény (1861—1959).* Georges Scelle.

No. 3, Juillet—Septembre 1961. — J. Esser: *Responsabilité et garantie dans la nouvelle doctrine allemande des actes illicites.* — St. Rozmaryn: *La loi, le règlement et l'arrêt dans le droit constitutionnel polonais.* — G. Droz:

La Conférence de La Haye de droit international privé et les méthodes d'unification du droit: traités internationaux ou lois modèles. — G. Vlachos: L'organisation constitutionnelle de la République de Chypre. — G. H. Jones: La loi anglaise de 1958 sur l'adoption. — H. Hoyer: Le nouveau droit d'adoption en Autriche. — M. Craffe: L'adoption et la légitimation adoptive en France depuis l'ordonnance du 23 décembre 1958. — E. Livneh: La loi de 1960 sur l'adoption des enfants en Israël. — M. Craffe: Le régime de l'adoption au Luxembourg d'après la loi du 13 juillet 1959. — G. Hubrecht: Le règlementation de l'adoption au Nicaragua. — Trinh Dinh Tieu: L'adoption dans la loi vietnamienne du 2 janvier 1959 „sur la famille”.

REVUE INTERNATIONALE DE DROIT PÉNAL (Bulletin de l'Association Internationale de Droit Pénal), Paris, 32e année, No. 1 et 2, 1er et 2e trimestres 1961. — Реферати припремљени за VIII међународни конгрес за кривично право (Лисабон, 21—27 септембра 1961.) о питању: Les problèmes posés par la publicité donnée aux actes criminels et aux procédures pénales.

REVUE INTERNATIONALE DE POLICE CRIMINELLE (Publication officielle de l'INTERPOL), Paris, 16e année, No. 147, Avril 1961. — J.M. Lamarre: Évolution et état du droit d'extradition en Haiti. — P. B. Dhande: Un medecin de famille sans scrupules. — M. Tulalamba: Aspects de la délinquance en Thaïlande. — F. Elmes: Police et châtement.

No. 148, Mai 1961. — J. Mathyer: Comparaison d'encre par chromatographie sur papier. — H. Tegel: Nouveau type d'escroquerie — la falsification des billets d'avion.

No. 149, Juin/Juillet 1961. — L. Christiaens: Autorité, liberté, discipline et... délinquance juvénile. — E. Altavilla: Que penser des accusations d'un mourant? — J. Nepote: La police scientifique en France.

No. 150, Aout/Septembre 1961. — S. C. Versele: De la récidive juridique au récidivisme criminologique. — E. Martin: Le filigrane du papier. Sa valeur d'indice en criminalistique. — E. Lapagesse: Contribution au diagnostic spécifique des taches de sang humain. — E. Güven: Comment identifier les instruments tranchants.

REVUE INTERNATIONALE DES SCIENCES ADMINISTRATIVES (Institut international des Sciences administratives), Bruxelles, Vol. XXVII, 1961, No. 2. — J. Gijssels: Les moyens d'action d'Euratom. — G. Griffiths: Public Authorities and Energy. — N. Gajl: Les entreprises d'État en France, en Italie et en Pologne. — J. A. Boeren: Energy Administration in the Netherlands. — A. C. Martinez: Principios de organización en la Administración Pública. — M. Goodarzi: Electricity in Iran. — J. M. Allendesalazar: El derecho de petición en España.

No. 3, 1961. — A. Bexelius: The Swedish Institution of the Justitieombudsman. — M. Soquet: La comptabilité publique et le plan comptable commercial. — S. M. Dana Montano: Un nuevo Código de lo Contencioso-administrativo para la Provincia de Santa Fe. — R. E. Crow & A. Iskandar: Administrative Reform in Lebanon, 1958—1959. — P. Théobald: Les règlements administratifs freinent-ils dans certains cas le développement. — W. F. Larsen: Government Administration in the Republic of Korea. — J. Bouglé: Introduction à une politique de relations humaines au sein de l'administration. — M. S. Wadia: The Administrative Function of Innovation.

REVUE JURIDIQUE ET ÉCONOMIQUE DU SUD-OUEST (Annales de la Faculté de Droit et des Sciences économiques de l'Université de Bordeaux), Série économique, 10e année, No. 2, 1961. — D. Deffré: Les possibilités d'exportation des produits biscuitiers du Sud-Ouest sur le marché belgo-luxembourgeois. — P. Bachoc: Le marché du bétail, de la viande et de la volaille en Italie du Nord. — A. Monroux: Le marché du matériel viti-vinicole en Angleterre. — J. - P. Latreuille: Le marché des vins vinés dans le Sud-Ouest et ses débouchés en Allemagne occidentale. — J. P. Boissavit: Le tourisme dans le Sud-Ouest.

No. 3, 1961. — *Situation économique et perspectives dans le Sud-Ouest d'après les chefs d'entreprise à la fin du premier semestre 1961.* — M. Prada: *Les finances de la ville de Bordeaux (1946—1960).* — G. Theil: *Le tourisme à Souillac-sur-Mer.* — J. Gubi: *Les circuits commerciaux du beurre de Vendée et de Charente-Maritime.* — G. Anthony: *L'industrie de la toile à Pau et en Béarn de 1792 à 1850.*

REVUE DE SCIENCE FINANCIÈRE, Paris, T. LIII, No. 2, Avril 1961. — A. Garrigou-Lagrange: *Évolution du système fiscal français au XXe siècle.* — J. Difour: *La formation de la créance fiscale.* — J. Cérèze: *Étude statistique sur la structure du groupe forfaitaire des B.I.C.* — A. Labourdette: *Financement des entreprises et finances publiques.* — C. Bonéfant: *L'autonomie financière et administrative des assemblées parlementaires en France.* — J. Lecaillon: *Chronique de finances étrangères.*

No. 3, Juillet 1961. — C. L. Harris: *Le problème des subventions aux États-Unis.* — J. Monteil: *L'administration agrégat de la comptabilité économique.* — E. Allorio: *Étude comparée du contentieux fiscal.* — Ch. Cadoux: *Du consentement de l'impôt.* — C. Brissat: *Justification de l'impôt sur l'énergie.* — J. Ferielli: *Chronique financière française.* — J. Mérigot: *Chronique fiscale française.*

REVUE TRIMESTRIELLE DE DROIT CIVIL, Paris, 60e année, No. 2, Avril-Juin 1961. — P. Bourel: *L'Erreur dans la renonciation à une succession.*

REVUE TRIMESTRIELLE DE DROIT COMMERCIAL, Paris, 14e année, No. 1, Janvier-Mars 1961. — A. Toulemon: *La spéculation par refus de vente.* — A. Honorat: *La situation des créanciers d'indemnités delictuelles et contractuelles dans la faillite ou le règlement judiciaire du débiteur.* — A. Elkholy: *L'entreprise publique et semi-publique en droit égyptien.* — R. Houin: *La revendication des titres en S.I.C.O.V.A.M. en cas de faillite.*

No. 2, Avril-Juin 1961. — P. Level: *Les rapports du droit et de la formalité en matière de propriété industrielle.* — J. Guyenot: *La constitution et la réalisation du gage des valeurs mobilières.* — M. Vasseur: *L'État banquier.* — L. Segur: *La propriété industrielle et le droit atomique.*

RIVISTA INTERNAZIONALE DI FILOSOFIA DEL DIRITTO, Milano, anno XXXVIII, Fasc. I, Gennaio-Febrero 1961. — Објављен низ саопштења припремљених за V национални конгрес за филозофију права (Рим, 31 мај — 4 јуна 1961) који на дневном реду има четири теме: 1. Проблем права, 2. Право и економија, 3. Право и политика, 4. Право и логика. Међу њима, L. Bagolini: *Il problema della definizione generale del diritto nella crisi del positivismo giuridico.*

Fasc. II-IV, Marzo-Agosto 1961. — M. Reale: *Fondamenti della concezione tridimensionale del diritto.* — K. I. Despotopoulos: *Il sistema del diritto.* — G. Del Vecchio: *Tra il Burlamaqui e il Rousseau.* R. De Mattei: *Il problema della „Ragione di Stato“ nel Seicento.* — V. Frosini: *La critica italiana a Kelsen.* — U. Redano: *Delitto e responsabilità.* — V. De Ruvo: *I fondamenti del diritto.* — G. Lumia: *La giustizia. Considerazioni storico-critiche.* — U. Cerroni: *La critica di Marx alla filosofia hegeliana del diritto pubblico.* — A. Castro: *L'insegnamento della Filosofia del diritto nell'Università di Catania.* — G. Del Vecchio: *Osservazioni sui rapporti tra giusnaturalismo e diritto internazionale.* — Fr. Corpaci: *Attualità del contrattualismo.* — B. S. Muccio: *Appunti sul problema giuridico della certezza.* — B. Uva: *Nazionalismo italiano e nazionalismo francese.*

RIVISTA INTERNAZIONALE DI SCIENZE SOCIALI (Publicata a cura dell'Università Cattolica del Sacro Cuore), Milano, Vol. XXXII, Fasc. III, Maggio-Giugno 1961. — C. E. McGuire: *L'improvvisazione della politica demografica negli Stati Uniti.* — L. Frey: *Gli sviluppi recenti della teoria monetaria.* — L. Barbieri: *Le caratteristiche dell'emigrazione italiana in Belgio secondo i risultati di una recente inchiesta.* — G. B. Bozzola: *Il rapporto Università-industria per la formazione alla direzione aziendale.* — M. R.

Menfra: Vecchia e nuova pianificazione in Polonia — economia e personalismo.

Fasc. IV, Luglio-Agosto 1961. — F. Alberoni: Le motivazioni del consumatore. — M. R. Manfra: Ipotesi sulle relazioni fra i mezzi di pagamento. — G. Cosmacini: L'accordo monetario europeo e la convertibilità delle monete. — G. Corna Pellegrini: Un'inchiesta sull'adattamento del lavoro femminile a nuove tecniche produttive. — L. Frey: Le prospettive future della scienza economica — verso nuove idee o verso nuove tecniche? — M. Rossi: Il contributo delle scienze sociali allo studio dei problemi educativi.

SCHWEIZERISCHE ZEITSCHRIFT FÜR STRAFRECHT, Bern, Bd. 77, H. 2, 1961. — S. Glaser: „Agression spatiale” à la lumière du droit international pénal. — K. Peters: Probleme der deutschen Strafrechtsreform. — P. Saladin: Der Ehrenschutz durch gerichtliche Feststellung der Unwahrheit ehrenrühriger Behauptungen.

H. 3, 1961. — Fr. Clerc: Réflexions sur la publicité des débats. — P. Tzermias: Die Brandstiftung. — C. Crespi: Rilievi sulla revisione a favore del condannato secondo l'art. 397 CPS. — A. Légal: L'évolution de la jurisprudence française en matière d'erreur de droit.

SCHWEIZERISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT UND STATISTIK, Bern, 97. Jg., No. 2, Juni 1961. — H. Ch. Binswanger: Das intra-regionale Gleichgewicht. Zur Integration von Standorttheorie und Theorie des internationalen Handels. — E. Küng: Kapitalbildung und Wirtschaftswachstum. — E. P. Billeter: Operations Research und Statistik. — A. Miller: Die Fruchtbarkeit der schweizerischen Bevölkerung von 1932 bis 1956. — G. Winterberger: Wirtschaftspolitik in der Schweiz in kritischer Sicht.

No. 3, September 1961. — H. G. Bieri: Geld und Kredit in einer wachsender Wirtschaft. Theoretische Betrachtungen. — Fr. Kneschaurek: Geld und Kredit in einer wachsender Wirtschaft. Die wirtschaftspolitischen Probleme. — J. L'Huillier: La monnaie, le crédit et la croissance économique. Le cas de la Suisse. — H. Strecker: Statistische Kausalforschung in den Sozialwissenschaften. — A. Schwarz: Wirtschaftliche Hemmnisse des technischen Fortschritts.

SURVEY (A Journal of Soviet and East European Studies), London, No. 37, July-September 1961. — W. Z. Laqueur: Soviet Doctrine and the New Countries. — B. Goldenberg: South of Cuba. — N. Jasny: Stages of Economic Development. — M. Roof: Soviet Population Trends. — S. Müller-Markus: Diamat and Einstein. — R. Ahlberg: Deborin, Forgotten Philosopher. — Fr. Carstein: History under Ulbricht.

SWISS REVIEW OF WORLD AFFAIRS (A monthly publication of the „Neue Zürcher Zeitung”), Zürich, Vol. XI, No. 1, April 1961. — W. Bretscher: Switzerland and the Council of Europe. — U. Schwarz: The Evolution of US Strategic Thinking. — E. C. Schwarzenbach: A Journey Through Angola. — A Correspondent: East-West Trade in Europe.

No. 2, May 1961. — H. E. Tütsch: Evian Postponed. — E. Mettler: Britain Between Commonwealth and Europe. — W. Linder: On Trading With the Communist East. — Ch. Kind: A Report on Hungary. — M. Mehlem: Communism in Finland. — M. Panchaud: The Control of Foreign Influences in the Swiss Economy.

No. 3, June 1961. — W. Bretscher: Switzerland and the New Phase of Intergration. — V. Meier: The Failure in Cuba. — E. Streiff: Israel Politics Today. — H. Straumann: For an Image of the American.

No. 4, July 1961. — E. Brunner: What if Communism Won Out? — Ch. Kind: Hungary in the Soviet Bloc. — E. Kux: Recent Chinese Foreign Policy. — E. F. Aschinger: President Quadros and the Economy of Brazil. — S. Schaedler: Spanish-Maroccan Relations and the Security of Europe. — U. Schwarz: The International Press Institute at Work. — In memoriam: C. G. Jung.

No. 5, August 1961. — O. Frei: Berlin — Touchstone of Western Determination. — V. Meier: At the Crossroads of Two Worlds — Berlin. — H. E. Tütsch: Turkey in Transition. — E. S. Schwarzenbach: The Congo After Its First Year of Independence. — Ch. Kind: Neutralist Meeting in Belgrade — A Preview.

No. 6, September 1961. — E. F. Aschinger: The Neutrals and the Common Market. — A. Müller: The West and the Berlin Fait Accompli. — E. Kux: The New Soviet Party Program. — E. Streiff: After the Elections in Israel. — F. Steck: With the Swiss Korea Commission. — Editorial: Austria in the South Tyrol Conflict.

TEMPO PRESENTE, Roma, anno VI, Nos. 4—5, Aprile-Maggio 1961. — K. Jaspers: Al dilà del caso Eichmann. — S. Hook: Pragmatismo e senso tragico della vita.

No. 7, Luglio 1961. — Fr. Gabrieli: Gli Arabi e la libertà. — A. Caffi: „Homo faber” e „homo sapiens”. — Fr. Ferrarotti: La sociologia come strumento di demistificazione.

No. 8, Agosto 1961. — K. Jaspers: Il guaio di noi Tedeschi — Considerazioni critiche (e autocritiche) di un filosofo tedesco. — A. Caffi: La pace, condizione naturale. — L. Fischer: A che punto è la destalinizzazione.

VERWALTUNGSARCHIV, Köln-Berlin, Bd. 52, H. 2, 1. 4. 1961. — W. Maass: Die Mechanisierung von Aufgaben der Steuerverwaltung in den Vereinigten Staaten und in Deutschland. — Ch. Heinze: Das Zusammenwirken von Behörden beim Erlass von Verwaltungsakten. — A. Lang: Untersuchungs- und Verhandlungsmaxime im Verwaltungsprozess.

H. 3, 1. 7. 1961. — H. Quaritsch: Eine Schule der Verwaltung — L'Ecole Nationale d'Administration. — F. Karl: Zur Sitzverlegung deutscher juristischer Personen des öffentlichen Rechts nach dem 8. Mai 1945.

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV (Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel), Bd. 86, H. 1, 1961. — K. Akamatsu: A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy. — W. P. Egle: The Cost-Push Theory of Inflation and Tight-Money Policy. — G. Hedtkamp: Das ökonomischrationale Steuersystem. — A. Predetti: The Inventory Problem — A New Model With Uncertainty. — H. - D. Deppe: Zur Rentabilitäts- und Liquiditätsplanung von Kreditinstituten. — Th. Keller: Die wirtschaftswissenschaftliche Ausbildung in der Schweiz. — F. J. de Jong: Das wirtschaftswissenschaftliche Studium an den niederländischen Hochschulen.

H. 2, 1961. — S. L. Gabriel: Zur Interpretation des Artikels 65 des Montanvertrages. — K. Bjerke: Some Income and Wage Distribution Theories. — W. R. Allen: A Note on Some Mechanics of the Absorption Approach. — O. E. Nütamo: Zur Produktivitätsfunktion der finnischen Industrie. — A. D. Chandler: Recent Developments in American Business Administration and Their Conceptualization. — M. Shinohara: Relative Production Levels of Industrial Countries and Their Growth Potentials. — H. Weise: Die britische Einkommensteuerreform als evolutorischer Prozess.

ZEITSCHRIFT FÜR AUSLÄNDISCHES ÖFFENTLICHES RECHT UND VÖLKERRECHT (Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg), Bd. 21, No. 2, April 1961. — Münch: Zum Stand der internationalen obligatorischen Gerichtsbarkeit. — Matthies: Das erste Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte — Verfahrensfragen in der Sache Lawless. — Morvay: Völkerrechtliche Praxis des Bundesrepublik Deutschland im Jahre 1959.

No. 3, Juli 1961. — Reibstein: Transitus innoxius. Ein verschollenes Kapitel des Neutralitätsrechts. — Alexy: Die Inanspruchnahme des IGH durch die Organe der Vereinten Nationen.

ZEITSCHRIFT FÜR DAS GESAMTE HANDELSRECHT UND WIRTSCHAFTSRECHT, Stuttgart, 124. Bd., 1, H., 1961. — W. Fikentscher und B. Grossfeld: Abgabe und Zugang formbedürftiger Willenserklärungen —

dargestellt am Beispiel des Sammelreversverfahrens bei Preisbindungen. — M. Rotondi: Die Organisation der Wertpapierbörsen in Italien. — In memoriam: Julius von Gierke und Tullio Ascarelli.

ZEITSCHRIFT FÜR DIE GESAMTE STAATSWISSENSCHAFT, Tübingen, 117. Bd., 1. H., Mai 1961. — W. W. Rostow: Stadien wirtschaftlichen Wachstums und Probleme einer friedlichen Koexistenz. — D. Esawa: Mikro- und Makroanalyse in der Standortslehre. — J. Werner: Probleme einer gemischten Wirtschaftsordnung. — D. Jahn: Anpassungsvorgänge im Gedankenexperiment. — H. Gülicher: Ein einfaches ökonomisches Deziisionsmodell zur Beurteilung der quantitativen Auswirkungen einiger wirtschaftspolitischer Massnahmen für die Wirtschaft der Bundesrepublik. — E. v. Böventer: Untersuchungen über die langfristige Entwicklung der Nachfrage nach Pharmazeutika. — F. - W. Klau: Die Auswirkungen der Arbeitszeitverkürzungen auf den optimalen Produktionsplan einer Mehrproduktunternehmung. — H. C. Joksch: Die kostengünstigste Ernährung in der Bundesrepublik 1958. — S. Riemer: Die Persönlichkeit des modernen Städters und die Tertiärgruppe. — G. Remmling: Religion und Politik.

2. H., Juni 1961. — A. Quayum: Die Wahl einer optimalen Technik. — W. Wapenhans: Die Entwicklung der öffentlichen Auslandsverschuldung Griechenlands seit der Begründung seiner nationalen Selbstständigkeit. — D. Storbeck: Das Arbeitskräftepotential als strukturelle Bedingung der wirtschaftlichen Entwicklung in Mitteldeutschland bis 1965. — R. v. Ungern-Sternberg: Eine Diagnose des derzeitigen Zustandes der Weltbevölkerung. — G. Eisermann: Werbung und Wettbewerb. — W. O. Henderson: Die Struktur der preussischen Wirtschaft um 1786.

ZEITSCHRIFT FÜR SCHWEIZERISCHES RECHT, Basel, Bd. 102, 2. Halbband, H. 1, 1961. — M. Guldener: Bundesprivatrecht und kantonales Zivilprozessrecht. — J. Voyame: Droit privé fédéral et procédure civile cantonale.

ZEITSCHRIFT FÜR ZIVILPROZESS, Köln-Berlin, 74. Bd., H. 1/2, April 1961. — W. Kralik: Die internationale Zuständigkeit. — H. F. Gaul: Der Widerruf der Rechtsmittelrücknahme nach rechtskräftigem Verfahrensabschluss unter Berücksichtigung des gleichen Problems beim Rechtsmittelverzicht.

H. 3, Juni 1961. — S. B. Jacoby: Das Erforschungsverfahren im amerikanischen Zivilprozess — Vorschläge für eine Reform der ZPO. — W. Henckel: Materiellrechtliche Folgen der unzulässigen Prozessaufrechnung.

H. 4, August 1961. — G. Rammos: Das Rechtsmittelverfahren nach dem Entwurf einer neuen griechischen Zivilprozessordnung. — Riechert: Verweisung und Abgabe im Kartellrechtsstreit.

МЕЂУНАРОДНИ АРБИТРАЖНИ КОНГРЕС У ПАРИЗУ. — У Паризу је од 11 до 13 маја 1961 одржан Међународни арбитражни конгрес који је организовао француски Комитет за арбитражу. На конгрес је позван релативно мали број држава са намером да се обезбеди ефикасност рада и лакше изналагање заједничких ставова и решења по питањима којима се овај Конгрес бавио, као и да се утру путеви за даље шире међународне састанке на овом плану. На Конгресу су учествовали представници Енглеске, САД, Француске, Италије, Белгије, Холандије, Савезне Републике Немачке, Шведске, Швајцарске, Турске, Грчке и Југо-славље.

Југословенску делегацију сачињавали су др. Милан Бартош, др. Михаило Константиновић, др. Александар Голдштајн, др. Славко Стојковић, др. Мирко Бесаровић, Александар КанIZARЕВИЋ и Ђорђе Лупшић.

Као што је то убичајено код оваквих конгреса, припремљени реферати по питањима којима се Конгрес бавио били су подлога рада Конгреса. Рад Конгреса био је подељен на четири комисије које су свој посао обављале у веома радној и конструктивној атмосфери. Скоро да није било учесника који није узимао реч и учествовао у дискусији а многи су то чинили и по више пута. Свака комисија је завршила свој дводневни рад доношењем резолуције које су садржавале жеље и препоруке Комисије и које су, пошто су прочитане и усвојене на завршној пленарној седници Конгреса, послате као препоруке Конгреса државама које су учествовале у његовом раду, као и разним међународним организацијама које се посредно или непосредно интересују или баве проблемима међународне арбитраже.

I. Прва комисија бавила се питањем „Аутономни и процедурални карактер компромисорне клаузуле. — Раздвајање ништавости ове клаузуле од ништавости главног уговора”. Реферат по овој теми поднео је Ф. Клајн (F. Klein, Швајцарска), а раду комисије је председавао Ж. Ело (G. Helleaux, Француска). — Референт је обрадио и указао на неколико важних питања. Теориски јасно уочени и изложени проблеми и богат упоредноправни преглед решења усвојених у правима појединих држава били су довољна подлога за дискусију о аутономности компромисорне клаузуле уопште, а посебно са аспекта међународног приватног права и њеног подвргавања закону различитом од онога који је надлежан за главни уговор, као и материјалној независности компромисорне клаузуле у односу на главни уговор и следствено томе о утицају неваљаности овога на компромисорну клаузулу и обрнуто. Ова и друга питања била су предмет веома плодних дискусија и корисних обсервација, с обзиром на различита решења која поједина права познају. Резултат рада ове комисије је било доношење препорука по најважнијим питањима.

Прва препорука је Конгреса да се компромисорна клаузула има сматрати аутономним споразумом странака чија ваљаност није подвргнута ваљаности главног уговора. Ово са разлога што компромисорна клаузула, која се налази у главном уговору странака, има своју специфичну функцију која има за циљ да омогући суђење путем арбитра спорова који би могли настати из таквог уговора, а у вези његове ваљаности, извршења или раскида.

Даље, заузето је становиште, засновано на аутономности компромисорне клаузуле, да су арбитра овлашћени, са резервом накнадне судске контроле, да провере своју инвеституру и да одлуче о постојању и ваљаности споразума о арбитражи.

Као практичан резултат ових закључака Конгрес је усвојио и препоручује једну компромисорну клаузулу као тип-модел, у циљу избегавања двосмислености и нејасности које се сада појављују код компромисорних клаузула. Ова клаузула гласи: „Сви спорови који могу настати из овог уговора, а у погледу његовог тумачења, извршења или раскида, биће решени путем арбитраже (са навођењем услова арбитраже). Под условом судске контроле ваљаности одлуке која буде донета, арбитри су квалификовани да решавају како о постојању и ваљаности споразума о арбитражи, тако и о постојању и ваљаности овог уговора, а у случају ништавости, раскида ил неважности, да се изјасне о последицама које из овога произилазе”.

II. Тема друге комисије је била „Уједначавање правилника о поступку арбитражних центара”. Реферат је поднео др. О. Глоснер (О. Glossner, З. Немачка), а раду комисије је председавао А. Боасари (А. Boissarie, Француска). — У реферату је указано на различитост арбитражних центара према њиховом карактеру и природи и с тим у вези и на различитост правилника о арбитражном суђењу. Посебно је указано на значај императивних прописа једне државе на правилник о арбитражном поступку једног арбитражног центра и на тешкоће које они представљају за усаглашавање правила поступка. Такође је истакнут велики значај и утицај узанси и обичаја у овој материји, који са своје стране спречавају жељено усаглашавање правила поступка. Но и поред свих ових препрека, треба тежити томе да правила поступка буду што еластичнија и шира. У том циљу су донете и конкретне препоруке, посебно што се тиче правила о покретању поступка, припреми расправе, расправи и одлуци:

а) Покретање поступка. Конгрес је усвојио и препоручио извесне принципе чије прихватање би посредно утицало на хармонизирање правила поступка. Тако у погледу тужбеног захтева „најпростија форма захтева може бити молба упућена препоручено арбитражном центру; садржински треба да прецизира као минимум идентификовање обе странке, граница арбитражног споразума, природу опора и предмет захтева”. У погледу одговора на тужбу: „његов рок, за који је пожељно да је што краћи, треба да се одреди у Правилнику арбитражног центра, могућношћу изузетног продужења из оправданих разлога; његова садржина, која треба да одговара оној из тужбе, може да садржи поред осталог и противтужбени захтев”.

б) Припрема расправе. И овде је истакнуто и усвојено неколико принципа чије би прихватање довело до усаглашења арбитражног суђења у овој његовој фази и то:

Арбитражни суд треба, било да је реч о арбитру појединцу или арбитражном већу, да буде лице које управља и руководи поступком.

2) Странке треба да писмено размењују мемоаре и закључке у року који одреди арбитражни суд.

3) Изузев претходног споразума странака, арбитражни суд одређује језик арбитраже, одлучујући, када томе има места, о преводима на језик сваке од странака.

в) Расправа. У погледу расправе предложени су следећи принципи на којима би требало да ова буде регулисана у Правилницима арбитражних центара: усменост расправе; утврђивање места расправе с споразумом странака, а ако овог нема од арбитражног центра; нејавност расправе; излагање захтева сваке стране преко професионално квалификованог заступника; лично присуствовање (факултативно) странака (ове могу, штавише, бити праћене њиховим техничким саветницима, и по одобрењу арбитражног суда лицима заинтересованим за спор); у случају непојављивања на редовно уручен позив, овлашћења арбитражног суда да евентуално води поступак, као контрадикторан; саслушавање сведока, позваних од једне стране или арбитражног суда; могућност арбитра-

жног суда да одлучи о стручном вештачењу о одређеним питањима; могућност за арбитражни суд да приступи, ако сматра могућим, покушају мирења; корисност вођења белешки о расправи, редигованих у форми коју пропише арбитражни суд.

г) Одлука. У погледу арбитражне одлуке, финалног акта арбитражног суђења, конгрес је препоручио следеће: да одлука буде донета у одређеном року, који може да буде продужен, ако томе има места, споразумом странака или од арбитраже; да се у одлуку унесе споразум о арбитражи и хронолошки ток поступка; изузев претходног споразума странака одређивање надлежног закона од стране арбитражног суда; образложење одлуке.

III. Трећа комисија бавила се темом „Стварање Међународног уреда или бироа који би био надлежан да одређује арбитраже, утврђује арбитражни поступак и региструје одлуке ради њиховог лакшег извршења”. Реферат је поднео П. Ј. Ван Омерен (P. J. Van Ommeren, Холандија), а раду комисије председавао Н. Персон (N. Pearson, Енглеска). Међународни арбитражни уред или биро, према реферату, није замисљен као једна нова институционална арбитража. То би требало да буде једно тело чија би најважнија улога била тамо где обе странке или једна не желе да се подвргну некој институционалној арбитражи. — По предмету рада ове комисије Конгрес је мишљења „да би било посебно стварање међународних уреда чија би се активност, територијално регионална, односила на омогућавање арбитражног суђења”. Такође су набројане и одређене функције које би ови уреди требало да врше.

IV. Четврта комисија је свој рад посветила питању „Проблем арбитраже између влада или лица јавног права и лица приватног права”. Реферат по овој теми је поднео Ж. Ведел (G. Vedel, Француска), а комисији је председавао др. М. Константиновић (Југославија). Рад ове комисије је био посебно интересантан, а дискусије плодне и значајне. Референт је истакао да постоје државе чије позитивно законодавство (на пример, Француска) не допуштају арбитражу између владе односно лица јавног права и приватних лица. Ово ствара знатне тешкоће за међународне економске односе у којима данас све чешће владе односно лица јавног права улазе у уговорне односе са приватним лицима. То је посебно случај када су у питању нове и неразвијене земље где функцију економског развоја држава преузима на себе. Како ове државе тешко пристају на судску надлежност судова држава чије су оне некад можда биле колоније, а арбитражно суђење није могуће, то се појављује велика препрека за здраве међународне економске односе, којима арбитража и арбитражно суђење свакако у многоме помажу. Тако интереси међународних економских односа захтевају да се из оних националних законодавстава где она постоји уклони ова препрека арбитражном суђењу. Посебно је јасно и отворено указао на стварни и прави значај и домаћај овога проблема и његову актуелност проф. Бартош, који је присуствовао раду ове комисије. — И по предмету рада ове комисије Конгрес је усвојио извесне препоруке у форми жеља. Основна препорука је да се „уклоне препреке које у извесним законодавствима још забрањују у принципу лицима јавног права да прибегну арбитражи”. С тим у вези је указано да не би требало исувише користити резерву уз члан II Женевске конференције од 26 априла 1961. која овлашћује „правна лица јавног права да ваљано закључују споразуме о арбитражи”, а која резерва, широко коришћена би могла да доведе до парализовања намере да се овај проблем као такав уклони из области међународне арбитраже.

У целини поматрано овај Конгрес је био веома користан радни састанак посвећен стварно најактуелнијим проблемима међународног арбитражног суђења. Ограничен број представљених држава чинио је још више важном и тешком улогу југословенске делегације и њених чланова који су присуствовали раду појединих комисија. Мишљења и предлози

југословенских делегата су увек са пажњом саслушани, јер се осећало да од свих присутних делегација једино је југословенска та која би могла да изрази став и мишљење свих оних непредстављених држава, посебно младих афричких и заиских држава, чије учешће у међународним економским односима сваки даном расте. А међународна арбитража је несумњиво један од феномена непосредно везаних за ове односе и стога њено што боље решење и регулисање интересује све.

Добросав Митровић

ПРОБЛЕМИ УНИВЕРЗИТЕТСКЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ У ВЕЛИКОЈ БРИТАНИЈИ И БРИТАНСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ НАРОДА. — Овим проблемима посвећује свој бр. 16 за 1961 периодична публикација *Freedom and Science* (A Bulletin of the Committee on Science and Freedom, Manchester). Као што је већ истакао проф. Валдо (D. Waldo: *Administrative State*, New York, 1948), Американци и остали савезници у Првом светском рату били су веома изненађени кад се показало да је аутократски организован Кајзерова Немачка надмоћнија у ефикасности вођења рата од западних демократија. Све до тада је владало неприкосновено убеђење буржоаске науке да су демократија и ефикасност синонимни, тако да ефикасност — тај пробни камен сваког друштвеног поретка и облика политичког режима — до тада није привлачила скоро никакву пажњу. Толико изненађење, које нам данас изгледа доста наивно, покренуло је такву кампању против табуа поистовећивања демократије и ефикасности да је она прерасла у серију истраживања под којим условима и како се ове две категорије крећу заједничким путем.

Поготову је такво испитивање актуелно ако је његов предмет управљање универзитетом у данашњем свету који све више осваја наука, до тога освајања долази како кроз пораст утицаја њених установа и личности, тако, и још много више, кроз ове опсежније уздицање масе друштвених делатности и њихових носилаца, што их све више приближава научном нивоу. Кад се говори често, чак и на страницама дневне штампе, о владавини научника, сматрамо да ту владавину треба схватити више у другом смислу. С тим у вези је за нас поготову интересантна ова тема о управљању универзитетима у Великој Британији, због реформе нашег школства, у којој посебно место заузимају универзитети. Ови чланци, као и остали, могу нас инспирисати на увођење извесних мера, као и на одбијање других мера, односно њихово уклањање. Написи, који оцртавају универзитетско питање, интересантни су и са једног другог угла посматрања. Они, поред осталих извора, изазивају утисак да прети могућност да се оде у супротну крајност услед превеликог жртвовања ефикасности демократском идеалу. Када се на овакав пословно-организаторски, понегде штавише и на војнички начин расправља о „дитаделама” слобода мисли, не остаје много наде за доследну демократску идеју ових аутора у погледу других институција које изискују много већу брзину и усклађеност делатности. Примера ради навешћемо један одломак првог чланка „Проблем слобода и ефикасности на универзитету” А. П. Рауа (Row, бившег проректора Универзитета у Аделаиди, Аустралија, и бившег шефа установе за телекомуникациска истраживања, итд.): „Једна од неколико ствари може се десити када је ефективна власт у рукама широког тела људи. Најчешћи резултат је неинвентиван програм заснован на статус квоу и узајамној заштити [...]. Сећам се Сер Стафорд Крипса, како ми је 1945 говорио да никад више не би ушао у коалициону владу, јер кад велики број људи различитих погледа и интереса долази до споразума, оно о чему су одлучили нема никакве вредности. Најбоља ствар у погледу професионалног тела јесте да стварна власт дође у руке два или три мудра човека великог академског статуса и снаге карактера [...]. Из мог личног искуства произилази да сам сигуран да „Jodrell Bank Radio

Telescope", сада од међународне репутације, не би пре једне деценије била примљена као учесник Универзитета у Манчестру да није било [...] утицаја професора Bleketa [...] стварна власт у рукама тела од четрдесет, педесет или више професора од којих једва да је неко био изабран због своје уметности у администрацији, може изгледати да обезбеђује академску слободу и управљање од стране самих научника, али да ли је такав аранжман најбољи пут обезбеђења специјалних служби нације без злоупотребе средстава коју плаћају порески обвезници? Да ли је такав аранжман ефикасан? (с. 6). Даље, писац чланка се жали да говори о ефикасности у оквиру универзитета доводи до тога да се поборник ефикасности оптужује за прагматизам, као да је то деликт када се ради о јавним средствима. Најчвршћи отпор заточницима ефикасности пружају припадници такозваних универзитета „црвене цигље“, вероватно најстаријих енглеских универзитета који датирају још из Средњег века, као на пример Кембриџ. Противници гесла ефикасности тврде да било како изгледао проблем у теорији, у пракси овај систем академске слободе функционише добро. Аутор се не слаже с тим и настоји да на два примера образложи свој став.

Први пример је опадање изучавања које се врши по одељењима истог Универзитета што је неминовно под садашњим условима. Док су државне и индустријске установе прожете јединственошћу, дотле универзитетска истраживачка одељења пате од безбројних одбора и различитих тежњи. Отуда на високој школи научни рад постаје домен слободних часова или чак ферија. Томе се придружује неспојивост „тим-система“ са структуром отсека. Најдубљи узрок овакве ситуације јесте фикција да су наставна и научна делатност неодојиве. (За дискусију је колико је то тачно у погледу високих и средњих школа, пошто је солидан наставни рад специјално на универзитету немогућ без сталног рада на науци, као и обрнуто. — Уствари много веће мане средњошколске наставе једним делом произилазе, вероватно и због већих недостатака у погледу праћења науке код средњошколских наставника — А. С.).

Други пример се састоји у недостацима квалитета и врсте наставе. Аутор се слаже са идејом да је на универзитету настава важнији задатак од научног рада. Међутим, социјална револуција је довела на универзитет хиљаде младих људи којима више треба приближити ниво предавања и слично. Наставно особље, које је првенствено именовано због својих постојећих или перспективних резултата у науци, то до сада није могло да оствари. Оно једноставно за то није спремно.

У вези с тим писац се залаже за опште образовање и за његово ширење баш као један велики одговор на потребе које ставља на дневни ред социјална револуција нашег времена.

Пред крај чланка аутор подвлачи да је он писао о лошим појавама на универзитету, али да и добре постоје, само да пажњу треба усмерити на негативне процесе, због апатије која постоји у стваралачко-критичком смеру.

На том путу најбоља мера била би у одвајању ауторитативног руководства од професионалног академског скупа. То би се постигло образовањем малог тела академских људи, искусних и способних у управљању. Тамо где влада у сваком погледу једнакост свих руководилаца отсека и где експериментисање и новине зависе од гломазне групе људи противречних интереса и енергија, као и способности, — слобода показује осредњи општи резултат успеха на рачун пореског обвезника, студента и нације" — завршава аутор. (Веома занимљив је и ауторск начелан став према ефикасности и демократији, и с тим у вези њихов међусобни однос у социјалистичким земљама. Рау каже: „Оно што, поред проблема пуког одржања људске врсте [...] највише интересује земље са наше стране гвоздене завесе јесте како да уредимо наше послове да бисмо могли обезбедити и учврстити наш стандард живота а да наставимо да уживамо

повластице демократског друштва. Суштински проблем је како бити ефикасан и слободан, и ја верујем да је ово такође проблем са којим се сусрећу универзитети. Највећи део нас зна шта значи бити ефикасан и слободан, на пример у индустријској и јако насељеној земљи. Бити ефикасан значи произвести доста продајних добара на конкурентском тржишту; то значи да овако или онако морамо уложити адекватне напоре за наша телевизиска постројења и здравствене службе помоћу најбољих инструмената и доброг руковођења. Шта се подразумева под слободом — то је нејасније и без сумње да комунистичке земље имају одређене слободе које ми немамо. Можда је суштина слободе коју ми имамо у томе да поседујемо правно и друштвено усвојено право да можемо покушати да изменимо поредак правила који регулише наше животе и који исто тако често нужно ограничава наше слободе, као и да опозовемо људе који доносе правила, било да су они чланови парламента или локалних већа” (с. 3).

Следећи чланак Брајса Вилијемса (Brice Williams) „Г. Рау и ефикасност универзитета” је критички поглед на схватања дата у претходном напису. Писац сматра да се из искуства бившег проректора може извући више него што и он сам мисли. Неопходно је, при том, одвојити његово гледиште о неефикасности од резултата анализе узрока и последица које је он учинио.

Карактеристичан је пример у вези са ефикасношћу универзитета коју аутор даје већ на почетку чланка. На једној скорашњој конференцији о продуктивности један професор је био запитан „шта универзитети чине да би повећали своју продуктивност?” Чланови конференције, највећим делом инжењери, помислили су да је питање изразито шаљиве природе. Међутим, вероватно тако не мисле даваоци финансиских средстава за универзитет, јер кад је један од њих запитао руководиоца једне катедре како стоји ствар са билансом активе и пасиве и кад му је исти одговорио да то није могуће проценити, давалац је рекао: „Сматрате ли ви да ми морамо да дајемо сав тај новац а да никад не сазнамо шта се с њим дешава?”

Међутим, има ту и других питања у погледу којих би се могло дискутовати. Најпре удвостручавање броја студената (редовних) на британским универзитетима у времењу од 1920 — 1955, док се академско собоље отприлике утростручило. Какве су последице ових промена на квалитет студија? У погледу тог испитивања до сад нису чињени довољни напори. Највише наставника сматра да свако повећање наставног особља у односу на студенте представља задовољавајућу појаву.

Када се говори о заостајању универзитета за државним и привредним научним установама, онда, аутор сматра, насупротив Рауу, то не значи да је универзитет постао неефикасан. Напротив. То значи да су поменуте установе извукле на површину потенцијале научних капацитета за рад и индустрију. А то указује да су универзитети од прошлости одмакли баш у ефикасности формирања научника и инжењера. Исто тако, писац се не слаже са тврђењем Рауа да квалитетно научно истраживање има мањи замах на универзитету него у државним и привредним институцијама. Дисциплином и довољним финансиским средствима универзитети често успевају да савладају извојена изучавања у посебним институцима или одељењима Универзитета, која раде не водећи рачуна о могућностима узајамног коришћења постигнутих резултата.

Тakoђе се Вилијемс не слаже са идејом сепарације наставе и научног истраживања. То би највише дошло у обзир на после дипломским студијама. Свођење научног рада на слободне часове је по њему, лоша појава која долази због рђаве организације и уопште неповољне средине на универзитету. Премда је добро инсистирати на продуктивности универзитета, треба водити рачуна да је карактер универзитета сасвим различит од природе организације за постизање пословне добити. Исто тако,

треба истаћи да већина британских универзитета нису потпуно самоуправни.

Због свега тога Вилијемс је против стварања ауторитативног тела, како предлаже Рау, комитет профектора и декана са одређеном мером власти изнад професионалног нивоа који би распоређивао различите функције универзитета као што су настава и истраживање. Вилијемс се пита који степен власти Рау сматра као потребан. Вилијемс сматра да Рау тврди да би овај комитет требало да одлучује по свим академским проблемима у односу на оредње и високе школе. Међутим, Вилијемс мисли да би јак комитет са мање ауторитативним путевима делања (као што то и бива на неким универзитетима) веома добро послужио на великим универзитетима за координацију и зближавање факултета у чвршћу универзитетску заједницу.

Прилог Перси Смита (Percy Smith), поред делимичног слагања са приказаним излагањима, истиче да универзитет треба да буде организован више као заједница а мање као пословна корпорација, нарочито због принципа јавности.

Џорџ Полани (Georg Polany), уредник овог часописа, износи на почетку свог чланка „Високо образовање у Британији — предлог за јавно испитивање” као мото два цитата која су у ствари сасвим два супротна става о односима универзитета према друштвеној заједници. Пошто је Британска лабуристичка партија предложила јавно испитивање стања на универзитету и пошто је отворена дискусија о том питању, писац сликовито оцртава како су универзитети од Другог светског рата еволуирали од самодовољних приватних корпорација за потребе уске мањине у јавну службу. Питање је сад како се томе прилагодити. У одељку „Развитак универзитета и државно финансирање” анализира се проблематика универзитетског комитета за додељивање средстава. Такође је веома интересантан одељак у коме се расправља о односу државе и универзитета. У чланку се нарочито инсистира на проблему пораста броја студената и потреби за још већим његовим порастом на знатном развоју неуниверзитетских институција за високо образовање, на питању постизања њихове задовољавајуће релације према универзитетима, као и на указивању на неупућеност јавности у ова питања.

Ову збирку чланака сматрамо занимљивом и њено консултовање корисним за нас, нарочито у овом тренутку.

Александар Стојановић

МЕЂУНАРОДНА НАСТАВА УПОРЕДНОГ ПРАВА. — Веома интересантна и значајна појава нашег времена су све чешће и разноврсније форме универзитетске наставе која тежи да има међународни карактер. Интензитет овог карактера је различит, а његова ширина је обично у сразмери са прогресивношћу одређене универзитетске наставе. Национални универзитетски центри су добили тај карактер са појавом и могућношћу студирања странаца на домаћим универзитетима. Ова појава је све масовнија и има значајно прогресиван карактер. Но она има и својих недостатака и то, што је парадоксално, баш тамо где највише користи. Студенти држава у којима још не постоји или је тек у зачетку универзитетско образовање принуђени су да одлазе у друге, данас у овом погледу монополистичке земље и да тамо стичу заједно са домаћим студентима, под другим условима, одвојени од оредине којој припадају, универзитетско образовање. Разни утицаји којима су они за то време изложени могу да имају ванредно значајног а често и негативног дејства на њихово формирање, и поред иначе високог научног нивоа саме универзитетске наставе. А у области хуманитарних наука не треба пренебрегнути ни важан идеолошки утицај коме су непосредно или посредно подвргнути.

Појава и стварање националних универзитетских центара међународног карактера је једна даља етапа у међународном ширењу универзитетског образовања. Ови центри су по својој природи намењени првенствено или искључиво млађим факултетски образованим људима који у овим центрима стичу даља допунска знања и усавршавања. Поред организованог и специјализованог програма наставе и полагања завршних испита који слушаоцима доносе дипломе, које за сада нису стекле неки посебан статус, младим интелектуалним радницима, национално већ формираним, остаје довољно времена за лични и студијски рад и усавршавање.

Ова форма организације универзитетске наставе међународног карактера посебно је значајна за друштвене науке које су по свом давнашњем карактеру највише националне.

Сви ти центри, као што су они у Стразбуру, Хагу, Хамбургу, Торину, Нансију, Болоњи, Београду, иначе различити по карактеру, величини, сврси, па и степену међународног карактера, представљају користан оквир стручног и научног уздизања младих научних радника, као и исто толико корисних међусобних сусрета, упознавања и размена мишљења између младих људи разних политичких, верских и других убеђења. Но и поред свег значаја који ови универзитетски национални центри међународног карактера имају, остаје чињеница да су они национални по органима који их оснивају, издржавају и њима управљају, што све има одређених реперкусија на облик и садржину наставе, макар ова на први поглед изгледа потпуно слободна од националних утицаја. Ову „националност“ наставе показује и предавачки кадар, који је по правилу из земље у којој се налази центар.

На искуствима и манама ових, данас иначе најмногобројнијих и још увек најзначајнијих универзитетских центара међународног карактера, родила се идеја о вишој, следећој фази међународне наставе из области друштвених наука. Није свакако случајно да је ова нова идеја настала у области правних наука — у упоредном праву. Још 1954 изван број чланова Међународног удружења за правне науке се у Међународном комитету за упоредно право заложио за идеју стварања једног међународног центра за наставу упоредног права. Тај центар је имао да буде у што већој мери међународни и то како по слушаоцима који у њега долазе и по наставницима који на њему држе предавања, тако и по оснивачима и лицима која њиме управљају. Овако замишљен универзитетски центар требало је да представља једну вишу, „међународнију“ фазу у организацији међународне наставе друштвених наука, конкретно наставе упоредног права.

Тако је 11 априла 1958 створен Међународни универзитет за упоредне науке у Луксембургу који је почео са радом 11 августа 1958. Овај Универзитет требало је да обухвати више факултета за поједине хуманистичке науке, али је се задржало на оснивању и раду факултета за упоредно право и факултета за упоредну економију, с тим што је овај први имао за предмет све правне системе света, а други је остао регионалног карактера.

Упоредно право је свакако било погодно тле за стварање једног међународног универзитетског центра за његову наставу. Значај проучавања упоредног права, схваћеног било као самосталне научне дисциплине било као научног метода, јесте многостран и добро познат.

Међународни факултет за упоредно право у Луксембургу одржавао је до сада два пута годишње сесије које су обично трајале шест недеља (пролетња март—април, летња август—септембар). Сесије и њихов програм организовала је управа Факултета (на челу са деканом) састављена од професора и извесног броја личности делегираних од владе Луксембурга, која је обезбеђивала и новчана средства. После летње сесије 1960, због узајамног неразумевања и неслагања највећи број професора прекинуо је односе са овим Факултетом, оснивајући ново Међународно удру-

жење за наставу упоредног права, које је продужило започету наставу упоредног права оснивањем Међународног факултета за наставу упоредног права. Ово Удружење организовало је у току ове године две сесије, и то пролетњу у Мадриду и летњу у Хелсинкију. Ново стално седиште овог Факултета, почев од следеће сесије (март 1962), је у Стразбуру (Француска). Факултет у Луксембургу је и даље остао, с тим што није одржана пролетња сесија, а летњу је организовао са нешто мањим бројем слушалаца и мање познатим професорима.

Оваква ситуација у организацији међународне наставе упоредног права показује да с једне стране ова преживљава извесну, свакако привремену кризу, а са друге стране да су ова настава, њена потреба и досадашња искуства указали да је се она стабилизовала и да ће као таква и даље постојати. Два међународна универзитетска центра за наставу упоредног права, макар израсли из извесних сукоба интереса, жеља и људских слабости, ипак показују да се све већи број и професора и слушалаца интересују за ову наставу, поклања јој своје време, пажњу и добру вољу. Њихова будућа сарадња, до које ће свакако доћи, биће само један корак даље у развијању међународне наставе упоредног права, која је већ данас стекла стварне светске размере, као и упоредног права као таквог.

Настава упоредног права организована је на следећи начин. Познати професори разних грана права, а посебно компаратисти, долазе из својих земаља и држе програмом предвиђена предавања. Слушаоци су свршени правници из разних држава света. Настава се обавља кроз три семестра. Услов за упис у први је диплома националног правног факултета, а у наредне, диплома о успешно положеним испитима претходног семестра.

Предмети наставе у сваком од ових семестара разликују се и по форми и по садржини, а и између истих семестара у разним сесијама постоје такође разлике и то како због различитости предмета из којих се држе предавања, тако и због непрестане флукуације професора.

У првим почетним сесијама, било је мало лутања у погледу наставе упоредног права, али је данас она добила свој чврст и могло би се рећи, са извесним усавршавањима, коначан облик и оквир.

Први семестар, који је по правилу најпосећенији, посвећен је Уводу у упоредно право и уводу у велике светске правне системе. Поред ових сталних предмета постоје и други који се из сесије у сесију мењају.

Увод у упоредно право посвећен је основама ове правне дисциплине, њеном историјату, правној природи и схватањима која о њој постоје, као и нужности и користи изучавања упоредног права. У току првих сесија одржано је и више предавања о односу упоредног права и неких других грана права или правних дисциплина (упоредно право и унификација права, упоредно право и међународно приватно право, упоредно право и филозофија права, итд.). Предавања из овог предмета углавном су држали познати француски професори René David и René Rodière.

Увод у велике светске правне системе обухвата увод у романско право, увод у право *common law*-а и увод у социјалистичко право. У оквиру ових предмета излагане су основне концепције и дух сваког од ових правних система, са краћим освртом на историјат, основне правне институције, са посебним нагласком на оне својствене том правном систему. Посебно се посвећује пажња изворима права, организацији и улози судства и својини. У настави ових предмета учествовао је већи број професора. Увод у право *common law*-а излагали су професори С. J. Hamson (Енглеска) N. K. Lipstein (Енглеска), M. A. Kiralfy (Енглеска), D. Thompson (Енглеска), и други. Увод у романско право држали су професори A. Von Mehren (Енглеска), René David (Француска), K. Neumayer (Швајцарска), I. Kirch (Холандија), Garcia-Gallo (Шпанија), и други.

Предавања из увода у социјалистичко право била су посвећена социјалистичком праву уопште, његовим основама, карактеристикама и особеностима, као и уводу у права појединих социјалистичких држава. Предавања су држали С. Ф. Кечекјан (СССР), В. Т. Благојевић (Југославија), S. Rozmarun (Пољска), J. Hazard, (САД), Павлов и Туманов (СССР).

Као сталан предмет у овом семестру појављује се и Упоредно међународно приватно право. У оквиру овог предмета излаже се потреба и значај проучавања међународног приватног права на упоредноправном плану и врши се упоредноправно проучавање појединих института својствених овој грани права као и колизиона правила. Предавања су држали Н. Е. Yintema (САД), P. G. Validas (Грчка), F. Schwind (Аустрија), A. Ehrenzweig (САД), M. Graveson (Енглеска).

Један од сталних предмета на овом семестру је Увод у упоредно уставно право који предаје белгиски професор Ganhof Van der Mersch.

На првом семестру је одржан и низ предавања из предмета сродних или везаних за упоредно право, но то увек и углавном на једном информативном нивоу. Одржавана су по једно или два предавања, као, на пример, еволуција унификације права, савремена правна мисао, упоредно право и социологија, упоредно право и историја права, итд. Посебно је било покушаја да се као сталан предмет уведе увод у права Средњег Истока, који предмет је у више сесија и предаван.

Као факултативни предмети често су и на првом и на другом семестру држана предавања — уводи у права појединих држава. То су по правилу била предавања од једног или два часа, где су излагани основни подаци о правном систему једне земље, њеном уставном уређењу, изворима права, појединим гранама права, итд. На овај начин су до сада изложени основи националних правних система скоро свих европских и великог броја ваневропских земаља. Ова предавања нису стекла форму сталности, већ су држана *ad hoc* и то по правилу у току првих сесија. Ова форма наставе упоредног права није прихваћена јер се показала као исувише општа, а немогуће је слушаоцима одржати неограничен број оваквих предавања, посебно с обзиром на велики број држава и на временски период трајања једне сесије.

На другом семестру настава упоредног права има други облик. Основна форма наставе у овом семестру је да један професор држи низ предавања о појединим правним институцијама или питањима. Ова предавања имају чист упоредноправни карактер и служе као одлична илустрација примене упоредноправног метода у проучавању конкретних питања. Неке теме су се задржале кроз више сесија у наставном програму, док су друге предаване само у току једне сесије.

Наставни програм је подељен на наставу из области јавног права и наставу приватног права. Сваки слушалац се опредељује за једну или другу, чиме се омогућује већ извесна специјалност и задовољава већ формиран интерес слушалаца.

У овом семестру у току разних сесија најчешће су из области приватног права држана предавања о темама: грађанскоправна одговорност у упоредном праву, брак у упоредном праву, имовинскоправни режим у упоредном праву, наслеђивање у упоредном праву, уговори у упоредном праву, осигурање у упоредном праву, трговачка друштва у упоредном праву, трговачка купопродаја у упоредном праву, арбитража у упоредном праву, појам и границе приватне својине у упоредном праву, итд. Предавања су држали многи познати професори као, на пример, Т. Ascarelli (Италија), M. March (Енглеска), G. Marty (Француска), R. David (Француска), В. Wortley (Енглеска), Н. Müller (З. Немачка), K. Zweyaert (З. Немачка), Е. Kuden (Швајцарска), Sola Canizares (Шпанија), K. Neumayer (Швајцарска), А. Kiralfy (Енглеска) и многи други.

Из области јавног права такође је држан низ предавања. Најчешће теме предавања биле су извршна власт, јавна предузећа, неспорни административни поступак, административни уговори, законодавна власт, политичке партије, административно правосуђе, федерализам, појам законитости, обнародовање закона, административни спор, одговорност јавне власти, и излагања на упоредноправном плану. И овде су предавачи били познати професори као, на пример, P. Gaudemet (Француска), St. Rozmarun (Пољска), M. Flamme (Белгија), Б. Благојевић (Југославија), G. Langrod, (Француска), H. Puget (Француска), M. Thomson (Енглеска), V. Delvaux (Белгија), M. Letourneur, (Француска), E. M. C. Whinney (Канада), и други.

Настава на трећем семестру, завршном степену међународне наставе упоредног права, такође има свој посебан облик. У току семестра, у свакој недељи на наставном програму је један предмет — тема, о којој говоре разни професори са аспекта њеног регулисања у њиховом националном праву. То је систем колективних курсева и до сада су одржани ови курсеви на теме: стечај, организација банака, „Trust”, кривица и забрањени акт, јавне слободе, мисија и функције кривичног суђења, фузија трговачких друштава, еволуција својине на непокретностима, стабилност запослења, наметнути уговори, правосуђе из области радних односа, радио-дифузија и телевизија у јавном праву и правни режим инвестирања страног капитала.

На предавањима овог семестра узео је учешће велики број професора из целог света, специјалиста за поједина питања. Да поменемо само неке, као M. Ancel (Француска), A. Malstron (Шведска), T. Rotondi (Италија), J. Limpens (Белгија), J. de la Morandière (Француска), R. Houin (Француска), R. Goldschmidt (Венецуела), Кнар (Чехословачка), и многи други.

Поред предавања, професори су са слушаоцима држали колоквијуме на којима су постављана питања и вођене дискусије. На првом семестру као обавезна форма наставе постоје семинари којима руководе асистенти — млађи правници који су са успехом већ завршили ову тростепену наставу упоредног права.

На крају сваке сесије слушаоци полажу испите из предмета семестра на коме су били уписани и о томе добијају диплому која је услов за упис на следећи, виши семестар. Комисије за испите обично сачињавају по три професора из држава са различитим правним системима.

Слушаоци су људи различитог доба старости, углавном између 25 и 35 година, разних професија (универзитетски професори, асистенти, судије, адвокати, докторанди, правници-практичари из привреде и администрације); људи разних политичких и ових других убеђења. Па ипак сви они налазе заједнички језик, узајамно разумевање и поштовање, непосредно приближавање до сада углавном непознато правницима који, формиран у границама свога националног права, на међународном плану силом своје функције по правилу се налазе противстављени једни другима. Далеко од тога да ће ови сусрети младих правника то спречити за убудуће, али већ до сада постигнути резултати, као и опште искуство у овоме, показују да су зближавања на интелектуалном плану у младости чврст темељ дугогодишње међусобне сарадње која је несумњиво од интереса и за њихове државе.

У просеку, свакој сесији присуствује око 200 слушалаца из најразличитијих држава света. Тако је на последњим двама сесијама — пролетњој 1961 (Мадрид) присуствовао 251 слушалац из 42 државе, а летњој (Хелсинки) 180 слушалаца из 33 државе. У току те исте пролетње сесије држао је предавања 51 професор из 14 држава, а на летњој сесији 45 професора из 17 држава. Грубо рачунајући може се речи да је до сада овако организовану наставу упоредног права кроз разне семестре пратило око 1.500 слушалаца а да је наставу држало око 100 еминентних професора.

Управа Факултета је са успехом организовала повољну атмосферу за рад, међусобне контакте и све чинила да боравак слушалаца и про-

фесора буде што угоднији. Организоване су разне врсте сусрета са домаћим становништвом, које увек и свугде са симпатијом и гостољубивошћу срећу како професоре тако и слушаоце, који су са своје стране увек показивали да чине једно јединство, јер их је исти циљ сакупио, без обзира на њихову боју, расу или националност. За сву ту организацију и погодну атмосферу посебна заслуга припада ранијем декану а сада продекану проф. Soli de Canizares-у.

Посебна погодност за слушаоце из сиромашнијих и удаљенијих држава биле су стипендије, које су обезбеђивале половину или цео трошак боравка.

Југословенски правници су веома активно учествовали у овој организованој настави упоредног права. Предавања су држали др. Б. Т. Благојевић и др. Б. Златарић, а 17 југословенских правника су до сада присуствовали као слушаоци, од чега их је десет већ са успехом завршило испите на сва три семестра и добило *diplome supérieur en droit comparé*.

Непосредну и сталну сарадњу са југословенске стране је организовао Институт за упоредно право који у својој библиотеци има полиграфисана сва предавања која су одржана у току ове наставе, што представља свакако драгоцен најновији правни материјал из разних области права.

Добросав Митровић

РАД КАТЕДРЕ ЗА ГРАЂАНСКО ПРАВО. — Катедра је у току школске године одржала 19 седница на којима су се расправљала нарочито следећа питања: настава на општем и докторандском курсу (сада III ступњу студија), наставни програми предмета са I, II и III ступња студија, потребе Катедре за новим кадровима, путовање чланова Катедре у иностранство, питање вежби, предлагање за унапређење наставника у виша звања и сл. Катедра је значајну пажњу посветила наставним програмима за предмете: Породично право, Увод у грађанско (имовинско) право, Оулигационо право, Наследно право, Међународно привредно право, Грађанско процесно право и Ауторско право и право индустријске својине. За предмете Међународно привредно право и Ауторско право и право индустријске својине утврђени су први пут наставни програми, а такође су извршена усклађивања програма осталих предмета са наставним програмима ових предмета.

Настава је у току целе школске године обављана редовно и без застоја на свим предметима. Студентима са заосталим испитима и ванредним студентима пружена је значајна помоћ организовањем предиспитних вежби из Грађанског права I део. За ванредне студенте била је организована настава из Породичног права од прве половине децембра 1960 до краја школске године.

Поред наставе на општем курсу у школској 1960/61 години били су организовани, у оквиру наставе на III ступњу, и курсеви за слушаоце III ступња студија.

Општи семинар за грађанско право одржао је у току школске године 21 састанак. На овим састанцима су читани семинарски радови који су углавном били посвећени анализи одобраних случајева из наше судске праксе. Већи број радова који су били читани и дискутовани на састанцима семинара повољно су оцењени у смислу чл. 86 Статута факултета. Од марта месеца 1961 састанцима семинара присуствовали су и студенти III ступња студија, што је у многоме повећало број учесника у семинару. Рад у семинару је укључен у наставу III ступња. Семинаром је руководио шеф Катедре проф. др. М. Константиновић.

РАД КАТЕДРЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА. — У току 1960/61 школске године, Катедра је одржала 15 састанака на којима су разматрана разна питања као: организовање III ступња наставе, наставни програми, организовање извођења вежби, довођење нових наставника и асистената итд.

Настава на општем курсу одржавана је редовно. Пред крај школске године организована је посебна настава за ванредне студенте.

Поступајући по одлуци Факултетске управе о организовању наставе на III ступњу, Катедра је крајем године организовала ову наставу из следећих предмета: Кривично право, Кривични поступак са Криминалистиком, Правна медицина, Криминологија са пенологијом.

Током школске године био је организован криминалистички течај који су посећивали студенти који су испуњавали услове одређене од стране Факултетске управе. Поред редовне наставе у оквиру овог течаја држане су и вежбе са студентима.

Састанци Општег семинара Катедре одржавани су редовно и на њима су читани и дискутовани радови докторанада.

У току школоке 1960/61 године неколико чланова Катедре учествовало је у раду Криминолошког института на обради појединих тема које се налазе у програму рада Института.

РАД КАТЕДРЕ ЗА ПОЛИТИЧКЕ НАУКЕ. — У току школске 1960/61 године Катедра је одржала 10 састанака. На овим састанцима Катедра је разматрала и решавала већи број питања која су била од интереса и значаја за рад Катедре и факултета у целини. Активност Катедре у протеклој школској години била је претежно усмерена на разматрање програма предмета I и II ступња, питања организовања наставе на III ступњу. Катедра је велику пажњу покљонила решавању кадровских питања, посебно због извршене реорганизације наставе, као и због постојања обавезних вежби на појединим предметима.

На Општем курсу редовна настава је извођена у складу са предвиђеним планом. У оквиру ове наставе одржаване су и вежбе на појединим предметима. Редовна настава је на извесним предметима обухватала и семинаре. У оквиру Катедре организоване су и стручне групе које окупљају студенте са различитих година. Тако су групе за Социологију и Уставно право одржале неколико састанака на којима су учествовали поред студената и предметни наставници и асистенти.

У летњем семестру организована је настава на III ступњу студија. Она је редовно одржавана.

На Општем семинару су редовно одржавани састанци из појединих предмета, на којима су студенти III ступња читали своје семинарске радове.

Катедра се посебно ангажовала у организовању Института за политичке науке.

РАД КАТЕДРЕ ЗА ИСТОРИЈУ ДРЖАВЕ И ПРАВА. — Катедра је у току школске 1960/61 године одржала 10 састанака на којима је разматрала различита питања из области унапређења наставе, новог наставног програма и посебно наставе III ступња.

Настава на Општем курсу из Историје државе и права и Основа римског права обављана је редовно у току оба семестра. Као и ранијих година, предавања су била боље посећена у зимском семестру када је било преко 800 слушалаца. Катедра је успешно организовала и поподневну наставу за ванредне студенте. На овим предавањима запажено је велико интересовање ванредних студената које се огледало не само у редов-

ном долажењу и пажљивом праћењу наставе, него и у постављању великог броја питања и живој дискусији. Такође су из предмета Катедре у протеклој школској години биле организоване вежбе са редовним студентима.

Општи семинар Катедре одржао је три састанка. На њима су читани и дискутовани радови докторанада. Руководилац Општег семинара био је др. Алберт Вајс.

Априла месеца 1961 отпочела је настава из историјскоправних наука на III ступњу.

Катедра је радила и на оснивању Института исторископравних наука. У редакцији Института, у припреми је колективан рад „Историја државе и права народа Југославије“.

РАД КАТЕДРЕ ЗА МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И МЕЂУНАРОДНЕ ОДНОСЕ. — У школској 1960/61 години, Катедра је одржала 13 седница на којима су разматрана ова питања: настава на III ступњу студија, наставни програми, програми вежби за студенте са заосталим испитима, одређивање тема за семинарске радове на III ступњу наставе, одређивање тема за студентске наградне конкурсе итд.

С обзиром на примену Статута факултета од 1958, у школској 1960/61 години, није било наставе из предмета Међународно јавно право на општем курсу. Међутим у току целе школске године, за студенте са заосталим испитима била је организована настава из овога предмета. За ове студенте су такође биле организоване и вежбе.

Катедра је одмах по увођењу наставе III ступња на нашем Факултету отпочеле са одговарајућом наставом.

Студентска стручна група за међународно право и међународне одnose одржала је у току школске године 10 радних састанака.

Преко целе школске године радио је Општи семинар на коме су читани радови докторанада и студената III ступња. Семинаром је руководио шеф Катедре проф. др. М. Радојковић.

РАД КАТЕДРЕ ЕКОНОМСКИХ НАУКА. — У току школске 1960/61 године Катедра је одржала 11 седница на којима су била расправљана питања као: наставни планови и програми, распоред наставника по предметима, испитивачи за поједине предмете, питање уџбеника, студентски наградни темати и сл. Настава на општем курсу као и вежбе одржаване су редовно и по унапред утврђеном плану. Вежбе су изводили асистенти Катедре тако да није било потребно ангажовати лица ван Факултета.

Увођење новог предмета — Привредни систем ФНРЈ, као и нов разматај предмета по годинама захтевали су да се у наставним плановима појединих предмета учине извесне измене како би се постигао потребан склад између предмета и како би била избегнута понављања.

Катедра је приступила извођењу наставе на III ступњу студија. Крајем школске године на Катедри су размотрена и прва искуства стечена у настави на III ступњу, па су у вези с тим учињене извесне примедбе и предлози упућени надлежним органима Факултета.

ОДБРАНЕ ДОКТОРСКИХ ДИСЕРТАЦИЈА НА ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ. — Мирослав Печујић, асистент Правног факултета у Београду, одбранио је 25 фебруара 1961 своју докторску дисертацију „Савремене социјалдемократске теорије о прелазу из капитализма у социјализам“.

Љубиша Лазаревић, асистент Правног факултета у Београду, одбранио је 25 маја 1961 своју докторску дисертацију „Положај младих пунолетњика у кривичном праву“.

Павле Николић, асистент Правног факултета у Београду, одбранио је 9 јуна 1961 своју докторску дисертацију „Скупштински систем владавине“.

Живота Јовановић, наставник Више управне школе у Београду, одбранио је 24 јуна 1961 своју докторску дисертацију „Организовање злочинчачких удружења као посебан облик саучесништва“.

Јулијан Сутор, службеник Пољске амбасаде у Београду, одбранио је 1 јула 1961 своју докторску дисертацију „Питање неутралности после Другог светског рата“.

Владислав Поповић, виши предавач Правног факултета у Београду, одбранио је 18 јула 1961 своју докторску дисертацију „Изборни систем ФНРЈ“.

Вида Чок, асистент Института за упоредно право у Београду, одбранила је 4 октобра 1961 своју докторску дисертацију „Правни положај жене и Уједињене нације“.

ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ

- Драгољуб М. Трајковић: *Историја лесковачке индустрије, до Другог светског рата*. Београд, 1961, 64 с.
- Драгољуб М. Трајковић: *Немањина Дубочица, од најстаријих времена до ослобођења од Турака*. Београд, 1961, 118 с.
- Др. Адам П. Лазаревик: *Договорот за превоз според нашето стопанско право со специјален осврт на договорот за превоз по железница (Le contrat de transport dans le droit économique yougoslave)*. Скопје, 1959, 31 с. (Посебан отисак из *Годишњака на Правниот факултет во Скопје*, т. V — 1959).
- Др. Адам П. Лазаревић: *Суђење по слободном судијском уверењу и савести*. Загреб, 1960, 241—251 с. (Посебан отисак из *Зборника Правног факултета у Загребу*, год. X, бр. 3—4).
- Јанко Клеменц: *Привредна политика В. Британије, Француске, Италије, С. Р. Немачке*. Београд, 1960, Институт за меѓународну политику и привреду, 113 с.
- Живорад Јевтић: *Послератни развој чехословачке привреде*. Београд, 1960, Институт за меѓународну политику и привреду, 128 с.
- Едита Вајс: *Социјално обезбеђење у Југославији, Чехословачкој, Шведској и Великој Британији*. Београд, 1960, Институт за меѓународну политику и привреду, 137 с.
- Samir Khan: *An Introduction to Basic Democracy*. With a Foreword by H. E. Mr. A. K. Brohi. Karachi, 1960, Sentinel Publications, 108 pp. Price Rs 3. —
- Stefan Buczkowski: *Rola prawa cywilnego w uspołecznionym układzie gospodarki narodowej (Die Rolle des Zivilrechtes im sozialistischen Sektor*

der nationalen Wirtschaft). Studium prawnoekonomiczne. [Ca резимеом на руском и немачком језику]. (Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin, Polonia — Sectio G, Vol. VI, 2). Lublin, 1960, 112 pp.

Bibliografia Adwokatury Polskiej, 1945—1960, opracowała mgr Zofia Czaykowska. Warszawa, 1961, 88 pp.

Dr. Csizmadia Andor: *A Nemzeti Bizottságok Létrejötte és Jogállása 1944—45-ben* (Das Zustandekommen und der Rechtsstandpunkt der Nationalen Kommissionen 1944—45). [Ca резимеом на руском и немачком језику]. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata, 13). Budapest, 1960, Tankönyvkiado, 48 pp.

Dr. Halász Pál: *Az Allamformatan Néhány Elméleti Kérdése* (Einige Fragen der Lehre von den Staatsformen). [Ca резимеом на руском и немачком језику]. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata, 14). Budapest, 1960, Tankönyvkiado, 39 pp.

Franco Ferrarotti: *La sociologia come partecipazione e altri saggi*. (Documenti e ricerche — Biblioteca di cultura contemporanea). Torino, 1961, ed. Taylor, 243 pp. Prezzo: L. 1600.

Charley del Marmol, professeur à la Faculté de Droit de l'Université de Liège: *La protection contre les abus de puissance économique en droit belge. Genèse et commentaire de la loi du 27 mai 1960*. (Collection scientifique de la Faculté de Droit de l'Université de Liège, No. 10.) Liège, 1960, XXVII+471 pp.

Paul Horion, professeur à la Faculté de Droit de Liège: *Suspension du travail et Salaire garanti. Des cas de suspension légitime de l'exécution du contrat de travail et du contrat d'emploi*. (Collection scientifique de la Faculté de Droit de l'Université de Liège, No. 11.) Liège, 1961, VII+123 pp.

Lucien Caes, Iuris antecessor in Universitate Lovaniensi, et R. Henrion, Iuris antecessor in Universitatibus Leodiensi et Bruxellensi: *Collectio bibliographica operum ad ius romanum pertinentium*. Series II: Theses. Vol. 2: Theses Germaniae (1885—1958). Bruxelles, 1960, Office Internationale de Librairie, 216 pp.

Lucien Caes, Iuris antecessor in Universitate Catholica Lovaniensi: *Collectio bibliographica operum ad ius romanum pertinentium*. Series I, Vol. 10. Bruxelles, 1961, Office Internationale de Librairie, 303 pp.

Alfred McClung Lee: *Che cos'è la propaganda*, Torino, 1961, et. Taylor, 291 pp., prezzo L. 1500.

ПРИКАЗИ

Никола Радојчић: Законик цара Стефана Душана — Др. Мех- мед Беговић, професор Правног факултета у Београду	267
Тома Лазаров: Стопанските организацији во правниот систем на ФНРЈ — Др. Адам П. Лазаревић, професор Правног фа- култета у Скопљу — — — — —	268
Институт за упоредно право: Зборник радова о страном и упо- редно праву — Александар Стојановић — — — — —	270
Harold J. Berman: The Nature and the Functions of Law — Др. Стеван К. Врачар — — — — —	272
П. С. Элькинд: Расследование и судебное рассмотрение дел о невменяемых — Љубиша Јовановић, асистент Института за упоредно право у Београду — — — — —	277
I. Szaszy: A munkajog nemzetözi maganjogi vonatkozásai — Ксенија Сигулински, асистент Института за упоредно пра- во у Београду — — — — —	280

БИБЛИОГРАФИЈА — — — — —	283
-------------------------	-----

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА — — — — —	291
----------------------------	-----

БЕЛЕШКЕ

Међународни арбитражни конгрес у Паризу (Добросав Митро- вић) — — — — —	321
Проблеми универзитетске администрације у Великој Британији и Британској Заједници Народа (Александар Стојановић)	324
Међународна настава упоредног права (Добросав Митровић)	327
Рад Катедре за грађанско право — — — — —	332
Рад Катедре кривичног права — — — — —	333
Рад Катедре за политичке науке — — — — —	333
Рад Катедре за историју државе и права — — — — —	333
Рад Катедре за међународно право и међународне односе —	334
Рад Катедре економских наука — — — — —	334
Одбране докторских дисертација на Правном факултету у Београду — — — — —	334

ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ — — — — —	335
--------------------------	-----

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају
откудане на машини са проредом и са довољно белине са стране.

Примљене рукописе уредништво не враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати
сваку нову књигу послату на приказ.

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе тромесечно.
Претплата за годину дана 300.— дин. (за иностранство 450 дн.).
Цена поједином броју 100.— дин.

Претплату слати преко рачуна Правног факултета
број 101-12-2-1264 парт. 4 поз. 4—9

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА —
Булевар Револуције 67, тел. 31-178

